

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

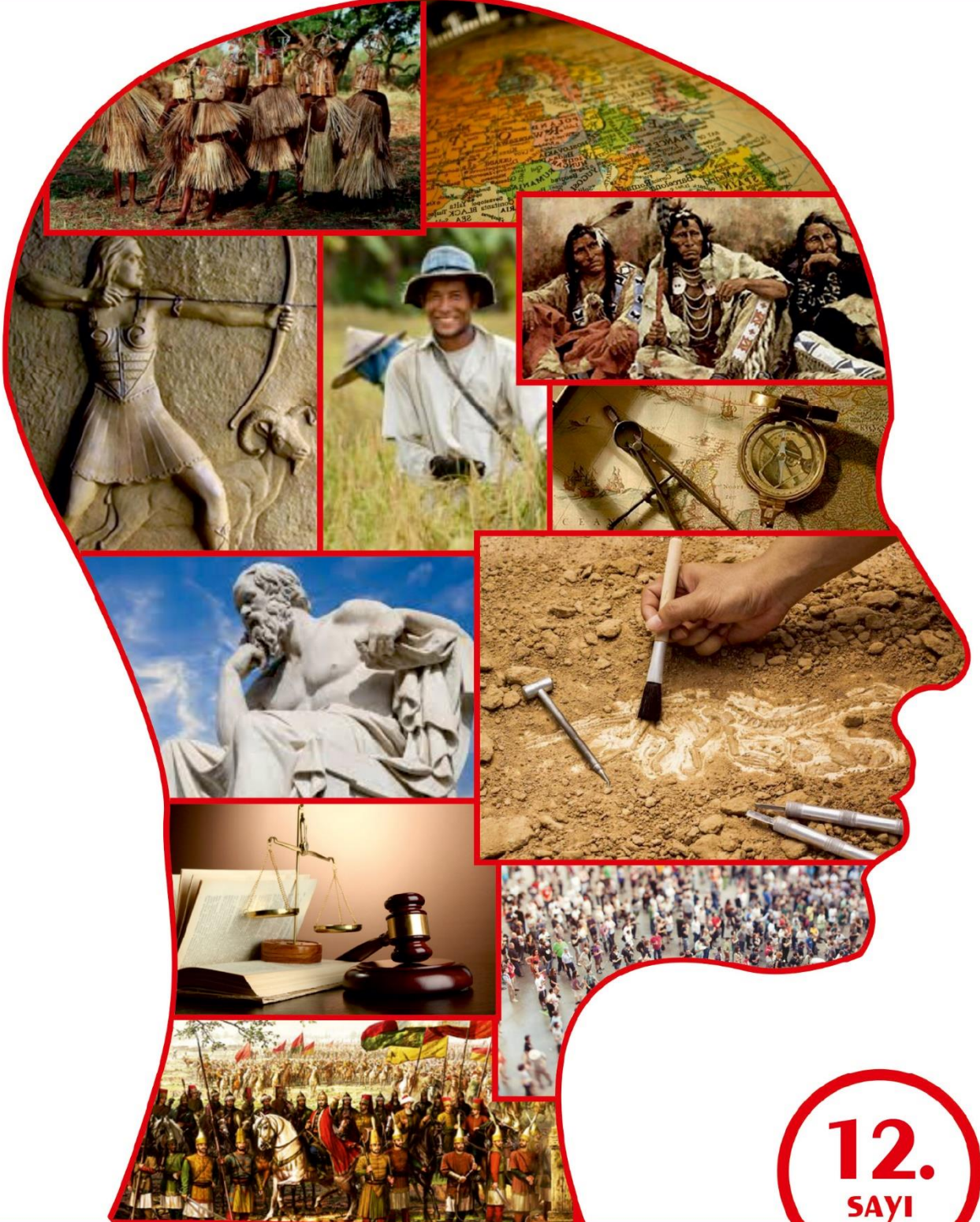
International Journal of Human Studies

Cilt/VOLUME: 6

Sayı/NUMBER: 12

Yıl/YEAR: Aralık 2023

ISSN: 2636-8641

12.
SAYI

ISSN: 2636-8641

SAYI / ISSUE 12 – 2023

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

International Journal of Human Studies

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

.....

International Journal of Human Studies is a peer-reviewed, biannual journal.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Bu dergi *European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association (MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Rootindexing* veri tabanında yer almaktadır.

.....

Articles in this journal are indexed or abstracted in *European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association (MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Rootindexing*

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

International Journal of Human Studies

Ankara 2023

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi / International Journal of Human Studies

Sayı / Issue 12 – Yıl / Year 2023

Sahibi/ Published : Bidge Yayınları adına Zeynel Karacagil
under the auspices of
Yazı İşleri Müdürü

Baş Editör / : Prof. Dr. Meryem Bulut
Chief Editor

Yayın Kurulu / : Prof. Dr. Akmatali Alimbekov
Editorial Board : Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan
: Prof. Dr. Elif Asude Tunca
: Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi
: Prof. Dr. Hasan Kaplan
: Prof. Dr. Hüseyin Gül
: Prof. Dr. Mehmet Taşpınar
: Prof. Dr. Necla Türkoğlu
: Prof. Dr. Tamas Dezsö
: Prof. Dr. Tuba Hasdemir
: Prof. Dr. Uli Schamiloglu
: Doç. Dr. Cristina Ilie Goga
: Doç. Dr. Gazenfer Kaya
: Dr.Öğr.Üyesi Fazile Eren Kaya

Yay. Kur. Sekreteri/ Sec. of the Ed. Board : Murat Batuhan Ezgü

Ön Dil Kontrolü / Grammer Check : Sema Şişman

Mizanpaj Editörü / Assing Loyout Editor : Buket GEVİŞ FARHADZADA
Son Okuma / Proofreading : Elif Akkaş

Editör-Hakem(Yayın Danışma) Kurulu

Review Board

Prof.Dr. Arda EDEN-YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. Ayşe PAMİR DIETRICH-ORTADOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. Emine Zeynep GÜNAL-ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. Erkan ZENGİN-HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. Ferma LEKESİZALIN-İSTANBUL AYVANSARAY ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. Hande ŞAHİN-KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. İlhan ERDEM-ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. Muhammet DEMİRBİLEK-SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Sezer YUDULMAZ-CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Prof.Dr. Ünal İMİK-İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

Doç.Dr. Aksu AKÇAOĞLU-ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Doç.Dr. Belgin BAĞIRLAR-AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

Doç.Dr. Hakan YÜKSEL-KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

Doç.Dr. Kuğu TEKİN-ATILIM ÜNİVERSİTESİ

Doç.Dr. Meltem EKTİ-HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Murat ZENGİN-İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Rumeysa AKGÜN-KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Zeynep BİRİCİK-ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. İnci ERDOĞDU-ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Şenol BEZCİ-ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Şükran CALP-ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU-İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ-İSTANBUL TOPKAPI ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Gökşen ARAS-ATILIM ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Sadık HACI-ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Özge ÖZBEK AKIMAN-HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeyleri ve Sınav Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / Examining the Relationship Between University Students Depression Levels and Test Anxiety Levels • 172 - 192

Furkan PERÇEMKAYA, Hasan Hüseyin Özkan

Alman Yazılı Basınında Mülteci Olgusu: İnsan Hakları Bağlamında Suriyeli ve Ukraynalı Mülteciler Üzerine Bir Karşılaştırma / The Phenomenon of Asylum Seekers in the German Print Media: A Comparison on Syrian and Ukrainian Refugees in the Context of Human Rights • 193 - 215

Abdulkadir SONAKALAN

Bulgaristan Türkleri'nin Duayeni Osman Kılıç ve En Önemli Eseri / The Doyen of Bulgarian Turks Osman Kılıç and His Most Important Work • 216 - 228

Zeynep ZAFER

Examining the Factors Influencing the Stress Levels in Families of Children with Autism / Otizmlı Çocukları Olan Ailelerin Stres Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi • 229 - 253

Kübra ARSLAN, Tarık TUNCAY

Akran Destekli Öğrenimin Yabancı Dil Olarak Rusça Derslerinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme / Assessment of the Applicability of Peer Assisted Learning in Russian as a Foreign Language Courses • 254 - 274

Filiz KARALE

İstanbul'un Kentleşme Deneyiminin Edebiyatçı Tanıklığı: Yaşar Kemal / Literary Testimony of Istanbul's Urbanization Experience: Yaşar Kemal • 275 - 293

Aziz ŞEKER

Çinli Düşünür Mo Zi'nin Savaş Üzerine Argümanları / Chinese Philosopher Mo Zi's Arguments on War • 294 - 313

Havva ERŞAHİN KAPICI

Irkcılık ve Hollywood Sineması Çerçevesinde Rüzgâr Gibi Geçti (1939), Çöl Aslanı (1956), Sonun Başlangıcı (1993) ve Suikastçı (2017) Filmlerine Dair Eleştirel Bir İnceleme / A Critical Analysis of Gone With The Wind (1939) The Searchers (1956), Falling Down (1993) and American Assassin (2017) in the Framework of Racism and Hollywood Cinema • 314 - 334

M. Özer ÖZKANTAR

Covid-19 Pandemisi Sonlanırken 60 Yaş Üstü Bireylerle Uzaktan İntermodel Sanat Terapi Uygulaması / Distance Intermodel Art Therapy Study on Individuals Over the Age of 60 while the Covid-19 Pandemic is Coming to the End • 335 - 350

Turan SAĞER, E. Ceylan ÜNAL AKBULUT, Ece Merve YÜCEER NISHIDA, Emrah UÇAR

Silence of Bystanders as the Accomplice of Domestic Violence: Dirty Butterfly and Born Bad by Debbie Tucker Green / Aile İçi Şiddetin Suç Ortağı Olarak Seyirci Sessizliği: Debbie Tucker Green'in Dirty Butterfly ve Born Bad Oyunları • 351 - 360

Gökçenaz GAYRET

Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hipodrom Kültürü / Hippodrome Culture in the Eastern Roman Empire • 361-373

Mert KOZAN

Türkiye'de Seçmenlerin Yeni Medya Ortamlarında Siyasal Katılım Pratikleri / Turkish Voters' Political Participation Practices in New Media Environments • 374 - 397

Gökhan GÜRBÜZ, İdil SAYIMER

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

Avrupa'dan Amerika'ya Edebiyatta Gotik Akımın Başlangıcı / The Beginnings of the Gothic Movement in Literature from Europe to America • 398 - 418

Eren MEZ

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 06-06-2023 – Kabul/ACCEPTED: 27-12-2023

Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeyleri ve Sınav Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship Between University Students Depression Levels and Test Anxiety Levels

Furkan PERÇEMKAYA¹ | Hasan Hüseyin Özkan²

Abstract

In this study, the relationship between university students test anxiety levels and depression levels was examined. The sample of the study consists of 208 (119 women and 89 men) associate, undergraduate and postgraduate/doctorate students participating voluntarily over the internet. In data collection process, Beck Depression Inventory (BDI) developed by Beck (1976) and Exam Anxiety Scale (SCR) developed by Baltaş (1999) and updated by Bahçeci (2006) were used. Pearson product-moment correlation,

Öz

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini internet üzerinden gönüllü katılım sağlayan 208 (119 kadın ve 89 erkek) ön lisans, lisans ve yüksek lisans/doktora öğrencisi oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında, Beck (1976) tarafından geliştirilen Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) ve Baltaş (1999) tarafından geliştirilen ve Bahçeci (2006) tarafından güncellenen Sınav Kaygı Ölçeği (SKÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde;

¹ Furkan PERÇEMKAYA, Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim, yl2130505006@ogr.sdu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1780-8631

² Hasan Hüseyin ÖZKAN, Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim, huseyinozkan@sdu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5249-1444

independent sample t-test and anova techniques were applied to analysis the data of study. According to the findings of the research, it was determined that the average score of depression level (11.78) of the students participating in the study corresponds to mild depression level and the average of anxiety level scores (85.60) corresponds to moderate level of test anxiety. Accordingly, there is a moderate ($r=0.688$) and positive significant relationship between the depression levels and test anxiety levels of university students. It was concluded that there was no significant difference between the depression and test anxiety levels of the students according to gender and age ranges, among the variables considered in the study, but there was a significant relationship in terms of university levels and faculty variables.

pearson momentler çarpımı korelasyonu, bağımsız örneklem t-testi ve anova teknikleri uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre araştırmaya katılan öğrencilerin depresyon düzeyi puanları ortalaması (11,78) hafif depresyon düzeyine ve kaygı düzeyleri puanları ortalaması (85,60) ise orta şiddette sınav kaygı düzeyine karşılık geldiği saptanmıştır. Buna göre üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeyleri arasında orta düzeyde ($r=0,688$) ve pozitif yönde anlamlı ilişki vardır. Araştırmada ele alınan değişkenlerden cinsiyet ve yaş aralıklarına göre öğrencilerin depresyon ve sınav kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ancak üniversite öğretim kademeleri ve fakülte değişkeni açısından anlamlı bir ilişkinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Keywords: Austin, Irving, Gothic, Short Story, America

Anahtar kelimeler: Austin, Irving, Gotik, Öykü, Amerika

1.Giriş

Bireyin yaşam sürecinde; biyolojik, sosyal, duygusal, ruhsal vb gelişim boyutları önemli bir etkileşim içindedir. Bu gelişim boyutlarının ve bunların etkileşiminin hem bireyin kendisi tarafından hem de diğer bireyler tarafından anlaşılması, onun gelişiminin önemli temel taşlarını oluşturacaktır. Bireyin gelişimde bütün boyutlar etkilidir ancak özellikle depresif bozukluklar, depresif bozuklukların ortaya çıkması, bu bozuklukların ortaya çıkma nedenleri, bu nedenlerle başa çıkma durumları ve bu nedenlerin diğer gelişim süreçlerini nasıl etkilediği bireyin gelişimi açısından önemli olacaktır.

Gelişim sürecindeki birey, yaşamının belirli evrelerinde başa çıkması gereken bazı olumsuz sorunlarla karşılaşmakta bu sorunlarla nasıl başa çıkacağını ve yaşamına etkilerini nasıl en aza indirilebileceği konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Özellikle öğrenciler bu karşılaştıkları sorunların beraberinde eğitim hayatlarında ve sosyal ortamlarında olumsuz etkileri oldukça fazla hissedebilmektedir. Öğrencilerin yaşamında oluşan olumsuz değişim ve sorunlar depresyon ve kaygı gibi ruhsal belirtileri de ortaya çıkarabilmektedir (Çoban ve Karaman, 2013; Villatte vd., 2017). Bireyin eğitim hayatı ve akademik kariyeri, bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde oldukça önemlidir. Depresyon ve sınav kaygısı bu gelişim sürecine ket vuran etkenlerden biridir. Öğretim süreci ve öğretimin son aşaması olan öğrenilenleri değerlendirme aşamasında, bu iki etkenin sürece olan etkileri ve birbiriyle ilişkilerini belirlemek önemlidir. Öğretim sürecinin sağlıklı ve etkili bir şekilde ortaya konulabilmesi için öğretim sürecinin değerlendirilmesi, değerlendirme sürecinde depresyon, sınav kaygısı ve bunların ilişkilerinin bilinmesi ve incelenmesi de önemli bir konudur. Bu bağlamda depresyon ve sınav kaygısı ilişkisinin çalışılması önemli konulardan biri olacaktır.

Depresyon üzerinde çalışmalar yapan Beck (1976), depresyona eğilimli bireylerin kendisi, yaşadıkları dünya ile çevresi ve ayrıca gelecek hakkında olumsuz düşünmeye ve yorumlamaya yatkın oldukları, ilk yaşantılarından itibaren oluşturdukları düşünce yapıları ve şemalarında bilişsel çarpıtmalarının olduğunu aktarmakta ve bu bilişsel çarpıtmalar, algılar ve olumsuz otomatik düşüncelerle de açıklanmaktadır. Yalom (2011), depresyonu bireyin hayatının anlamını kaybetmesi ve anlam arayışının yitirilmesi sonucu ortaya çıktığını aktarmaktadır. Depresyonun etimolojisi hakkında farklı kuram ve yaklaşımlar vardır. Depresyonu her kuram ve yaklaşım kendi bakış açısına göre yorumlarsa da depresyonun semptomları benzer olarak ortaya çıkmaktadır. Amerikan Psikiyatri Derneği'nin yayımlanmış olduğu Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabında (DSM-V) depresyon semptomları, gündelik faaliyet ve rutinleri yapmada isteksizlik, zevk kaybı, karamsarlık, üzüntü, suçluluk, değersizlik hissi, iştahsızlık, uykusuzluk ve cinsel istekte azalma ya da bu isteği tamamen kaybetme gibi durumları ortaya çıkarmaktadır (APA, 2013). Bunların beraberinde beslenme ve iştahta değişiklik, madde ve sigara kullanımında artış, spor ve hareket gerektiren durumlarda düşüş gözlemlenmektedir.

Depresyon ülkemizde ve dünyada en sık rastlanan ruhsal bozukluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık örgütünün paylaşmış olduğu verilere göre Avrupa'da ruhsal bozukluk hastalıklarının 5'te 1'i (yüzde yirmisi) depresyon kaynaklı olmaktadır (Spinney, 2009). Yapılan araştırmalarda da ülkemizde en sık karşımıza çıkan psikiyatrik hastalığın depresyon olduğu ve bunun yaşam boyu halini almış majör depresyonun da kadınların erkeklere oranla 2 kat fazla rastlandığı saptanmıştır (Doğan ve Gülmez, 1995). Üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalarda da depresyonun üniversite öğrencileri arasında en yaygın ruhsal bozukluk olduğu görülmektedir (Deveci, 2013). Ergenlerde ve bu yaş grubunda depresif belirtilerin görülme sıklığı %27 oranında

seyretmektedir (Çuhadaroğlu ve Sonuvar, 1992). Üniversite öğrencilerinde ortaya çıkan bu ruhsal bozukluğun temelinde ise uyum sürecinde yaşanan zorluk, arkadaş edinmede zorlanma, aileden ayrılma, sosyal desteğin azalması, yalnızlık ve bu dönemden önceki dönemlerde de karşımıza çıkan sınav kaygısı gibi etmenler karşımıza çıkmaktadır.

Kaygı ve onun bir alt türü olan sınav kaygısını da ele aldığımızda; kaygı, insanın temel duygularındandır ve günlük yaşamının bir parçasıdır. Kaygı bizim çevreye karşı dikkatli olmamızı ve tepki verebilmemizi sağlayan bir araçtır. Kaygı literatürde sürekli kaygı ve durumluluk kaygısı olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sürekli kaygı olarak ifade edilen kavram bireyin doğuştan gelen huyları ve çevresiyle karakterize olan kişiliğiyle beraber oluşmaktadır. Durumluluk kaygısı ise kişinin herhangi bir durum karşısında hissettiği olumsuz sonuç beklentisi ve bunun beraberinde oluşan belirtiler olarak örneklenebilir (Özgüven, 1994). Yapılan bir araştırmada kaygının türleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Palti (2012) de yapmış olduğu araştırmada, kaygı düzeyleri sürekli yüksek olan öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin de yüksek olduğuna vurgu yapmaktadır.

Spielberger (1987) sınav kaygısı kavramını, bir sınav ya da değerlendirilme aşamasında bireyin mevcut potansiyelini ve performansını açığa çıkarmasına engel olan olumsuz ruh hali ve duygu durum olarak tanımlamaktadır. Sınav kaygısının bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları bulunmaktadır. Öner (1990) ise sınav kaygısını “kuruntu” ve “duyuşsallık” olmak üzere iki boyuta ayırmaktadır. Kuruntu, bireyin kendisi, çevresi ve yaşadığı olaylarla ilgili yaptığı olumsuz değerlendirmeler ve düşüncelerdir. Sınav kaygı düzeyi yüksek birey, sınav esnasında sınavı yapamayacağına ve sorunun üstesinden gelemeyeceğine dair olumsuz düşüncelerle dikkatinin dağılmasına ve sınava odaklanamamasına neden olur. Duyuşsallık ise sınav kaygısının bedensel ve duygusal yönünü oluşturur. Bu süreçteki fizyolojik ve duygusal tepkiler hızlı kalp atışları, terleme, kızarma, sinirlilik, gerginlik, mide rahatsızlıkları gibi belirtiler göstermektedir (Yeşilyurt, 2007; Kavakçı, 2011; Köse ve diğ., 2018).

Sınav kaygısının nedenleriyle ilgili yapılan farklı çalışmalar söz konusudur. Sınav kaygısı da dâhil olmak üzere kaygının önemli sebeplerinden biri bilişlerdir. Olumsuz otomatik düşünceler, bilişsel çarpıtmalar, akılcı olmayan inançlar ve işlevsel olmayan tutumlar sınav kaygısını arttırmaktadır (Wong, 2008). Sınav kaygısı, bireyin hem sınav öncesinde hem de sınav esnasında başarısız olma korkusu ve yetersizlik düşünceleriyle yoğun bir şekilde meşgul olmasına ve bireyin sınava odaklanamamasına neden olmaktadır (Softa, Karaahmetoğlu ve Çabuk, 2015). Akademik performans ve sınav kaygısı ilişkisinin incelendiği bir araştırmada, bu iki değişkeninin birbirini negatif yönde etkilediği saptanmıştır (Dordinejad vd., 2011). Türkiye’de yapılan çalışmalara göre sınav kaygısının en önemli nedenlerinin anne-baba tutumları ve aile beklentileri olduğu, bunun da öğrencinin sınav performansını etkilediği görülmektedir. Otoriter ve baskıcı anne baba tutumlarında öğrencinin sınav kaygısı artarken (Eker, 2016), demokratik anne baba tutumlarında

sınav kaygısı azalmaktadır (Coşkun, 2017). Ebeveynlerin mükemmeliyetçi beklentileri de öğrencinin sınav kaygısını arttırmaktadır (Daymaz, 2012). Bu etkenlerin yanı sıra sosyoekonomik düzey ve sınav kaygı düzeyi arasında ters yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bireyin sosyoekonomik düzeyi düştükçe sınav kaygı düzeyinin de aynı oranda yükseldiği araştırmalar sonucu ortaya koyulmuştur (Şenöz, 2015). Çocuk aileden ilk kopuşunu okuluna başlarken yaşar ve anne babası dışında çevresinde ona yol gösterecek ilk kişilerden birisi de öğretmendir. Öğretmenin olumlu tutumu da öğrencinin sınav kaygısını azaltmasında yardımcı olmaktadır (Aydoğmuş, 2016). Biçer (2015) ise sınava yeterince hazırlanmama, zamanı etkili ve verimli şekilde kullanmama ve bireyin fizyolojik ihtiyaçlarının düzgün giderilmemesinin de sınav kaygısına yol açtığını aktarmaktadır.

Yapılan bazı araştırmalarda; sınav kaygısının bireyin performansını düşürdüğünü ve istenen yeterliliği sağlama konusunda bireyi engellediğini, (Mc Donald, 2001), sınav kaygısı ve sınav performansı arasında ilişki olduğu ve öğrencinin akademik başarısı olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Baltaş, 2007; Dawson, 2010). Ayrıca araştırmalarda; değerlendirme korkusu ve sınav kaygısı arasında pozitif korelasyonun olduğu, sınav kaygısının bireyin performans becerisini ve kişisel gelişimini önemli ölçüde engelleyici olduğunu ve bu süreci olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Enright, Baldo, Wykes ve Scott, 2000).

Depresyon ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırma sonuçları, depresyon ve kaygı düzeyi arasında yakın bir ilişki olduğu göstermektedir (Akvardar, Demirel, Ergör, Bilici ve Özer, 2003). Klinik araştırmalarda da kaygı bozukları olan bireylerin bunun beraberinde depresif belirtiler gösterdiği sonuçlarına ulaşmışlardır. Ortaokulun sonlarından başlayarak üniversite öğreniminin ilk yıllarına kadar devam eden ergenlik dönemindeki bireyler kaygı ve depresif etmenlere karşı oldukça hassasiyet göstermektedir (Çutuk, 2017). Ayrıca ergenlikten genç yetişkinliğe geçiş dönemi süresince de bireyler stres, kaygı ve bu iki değişkenle karakterize olan depresif belirtileri birlikte yaşama eğilimindedir (Lee, Dickson, Conley, Holmbeck, 2014). Türkiye’de yapılan bazı araştırmalarda kaygı ve depresyon belirtilerinin bu dönemde oldukça fazla olduğunu aktarmaktadır (Hisli, 1998; Akboy, 1990; Öner ve Le Compte, 1983; Doğan ve Gülmez, 1995; Deveci, 2013). Ayrıca, Bozkurt (2004) yaptığı çalışmada, depresyon ve kaygı arasında yüksek ve pozitif yönde bir ilişkisinin olduğunu saptanmıştır.

Depresyon, bireylerin tüm gelişim boyutlarını etkilemektedir. Duygusal açıdan bireylerde mutsuzluğa, karamsarlığa, çaresizliğe ve ümitsizliğe sebep olmaktadır (Demirbağ, 2013). Depresyon değersizlik, endişe, kaygı ve suçluluk hissini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca toplumdaki ve insanlardan uzaklaşma, çevreden soyutlanmaya yol açarak bireyin sosyal aktivitelere katılımını kitlemektedir. Depresyon bireyin günlük ritmini de bozmaktadır. İştah kesilmesi, kilo kaybı ve uyku düzensizliklerine de sebep olmaktadır (Davison & Neale, 2013). Depresyon, bireyin bilişsel yapısı ve düşünce sistemini olumsuz etkilemektedir. Depresyonun

tetiklenmesinin önemli sebeplerinden birisi de olumsuz otomatik düşünceler ve bilişsel çarpıtmalardır (Özgüven ve Sungur, 1998). Bireyin kendisi, dünya ve gelecek hakkındaki olumsuz yorum ve değerlendirmeleri, bireyi ruhsal açıdan olumsuz etkilemekte ve psikolojik sorunlara zemin hazırlamaktadır. Bunun sonucunda da birey, olumsuz otomatik düşünceler ve depresif şemaların etkisinde bakış açısını şekillendirmekte ve değerlendirmeler yapmaktadır (Aysan ve Bozkurt, 2000).

Sınav ve değerlendirme kaygısı bireyin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Özellikle ergenlikte başarısızlık ve olumsuz değerlendirilmeye yönelik bakış açısı bu noktada oldukça etkilidir. Sınav kaygısı, bireyin değerlendirildiği tüm alanlarda kendini göstermektedir (Kaymak, 1987). Sınav kaygısı bireyin akademik başarısına da zarar vermektedir. Depresyonda olduğu gibi sınav kaygısında da olumsuz otomatik düşünceler bireyin verimini, üretkenliğini ve yetkinliğini ortaya koymasını olumsuz olarak etkilemektedir (Genç, 2013). Yapılan araştırmalar sınav kaygısının bireyin ruhsal sağlığı ve psikolojik gelişimine olumsuz etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sınav kaygısı arttıkça bireyin iyi oluş düzeyinin azaldığı çalışmalar sonucunda saptanmıştır (Gençdoğan, 2006). Bir diğer araştırmada da bireyin kendisine dair olumsuz düşünceleri arttıkça sınav kaygısının da arttığı saptanmıştır (Çakmak ve diğ., 2017). Ayrıca ergenlik döneminde sınav kaygısının yüksek olduğu bireylerde anksiyete, depresyon ve yeme bozukluğu hastalıklarına olan yatkınlıklarının yüksek olduğu ortaya koyulmuştur (King, Mietz, Tinney ve Ollendick, 1995). Bu çalışmalar, sınav kaygısının bireyin psikolojik, sosyal, duygusal ve akademik gelişim sürecini olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Bu sonuçlar, öğrencilerin depresyon ve kaygının alt türü olan sınav kaygı düzeylerinin önemli olduğu ile ilgili olarak önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin belirlenmesi, depresyon ve sınav kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, farklı değişkenlere göre depresyon ve sınav kaygıları arasındaki ilişkinin değişip değişmediğinin ortaya konulmasının öğrencilerin gelişimi ve başarısı açısından önemlidir. Çalışmanın eğitim sürecini düzenleme doğrultusunda; alana, eğitimciler, öğrencilere katkı sağlayacağı, ilgilere farkındalık oluşturacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda araştırmanın amacı; üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Öğrencilerin depresyon puanlarının düzeyleri nedir?
2. Öğrencilerin sınav kaygısı puanlarının düzeyleri nedir?
2. Öğrencilerin depresyon ve sınav kaygı puanlarının ilişki düzeyi ve yönü nedir?
3. Öğrencilerin depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeyleri; cinsiyet, yaş ve üniversite kademesi (ön lisans, lisans ve yüksek lisans/doktora) ve değişkenlerine göre nasıl değişmektedir?

2.Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nicel araştırma yöntemleri içinde yer alan tarama ve ilişkisel tarama modelinde tasarlanmış bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeye çalışan araştırma modelleri iken, ilişkisel tarama modelleri, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve/veya derecesini belirlemeye çalışan araştırma modelleri iken (Karasar, 1984). İki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda korelasyonel araştırma desen kullanılır. Korelasyonel araştırma, bir grup içindeki değişkenler arasındaki ilişkiyi ve sıklıkla değişkenler arasında neden-sonuç olasılığına ilişkin fikir veren çalışmaları içerir (Büyüköztürk, 2012). Bu çalışmada öğrencilerin depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeyleri arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın korelasyonel desen ve tarama modelinde yapılmış bir araştırma söylenebilir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Google forms internet üzerinden veri toplama araçlarını gönüllü katılımı ile cevaplayan 208 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Bu kapsamda veri toplama araçlarını cevaplayan öğrencilerin; 18'si ön lisans, 166'sı lisans ve 24'ü yüksek lisans/doktora öğrencisi, 80'i eğitim, 31'i iktisadi ve idari bilimler, 20'si mühendislik, 19'u sağlık bilimleri, 14'ü ilahiyat, 13'i hukuk ve 11 fen edebiyat ve 20'si ise diğer fakülteler olmak üzere 119 (%57,2) kadın, 89 (%42,8) erkek öğrencidir. Ayrıca yaş ortalamaları da 22,5 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak; kişisel bilgi formu, Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) ve Sınav Kaygısı Ölçeği (SKÖ) kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu öğrencilerin cinsiyet, yaş ve üniversite kademesi (ön lisans, lisans ve yüksek lisans/doktora) ve fakülte durumlarını belirlemek üzere sorulardan oluşurken, BDÖ ölçeği öğrencilerin kaygı düzeylerini, SKÖ de öğrencilerin sınav kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılan veri toplama araçlarıdır.

2.3.1. Beck Depresyon Ölçeği:

BDÖ yetişkin bireylerdeki depresyonun bilişsel, davranışsal ve duygusal boyutlarını belirlemek amacıyla Beck ve arkadaşları (1976) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Hisli (1989) tarafından yapılmıştır. Beck depresyon ölçeği hem klinik çalışmalarda hem de araştırmalarda depresyon düzeyini ölçmek için en sık kullanılan ölçektir. Ölçekte 21 madde bulunmaktadır ve her madde farklı bir bileşeni belirlemeye yönelik 0-3 arası dört seçeneğe ayrılmıştır. Beck depresyon ölçeği bireyin sahip olduğu depresif belirtilerin bilişsel, davranışsal, sosyal, psikolojik boyutlarını da göz önüne almaktadır. Ölçeğin puan aralığı 0-63 arasında değişmektedir. Katılımcıların seçtikleri seçeneklere göre puanlarının toplamı hesaplanıp minimal

(0-9), hafif (10-16), orta (17-29) ve şiddetli depresyon (30-63) aralıklarının hangisinde olduğu belirlenmektedir (Hisli, 1989). Beck depresyon ölçeği son zamanlarda yapılan araştırmalarda da uygulanmaktadır (Gören, 2021; Aygül, 2023; Zeytin, 2023).

2.3.2. Sınav Kaygı Ölçeği:

Araştırmada kullanılan sınav kaygı değerlendirme ölçeğinin madde havuzu Baltaş (1999)'a aittir. 2006 tarihinde Bahçeci tarafından geçerlik ve güvenilirlik testleri ile faktör analizleri Baltaş'ın izni alınarak 5'li likert tipi derecelendirme ölçeğine dönüştürülmüştür. Ölçeğin puanlaması ise sorulara 1-5 arasında puanlar verilerek 34-170 arasında değişen puanlar elde edilmiştir. Bu puanlara göre 34-78 puan düşük, 79-125 puan orta, 126-170 puan ise yüksek düzeyde sınav kaygısına karşılık gelmektedir (Bahçeci, 2006).

Ölçeğin güvenilirlik analizi üç farklı fakülteden 206 lisans öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin iç güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha (α)=0,87 olarak hesaplanmıştır. Sınav kaygı ölçeği faktör analizi sonucunda madde sayısı 50'den 34'e düşürülmüştür. Baltaş, yapmış olduğu analizde testin geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin kullanım için yeterli olduğunu saptamıştır. Ölçek 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, kendimiz, başkalarının bizim hakkımızda görüşü, sınava hazırlanmakla ilgili endişeler, gelecek ile ilgili endişeler, genel sınav kaygısı, zihinsel ve bedensel tepkiler olarak ayrılmaktadır (Baltaş, 1999). Yapılan bu güvenilirlik ve geçerlik analizlerinin yeterli olduğu kanaatiyle ölçeklerin bu haliyle kullanımına karar verilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Öğrencilerinin depresyon puanlarının düzeyleri nedir?

Araştırmada cevap aranan ilk soru üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri nedir? Buna göre Beck depresyon ölçeğinden elde edilen puanların düzeyleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyi puanları

Değişkenler	N	X	SS	Kategori	F	%
Depresyon düzeyi	208	11,78	9,88	Minimal depresyon	102	49,0
				Hafif depresyon	51	24,5
				Orta depresyon	43	20,7
				Şiddetli depresyon	12	5,8

Tablo 1'de katılımcıların Beck depresyon ölçeğinden aldıkları puanlarla ilgili istatistikler yer almaktadır. Verilerin analizinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan

üniversite öğrencilerinin Beck depresyon ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 11,78 ve standart sapması 9,88 (en az= 0,00, en fazla= 42,00) olarak hesaplanmıştır. Değişkenlerin kategorilerine ilişkin frekans analizinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin 102'sinin (%49,0) 0-9 arası puan (minimal düzeyde depresyon), 51'i (%24,5) 10-16 arası puan (hafif düzeyde depresyon), 43'ü (%20,7) 17-29 arası puan (orta düzeyde depresyon), 12'si (%5,8) 30-63 arası puan (şiddetli düzeyde depresyon) almıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısında depresyon belirtileri görülmezken kalan yarısında ise katılımcıların hafiften şiddetliye azalacak şekilde depresyon belirtisi gösterdiği saptanmıştır.

3.2. Öğrencilerinin sınav kaygı puanlarının düzeyleri nedir?

Araştırmada cevap aranan ikinci soru üniversite öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri nedir? Buna göre sınav kaygısı ölçeğinden elde edilen puanların düzeyleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Üniversite öğrencilerinin sınav kaygı düzeyi puanları

Değişkenler	N	X	SS	Kategori	F	%
Sınav kaygı düzeyi	208	85,60	28,18	Düşük düzey kaygı	94	45,2
				Orta düzey kaygı	93	44,7
				Yüksek düzey kaygı	21	10,1

Tablo 2'de katılımcıların sınav kaygı ölçeğinden aldıkları puanlarla ilgili istatistikler yer almaktadır. Verilerin analizinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sınav kaygı ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 85,60 ve standart sapması 28,18 (en az= 42,00, en fazla= 148) olarak saptanmıştır. Değişkenlerin kategorilerine ilişkin frekans analizinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin 94'ü (%45, 2) 34-78 arası puan (düşük düzeyde kaygı), 93'ü (%44,7) 79-125 arası puan (orta düzeyde depresyon) ve 21'i (%10,1) 126-170 arası puan (yüksek düzeyde kaygı) aldıkları görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yarı yarıya yakını düşük ve orta düzeyde kaygı belirtileri gösterirken küçük bir bölümü de şiddetli kaygı belirtileri gösterdiği saptanmıştır.

3.3. Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı puanlarının ilişki düzeyi ve yönü nedir?

Araştırmada cevap aranan üçüncü soru üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı puanları arasındaki ilişki düzeyi ve yönüdür. İki değişken arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla pearson korelasyon analizi kullanılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeyinin pearson korelasyon katsayıları

Değişkenler	N	X	SS	1	2
1.Depresyon düzeyi	208	11,78	9,88	—	.688*
2.Sınav kaygı düzeyi	208	85,60	28,13	.688*	—

* $p < 0.01$

Üniversite öğrencilerinin depresyon ölçeği puanları ile sınav kaygı ölçeği puanları arasındaki ilişkiyi açıklamak ve tespit etmek için Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Ön inceleme sonucunda depresyon ve sınav kaygı değişkenlerinin normallik ve doğrusallık varsayımlarını sağladığı görülmüştür. Depresyon ölçeği puanları (skewness= 0,811) ve sınav kaygı ölçeği puanları (skewness= 0,338) olarak ölçülmüştür. İki değişken arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r= 0,688$, $p<0,01$). Buna göre depresyonun sınav kaygısını artırdığı söylenebilir. Determinasyon katsayısının (0,47) olduğu dikkate alındığında, depresyon düzeyindeki toplam varyansın (değişkenliğinin) %47'sinin depresyon düzeyinden kaynaklandığı söylenebilir.

3.4. Üniversite öğrencilerin depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeyleri; cinsiyet, yaş, üniversite kademesi (ön lisans, lisans ve yüksek lisans/doktora) ve fakülte değişkenlerine göre nasıl değişmektedir?

Araştırmada cevap aranan dördüncü soru üniversite öğrencilerinin Beck depresyon ölçeği ve sınav kaygı ölçeği puanlarının cinsiyet, yaş, üniversite kademesi ve fakülte değişkeni açısından nasıl değiştiğini belirlemektir. Öğrencilerin depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeylerini cinsiyet değişkenine göre incelemek için bağımsız örneklem t-testi; yaş, üniversite kademesi ve fakülte değişkenine göre incelemek için de tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4, 5, 6 ve 7'de verilmiştir.

Tablo 4. Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin cinsiyete göre t-testi sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	SS	t testi		
					T	sd	η^2
Depresyon düzeyi	Kadın	119	11,83	10,61	0,60 *	206	0,00
	Erkek	89	11,74	9,34			
Sınav kaygı düzeyi	Kadın	119	84,88	27,90	-0,317 *	206	0,00
	Erkek	89	86,14	28,49			

* $p > 0,05$

Tablo 4 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin; depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (depresyon düzeyleri, [$t_{(206)}=0,60$, $\eta^2=0,00$, $p>0,05$] iken sınav kaygı düzeyleri, [$t_{(206)}=-0,317$, $\eta^2=0,00$, $p>0,05$]). Erkek öğrencilerin depresyon düzeyleri ($X=11,74$, $ss=9,37$) ve kadın öğrencilerin depresyon düzeyleri ($X=11,83$, $ss=10,61$) olarak gözlenirken, erkek öğrencilerin sınav kaygı düzeyleri ($X=86,14$, $ss=8,49$) ve kadın öğrencilerin sınav kaygı düzeyleri ($X=84,88$, $ss=27,90$) şeklinde gözlenmekte ve birbirlerine benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin yaş aralıklarına göre varyans sonuçları

Değişkenler	Grup	N	X	SS	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Depresyon düzeyi	18-22	118	11,94	9,88	G. Arası	666,786	2	333,393	3,494	,032
	23-27	77	10,45	9,76	G. İçi	19560,47	205	95,417		
	28-32	13	18,15	8,63	Toplam	20227,26	207			
	Toplam	208	11,78	9,88						
Sınav kaygı düzeyi	18-22	118	87,31	27,8	G. Arası	1829,25	2	914,653	1,153	,318
	23-27	77	81,97	26,9	G. İçi	162590,42	205	793,124		
	28-32	13	91,61	37,3	Toplam	164419,67	207			
	Toplam	208	85,60	28,1						

Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin yaş aralıklarına göre tek faktörlü varyans sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur. Tablo 5 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri ve yaş aralıkları arasında anlamlı bir fark bulunmazken, depresyon düzeyleri ve yaş aralıkları arasında $p<0,05$ düzeyinde, ($p= .032$) anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey HSD testi yapılmıştır. Buna göre farklılığın, 28-32 yaş aralığında bulunan üniversite öğrencilerinin diğer iki yaş aralığında bulunan öğrencilerden depresyon düzeylerinin yüksek olmasından dolayı kaynaklandığı görülmektedir. Buradan hareketle yaş aralığı belli bir seviyeyi geçmiş olan üniversite öğrencilerinin yaş ilerledikçe akademik olarak gecikme ve öğrenimde bulunma süreleri depresyon düzeylerini arttırdığı söylenebilir.

Tablo 6. Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin öğrenim kademesine göre varyans sonuçları

Değişkenler	Grup	N	X	SS	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Depresyon düzeyi	Önlisans	18	16,11	8,19	G. Arası	845,625	2	422,812	8,230	,013
	Lisans	166	11,97	10,2	G. İçi	19381,63	205	94,545		
	L.üstü	24	7,20	6,39	Toplam	20227,26	207			
	Toplam	208	11,78	9,88						
Sınav kaygı düzeyi	Önlisans	18	106,2	26,0	G. Arası	8928,28	2	4644,14	5,886	,003
	Lisans	166	84,30	28,4	G. İçi	155491,38	205	758,495		
	L.üstü	24	79,16	21,7	Toplam	164419,67	207			
	Toplam	208	85,60	28,1						

Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin öğrenim kademesine göre tek faktörlü varyans sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6 incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleriyle öğrenim kademeleri arasında $p < .05$ düzeyinde, ($p = .013$) ve sınav kaygı düzeyleriyle öğrenim kademeleri arasında da $p < .05$ düzeyinde, ($p = .003$) anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey HSD testi yapılmıştır. Buna göre farklılığın, önlisans öğrencileri ile lisans ve lisansüstü öğrencilerinin sınav kaygısı ve depresyon düzeyleri arasındaki farktan kaynaklandığı (Önlisans- lisans ve önlisans- lisansüstü) görülmektedir. Buna göre ön lisans öğrencilerinin sınav kaygısı ve depresyon düzeyleri, lisans ve lisansüstü öğrencilerinden yüksek olduğu ve üniversite öğrenim kademesi düşük olan öğrencilerin sınav kaygısı ve depresyonu daha fazla hissettiği yorumlanabilir. Etki büyüklükleri açısından sınav kaygı düzeyi ($\eta^2 = 0,05$) zayıf etki büyüklüğünde olduğu saptanmıştır.

Tablo 7. Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin öğrenim gördüğü fakülteye göre varyans sonuçları

Değişkenler	Grup	N	X	SS	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Depresyon düzeyi	Eğitim	80	9,27	8,56	G. Arası	2114,787	2	302,112	3,814	,001
	İİBF	31	11,35	8,48	G. İçi	15444,89	205	79,205		
	Mühen.	20	14,35	11,01	Toplam	17559,68	207			
	Sağlık	19	15,52	15,52						
	İlahiyat	14	17,64	10,07						
	Fen Ed.	11	8,33	4,18						
	Hukuk	13	3,60	2,59						
	Diğer	20	12,45	9,27						
	Toplam	208	11,24	9,32						
Sınav kaygı düzeyi	Eğitim	80	106,2	26,0	G. Arası	12896,29	2	1842,32	2,561	,015
	İİBF	31	84,30	28,4	G. İçi	140281,87	205	719,394		
	Mühen.	20	79,16	21,7	Toplam	153178,16	207			
	Sağlık	19								
	İlahiyat	14								
	Fen Ed.	11								
	Hukuk	13								
	Diğer	20								
	Toplam	208	85,60	28,1						

Üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeylerinin öğrenim gördükleri fakülteye göre betimsel istatistikleri ve tek faktörlü varyans sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur. Tablo 7 analiz edildiğinde, üniversite öğrencilerinin sınav kaygı düzeyleri ve öğrenim gördüğü fakülte arasında $p < .05$ düzeyinde, ($p = .015$), depresyon düzeyleri ve öğrenim gördüğü fakülte arasında da $p < .05$ düzeyinde, ($p = .001$) anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için Tukey HSD testi yapılmıştır. Buna göre bu farklılığın, hukuk fakültesi öğrenciler ile diğer fakültelerde öğrenim gören öğrenciler arasındaki farktan kaynaklandığı görülmektedir. Buna göre hukuk fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin depresyon ve sınav kaygı düzeyleri diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Etki büyüklüğü açısından depresyon düzeyi ($n^2 = 0,10$) orta etki büyüklüğünde olduğu saptanmıştır.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan biri üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri ve sınav kaygısı puanları düzeyleridir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Beck depresyon ölçeğinden aldıkları puanlara göre; öğrencilerin %49,0'u minimal, %24,5'i hafif, %20,7'si orta ve %5,8'i de şiddetli düzeyde kaygı düzeyinde oldukları, toplam puan ortalamalarının 11,78 olduğu ve öğrencilerin genel puan ortalamasına bakıldığında hafif düzeyde depresif belirtiler gösterdikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Güzel ve Ergün'ün (2020) üniversite öğrencileriyle yapmış olduğu araştırmada öğrencilerin depresyon düzeyi sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Beck (1976) tarafından belirlenen puan aralıklarına bakıldığında; üniversite öğrencilerinin yarısının minimal depresyon aralığında olduğu ortaya çıkarken, kalan yarısının da oranı gittikçe azalacak şekilde hafif depresyon, orta depresyon ve şiddetli depresyon puan aralığında olduğu söylenebilir. Rosenthal'ın (1987) yaptığı araştırma sonucunda da katılımcıların %50'si neredeyse hiç depresyon belirtisi göstermezken, kalan %50'sinin hafif, orta ve ciddi depresyon belirtileri gösterdiği saptanmıştır. Üniversite öğrencilerinin sınav kaygı ölçeğinden aldıkları genel puan ortalamaları 85,60'tır ve bu puan düzeyi öğrencilerin orta düzeyde sınav kaygısı belirtileri gösterdiklerini göstermektedir. Bahçeci (2006) tarafından düzenlenen puan aralıklarına bakıldığında, hafif ve orta düzeyde kaygı belirtisi gösteren öğrenci sayısının neredeyse birbirine eşit olduğu ve örneklemin büyük bir çoğunluğunu bu aralıktaki öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular gösteriyor ki üniversite öğrencilerinin birçoğunda hafif de olsa depresyon ve sınav kaygısı olduğu görülmektedir. Yurt içinde yapılan araştırmaların bazılarında da üniversite öğrencilerinin sınav kaygı düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır (Çapulcuoğlu ve Gündüz, 2012; Totan ve Yavuz, 2009; Dünder, Yapıcı ve Topçu, 2008). Üniversiteler program ve faaliyetlerini düzenlerken bu sonuçları göz önüne almalı ve bölüm dersleriyle birlikte öğrencilerin duygu durumunu düzeltici psikososyal çalışmalara ve kişisel gelişimi destekleyici etkinliklere programlarında yer vermeleri gerektiği söylenebilir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlardan bir başkası ise üniversite öğrencilerin depresyon düzeyleri ile sınav kaygıları arasındaki ilişkilerle ilgili bulgulardır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin depresyon düzeyi puanları ile sınav kaygı düzeyi puanları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r= 0,688$, $p<0,01$) olduğu ve değişkenler arası açıklanan varyansın 0,473 olduğu sonucudur. Buna göre depresyon ve sınav kaygısı arasında yakın bir ilişki olduğu, depresyon düzeyi ile sınav kaygı düzeyi arasında aynı yönde bir ilişki olduğu, değişkenlerden biri değiştikçe diğersinin de aynı yönde değişeceği ve öğrencilerin depresyon düzeyleri arttıkça kaygı düzeylerinin de artacağı söylenebilir. Ayrıca değişkenin birinde gözlenen bir değişimin diğer değişken üzerinden 0,473'lik bir değişimi de açıkladığı ifade edilebilir. Yıldırım (2007) üniversite seçme sınavına hazırlanan Türk öğrencileriyle yapmış olduğu araştırmada da bu araştırmaya benzer olarak depresyon ve sınav kaygısının birbiriyle pozitif yönde bir ilişkisi olduğunu

saptamıştır. Yurt dışında yapılan bazı çalışmalar da bu sonucu destekler niteliktedir (Craig & Norton, 2000; Bernstein, 1991). Araştırmadan elde edilen sonuç göz önüne alındığında, depresyon ve sınav kaygısının birbiriyle ilişkili olduğu ve hatta birbirini tetikler nitelikte iki duygu durumu olduğu görülmektedir. Depresyon ve sınav kaygısı birbiriyle ilişkili ve öğrencilerin akademik gelişimini engelleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Bir başka araştırma bulgusu ise öğrencilerin depresyon düzeyleri ve sınav kaygı düzeylerinin; cinsiyet, yaş ve üniversite kademesi (ön lisans, lisans ve yüksek lisans/doktora) ve fakülte değişkenlerine göre nasıl değiştiği ile ilgilidir. Elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyi ve sınav kaygı düzeyinin cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun sebebi özellikle genç yetişkinlik ve sonrasında süreçlerde kadın ve erkek arasındaki bilişsel tutum farklılıklarının azalması olarak düşünülebilir. Literatürdeki bazı çalışmaların bulgularının da araştırma bulgularını destekler nitelikte olduğu ve cinsiyet açısından depresyon düzeylerinin farklılık göstermediği sonucuna ulaştıkları görülmektedir (Ayverdi, 1990; Erözkan, 2005; Hisli, 1989; Gençdoğan, 1995; Ulaş, 2015; Dursun ve Aytaç, 2009; Aydın ve Tiryaki, 2017). Ancak yapılan bazı çalışmalarda sınav kaygısının kadınlarda erkeklere göre daha fazla olduğu (Gierl & Rogers, 1996; Kapıkıran, 1999) sonuçları gibi farklı sonuçların olduğu da söz konusudur. Yapılan araştırmada kadın ve erkeklerin ergenlik çağında depresyona yakalanma durumlarının benzer olduğu fakat yaş ilerledikçe kadınlarda depresyona yakalanma riskinin arttığı saptanmıştır (Çam ve Ergin, 2014).

Öğrencilerinin depresyon düzeyi ve sınav kaygı düzeyi puanlarının yaş değişkenine göre anlamlılığı incelendiğinde; öğrencilerin sınav kaygı düzeyi ve yaş aralıkları arasında anlamlı bir fark olmadığı, depresyon düzeyleri ve yaş aralıkları arasında ise anlamlı bir farklılık olduğu sonuçları da tespit edilmiştir. Bu sonuç, (Genç, M., Eğri M., Güneş G., Kurçer M., Pehlivan E., Özcan E., Ünal, S., vd., 1999) yaptıkları çalışmaların sonuçlarıyla bu çalışmanın sonuçları benzerlik göstermektedir. Erözkan (2005) yaptığı araştırmada geniş yaş aralıkları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmada yaş aralığı sadece üniversite öğrencilerini kapsadığı için anlamlı bir farklılık bulunamadığı şeklinde düşünülmektedir. Bu durum genç yetişkinlik döneminde olan üniversite öğrencilerinin depresyona ve sınav kaygısına ilişkin yakın ve birbirine benzer şekilde tepkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri ve öğrenim kademeleri ile sınav kaygı düzeyleri ve öğrenim kademeleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Gruplar arasındaki farklılıklar incelendiğinde bu farklılığın, önlisans öğrencileri ile lisans ve lisansüstü öğrencilerinin sınav kaygısı ve depresyon düzeyleri arasındaki farktan kaynaklandığı (Önlisans- lisans ve önlisans- lisansüstü) görülmektedir. Ön lisans kademesinde öğrenim gören öğrencilerde sınav kaygısı ve depresyon düzeyinin daha yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Üniversite öğrenim kademeleri ilerledikçe ya da yükseldikçe sınav

kaygısı ve depresyon puanlarında azalma eğilimi olduğu görülmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin akademik mecralardaki geçirdiği süre, dönem ve öğrenim kademesi yükseldikçe sınava ilişkin kaygı düzeylerinde azalma eğilimi olduğunu göstermektedir şeklinde yorumlanabilir.

Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyi ve sınav kaygı düzeyinin fakülte değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı da incelenmiş ve öğrencilerin depresyon düzeyleri ve öğrenim gördüğü fakülte türü arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre hukuk fakültesi öğrencilerinin sınav kaygısı ve depresyon düzeyinin diğer fakültelerde öğrenim öğren öğrencilere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Mısır’da yapılan bir araştırmada fakülteye göre depresyon sıklığı ve kaygı arasında anlamlı farklılık bulunmuş ve tıp fakültesi öğrencilerinin diğer fakülte öğrencilerine göre kaygı ve depresyon düzeyi yüksek bulunmuştur (Abdallah ve Gabr, 2014). Yapılan bir başka çalışmada üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakülteye göre depresyon düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya çıkarmıştır (Çelikel ve Erkorkmaz, 2008). Yurt içinde lise öğrencilerine yapılan bir araştırmada da bu çalışmadaki üniversite öğrencilerinin fakülte değişkenine benzer olarak öğrenim gördükleri okullar (Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Genel Lise vb.) ve sınav kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir (Erzen, 2014). Hukuk fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin diğer fakültelerdeki öğrencilere göre depresyon düzeylerinin düşük olmasının çeşitli nedenleri olduğu düşünülebilir. Bunlar; bölümün üniversite sınavı giriş puanlarının yüksek olması, öğrenci profili, akademik doyum, akademik sınavlara alışkanlık, yüksek tempolu ders çalışma düzenine alışkanlık, akademik özgüven gibi nedenler olabilir.

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin sınav kaygısı ve depresyon düzeyleri incelenen bu çalışmada, öğrencilerinin sınav kaygısı ve depresyon düzeylerinin birbiriyle ilişkili olduğu, orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki gösterdiği, bu durumun bireyi olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşıldığı görülmüştür. Sınav kaygısı ve depresyonun; bireyin psikolojik, sosyal, bilişsel ve akademik alanlardaki gelişimini engelleyen unsurlardan bir olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, sınav kaygısı ve depresyon belirtileri gösteren öğrencilere bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmalı ve gelişim boyutlarını olumlu yönde etkileyecek etkinlikler geliştirilip uygulanmalıdır. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve yaşlarının sınav kaygısı ve depresyon düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ancak üniversite kademesi ve fakülteler arasında ise anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda, üniversiteler öğrenim kademeleri ve fakülte farklılıkları göz önüne alındığında üniversiteler mevcut programlarına ek olarak sınav kaygısı ve depresyon belirtilerini azaltıcı ve psikolojik, sosyal, bilişsel ve akademik gelişimlerini destekleyici seçmeli dersler ekleyebilir, öğrencilerin kişisel gelişimlerini destekleyebilir. Aynı zamanda üniversite bünyesinde yer alan bölümler ve kulüpler imkânları doğrultusunda kaygı ve depresyonu azaltıcı faaliyetler yapabilir. Bunun dışında bölgedeki kuruluş ve topluluklarla irtibata geçerek destek alınabilir.

Kaynakça

Abdallah, A. R. & Gabr, H. M. (2014). Depression, anxiety and stress among first year medical students in an Egyptian public university. *International Research Journal of Medicine and Medical Sciences*, 2(1), 11-19.

Akboy, R. (1990). Öğretmen adaylarında durumluk-sürekli kaygı düzeylerinin belirlenip karşılaştırılması ve kaygı alanlarının saptanması. İzmir: DEÜ Buca Eğitim Fakültesi Yayınları

Akvardar, Y., Demiral, Y., Ergör, G., Ergör, A., Bilici, M. ve Özer, Ö. A. (2003). "Substance use in a sample of Turkish medical students", *Drug and alcohol dependence*, 72(2), 117-121.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. (Çev. E. Köroğlu). Boylam Psikiyatri Enstitüsü. (1. baskı). Ankara: Hby yayıncılık.

Aydın, A. ve Tiryaki, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik bir çalışma (KTÜ örneği). *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2017, 17 (4): 715-722

Aydoğmuş, E. (2016). Öğrencilerin algıladıkları öğretmen tutumları ile sınav kaygısı arasındaki ilişki ve bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aygül I., Şahin M., Ünübol B. (2023). Madde Kullanım Bozukluğu Tanılı Bireylerde Yeme Bozuklukları, Duygusal Yeme ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*. 24(4): 417-427.

Aysan, F. ve Bozkurt, N. (2000). Bir grup üniversite öğrencisinin kullandığı başa çıkma stratejileri ile depresif eğilimleri ve olumsuz otomatik düşünceleri arasındaki ilişki. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 25-38.

Ayverdi, M. (1990). Erken Ergenlik Dönemi Ergenlerinin Depresyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Dış Etmenler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara (Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Başarır, D. (1990). Ortaokul son sınıf öğrencilerinde sınav kaygısı, durumluk kaygı, akademik başarı ve sınav başarısı arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bahçeci, D. (2006). Anatomi Dersinde Portfolyo Kullanmanın Öğrencilerin Bilişsel ve Duyuşsal Özellikleri Üzerine Etkisi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü-Orta Öğretim Fen ve Matematik Alanlar Eğitimi-Ankara

Bahçeci, D. ve Kuru, M. (2008). Portfolyo Değerlendirmenin Üniversite Öğrencilerinin Öz-Yeterlik Algısı ve Yaşam becerileri Üzerine Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. Cilt 9, Sayı 1, (97- 111).

Baltaş, A. (2007). Stres altında ezilmeden öğrenmede ve sınavlarda üstün başarı. *Remzi Kitabevi*, 17. Basım. İstanbul.

Baltaş, A. ve Baltas, Z. (1999). Stres ve başa çıkma yolları. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Beck, A. T. (1976). Cognitive therapy and the emotional disorders. New York: International Univesity Press.

Bernstein, G. A. (1991). Comorbidity and severity of anxiety and depressive disorders in a clinic sample. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 30:43-50.

Biçer, U. (2015) Sınav Kaygısını Yenmek İçin 16 Etkin Uygulama, Cinius Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, N. (2004). Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri ile Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, cilt 29, sayı 133(52-59)

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Çakmak, A., Şahin, H., Akıncı Demirbaş, E. (2017). 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Sınav Kaygısı ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2).

Çam Çelikel, F. ve Erkorkmaz, Ü. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 122-129.

Çam, O., ve Engin, E. (2014). Ruh sağlığı ve hastalıkları hemşireliği. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.

Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2012). Öğrenci tükenmişliğini yordamada stresle başa çıkma, sınav kaygısı, akademik yetkinlik ve anne-baba tutumları değişkenlerinin incelenmesi. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Mersin: Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çoban, A. E., ve Karaman, N. G. (2013). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk, kaygı ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmaları*, 2(2), 78-88.

Çoşkun, F. (2017). Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ve anne-baba tutumları ile sınav kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Çutuk, Z. A. (2017). Ergenlik Döneminde Depresyon, Kaygı ve Stres. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(1), (110-137).

Craig, S. & Norton, E. D. (2000). Comparison of the Beck depression inventory-II and the inventory to diagnose depression: Implications for community counselors. *Community College Journal of Research and Practice*, 24(6), 495-595.

Daymaz, S. (2012). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin anne baba beklentileri ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Davison, G. & Neale, J. (2013). *Abnormal psychology*. Ringbound: Wiley.

Demirbaş, E. (2013). Depresyonun sağaltımında sorun çözme eğitiminin etkililiği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, Aydın.

Deveci, S., Ulutaşdemir, N. ve Açık, Y. (2013). Bir Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Depresyon Belirtilerinin Görülme Sıklığı ve Etkileyen Faktörler. *Firat Tıp Dergisi*. 18(2): 98-102.

Doğan, O. ve Gülmez, H. (1995). *Ruhsal Bozuklukların Epidemiyolojisi*. Sivas: 15.

Dordi Nejad, F. G., Hâkimi, H., Ashouri, M., Dehghani, M., Zeinali, Z., Daghighi, M. S. & Bahrami, N. (2011). On the relationship between test anxiety and academic performance. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 3774–3778.

Dursun, S. ve Aytaç, S. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28(1), 71-84.

Dündar, S., Yapıcı, Ş. ve Topçu, B. (2008). Üniversite öğrencilerinin bazı kişilik özelliklerine göre sınav kaygısının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1).

Eker, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin yaşadığı sınav kaygısının nedenleri ve anne-baba tutumlarının sınav kaygısına etkisi: Merzifon örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Enright, M., Baldo, T.D. & Wykes, Scott, D. (2000) "The Efficacy of Eye Movement Desensitization and Reprocessing Therapy Technique in Teh Treatment of Test Anxiety of College Students". *Journal of College Counselling*, Spring 2000 V. 3 Issue 1, P. 36, 13 p.

Erözkan, A. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası Duyarlılık ve Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Cilt-, Sayı 14, (129 – 155)

Erzen, E. (2014). Kimler daha fazla sınav kaygısı yaşıyor? Kişisel, akademik ve aileye dayalı bazı değişkenlere göre bir araştırma. *Journal of Human Sciences* 11(2):401-419

Genç, M., Eğri M., Güneş G., Kurçer M., Pehlivan E., Özcan E. ve Ünal, S. (1999). Öğrenci seçme sınavına girecek öğrencilerin sınav kaygısı düzeyleri. İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi, 6(1), 38- 41.

Genç, M. (2013). İlköğretim öğrencilerinin sınıf ve cinsiyete göre sınav kaygı düzeylerinin belirlenmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1:11.

Gençdoğan, B. (2006). Lise Öğrencilerinin Sınav Kaygısı ile Boyuneğicilik Düzeyleri Ve Sosyal Destek Algısı Arasındaki İlişkiler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 153-164

Gören, E., Payza, U., Kayalı, A., Karakaya, Z. ve Topal, F. (2021). Beck Depresyon Ölçeği ile tıpta uzmanlık öğrencilerinde depresyon ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 30 (1), 43-49.

Güzel, A. ve Ergün, G. (2020). Üniversite öğrencilerinde depresyon sıklığı ve ilişkili faktörler. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 279-289.

Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin Üniversite Öğrencileri İçin Geçerliliği-Güvenirliliği. *Psikoloji Dergisi*. 6(23),3-13

Kapıkıran, N. (1999). Lise Öğrencilerinde Başarı Sorumluluğu ve Başarı Kaygısının Bazı Psikopatolojik Değişkenler Açısından İncelenmesi, D.E.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Karasar, N. (1984). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.

Kavakçı, Ö., Güler, A. S., ve Çetinkaya, S. (2011). Sınav kaygısı ve ilişkili psikiyatrik belirtiler. Klinik Psikiyatri, 14(1), 7-16.

King, N. J., Mietz, A., Tinney, L. & Ollendick, T. H. (1995). Psychopathology and cognition in adolescents experiencing severe test anxiety. Journal of clinical child psychology, 24(1), 49-54.

Köse, S., Kurucu Yılmaz, Ş., ve Göktaş, S. (2018). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Sınav Kaygı Düzeyleri ile Uyku Kalitesi Arasındaki İlişki. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 9(2):105-111.

Küey L. (1998). Birinci basamakta depresyon: tanıma, ele alma, yönlendirme. Psikiyatri Dünyası. 1:5-12.

Lee, C., Dickson, D. A., Conley, C. S. & Holmbeck, G. N. (2014). A closer look at self-esteem, perceived social support, and coping strategy: a prospective study of depressive symptomatology across the transition to college. Journal of Social and Clinical Psychology, 33(6), 560-585.

Öner, N. (1990). Sınav kaygısı envanteri el kitabı. İstanbul: Yükseköğretimde Rehberliği Yayma Vakfı Yayını No:1.

Öner N. ve Kaymak D. A (1987) The transliteral equivalence and the reliability of the Turkish TAI. Unpublished manuscript, University of Missouri Columbia.

Öner N. ve Le Compte (1983). Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları

Özgüven, H. D. ve Sungur, M. Z. (1998). Sosyal fobi. Türk Psikiyatri Dergisi, 9(2), 128-138

Özgüven, İ. E. (2000). Psikolojik testler. Ankara: PDREM Yayınları.

Palti, C. (2012). Üniversiteye hazırlanan lise son sınıf öğrencilerinde yükseköğretime geçiş sınavı öncesi ve sonrasında benlik saygısı, sınav kaygısı ve durumluk-sürekli kaygı düzeyleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Rosenthal, M.P. (1987). Assesment of Depression in a Family Practice Center. Journal of Family Practice. Aug. 25 (2) s.143-9.

Softa, H. K., Karaahmetoğlu, G. U. ve Çabuk, F. (2015). An analysis of the anxiety of exam observed in the senior high school studentsand the affecting factors. Kastamonu Eğitim Dergisi, 23 (4), 1481-1494.

Spielberger, C.D. & Vagg, P.R. (1987) The treatment of test anxiety: A transactional process model. Advances in Test Anxiety Research, 5, 179- 186.

Spinney L. (2009). European Brain Policy Forum 2009: depression and the european society. Eur Psychiatry.24:550-551.

Şahin, H., Günay T. ve Batı, H. (2006). İzmir İli Bornova ilçesi lise son sınıf öğrencilerinde üniversiteye giriş sınavı kaygısı. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 15(6), 107-113.

Şenöz, G. (2015). 8. sınıf öğrencisi olup obsesif kompulsif bozukluk teşhisi almış olan çocuklarda sınav kaygısı bozukluğu oranının sıklığının değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Ulaş, B., Tatlıbadem, B., Nazik, F., Sönmez, M. ve Uncu, F. (2015) Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Sıklığı ve İlişkili Etmenler. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*.2(3):71-75

Wong, S. S. (2008). The relations of cognitive triad, dysfunctional attitudes, automatic thoughts, and irrational beliefs with test anxiety. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues*, 27(3), 177–191.

Villatte, A., Marcotte, D., & Potvin, A. (2017). Correlates of depression in first-year college students. *Canadian Journal of Higher Education*, 47(1), 114-136.

Yalom, I. D. (2011). *Varoluşçu Psikoterapi*. Kabcacı Yayınları, İstanbul.

Yeşilyurt, F. (2007). *Sınav Kaygısı*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yıldırım, İ. (2007). Üniversite seçme sınavına hazırlanan Türk öğrencilerde depresyon, sınav kaygısı ve sosyal destek. *Eurasian Journal of Educational Research*, 29, 171-184.

Zeytin Demiral, G. (2023). Relationship Between Fatigue, Cognitive Functions, Depression, and Disability in Multiple Sclerosis Patients. *Acta Medica Alanya*. 7(2): 184-189.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 27-08-2023 – Kabul/ACCEPTED: 27-12-2023

Alman Yazılı Basınında Mülteci Olgusu: İnsan Hakları Bağlamında Suriyeli ve Ukraynalı Mülteciler Üzerine Bir Karşılaştırma

The Phenomenon of Asylum Seekers in the German Print Media: A Comparison on Syrian and Ukrainian Refugees in the Context of Human Rights

Abdulkadir SONAKALAN¹

Abstract

Throughout human history, people have been forced to migrate from their native lands to geographies inhabited by different societies due to various reasons. However, those migrating to different regions are perceived differently by the settled individuals in the societies they enter, based on variables like place, time, and their identities. Media platforms play a significant role in shaping these different representations and narratives. Media holds a considerable sway in how society perceives the significance of

Öz

İnsanlık tarihi boyunca insanlar çeşitli sebeplerden dolayı yaşadıkları toprakları bırakıp farklı toplumların yaşadıkları coğrafyalara göç etmek zorunda kalmıştır. Fakat farklı coğrafyalara göçen bu insanlar yer, zaman ve kim oldukları gibi farklı değişkenlere göre gittikleri toplumdaki yerleşik kişiler tarafından farklı algılanabilmektedirler. Bu durumda ortaya çıkan farklı temsil ve söylemlerde medya araçlarının büyük rol oynadığı görülmektedir. Medya, göç ve göçmenlerin toplum açısından ne ifade ettiği

¹ Abdulkadir Sonakalan, Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık Programı, Sosyal Hizmetler Bölümü, abdulcadirsonakalan@munzur.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7362-0302

Bu çalışma, 25-27 Ekim 2022 tarihlerinde Mardin Artuklu Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası Göç ve Yüksek Öğretimde Göçmenler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

migration and migrants and their potential future impacts. Different perceptual narratives about various migrant groups, particularly through new media channels, can be disseminated, thereby influencing societal perspectives. In this study, the portrayal of Syrian and Ukrainian refugees, who have had to migrate to different countries for similar reasons in the present day, particularly focusing on Germany—one of the countries they heavily migrated to during a one-month period—has been comparatively analyzed using Van Dijk's critical discourse analysis on digital media publications. This study aims to compare how the German media approached and generated discourse on the news concerning these two refugee groups of different backgrounds. Examining the different responses to two recent massive migrations, this research is expected to contribute to filling the gap in the existing literature. As a result of the study, it was concluded that the German media tended to approach Ukrainian refugees with more constructive and positive narratives compared to Syrian refugees.

Keywords: German Print Media, Refugee, Syrian, Ukrainian, Migration

ve gelecekle ilgili etkilerinin algılanması hususunda toplum açısından büyük bir yönlendirici etkiye sahiptir. Bu açıdan çeşitli göçmen grupları hakkında özellikle yeni medya araçları vasıtasıyla farklı algısal söylemler yayılabilmekte ve toplumsal bakış açıları etkilenebilmektedir. Bu çalışma kapsamında, günümüzde benzer nedenlerle kendi topraklarından farklı ülkelere göç etmek zorunda kalan Suriyeli ve Ukraynalı mültecilerin yoğun olarak göç ettikleri dönemlerden bir aylık süre boyunca en çok göç ettikleri ülkelerden biri olan Almanya'nın dijital medya yayınlarına nasıl yansıdığı, Van Dijk'in eleştirel söylem analizi kullanılarak karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda Alman basınının farklı yapılarıdaki iki mülteci grubu hakkındaki haberleri ne şekilde ele aldıkları ve ne şekilde söylem ürettiklerini karşılaştırmak bu çalışmanın birincil amacını oluşturmaktadır. Yakın tarihlerde gerçekleşen iki farklı kitlesel göçün karşılanmasındaki farklı tepkileri inceleyen bu çalışmanın, literatürdeki eksikliğin tamamlanmasına katkıda bulunması beklenmektedir. Çalışmanın sonucunda Alman basınının Ukraynalı mültecilere Suriyeli mültecilerden farklı olarak daha yapıcı ve pozitif söylemler ile yaklaşıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alman Yazılı Basını, Mülteci, Suriyeli, Ukraynalı, Göç

1.Giriş

Mülteciler ve göç günümüzde gelişmekte olan ve gelişmiş devletlerin en önemli sorun ve odak noktalarından birisi haline gelmiştir. Tarih boyunca yaşanan savaşlar, doğal afetler ve önemli birçok sebepten dolayı insanlar buldukları yerleşkeleri terk ederek başka yerlere sığınmak durumunda kalmışlardır. Fakat sığınmacılar her zaman ve her yerde eşit şart ve koşullarla kabul edilmemiştir. Sığınmacıların sığındıkları bölgelerde, sosyal, ekonomik, dini, kültürel ve etnik köken gibi birçok etkene dayanan nedenlerle kendilerine gösterilen muamelenin farklılık göstermesine sebep olabileceği gözlemlenmektedir. Yakın tarihte dünyanın birçok bölgesinde 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanmış en büyük göç hareketleri görülmektedir. Yaşanan göçler sonrası birbirinden farklı kökenli sığınmacıların eşit muamele ile karşılaşmadıklarına dair haberler, TV, radyo, gazete, gibi geleneksel medya araçları ve Twitter, Facebook, Telegram ve Instagram gibi sosyal medya ortamlarında sıklıkla dillendirilmektedir.

Ülke kamuoyları fikirlerinin şekillenmesinde medyanın etkisi oldukça büyüktür. Medya, ürettiği temsiller ve bakış açısını gazete, televizyon haberleri, yeni medya araçları gibi haber kanalları vasıtasıyla insanlara aktarmakta ve belli bir konuda bir fikir yapısının oluşmasına öncülük etmektedir. Demokratik toplumlarda medya, kamuoyunun bilgilendirilmesi, etkilenmesi ve yönlendirilmesinin başlıca araçlarından biridir. Bu anlamda medya gücünü elinde bulduranların toplum üzerinde önemli etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde medya, özellikle de sosyal medya, internet kaynaklı haber mekanizmaları ile toplumu bilgilendirme rolünün yansıra toplumsal denetleyicilik rolünü de yapmaya başlamıştır (Ünlüer, 2016, ss. 2). Bu anlamda, günümüzde medyanın toplumun algıları üzerinde birçok şekilde etkili olduğu görülmektedir.

Toplumlarda medya, sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve pek çok konuda toplumsal kodlar geliştirmekte ve söylemler üzerinden toplumdaki “normal” ve “normal olmayan” davranış kalıplarının belirlenmesinde etkili olabilmektedir. Günümüzde özellikle sosyal medya kanalları, toplumların gündemlerine ve yaşanan hadiselerle karşı fikirlerin temsillerinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Medya bu anlamda toplumda bazı kesimlerin “öteki” olarak ayrışmasına da sebep olabilmektedir. Medyada uzmanca kurgulanan olay örüntüleri ve bazı kesimler üzerinde yapılan olumsuz tasvirler ile toplumun geri kalanını için bir öteki kesimi oluşturulur. Böylece toplumun geri kalanının üzerinde fikir birliğinin sağlandığı algısal bir durum yaratılmış olur. (Gölcü ve Dağlı, 2017, ss. 16-17).

Medya tarafından toplumsal düşünce birliğinin oluşturulduğu ve halkın etkilendiği konulardan biri de mültecilerdir. Günümüzde birçok sebepten uluslararası göç hızlanmış ve mültecilik medyanın birincil konularından biri haline gelmiştir. Özellikle sosyal medya kanalları ve dijital haber kaynakları üzerinden verilen ilgili haberler bazen bilgilendirici, bazen de ötekileştirici

olabilmektedir. Ancak çoğu zaman bu haberlerin, konunun dışarıdan nasıl algılandığından ziyade nasıl algılanmasının istendiği yönünde oluşturulduğu görülmektedir (Ayhan vd., 2018, ss. 193). Bu durum göç ve mültecilik konularında daha dengeli ve adil bir bakış açısının geliştirilmesi gerekliliğini göstermektedir.

Göç

Kelime anlamı olarak eski Türkçe köç- “kalkıp gitmek, taşınmak” fiilinden dönüştürülen göç, ekonomik, sosyal, politik nedenlerle kişilerin veyahut toplulukların bir ülkeden diğer bir ülkeye veya bir yerleşim yerinden diğer bir yerleşim yerine gitme işine, taşınma, hicret, muhaceret gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2022; Nişanyan, 2022; Kubbealtı Lügatı, 2022). Tarih boyunca insanoğlu, zaman zaman zorunluluktan, zaman zaman da yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla, kişisel tatmin, sağlık, eğitim, ulaşım ve iletişim kanallarının sunduğu fırsatlar gibi birçok farklı sebepten dolayı göç etmiştir (Kolukırık, 2009, ss. 2). Bu durum, göçün çok yönlü olarak ele alınması gereken bir olgu olduğunu göstermektedir. Gönüllü veyahut zorunlu yaşanan göçlerin temelinde genellikle daha iyi daha güvenli bir gelecek kaygısı yatmakta ve göç süreci sırasında, fiziksel ve toplumsal çevre değişiklikleri, yeni bir toplumsal ortamın meydana gelmesine neden olmaktadır.

Göç ve değişim, küreselleşmenin yaygın etkilerine rağmen, artan ayrışmalar ve yaşanan sıkıntılar nedeniyle mülteci hareketlerini sürekli bir hal almış ve günümüzün önemli bir sorununu oluşturmuştur. Göç, insanların aidiyet hissini zayıflatan önemli bir faktördür (Ekici ve Tuncel, 2015, ss. 9). Tarihsel olarak süregelen genel görüş ile bir yer değiştirme süreci olarak görülen göç olgusuna farklı anlamlar, nitelikler, kavramlar atfedilmiştir ve yeni anlamlar ve kavramlar atfedilmeye devam edilmektedir (Sayın vd., 2016, ss. 2). Günümüzde göç hareketleri, belirli yönleri olmayan ve tüm dünyayı içine alan insan hareketleri olarak yorumlanabilir.

Uluslararası Göç

Göç, bireysel ya da farklı büyüklükteki gruplar halinde ülke içinde gerçekleşebilirken aynı zamanda uluslararası olarak da gerçekleşebilmektedir. İnsanların ve grupların başlıca göç nedenleri araştırıldığında özellikle, siyasi nedenler, mübadeleler, küresel iklim değişikliğinin sebep olduğu nedenler, savaşlar, ekonomik nedenler, sağlık nedenleri, eğitim ve birçok imkân dolayısı ile yapılan beyin göçleri ve emeklilik sonrası yaşanan yer değişimleri gibi birçok farklı nedenden dolayı uluslararası insan göçlerinin yaşandığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda dünya üzerinde birçok ülkede yaşanan iç karışıklık ve savaş sonrası insanların güvenli ve daha iyi hayat standartları sunan ülkelere kitleler halinde göç ettikleri görülmektedir. Savaş ve kanlı iç çatışmalardan kaçan insanlar kendi yurtlarındaki belirsiz durumlardan dolayı gittikleri ülkelerde kalıcı olup olmayacakları konusunda kararsız kalabilmekte ve bu durum uyum sorunlarına ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca göçmenler ve göç edilen ülkenin halkları arasındaki kültürel farklar

bazen uyumsuzluğa dolayısıyla bazı olumsuzluklara da neden olabilmektedir. Bu tarz durumlar göç edilen ülkede sosyal, ekonomik, kültürel ve birçok açıdan sorunlar ortaya çıkarabilmektedir (Aksoy, 2012, ss. 293-295).

İnsanların birçok farklı nedenlerden dolayı mevcut yaşadıkları ülkelerden başka ülkelere göçmelerinin göç veren (kaynak) ülkeler, ev sahibi (hedef) ülkeler ve bu göç sürecindeki transit ülkeler için çeşitli sonuçları bulunmaktadır (Ünsal, 2019, ss. 55). Uluslararası göçün birçok olumsuz sonucunun yanında göç edilen ev sahibi ülke için bazı olumlu yanlarının bulunduğunu da söylemek mümkündür. Özellikle gelişmiş devletler, yaşanan işgücü eksikliklerinden dolayı göçmenlere ihtiyaç duymaktadırlar. Çok az emek ve para harcayarak kazanılan bu hazır iş gücü, kendi vatandaşlarına nispeten daha düşük ücretlere çalışmakta bu durum da bu ülkeler için finansal bir avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca gelişmiş devletlerde yaşanan nüfus kayıpları ve mevcut nüfusun da günden güne yaşlanması uzun vadede ülkeler için sosyal güvenlik sistemlerinde olumsuz sonuçlar getirebilmektedir. İşte bu nedenden çoğunlukla genç ve orta yaşlı kesimlerden oluşan göçmen gruplarının ülkeye kazandırılması bu devletlerin sistemlerini koruyabilmesi için önemli olabilmektedir. Göçmenler, ülkenin sosyal yapısına entegre edilmeye çalışılırken, belirli uygulamaların göçmenleri asimile etmek amacıyla kullanıldığı eleştirileri bazı kesimlerce dile getirilmektedir. (Yılmaz, 2014, ss. 1695). Sonuç olarak, göçmen politikalarının adil ve entegrasyon odaklı bir şekilde yönetilmesi önemlidir denilebilir.

İnsan Hakları Bağlamında Mültecilik

II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle yoğun bir şekilde kullanılan sığınmacı ve mülteci kavramlarının bu süreçten sonra özgürlüklerin ve insan haklarının korunması bağlamında daha yoğun bir şekilde tartışıldığı görülmektedir. Avrupa insan hakları sözleşmesinde insanların ırkları, dinleri, tabiiyetleri, birtakım toplumsal gruplara mensubiyetleri ya da siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktukları için vatandaşı oldukları ülkenin dışında bulunan ve ülkesinin korumasından faydalanamayan veya bahis mevzuu korku sebebiyle yararlanmak istemeyen kişiler mülteci statüsüne girmektedir (Güner, 2016, ss. 207).

Mültecilerin sığındıkları ülkelerde temel insani ihtiyaçlar olan sağlık, eğitim, barınma, gıda, güvenlik, çalışabilme gibi haklara sahip olabilmeleri önemlidir (Bozbeyoğlu, 2015, ss. 76). Bu açıdan uluslararası arenada mültecilerin temel insan haklarının muhafaza edilebilmesi için birçok sözleşme ve anlaşma ile birçok hak verilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (Madde 14), her insanın başka ülkelerden sığınma talep edebilme ve sığınabilme hakkının olduğunu belirtmektedir. 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi (ve 1967 Protokolü), mülteci kişilerin zulüm görebilme tehlikesi altına girebilecekleri ülkelere geri gönderilmelerini yasaklamaktadır. İnsanların birlikte yaşam sürmeye başlamaları; şiddet, zulüm, ayrımcılık ve baskı benzeri kavramları da beraberinde getirebilmektedir. Bahse konu kavramların toplumsal

yaşamdaki varlığı da bu kavramlara maruz kalan toplulukların yer değiştirmelerindeki sorunların, uluslararası arenada yeniden ele alınmasını gerektirmiştir (Ergüven ve Özturanlı, 2013, ss. 1007). Küresel olarak bir sorun olarak mülteciliğin insanlar ve göçülen ülkeler açısından yol açtığı sonuçlar için etkili formüller araştırılmaktadır. Bazı taraflar mülteciler için hizmet veren sivil toplum kuruluşları ile daha yakın bir iş birliğiyle çalışmanın önemine vurgu yaparken, bazı taraflar ise uluslararası mevzuat boşluklarına ve bu konuda daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına dikkat çekmektedir. Çünkü mülteciliğinin anlaşılması ve çözümü için çok kapsamlı bir analiz gerekmektedir. Özellikle, mültecilik sorununun oluşturduğu büyük ölçekli etkiler, dar bir perspektifle ele alınamayacak kadar karmaşıktır.

Göç ve sosyal dışlanma.

Sivil, siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal olarak vatandaşlık hakları hususunda mahrum kalabilme hali olarak tanımlanabilen ve toplumsal birçok alanında karşılaşılabilen sosyal dışlanma olgusu, sosyal ilişkilere ve bu ilişkilere eşit bir şekilde katılımın adil şekilde gerçekleşmemesi/gerçekleşmemesi halini ifade etmektedir (Topgöl, 2016, ss. 270; Kocabaş ve Özdemir, 2018, ss. 353). Bir çeşit sosyal engellilik hali olarak da ifade edilebilecek sosyal dışlanma hali başta istihdam olmak üzere toplumda birçok anlamda sosyal dezavantajlı kesimleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu anlamda sosyal dışlanmaya en çok maruz kalan kesimlerden birisi de sınırlı vatandaşlık haklarından dolayı bir takım hak ve hizmetlere kısıtlı erişim sağlayabilen göçmenlerdir. Bu sınırlıklar ekonomik olabildiği gibi siyasi katılım, kültürel faaliyet, sosyal hayat, eğitim, hukuk ve sağlık gibi hassas alanlarda da olabilmektedir. Göçmenler buldukları yerlerde dinleri, cinsiyetleri, mezhepleri, dünya görüşleri ekonomik ve sosyal yapıları, etnik kökenleri, ten renkleri ve hatta tarihi ilişkileri gibi birçok farklı sebepten dolayı çok boyutlu olarak sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Bauman'a göre (2019), göçmenler, kimi zamanlar buldukları ülkelerde bazı problemlerin merkezinde düşünülmekte ve yerleşik insanlar tarafından kimi zaman buldukları konumları hak etmemiş ve yerleşik düzen için bir tehdit unsuru "istilacılar" ve "işgalciler" olarak görülebilmekte ve bu önyargılar sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir (Küçükşen, 2017, ss. 2402). Sosyal dışlanma ile göçmenlere yönelik bir takım insan hakları ihlalleri ortaya çıkmaktadır.

Haber Öznesi Olarak Mülteciler

Medyanın sığınmacı ve mülteciler hususunda yüklenmiş olduğu görevin kamuoyu oluşturma hususunda oldukça önemli olduğu söylenebilir. Olumlu dil kullanılmamış olan yayınlar, gelecekteki muhtemel mülteci politikalarının etkililiğini belirleme hususunda belirleyici bir role sahip olacaktır. Hususen günümüz medyasında mülteciler hakkında yer alan; korku ve ön yargı oluşturan, yabancı düşmanlığına neden olan, yalnızca şüphe ve söylentilere dayanan olumsuz içerikli haber yayınların tekrardan değerlendirilmesi gerekmektedir. Mültecileri suçlayıcı yargılar yerine, bu insanların ülkelerinden neden göç ettikleri, bu süreç içerisinde ne tür sorunlar

yaşadıkları ve vardıkları yerlerde var olma gayretlerini içinde bulunduran temaların kamuoyu nezdinde gündemde tutulması hem toplum hem de mülteciler açısından daha insani olarak bir politika oluşturulabilmesi açısından benimsenmesi gereken bir adımdır. (Kolukırık, 2009, ss. 6).

Medyanın mülteciler ile ilgili yaptığı haberlerde kullanmış olduğu dil ve yaklaşımla bu haberlerin hazırlanış sürecindeki kullanılmış olan söylem şekilleri, egemen bir anlatıma dönüştürülerek insanlar tarafından genel olarak benimsenen yaygın bir anlatıya dönüşmektedir. Günümüzde medyanın günümüzde hâkim olan okuma ve algılama şekillerini yeniden ele aldığı ve inşa ettiği görülmektedir. Bu sebepten medyanın söylem yapısının ve temsillerin ortaya koymuş olduğu olguların gelecekte toplumsal bir gerçekliğe dönüşebileceği gözlemlenmektedir (Keskin ve Göker, 2015, ss. 254). Bu bağlamda, Van Dijk'in (1993) vurguladığı gibi, dilin seçimi ve yapısal öğeler, haberin toplumun bilişsel yapılarını nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı olabilir.

Medya, günümüzde birçok mecraaya yayılarak kendine daha geniş kitlelere farklı platformlar aracılığı ile ulaşabilme imkânı bulmuştur. İnternetin kullanım alanlarının genişlemesi ve kullanıcılarının sayılarının günden güne artmasına paralel olarak geleneksel yazılı ve basılı medya kanalları, yerini internet tabanlı olan ve elektronik cihazlar ile takip edilen internet haberciliği ve sosyal medyaya bırakmaya başladığından bahsedebiliriz. Sosyal medya, geleneksel medyanın aksine web 2.0 sonrası internetin karşılıklı olarak etkileşimciliğine olanak sağlaması ile kullanıcılar gündemi etkileyebilmekte ve haber sürecine katılabilmektedir. Bu durumun kullanıcıların da haber sürecine katılarak haber kaynaklarını çeşitlendirerek farklı noktalardan bakış sunulabilmesinin yanı sıra haberlerin bazı kişi veya gruplarca manipüle edilebilmesini netice verebilecek olumlu ve olumsuz bazı neticeleri de olabilmektedir. Özellikle son yıllarda artan mülteci dalgalarında sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımların göçmenler hakkında göçülen ülke vatandaşlarında algısal değişimlere neden olabildiği görülebilmektedir.

Medyadaki mültecilerle ilgili yapılan yayınlar incelenirken, bilimsel eleştirilerin bireysel ve tesadüfi olmaktan ziyade normatif ve sistemli veri analizlerine dayanması gereklidir. Bu tür analizlerden en çok bilinenlerden ve sıkça kullanılanlardan biri olan Van Dijk'in eleştirel söylem analizi, olayları, metinleri ve sosyal olayları disiplinler arası bir bakış açısıyla değerlendirir. Van Dijk'e (1993) göre, eğer göçmenler, mülteciler ve (diğer) azınlıklar önyargı, ayrımcılık ve ırkçılıkla karşı karşıyaysa, bilim insanlarının 'tarafsız' bir konumu olamaz ve bu konuda duyarlı çalışmalar yürütmeleri gerekmektedir (s. 253).

Yöntem

Bu çalışmanın kapsamını savaş nedeniyle kitlesel olarak göç etmek durumunda kalan iki farklı grup olan Suriyeli ve Ukraynalı mülteciler adına Alman dijital basınında yayınlanan internet haberleri oluşturmaktadır. Çalışmada Alman basını üzerinden bir değerlendirme yapılması

tercihinin başlıca sebebi, her iki mülteci grubunun da göç konusunda tercih ettikleri başlıca ülkelerden birisi olmasıdır. Araştırmada Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesinden faydalanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin ana nedeni mültecilerin haberlerde ne şekilde algılandığının anlaşılması konusunda uygun olduğudur. Van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi, haber metinlerinde gizli ideolojik öğelerin belirli dil yapıları içinde konulduğunu ve bunun ancak eleştirel bir analizle açığa çıkarılabileceğini belirtmektedir. Bu yöntem, haber metinlerinin içerdiği ideolojik öğelerin nasıl yeniden üretildiğini ve taraflılığın nasıl oluşturulduğunu daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır (Günay, 2022, ss. 48). Van Dijk'a göre söylemler, çok boyutlu bir fenomendirler. Söylemler, bir metinden daha fazlasını temsil edebilmektedir ve bir eylemi, toplumsal etkileşimi, zihinsel temsili, kültürel bir öğeyi veya daha fazlasını içerebilirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde söylemlerin altında büyük anlamların yattığı söylenebilir. Eleştirel söylem çözümlemesinde esas olarak toplumsal sorunlara odaklanma, eleştirel bir yaklaşım benimseme ve farklı disiplinlerle iş birliği yapma gibi temel amaçlar vardır (Şah, 2020, ss. 216-229).

Çalışmanın evrenini iki grup için ayrı ayrı olacak şekilde göç dalgasının yoğun yaşandığı ilk zamanlardaki bir aylık zaman diliminde yayımlanan dijital haberler oluşturmaktadır. Bu bağlamda Suriyeli mülteciler için tarih aralığı olarak Türkiye'nin Avrupa sınırlarını açmasına müteakip yaşanan toplu göç dalgasının yaşandığı 28.02.2020 ile 28.03.2020 tarihleri arasında, Ukraynalı mülteciler için ise Rusya'nın Ukrayna devletine karşı savaş başlattığı ve akabinde toplu göçlerin yaşanmaya başladığı 24.02.2022 ile 24.03.2022 tarihleri arasında yayımlanan haberler seçilmiştir. Çalışmanın örneklemini ise basit rastgele örnekleme yöntemi ile her mülteci grubuna ait yapılmış 10 haber seçilerek toplamda 20 haber oluşturmaktadır. Ukraynalı mülteciler hakkında yapılan haberler, U1, U2, ...U10 ve Suriyeli mülteciler hakkında yapılan haberler, S1, S2, ... S10 şeklinde kodlanmıştır. Seçilen haberlerin söylemsel analizleri Van Dijk'in makro yapı kategorisi kapsamında haber başlıkları, haber girişleri ve haberin ana olayları bölümleri karşılaştırılarak incelenmeye çalışılacaktır.

Bulgular

Haber Başlıkları.

Haber başlıkları, haberin içeriğini ve ana konusunu birkaç cümle ile özetleyen ve okuyucuda içeriğin okunmaya değer olup olmadığı konusunda fikir veren haberlerin ilk bölümüdür. Bu bölümde mümkün olduğunca en az kelime kullanılarak en can alıcı şekilde okurun dikkatlerini habere toplayarak okuyucunun ilgisi çekilmeye çalışılır (Çelik ve Nezir Köse, 2021, ss. 3441). Tercih edilen haberler, Almanya'da sadece belli siyasi görüşlere yakın olanlardan değil, aksine genel düşünceleri yansıtmak amacıyla her türlü fikre sahip ve bu konuyu haberleştiren medya kaynaklarından alınmıştır. Deutsche Welle (DW) gibi hükümet tarafından ekonomik olarak finanse edilen haber kuruluşlarının yanında özel yapıya sahip Der Spiegel gibi daha muhalif bir

çizgi taşıyan haber yayın organlarına da yer verilmiştir. Tercih edilen yayın organlarının bazıları yalnızca internet aracılığıyla haber yapmakta iken bazı yayın organlarının da internet kanalı yanında basılı gazetecilik ve dergi hizmetlerini de vermiş olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Suriyeli Mülteciler Hakkında Yapılan Haber Başlıkları ve Yayımların Tarihleri

S1	Türkiye krizi: Suriyeli doktor dramatik durumu anlatıyor: "toplu infaz yasağı" (08.03.2020)
S2	Mülteciler sınır çitini yıkmakta başarısız oldu. (18.03.2020)
S3	Gözlerini felakete aç. (04.03.2020)
S4	Merkel: "2020, 2015 değil" (09.03.2020)
S5	2015 mülteci krizinden bu yana neler değişti? (03.03.2020)
S6	İnsanların neredeyse yarısı mültecileri geri çevirmekten yana. (05.03.2020)
S7	Yunan polisi mültecilere biber gazı sıktı. (28.02.2020)
S8	Avrupa'nın savaşı. (02.03.2020)
S9	Yunanistan Türkiye sınırındaki mülteciler: "Avrupa başarısız oldu" (04.03.2020)
S10	Mülteci dramından sorumluyuz ve tahammül etmemiz gerekir. (03.03.2020)

Yukarıda verilen haber başlıklarında görüldüğü üzere, haber başlıklarında genellikle üst ve alt başlıkların daha az bulunduğu ve çoğunlukla sadece ana başlıktan oluştuğu görülmektedir. Haber başlıklarında genel olarak mülteci krizi ile ilgili yer, mekân ve zaman gibi bilgiler eksik bir şekilde verilerek okuyucularda merak uyandırarak çarpıcı ifadeler kullanılmıştır. Bu şekilde okuyucuların haber içeriğine bakmalarını sağlanmaya çalışılmıştır. Haber başlıklarında mültecilere karşı korku ve endişe oluşturacak bir ifade yapısının bulunduğu ve karamsar bir tablonun çizildiği görülmektedir. Haber başlıklarında mülteciler hakkında "kaçak", "istenmeyen kişi", "ülkelerine zorla giren kişi" gibi olumsuz bir imaj çizildiği görülmüştür. Bu durum, mültecilerin algısını etkileyebilir ve onlara yönelik toplumsal tutumları şekillendirebilir. Van Dijk'in vurguladığı gibi, haber başlıklarındaki bu tür dil ve yapısal öğeler, toplumsal algıların oluşumunda etkili olabilir ve belirli bir bakış açısını destekleyebilmektedir. Bu noktada, haber başlıklarının mültecilerle ilgili olumsuz bir imajı nasıl pekiştirdiği ve toplumsal tutumları nasıl etkileyebileceği önemli bir inceleme konusu olabilir.

Tablo 2. Ukraynalı Mülteciler Hakkında Yapılan Haber Başlıkları ve Yayımların Tarihleri

U1	Ukrayna'daki Göçmenler: Sınırdaki Ayrımcılık (18.03.2022)
U2	Baerbock: "Ukrayna'dan gelen göçmenleri kabul edeceğiz" (28.02.2022)
U3	Konsey kararı: Ukrayna'dan gelen mülteciler için hızlı koruma (03.03.2022)
U4	Ukraynalılar Polonya'da açık kollarla karşılandı. (18.03.2022)
U5	Almanya'da mülteci sayısı artıyor. (09.03.2022)
U6	Avrupa Birliği Ukrayna'dan sınırsız mülteci kabul edecek (27.02.2022)
U7	AB, Ukraynalı mültecilerin toplu akınına hazırlanıyor (28.02.2022)
U8	Ukrayna'da savaş: Almanya'ya yaklaşık 147 bin mülteci geldi. (28.02.2022)
U9	Ukrayna'da Savaş: Mülteciler tıbbi koruma almalı. (03.03.2022)
U10	Ukraynalılar Suriyelilerden daha mı hoş karşılanıyor? Doğulu "mültecileri reddedenler" şimdi mültecilere yardımcı oluyorlar. (16.03.2022)

Yukarıdaki haber başlıklarındaki haberlerin yarısının üst başlık ve alt başlık şeklinde diğer yarısının da tek parça ana haber şeklinde verilmiş olduğu görülmektedir. Haber başlıklarında savaştan kaçan mülteciler için hızlı bir hazırlık safhası süreci ile hoş karşılandıkları görülmektedir. Ayrıca haber başlıklarında daha önce gelen ve hoş karşılanmayan bazı mülteci gruplarına kıyasen Ukraynalı mültecilere karşı daha olumlu bir bakış açısı olduğu anlaşılmaktadır.

Haber Spotları.

Haberlerin bu bölümü haberin geneli hakkında bir özet niteliğinde olduğu için okuyucuları etkilemeye ve haberi okutmaya çalıştıkları bölümdür (Ayhan vd., 2018, ss. 194). Haberler için spotlar yüksek önem arz etmektedirler. Bu açıdan spotların düzgün olmaları, net olmaları ve en küçük yanlışın yapılmaması gereklidir (Haksever, 2017, ss. 266).

Tablo 3. Suriyeli Mülteciler Hakkında Yapılan Haberlerin Spot Bölümleri

S1	Suriye'deki kötüleşen durum göz önüne alındığında, yeni bir sığınma krizi kapıda. Binlerce mülteci Türkiye-Yunanistan sınırını geçmeye çalışıyor. Şimdi durum yeniden tırmandı. (08.03.2020)
S2	Göçmenler, Türkiye-Yunanistan sınırını göz yaşartıcı gaz ve taşlarla geçmeye çalıştı. Merkel ve Macron daha önce Türkiye'ye daha fazla yardım sözü vermişti. (18.03.2020)
S3	AB, 2015 krizinden hiçbir şey öğrenmedi şimdi bunun bedelini ödüyor. İltica ve mülteci politikası açısından, o zamandan daha kötü bir durumda. (04.03.2020)
S4	Şansölye, Almanya'daki göç durumunu 2015'tekiyle karşılaştırmak istemiyor. (09.03.2020)

S5	2015'teki kitlesel göçün sonuçları Almanya'yı hala meşgul ediyor. Şimdi yeni bir mülteci krizi kapıda olabilir. O zamandan beri ne değişti? (03.03.2020)
S6	Fikir araştırma enstitüsü Insa, "Cicero" için özel bir ankette, AB'nin Türkiye- Yunanistan sınırındaki durumu nasıl ele alması gerektiğini sordu. Almanların yüzde 49'u mültecilerin girişine izin verilmemesini istiyor. (05.03.2020)
S7	İstanbul'da 27 yaşındaki Anas gibi Suriyeliler, Avrupa Birliği'nin dış sınırına giden otobüslere biniyor. Yunanistan ve Bulgaristan sınır güvenliğini artırıyor. (28.02.2020)
S8	Mülteciler arkalarında ölüm, önlerinde dikenli teller ile Türkiye sınırında duracaklar. Avrupa bu görüntülere tahammül etmemelidir. AB bir an önce müdahale etmeli. (02.03.2020)
S9	Filozof Stefan Gosepath, Yunanistan-Türkiye sınırının önündeki mültecilerin durumundan kısmen sorumluyuz, diyor. Ahlaki açıdan Almanya olarak bizler yardım etmek zorundayız: "Başkalarının daha yakın olduğunu düşünmemiz bizi rahatlatmıyor." (04.03.2020)
S10	Türkiye-Yunanistan sınırında durum tırmanıyor: binlerce mülteci Avrupa'ya gitmek istiyor. Peki ya Avrupa Birliği? Mülteci sorunu yeniden kriz içinde yoğunlaşmasına rağmen akla sadece tecrit geliyor. Cahil ve sert yürekli. Çünkü Avrupa kendini bu çıkmaza soktu. (03.03.2020)

Haber spotunda çoğunlukla başlıkta verilen haberin içeriğinin özetlenmiş olduğu görülmektedir. Haber girişleri olarak da bilinen bu bölümde Suriyeli mültecilerin yoğun bir şekilde Avrupa Birliği sınırlarına doğru yöneldikleri ve bu mültecilerin sınırlardan içeri girmemeleri için sınır devletlerinin sert müdahalelerde buldukları ve önlemlerin sıkılaştırıldığı belirtilmiştir. Spotlarda 5N1K (Ne, Nerede, Ne Zaman, Nasıl, Neden, Kim) tekniği açısından içerik bilgilerine genellikle yer verildiği gözlemlenmektedir. Haber girişlerinden mültecilerin "engellenmesi gereken kişiler" ve "sorun" olarak ele alındıkları görülmektedir. Ayrıca haberlerde yakın geçmişte yaşanan benzer olaylara da vurgu yapılmıştır.

Tablo 4. Ukraynalı Mülteciler Hakkında Yapılan Haberlerin Spot Bölümleri

U1	Savaşta kaçarken diğer ülkelerden gelen insanlar, ülkeyi terk etmeye çalışırken büyük sorunlarla karşılaşır. Ayrımcılık ve ırkçılık onların durumunu daha da kötüleştiriyor. (18.03.2022)
U2	Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock, Ukrayna'dan gelen tüm Sığınmacıları Avrupa Birliği'ne kabul edeceğini açıkladı. Putin'in nükleer silah tehdidini eleştirdi. Ukrayna'nın Avrupa Birliği'ne katılımı konusunda çekinceleri var. (28.02.2022)
U3	03 Mart'ta Avrupa İçişleri Bakanları Ukrayna'dan gelen mültecilere özel koruma statüsü vermeye karar verdiler. İltica prosedüründen geçmek zorunda değiller ve koruma üç yıla kadar geçerli olabilir. (03.03.2022)
U4	Polonya'daki her Ukraynalı mülteci iş piyasasına, sağlık ve sosyal sisteme erişebiliyor. Kayıt bürolarının önünde uzun kuyruklar bekliyor. Göçmenlerin geleceği belirsiz. (18.03.2022)
U5	Giderek daha fazla insan Ukrayna'dan Almanya'ya kaçıyor. Tam olarak kaç kişi olduğu belli değil Avrupa Birliği'nin iç sınırlarında herhangi bir kontrol yok. Halkın kabulünü koordine etmek için Belediyeler bir zirve talep ediyor. (09.03.2022)
U6	AB, Ukrayna'dan gelen tüm savaş mültecilerinin kabul edileceğine söz veriyor. Hepsi mi? Sadece Ukraynalılar mı? AB, Polonya'ya gitmek isteyen Kievli Afrikalı öğrencilerin de dahil olduğunu açıklıyor. (27.02.2022)
U7	Ukraynalılar savaştan kaçmaya çalışırken, AB milyonlarca mültecinin gelişine hazırlanıyor. Bu yeni göç dalgasından en çok etkilenen ülkelerden biri de Ukrayna sınırındaki Romanya. (28.02.2022)
U8	Ukrayna'dan gelen mülteci sayısı hızla artıyor. Polonya'da yaklaşık 1,8 milyon kişi kaydedildi. Bunların kaç tanesinin daha ileri gittiği bilinmiyor. (14.03.2022)
U9	Rusya'nın işgalinden sonra bir milyon Ukraynalı kaçıyor. Sağlık sigortası şirketleri de Almanya'ya girişte yardımcı olmak istiyor. (03.03.2022)
U10	Milyonlarca insan savaştan önce Ukrayna'dan kaçtı, bunların çoğu Polonya, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Macaristan veya Slovakya'ya. Orada, eski kota karşıtları arasında, mülteciler yardım etmek için büyük bir istek duyuyorlar. Bu birçok kişiyi şaşırtıyor. Ne değişti? (16.03.2022)

Haber spotlarının içeriklerinin 5N1K tekniği açısından incelendiğinde genel olarak bilgilerin verildiği söylenebilir. Haber girişlerinde Suriyeli mülteciler hakkında yapılan haberlerin aksine daha “bütünleştirici” ve “koruyucu” bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Cümlelerde Ukraynalı mültecilerin mağduriyetleri karşısında ülke ve kurumların seferberliği ön plana çıkmaktadır. Ayrıca kamuoyunda “mülteci karşıtı” bazı devletlerin Ukraynalı mültecilere kucak açtığı ve Ukraynalı

mülteciler için diğer mülteci gruplarının aksine birçok sosyal, ekonomik ve sosyal güvenlik gibi alanlarda ayrıcalıklı muameleler ile karşılaştıkları belirtilmiştir.

Olayın Ana Sunumu.

Olayın ana sunumunun bulunduğu bu kısım habere konu olan olayın sunulmuş olduğu yerdir. Olayın ana bölümünün sunulduğu kısım genellikle haberlerin üst tarafları olan giriş bölümlerinde verilmektedir (Ayhan vd., 2018, ss. 195).

Tablo 5. Suriyeli Mülteciler Hakkında Yapılan Haberlerin Ana Sunumu

S1	AB'nin Türkiye ile olan dış sınırındaki durum doruğa çıkıyor. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Avrupa Birliği'ni mülteci anlaşmasını feshetmekle tehdit etti. On binlerce mülteci AB'ye girmeye çalışıyor. (08.03.2020)
S2	Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şubat ayı sonunda AB ile Türkiye arasındaki mülteci anlaşmasını askıya almasının ardından, Yunanistan Türkiye sınırında göçmenlerin Yunanistan'a ve dolayısıyla AB'ye geçmeye çalıştığı tekrarlanan şiddet olayları yaşandı. Salı günü, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve Şansölye Angela Merkel, Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin bakımı için AB fonlarını artırmak için Erdoğan ile bir video zirvesinde anlaştılar. (18.03.2020)
S3	Avrupa Birliği arka arkaya ikinci kez uyarı işaretlerini görmezden geldi ve iltica ve mülteci politikasını krize batmış buldu. Suriye, Afganistan ve Irak'taki savaşların çok sayıda mülteciyi Avrupa'ya süreceğinin bir süredir açık olduğu 2015 deneyiminden ders çıkaramadı. Ancak, ilk ev sahibi ülkeler hiçbir destek alamadı, bu da durumu daha da kötüleştirdi. Dublin sistemi altında aşırı yüklenen AB sınır devletleriyle yetersiz dayanışma ve sorumluluk paylaşımının, İtalya ve Yunanistan'ın kabul merkezlerinde bir insan hakları acil durumu yaratacağı uzun zamandır açıktı. (04.03.2020)
S4	Şansölye Angela Merkel, Türk Yunan sınırındaki göçmen akınının yeniden Almanya'da çok yüksek sayıda mülteciye yol açabileceği yönündeki korkulara karşı çıktı. Merkel pazartesi günü Berlin'deki bir Alman- Yunan ekonomik forumunda "2020, 2015 değil" dedi. Vatandaşlar, politikacıların göçü yönetmesini, kontrol etmesini ve azaltmasını bekleyebilir. Şansölye, bu amacı göz önünde bulundurarak, son beş yıl içinde birçok görüşme gerçekleştirdiğini ve mevcut durumda da bu görüşmeleri yürüttüğünü söyledi. (09.03.2020)
S5	AB, dağıtım konusunda da ilerleme kaydedilmediği için sınırların korunmasına ve sığınmacılara karşı kısıtlayıcı tedbirlere odaklandı. O zamanlar birçok insanı Orta Avrupa'ya getiren Balkan rotası, özellikle kaçakçılara fazla parası olmayan göçmenler için daha az geçirgen hale geldi. Macaristan, Sırbistan sınırını metal bir çitle tamamen kapattı. Hırvat sınır polisi, düzensiz sınır ötesi yolcuları Bosna'ya geri gönderiyor. Bulgaristan'ın Türkiye ile olan

	tüm yeşil sınırı, şu anda 2015 mülteci krizine kıyasla termal kameralı tel çitlerle çok daha iyi korunuyor. (03.03.2020)
S6	Fikir araştırma enstitüsü Insa, "Cicero" adına internet üzerinden 2.092 kişiye AB'nin mültecileri kabul edip etmediklerini sordu. Ankete katılanların yüzde 49'u buna karşı, yüzde 31'i mültecilerin istekli AB ülkelerine dağıtılmasından yana. Mültecilerin ne kabul ne de reddedilmesinin doğru olmadığını düşünenlerin oranı yüzde yedi iken, soruya katılımcıların yüzde dokuzu "bilmiyorum" cevabını verdi. (05.03.2020)
S7	Yunan devlet televizyonu (ERT), Kastanies/Pazarkule sınır kapısının Türk tarafında bekleyen insanların görüntülerini gösterdi. Bazı Mülteciler sınırı geçmeye çalışırken, polis biber gazı ve göz yaşartıcı gaz kullandı. Bulgaristan da sınır güvenliğini artırdı. Yerel muhabirler, Yunan tarafında çok sayıda polis, sınır muhafızı ve askerini toplandığını bildirdi. (28.02.2020)
S8	2015 yılında mülteci krizinin başlamasından bu yana, özellikle Avrupa ve Almanya, göç dramını kendi kapılarına kadar hafifletmek için büyük miktarda siyasi enerji ve para harcadı. Şimdi zorluklar ortadan kalkmış gibi görünüyor. Suriye'deki savaş yoğunlaşıyor ve savaş ağalarının sivillerin ölüm korkusunu kendi çıkarları için kullanma istekleri acımasız. (02.03.2020)
S9	Michael Köhler: Federal İçişleri Bakanı Seehofer, yasadışı yollardan Alman sınırına ilerleyen mültecilerin reddedilmesi lehinde konuştu. AB Komisyonu Başkanı von der Leyen ve Yunanistan Başbakanı Miçotakis, birleşeceklerine söz verdiler. Sınır koruma örgütü Frontex için personel ve teçhizat sözü verildi. Ankara, jeopolitik hedeflere ulaşmak için insanları sömürmek istiyor ve batıya sınırlarını açtı. Erdoğan'ın AB'ye şantaj yapmak istediği söyleniyor. Bu siyasi tartışmada insanların kaderi ters düşüyor. (04.03.2020)
S10	Binlerce kişi Türkiye'den AB'ye girmeye çalışıyor. Avrupa Birliği nasıl tepki veriyor? Sadece tecrit yoluyla. Yunan sınır Muhafızları kısmen aşırı şiddet kullanarak sığınmacıların yolunu kapatıyor. Yunan yetkililere göre 9 bin 600 kişi göz yaşartıcı gaz ve uyarı ateşiyle sınır dışı edildi. Otomatik SMS mesajları ile sınıra yaklaşan göçmenler uyarıldı. Ege kıyılarındaki devriyeler, insanların AB topraklarına girmesini engelliyor. Ve Brüksel'den sert çizgiye destek geliyor. Avrupa Birliği, Yunanistan sınırına takviye kuvvet gönderdi. Türkiye ile tüm AB sınırları için Alarm seviyesi "yüksek" seviyeye yükseltildi. (03.03.2020)

Suriyeli mülteciler hakkında yapılan haberlerin ana sunumlarında mültecilerin kendileri için kriz olduğu düşüncesi etrafında şekillenen cümlelere rastlanılmaktadır. Haberler incelendiğinde mülteci dalgası konusunda Türkiye'nin müsebbip olarak suçlandığı ve böylece mevcut durum için okuyucuların düşüncelerini etkileyerek bu kişiler üzerinde olumsuz bir algı yönlendirmesinin yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda mültecilerin Türkiye'de tutulmasının gerekliliği ve Avrupa Birliği sınırlarının aşılması için yapılan gayretlerden

bahsedilmiştir. Mültecilerin istenmeyen kişiler ve “istilacı” olarak görüldüğü, bu durumdan dolayı memnuniyetsiz oldukları ve mültecileri engellenebilmesi için Yunanistan başta olmak üzere bölge ülkelerinin almış oldukları sert önlem ve müdahalelerden anlatılmıştır. Ayrıca mülteciler için yürütülen politikaların hem Avrupa Birliği devletleri hem de halklarının çoğunluğu tarafından desteklendiği görülmektedir. Bu açıdan haberlerde mültecilerin olumsuz tasvirler ile Avrupa toplulukları için birçok anlamda bir tehdit unsuru olarak temsillerin oluşturulduğu ve haberlerin bu yönde konumlandırılmaktadır.

Tablo 6. Ukraynalı Mülteciler Hakkında Yapılan Haberlerin Ana Sunumu

U1	Geçtiğimiz birkaç hafta Ukrayna halkı için travmatik geçti. Birleşmiş Milletler raporlarına göre bugüne kadar, 2,8 milyondan fazla kişi Rus bombalamasından kaçtı. Aralarında Afrika, Hindistan ve Arap ülkelerinden gelen öğrenciler gibi dünyanın diğer ülkelerinden gelen ve çeşitli nedenlerle Ukrayna'da kalan birçok kişi var. Ukrayna topraklarına yönelik saldırılar başladığından beri, bu bağlamda sınırlarda artan ayrımcılık ve ırkçılık vakaları bildiriliyor. Yabancı öğrenciler savaştan kaçarken gördükleri saygısız muameleyi anlatıyor: "Bir kabustu", "Yetkililer tarafından ayıklandık", "Siyahi olduğumuz için bizi gönderdiler", "Önce Ukraynalıların geçmesine izin veriliyor, sonra diğerleri. Eşit olmayan muameleleri gördük." (18.03.2022)
U2	Bakan Baerbock, Ukrayna pasaportu olmayanlar da dahil olmak üzere sığınan herkese yardım edileceğini vurguladı. Bunu organize etmek için İsrail gibi ülkelerle veya vatandaşları Ukrayna'da bulunan Asya'daki diğer ülkelerle görüşmeler var. (28.02.2022)
U3	BMI Yönetmeliğinin yayınlanmasıyla Ukrayna'dan kaçan kişilerin giriş ve ikamet düzenlemeleri yapıldı. Buna göre, 24.02.2022'den 23.05.2022'ye kadar geriye dönük olarak oturma izni gerekliliğinden muaf olacaklardır. Avrupa Birliği üyesi ülkeler sığınmacıların kabul edilmesi konusunda daha önce hiç bu kadar anlaşamadılar. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yürüttüğü saldırganlık Savaşının ardından, tüm AB ülkeleri bu saldırıdan Kaçanlara sınırlarını açıyor. (03.03.2022)
U4	Bugünlerde Polonya'daki Ukraynalı mülteciler için "PESEL" sihirli kelime. "PESEL", Polonya Sosyal Sigorta Numarasının kısaltmasıdır. Polonya hükümeti, komşu Ukrayna'dan gelen tüm savaş mültecilerine 180 güne kadar kalma ve işgücü piyasasına, sağlık sistemine ve sosyal hizmetlere erişim sözü verdi. PESEL tüm bunları mümkün kılıyor. Mültecilerin PESEL numarası için başvurabilecekleri en büyük kayıt ofisi, 19 Mart Cumartesi gününden bu yana Varşova'daki Ulusal Stadyum'da bulunuyor. (18.03.2022)
U5	Almanya'ya gelen mültecilerinin sayısı bir kez daha arttı. Federal polis şu ana kadar Ukrayna'dan 80.035 kişinin Rus Saldırganlığından Almanya'ya kaçtığını kaydetti. Salı günü ise bu rakam 64.000 civarındaydı. Bu rakam aslında istatistiklerde belirtilenden çok daha yüksek olabilir. BM'ye göre, iki

	<p>milyondan fazla insan Ukrayna'dan çoğu Polonya'ya olmak üzere batıdaki komşu ülkelere sığındı. Kaç kişinin Almanya'ya gitmiş olduğu ise belli değil. Federal polis şu anda daha fazla kontrol gerçekleştiriyor, ancak AB'nin iç sınırlarında düzenli sınır kontrolleri yok. Bu nedenle, mültecilerin çoğu muhtemelen başlangıçta istatistiklere dahil edilmeyecektir. (09.03.2022)</p>
U6	<p>Ukrayna'da yaşayan ve Polonya'ya gitmek isteyen Afrikalı mülteciler, Polonya sınır muhafızları tarafından sınırdaki kötü muamele ile karşılandı veya geri çevrildi. Güney Afrikalı bir dışişleri bakanlığı yetkilisi, Güney Afrikalı öğrencilerin Ukrayna Polonya sınırında kötü muamele gördüğünü tweetledi. Afrika büyükelçiliklerinin çalışanları, vatandaşlarının Polonya sınır kapılarından Ukrayna'dan ülkeye girişlerini sağlamaya çalışıyor. AB İçişleri ve Göç Komiseri Ylva Johansson, Brüksel'de sınırın Ukrayna'da yaşayan ve kendi ülkelerine seyahat etmek isteyen üçüncü ülkelere gelen kişilere de açık olduğunu açıkça belirtti. "Onlara yardım edilmesi gerekiyor. Ayrıca korunmaya ihtiyacı olanlar da AB'ye iltica başvurusunda bulunabilirler." dedi. (27.02.2022)</p>
U7	<p>Çatışmanın başlamasından bu yana sadece birkaç gün içinde yaklaşık 400.000 kişinin komşu ülkelere gittiği tahmin ediliyor. Brüksel şimdi, perşembe günü kadar erken bir tarihte gelen herkese üç yıla kadar geçici koruma sağlamak istiyor. İçişleri Komiseri Ylva Johansson: "Üye Devletler Komisyondan Geçici Koruma Direktifini etkinleştirmesini istiyor. Bu, milyonlarca insanın yeterli koruma ve haklara sahip olmaları için geldiği belirli bir duruma göre hazırlanmış bir düzenlemedir." (28.02.2022)</p>
U8	<p>Şimdiye kadar, Almanya'da Rusya'nın Ukrayna'daki saldırganlık savaşından kaçan yaklaşık 147.000 kişi kayıt altına alındı. Bu Federal İçişleri Bakanlığı tarafından açıklandı. Bu sayı, şu anda sınırlarda artan kontroller yürüten federal polis tarafından toplandı. Pazar günü 135.000, cumartesi günü ise yaklaşık 120.000 mülteci kaydedildi. Federal İçişleri Bakanlığı, Almanya'ya giren gerçek mülteci sayısının "çok daha yüksek" olabileceğine bir kez daha dikkat çekti. Sınırlarda sabit bir kontrol olmadığı için kesin sayı tespit edilememektedir. (28.02.2022)</p>
U9	<p>Almanya'nın sağlık sigortası şirketleri, Ukrayna'dan gelen mültecileri kabul etme konusunda yardım sözü verdi. Aok Federal Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Carola Reimann, bu durumda dayanışma içinde olmamız ve savaştan kaçan insanlara bürokratik olmayan bir şekilde yardım etmemiz önemlidir" dedi. (03.03.2022)</p>
U10	<p>Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yürüttüğü savaş, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde büyük bir dayanışma dalgasına neden oldu. Savaştan kaçan insanlar açık kollar ve kalplerle karşılanır. Polonya sınır İstasyonu Przemysl'de öncelikle sıcak bir şeyler yiyebilirsiniz. Çek Cumhuriyeti, yardım malzemeleri teslim etmek ve mültecileri almak için özel trenler gönderiyor. Küçük Slovakya bile Ukrayna'dan 200.000'den fazla sınır geçişi kaydetti. Bunlar, 2015 ve 2016'daki</p>

	göç krizi sırasında kendilerini "mülteci karşıtları" olarak adlandıran aynı ülkelerdir. (16.03.2022)
--	--

Ukraynalı mülteciler hakkında yapılan haberlerin ana içerikleri incelendiği zaman bu mülteci grubunun haber metinlerinde “mağdur” ve “koruma sağlanması gereken kişiler” olarak ele alınmıştır. Bu anlamda Ukraynalı mültecilerin geçişleri için birçok ülke kolaylaştırıcı uygulamalar ortaya koymuşlardır. Bazı devletler, Ukraynalı mültecilerin birçok haktan faydalanabilmeleri için yasal düzenlemeler ve kararlar aldıkları görülmektedir. Böylece Ukraynalı mülteciler Avrupa’da birçok yerde sağlık, sosyal güvenlik ve iş bulma gibi temel bazı haklardan yararlanabileceklerdir. Ayrıca Avrupa dışında İsrail gibi bazı ülkelerin birçok mülteciyi kabul edeceği bilgisi verilmiştir. Haber metinlerinde Ukrayna’dan gelen herkese aynı muamelelerde bulunmadığı, ayrımcı ve ırkçı hadiselerin de yaşandığı görülmüştür. Özellikle Ukrayna kökenli olmayan bazı insanların sınırlarda ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavırlar ile karşılaştıkları haber metinlerinde gözlemlenmektedir. Aynı zamanda daha önceki dönemlerde göçmen karşıtı söylemler geliştiren ve adil göçmen dağılımına karşı çıkan bazı devletlerin tüm Avrupa Birliği devletleri ile bu sefer farklı bir tavır gösterdikleri ve Ukraynalı mülteciler için sayı kısıtlaması koymadan açık kapı politikaları yürüttükleri belirtilmiştir. Haberlerin genelinde Ukraynalı mülteciler hakkında olumlu bir yaklaşımın bulunduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Avrupa’ya yaklaşık iki yıl arayla iki farklı profildeki mülteci grubunun yapmış olduğu göçün Alman dijital medyasına yansımış olan 20 farklı haber incelenmiştir. Van Dijk’in eleştirel söylem analizi ile basındaki baskın söylemlerin (dolaylı olarak), toplumsal olarak paylaşılan bilgi, tutumlar ve özellikle somut modellerin üretilmesindeki etkilerini incelediğimiz çalışmada belirtilen tarih aralığında mültecilerle ilgili gelişmeleri haberleştiren ve bu haberleri internet üzerinden okuyucularına ulaştıran kuruluşlar, resmi-özel veya taraflı-tarafsız olarak herhangi sınıflandırmadan geçirilmeden incelenmiştir. İncelenen basın organları, birbirinden farklı yapı ve dünya görüşlerine sahip öğeleri içermektedir. Bu şekilde bir teknik takip edilmesinin başlıca nedeni Alman yazılı basınına tüm renkleri ile gözlemlene yapmaya çalışmaktır. Haber içerikleri incelendiği zaman, daha yapıcı bir yazı üslubuna sahip olan basın kuruluşlarının varlığı da görülmekle birlikte ayrıştırıcı metinlerin varlığı azımsanmayacak bir seviyede olduğu görülmektedir. Haberlerin başlıkları incelendiğinde genellikle başlığın dikkat çekici olarak, temsil edilen göçmen gruplarına okuyucunun dikkati çekilerek okunmasının sağlanmaya çalışıldığı

görülmektedir. Suriyeli mülteciler için haber başlıkları daha olumsuz bir yaklaşım şekliyle sunulurken, Ukraynalı mültecilerin mağduriyetleri ve devletlerin açık kapı uygulamaları ile korumaları ön plana çıkmıştır. Bu açıdan başlıklarda Suriyeli ve Ukraynalı mülteciler için çoğunlukla birbirinden farklı haber dili kullanılmıştır. Örneğin, Suriyelilerle ilgili yapılan haber başlıklarına bakıldığında, "Gözlerini felakete aç.", "Avrupa'nın savaşı" gibi okuyucuların metne ilk baktıklarında olumsuz bir izlenim bırakabilecek çarpıcı başlıkların kullanıldığı görülmüyor. Öte yandan, Ukraynalı mültecilerle ilgili yapılan haber başlıkları, "Ukrayna'da Savaş: Mülteciler tıbbi koruma almalı." ve "Ukraynalılar Polonya'da açık kollarla karşılandı." gibi genellikle daha ılımlı başlıklar içermekte olduğu görülmektedir. Şu örneklerde görüldüğü üzere haber dilinin okuyucuların algılarına olan etkileri küçümsenmemelidir. Haber spotlarına ve haberlerin ana sunumlarına bakıldığında da başlıklarda iki gruba gösterilen farklı yaklaşımın devam ettiğini ve detaylandırıldığını görmekteyiz. Suriyeli mülteciler için yapılmış olan haberlerde çoğunlukla Avrupa Birliği sınırlarına girmemeleri için alınan veya alınmaya çalışılan sert önlemlerin, Türkiye'nin mevcut durumdaki sorumluluğunun ve Avrupa'nın mültecileri istememesi ön plan çıkarılmıştır. Suriyeli mülteciler için insani kavramların kullanımı az miktarda olup haber üslupları genellikle olumsuzdur. Yaklaşık iki yıl sonra aynı tarihlerde göç etmeye çalışan Ukraynalı mülteciler için yapılan haberlerde de mültecilerin kabulü için daha önce "mülteci karşıtı" olarak karşı çıkmış olan devletlerin tavır değişiklikleri, diğer mültecilere karşı yapılmış olan ayrımcı tavırlar ve Ukraynalı mülteciler için sunulan birtakım hakların ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Ayrıca bu haberlerin yazı dilleri çoğunlukla olumlu ve yapıcıdır. Tüm bu haber içerikleri incelendiği zaman iki mülteci grubu arasında Suriyeli mültecilerin çoğunlukla ötekileştirici ve ayrıştırıcı söylemlere maruz kaldıkları görülebilmektedir.

Araştırma verileri, medyanın göçmen gruplarını nasıl temsil ettiğini vurgulamaktadır. Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi de bu temsillerin sosyal algı üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olmaktadır, bu da medyanın gücünü ve göçmenlerin toplumdaki yerini şekillendirmedeki rolünü göstermektedir. Göçmenlerin algılanışı ve sunuluş biçimleri, medyanın dilinin ve vurgusunun toplumsal bakış açısını nasıl etkilediğini göstermektedir. Öte yandan, sonuçlar, göçmen grupları arasındaki farklı temsilleri ve bu temsillerin sosyal algıya olası etkilerini açıkça göstermektedir.

Günümüzde medyanın kamuoyunun algı ve fikirlerini etkilediği ve değişiminde etkili olduğu herkesin kabul ettiği bir olgudur. Medya, okurların belli olay ve olgulara nasıl tepki vereceklerini etkilemektedir. Bu anlamda incelenen haberlerin Alman kamuoyunda Suriyeli ve Ukraynalı mültecilere olan tepkilerine etki ettiği düşünülebilir. Bu durum olumsuz yargı ve söylemlerin ön planda bulunduğu Suriyelilerle ilgili haberin Suriyelilerin sosyal hayata uyum sağlayabilmelerine ve Alman toplumunun kendilerini kabullenmelerine negatif etki edebileceği varsayımı yapılabilir. Aynı zamanda Ukraynalı mülteciler hakkında yapılan yapıcı ve kucaklayıcı

söylemlerin Alman toplumunun durumu kabullenmeleri ve sosyal adaptasyonun kolaylaşması açısından pozitif bir sonuca sebep olacağı düşünülebilir.

Sonuç olarak iki grup hakkında yapılan haber metinleri incelendiği zaman Suriyeli mültecilerin açık bir şekilde ötekileştirildiği göze çarpmaktadır. Ukraynalı mültecilerin Suriyeli mültecilere göre hoş karşılanmalarının birçok farklı sebebi olabilir. Bu konuda başlıca etkenler arasında din, kültür, coğrafi konum, etnik kökenler, eğitim yapıları, sosyal yapılar ve dünya görüşleri sayılabilir. Ukraynalı mültecilerin çoğunluk ile Suriyeli mültecilerin aksine Hristiyan olmaları, coğrafi olarak Avrupalı sayılmaları, kültür yapıları, yeme-içmeleri, dış görünüşleri vs. birçok sebepten dolayı Avrupalıların kendilerine yakın hissetmelerini sağlamaktadır. Tüm bu sebeplerden ve medyanın bu özellikleri haberlerde de ön plana çıkarmasından dolayı bu iki gruba farklı yaklaşım sergilenebilmektedir. Bu durum temel insan hakları açısından oldukça sakıncalıdır çünkü tüm uluslararası insan hakları metinlerinde insanların ırk, dil, din vb. sebeplerden ayrıma uğratılmayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu açıdan insanların eşit ve adil bir muamele ile karşılaşmaları elzemdir. Ancak bu şekilde daha adil toplumlar inşa edilebilecektir.

Bu ve benzeri durumlar için sayılabilecek öneriler şu şekildedir:

1. Medyadaki temsillerin insanların üzerindeki büyük etkileri düşünüldüğünde belli bir sayıda olan ulusal ve uluslararası medya insanları istedikleri tarafa yönlendirebilir. Bu sebepten dolayı özellikle insan hak ve hürriyetlerini ön planda tutan sivil toplum kuruluşları öncülüğünde sosyal medya üzerinden çeşitli haber ve bilgilendirme kanalları oluşturulmalıdır.
2. Devletler ve uluslararası insan hakları örgütleri tarafından geleneksel ve sosyal medya araçları üzerinden nefret ve ötekileştirici söylemler ile mücadele için denetim mekanizmaları kurulmalıdır.
3. Medya kanalları üzerinden farklı mülteci gruplarını ayrıştırıcı söylemler değil, birleştirici ve sosyal entegrasyonu kolaylaştırıcı bakış açılı haberler üretilmelidir.
4. Birleşmiş Milletler öncülüğünde uluslararası kuruluşların devletler ile “mültecilik” olgusunun ortaya çıkmasına neden olan sebepleri ortadan kaldırmaya çalışılmalı ve mevcut olan mültecilerin güvenli olan ülkelere dengeli olarak dağıtımları sağlanmalıdır.
5. Uygun şartlar sağlandığı zaman uluslararası toplum tarafından mültecilerin ülkeleri tekrardan yaşanabilir hale getirilmesi için çalışılmalı ve mültecilerin geri dönüş programları insani değerlere göre yapılmalıdır.
6. Medyanın, özellikle son yıllarda dijital ve sosyal medyanın insanların algı ve tepkilerine olan etkileri düşünüldüğünde temel insan haklarının dünya üzerinde yaygınlaştırılmasında ve kanıksanmasında ya da tam aksi yönde büyük role sahip olduğu şüphe edilmeyecek bir

gerçektir. Bu anlamda medyanın temel insani değerleri daha fazla ön plana çıkarması ve çözüm odaklı yayınlar yapması tüm insanlığın yararına olacaktır.

Kaynakça

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Journal of International Social Research*, 5(20).

Ayhan, B., Livberber, T. ve Baloğlu, E. (2018). Dijital medyada göçmen sunumu. 7. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, Bakü*, 188-201.

Bauman, Z. (2019). *Sosyolojik düşünmek.*, A. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı yayınları. Erişim Tarihi: (23.11.2023). <https://ipfs-library.net/ipns/k51qzi5uqu5dilpz7m5l1k9sq15alyfmh27f352l3nz99j2e7urb77adivvumd/zygmunt-bauman-tim-may-sosyolojik-dusunmek.pdf>

Bozbeyoğlu, E. (2015). Mülteciler ve insan hakları. *Moment Dergi*, 2 (1), 60-80.

Çelik, R. & Nezir Köse, N. (2021). Türkiye-Yunanistan sınırındaki mülteci krizinin söylem analizi bağlamında değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini örneği. *İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisi*, 10 (4), 3435- 3455.

Ekici, S., ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve toplum sosyal bilimler dergisi*, 5(1), 9-22.

Ergüven, N. S., Özturanlı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *Ankara üniversitesi hukuk fakültesi dergisi*, 62 (4): 1007-1062.

Göker, G., ve Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim kuram ve araştırma dergisi*, (41).

Gölcü, A., ve Dağlı, A. N. (2017). Haber söyleminde 'Öteki'yi aramak: Suriyeli mülteciler örneği. *Akdeniz üniversitesi iletişim fakültesi dergisi*, (28), 11-38.

Günay, İ. E. (2022). Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizi Bağlamında Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Savaşa İlişkin Le Monde ve Le Figaro'da Kullanılan Haber Başlık ve Girişlerinin Analizi. *Aksaray İletişim Dergisi*, 4(1), 46-65.

Güner, N.Ö. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mültecilerin haklarının korunmasındaki rolü. *Göç araştırmaları dergisi*, (4), 212-241.

Haksever, O., (2017). "Haber merkezlerinin en önemli sorunları". *TRT akademi*, 2 (3), 262-275.

Kasap, F., Dolunay, A., ve İnci, Ö. (2019). Yazılı basında mülteci haberleri üzerine ihtiyaçlı bir inceleme: The Guardian ve Hürriyet örneği/a basında çıkan mülteci haberleri üzerine karşılaştırmalı araştırma: The Guardian ve Hürriyet örneği. *Tarih kültür sanat araştırmaları dergisi*, 8 (1), 378-391.

Kocabaş ve Özdemir, 2018 Artepe Zirvesi 2018 Göç Mültecilik ve İnsanlık Konferansı Kitapçığı Erişim Tarihi: (15.03.2022). https://www.researchgate.net/publication/330113313_TURKIYE'DEKI_SURIYELI_SIGINMACILARI_N_BASIN-YAYIN_FAALIYETI_HARMAL_GAZETESI_ORNEGITAM_METIN

Kolukırık, S. (2009). Mülteci ve sığınmacı olgusunun medyadaki görünümü: Medya politikası üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 8(1), 1-20.

Kubbealtı. (2022). Erişim Tarihi: (13.03.2022). <http://lugatim.com/>

Küçükşen, K. (2017). Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2399-2413.

Nişanyan. (2022). Erişim Tarihi: (13.03.2022). <https://www.nisanyansozluk.com/>

Sayın, Y., Usanmaz, A., ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *Sosyal ve ekonomik araştırmalar dergisi*, 18(31), 1.

Şah, U. (2020). Eleştirel strateji analizi: temel stratejiler. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 210-231.

TDK. (2022). Erişim Tarihi: (13.03.2022). <https://sozluk.gov.tr/>

Topgül, S. (2016). Sosyal dışlanma ve göç: Mülteci işçiler örneği. *Sosyoloji dergisi*, (34), 269-289.

Ünlüer, A. (2016). Ana akım medyada haberler: Televizyon ve gazetelerin haber seçimleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Selçuk iletişim*, 9 (2), 138-158.

Ünsal, A. (2019). Uluslararası göç kavramı ve uluslararası göçün ülke ekonomileri üzerinde muhtemel etkileri. *Selçuk üniversitesi sosyal ve teknik araştırmalar dergisi*, (18), 50-61.

Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Electronic Turkish studies*, 9(2).

Ekler

Ukraynalı Mülteciler ile İlgili Haberler

U1- <https://www.nationalgeographic.de/geschichte-und-kultur/2022/03/migranten-in-der-ukraine-diskriminierung-an-der-grenze> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U2- <https://www.rnd.de/politik/migranten-aus-ukraine-annalena-baerbock-werden-alle-aufnehmen-OR3PLPHJ2H73PTEKDW6OGXHYI.html> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U3- https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/analyse-von-ulrich-reitz-zum-ersten-mal-erleben-wir-wie-europaeische-fluechtlingspolitik-funktionieren-kann_id_61806021.html Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U3- <https://www.proasyl.de/news/ratsbeschluss-schneller-schutz-fuer-fluechtlinge-aus-der-ukraine/> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U4- <https://www.dw.com/de/ukrainer-in-polen-offene-arme-zugang-zu-sozialsystem/a-61188220> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U5- <https://www.tagesschau.de/inland/gefluechtete-ukraine-deutschland-101.html> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U6- <https://www.dw.com/de/eu-will-unbegrenzt-ukraine-fl%C3%BCchtlinge-aufnehmen/a-60937897> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U7- <https://www.tagesspiegel.de/politik/korrektur-der-migrationspolitik-von-2015-fuer-polen-ist-der-kurs-nur-konsequent/28115050.html> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U7- <https://de.euronews.com/my-europe/2022/02/28/eu-bereitet-sich-auf-massenansturm-ukrainischer-fluechtlinge-vor> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U8- <https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-03/ukraine-fluechtlinge-deutschland-polen-who> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U9- <https://www.spiegel.de/panorama/interview-mit-migrationsforscherin-wird-putins-angriffskrieg-die-europaeische-asympolitik-dauerhaft-veraendern-a-99b7cc0e-a427-4117-b42b-2d803145605a> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U9- <https://www.aerztezeitung.de/Politik/Krieg-in-der-Ukraine-Fluechtlinge-sollen-medizinische-Absicherung-erhalten-427258.html> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

U10- <https://www.n-tv.de/politik/Ostliche-Fluechtlingsverweigerer-werden-Helfer-article23198879.html> Erişim Tarihi: (25.03.2022)

Suriyeli Mülteciler ile İlgili Haberler

S1- <https://www.merkur.de/politik/fluechtlinge-tuerkei-griechenland-syrien-erdogan-merkel-videos- asyl-eu-grenze-news-merz-zr-13566876.html> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S2- <https://www.zeit.de/politik/ausland/2020-03/grenze-griechenland-tuerkei-fluechtlinge-konflikt-migration> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S3- <https://www.ipg-journal.de/regionen/europa/artikel/offenen- auges-in-die-katastrophe-4123/> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S4- <https://www.sueddeutsche.de/politik/merkel-flucht-deutschland-2020-2015-1.4837901> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S5- <https://www.augsburger-allgemeine.de/politik/Hintergrund-Was-sich-seit-der-Fluechtlingskrise-2015-geaendert-hat-id56954026.html> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S6- <https://www.cicero.de/aussenpolitik/exklusiv-insa-umfrage-abweisung-fluechtlinge-griechenland-eu-tuerkei> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S7- <https://www.tagesspiegel.de/politik/tuerkei-laesst-syrer-zur-eu-grenze-reisen-griechische-polizei-setzt-pfefferspray-gegen-fluechtlinge-ein/25592528.html> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S8- <https://www.sueddeutsche.de/politik/griechenland-tuerkei-fluechlinge-kommentar-1.4827758?reduced=true> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S9- <https://www.deutschlandfunk.de/fluechtlinge-an-griechisch-tuerkischer-grenze-europa-hat-100.html> Erişim Tarihi: (28.03.2022)

S10- https://www.focus.de/politik/ausland/krise-an-den-eu-grenzen-wir-tragen-verantwortung-fuer-das-fluechtlingsdrama-und-muessen-die-konsequenzen-tragen_id_11727729.html Erişim Tarihi: (28.03.2022)

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023

Alındı/RECEIVED: 11-12-2023 – Kabul/ACCEPTED: 30-12-2023

Bulgaristan Türkleri'nin Duayeni Osman Kılıç ve En Önemli Eseri

The Doyen of Bulgarian Turks Osman Kılıç and His Most Important Work

Zeynep ZAFER¹

Abstract

Osman Kılıç's (1920-2021) *The Victim of Destiny* (1989) is not the first memoir of Bulgarian Turks, but it is the most comprehensive one ever written. The book is different from the classical memoir genre. Osman Kılıç's work is not limited to revealing his own experiences. It expresses the nearly 100 years of history, culture, way of life and the discrimination and oppression of the Turks living in Bulgaria, where they continue to exist as a minority. On the basis of his family's tragic story, the author broadly discusses the dramatic past of the Turkish community. He presents his own life story as a reflection of

Öz

Osman Kılıç'ın (1920-2021) *Kader Kurbanı* adlı eseri (1989), Bulgaristan Türklerinin ilk hatıratı değildir ancak o güne kadar kaleme alınmış en kapsamlıdır. Kitap, bilinen klasik hatıra türünden farklıdır. Osman Kılıç'ın eseri, kendi yaşadıklarını ortaya koymakla sınırlı değildir. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin yaklaşık 100 yıllık tarihini, kültürünü, yaşayış tarzını ve azınlık olarak varlığını sürdürdüğü ülkede uğratıldığı ayrımcılık ve baskılarını dile getirmektedir. Yazar, ailesinin acıklı öyküsünün temelinde Türk toplumunun dramatik geçmişini geniş biçimde ele almaktadır. Kendi yaşam hikâyesini, totaliter

¹Zeynep ZAFER, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Bulgar Dili ve Edebiyatı, zzafer@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3280-1748.

the story of Turkish intellectuals and leaders who struggled to survive under the totalitarian regime. At the center of the narrative is the dramatic past of the Turkish community, which tries to preserve its traditions, customs, religion and language, albeit with difficulty. There is no other book that describes the traditions and customs of the Turks living in and around Shumen in such a detailed and beautiful style. While dealing with the problems of the educational institutions of the Turks, the author, as a teacher and instructor, gives extensive coverage to the official education policy of Bulgaria against this minority. He especially focuses on the military coup that took place in Bulgaria on September 9, 1944 with the help of the Russian Army. He divides the life of the Turks into two parts as before and after the coup and enables us to make comparisons. The oppression of the people in communist Bulgaria is a very important issue that the author emphasizes. He gives a wide coverage to the lawlessness and oppression of the totalitarian system in which he, like many Bulgarians and Turks, was victimized. Osman Kılıç also describes the prison conditions, but he devotes the most to the Belene Labor Camp. Covering over 100 pages, his recollections and comments on the camp are the first detailed source on this subject ever published, including in Bulgaria. The book was published in Bulgaria in 2020 and attracted great attention. This article discusses some of the historical facts about the Bulgarian Turks that Osman Kılıç reveals in *The Victim of Destiny* on the basis of documents and other sources.

Keywords: Osman Kılıç, Memoir, Bulgaria, Turks, Nuvvab, Education, Prisoner.

rejimi ortamında hayatta kalma mücadelesi veren Türk aydın ve önderlerinin hikâyesinin yansımaları olarak sunmaktadır. Anlatının merkezinde güçlülük de olsa gelenek-göreneklerini, dinini, dilini muhafaza etmeye çalışan Türk toplumunun dramatik geçmişi yerleştirilmiştir. Şumnu ve çevresinde yaşayan Türklerin gelenek ve göreneklerini bu kadar ayrıntılı ve güzel üslupla anlatan başka bir kitap yoktur. Yazar, Türklerin eğitim kurumlarının sorunlarını ele alırken Bulgaristan'ın bu azınlığa karşı yürüttüğü resmi eğitim politikasına da bir öğretmen ve hoca olarak geniş yer vermektedir. Rus Ordusunun yardımıyla Bulgaristan'da 9 Eylül 1944'te gerçekleşen askeri darbe üzerinde özellikle durmaktadır. Türklerin hayatını darbe öncesi ve darbe sonrası şeklinde ikiye ayırarak kıyaslama yapmamızı sağlamaktadır. Komünist Bulgaristan'da halka yapılan baskılar, yazarın üzerinde durduğu çok önemli bir konudur. Birçok Bulgar ve Türkün olduğu gibi kendisinin de mağdur olduğu totaliter sisteminin hukuksuzluğuna, baskılarına geniş yer vermektedir. Osman Kılıç, hapisane şartlarını da anlatmış, ancak en geniş yer Belene Çalışma Kampına ayırmıştır. 100 üzerinde sayfa kapsayan kampla ilgili hatıra ve yorumları, bu konuda Bulgaristan'da da dahil olmak üzere o güne kadar yayınlanmış ilk ayrıntılı kaynak niteliğindedir. Kitap 2020'de Bulgaristan'da basılmış ve büyük ilgi görmüştür. Makalede Osman Kılıç'ın *Kader Kurbanı*'nda ortaya koyduğu Bulgaristan Türkleriyle ilgili bazı tarihi gerçekler, belgeler ve başka kaynaklar temelinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osman Kılıç, Hatırat, Bulgaristan, Türkler, Nuvvab, Eğitim, Mahkûm.

Giriş

Osman Kılıç (1920-2021) toplam altı kitabın yazarıdır. Bu kitapların çoğunda Bulgaristan'da yaşayan Türkleri ilgilendiren konular ele alınmaktadır. Onlardan ilki ve en kapsamlısı olan Kader Kurbanı adlı hatıratı, Türk azınlığının 1877'den 1980'li yıllara kadar uzanan dönemini kapsayan duygusal ansiklopedisi, küçümsenen ve unutulmaya mahkûm edilen bir topluluğun tarihi hakkında önemli bir kaynaktır. Ayrıca, Bulgaristan Türk toplumunun yaklaşık 100 yıllık geçmişini ve kültürünü ayrıntılı yansıtan başlıca kitaplardandır.

Osman Kılıç Bulgaristan'ın krallık döneminde 1920 yılında Razgrad'a bağlı Kılıçköy'de (Nojarovo) dünyaya gelir. İlk ve orta eğitimini doğduğu köyde ve Razgrad'ta görür. Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Şumnu şehrinde bulunan ve Türkçe eğitim veren en iyi öğretim kurumu Medresetün Nüvvab'ın tali ve âli kısmından mezun olur. Çok çalışkan bir öğrenci olup iyi derecede Bulgarca bildiğinden Nüvvab'ın hocaları, tali kısmını tamamlayınca Sofya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat okumasını tavsiye eder. Bu fikir okul müdürlüğü ve Baş Müftülüğü tarafından desteklenir. Ancak Bulgar lisesinden mezun olmadığı bahanesiyle² kaydını yaptırmamasına izin verilmez³. Kısa süre Şumnu'da bir Türk ilkokulunda öğretmenlik yaptıktan sonra mezun olduğu Nüvvab'ta ders vermeye başlar. Çalışkanlığı ile hem meslektaş hocaların hem de öğrencilerin saygı ve sevgisini kazanır. Komünist hükümetinin birçok Bulgar siyasetçi ve toplum önderine yönelik gerçekleştirdiği yoğun baskı çerçevesinde Türk toplumunda saygı gören şahıslara karşı sert önlemler alınmaktadır. Hükümetin okulu kapatma projesi kapsamında önce birkaç öğrenci, ardından Nisan 1948'de gelecek vaat eden Nüvvab'ın en genç hocası Osman Kılıç tutuklanır. Uydurma suçlamaları kabul ettirmek için çeşitli işkenceler altında yapılan uzun bir soruşturmadan sonra mahkeme karşısına çıkarılır. Öğrencileri işkence altında verdikleri ifadelerini mahkeme önünde reddeder, istihbaratın büyük çabalarına rağmen iş arkadaşları arasında hiç kimse kendisine karşı uydurma ifade vermez. Buna rağmen idama mahkûm edilir.

Bulgar İstihbaratı, Osman Kılıç'ı vatan haini ve Türkiye casusu olarak ilan eder⁴ ve halk arasında gerçek dışı söylentileri yaymak için büyük çaba gösterir. Şumnu Hapishanesinin "idamlıklar koğuşunda" üç yıldan fazla pranga mahkûmu olarak infazın gerçekleştirilmesini bekler. Yüksek mahkeme, idam cezasını onaylar fakat uzun bir aradan sonra Millet Meclisi Prezidyumu idamı müebbet cezasına dönüştürür. Daha sonra 20 yıla indirilen hapis cezasını, siyasi mahkûm olarak ağır şartlarda 14 yılı aşkın bir süre Şumnu ve Varna hapishanelerinde, Belene Adasının İkinci

²Osman Kılıç ile röportaj, 12. 06. 2020, Ankara. Zeynep Zafer'in özel arşivi.

³ Bulgaristan'da İkinci Dünya Savaşı'na kadar devlete vergi ödeyen Türklerin üniversitelerde okumaları yasaktır. Denklik verilmeyen Türk okullarından mezun oldukları bahanesi ileri sürülse de Bulgar liselerinden mezun olan az sayıda Türk ve Müslümanlara da eğitim hakkı tanınmamaktadır. Bu nedenle varlıklı aileler, çocuklarını 1944 yılından önce Türkiye'de veya yurt dışında okutmuştur. Çok az sayıda Türk, torpil ve rüşvetle Bulgaristan üniversitelerinden mezun olmayı başarmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Хаджъ, Садък, Хасан Ерен – От Видин до върховете на тюркологията, Balkanistic Forum, 3/2021s. 253-255. Ayrıca bkz. Стоянов, Валери, Турското население в България между полюсите на етническата политика, Лик, София 1998, s. 71.

⁴Bulgar asıllı muhalifler de Amerika, İngiltere veya Fransa casusu ilan edilerek cezalandırılmaktadır.

Temerküz Kampında, Pazarcık Hapishanesinde, yine Belene Kampında ve son olarak Plevne Hapishanesinde tamamlar. İlan edilen aftan yararlanarak 1962'de serbest bırakılır. 1951'de Bulgaristan'dan sınır dışı edilen ve Ankara'ya yerleşen kızına ve eşine kavuşabilmek için iki buçuk yıl kadar mücadele verir, ağır işlerde çalışarak hasret ve belirsizlik içinde tek başına yaşar. Türk diplomatlarının çabalarıyla Ocak 1965'te Türkiye'ye gelmeyi başarır. TRT Dış Yayınlar Dairesi Bulgarca Masasında sözleşmeli mütercim-spiker olarak çalışır, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduktan sonra Dışişleri Bakanlığı Birinci Dairesi Balkanlar Bölümü Bulgar Masasına atanır. Her iki ülkede yapılan Türk-Bulgar ikili görüşmelerde tercüman sıfatıyla yer alır. Ülkemizin Belgrad'daki Başkonsolosluğunda iki dönem görev yapar. 1983 yılında emekli olur ve 1984'te kitap yazmaya başlar. İlk ve en önemli eserini, Bulgaristan Türklerinin hayatını, kültürünü, Bulgaristan'da yaşadığı yüz yıllık sıkıntılarını ve acıklı kaderini kendi özgeçmişi temelinde kaleme alarak zorunlu göçün yaşandığı 1989'da yayınlar ve büyük ilgi görür. Doğduğu topraklara, köyüne Türkiye'den giden resmi bir heyetle 46 yıl sonra gider⁵. Yazdığı en önemli eseri Bulgarcaya çevrilerek 2020 yılında Bulgaristan'da basılır. Bir yıl sonra 101 yaşında Ankara'da vefat eder.

Yazar Türk azınlığının durumunu, 9 Eylül 1944'te Sovyet Ordusunun yardımıyla Bulgaristan'da gerçekleşen askeri darbe öncesi ve darbe sonrası şeklinde iki ana döneme ayırarak ortaya koyar. Amaçlarından biri Bulgaristan'ın çarlık sistemi ve komünist sistemi arasındaki farklılıkların altını çizmektir. Osman Kılıç'ın başlangıçta kendi ailesinin 93 Harbi sırasında yaşadıklarını anlatırken gönümüz Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin savaşta çektiği zorlukları göz önünde serer. Daha sonra ayrıntılı biçimde Deliorman Türklerinin çarlık dönemindeki yaşayış tarzı, gelenek ve görenekleri üzerinde durur. Yönetim ve Bulgar asıllı vatandaşlarının Türklere olan yaklaşımı, Türkçe eğitim konusundaki kanun ve kurallar temelinde cahil bırakma politikalarını aktarır. Osman Kılıç'a göre Türklerin eğitimi önünde duran en büyük engel devlet yardımı yapılmamasıdır: "Krallık dönemi Bulgaristan'ında devlet, Türk ilkokul ve Rüştüyelerine mali destek sağlamamış, bunlar buldukları yerlerdeki Türklerin sağladığı aynı yardımlarla ayakta kalmıştır".⁶ Osman Kılıç'ın anılarını yazdığı sırada Bulgar arşivinden yararlanma imkanına sahip olmadığı halde uygulamalardan yola çıkarak ve yaşadıklarına dayanarak doğru tespitlerde bulunur. Bu durum Bulgaristan'ın demokrasiye geçtiği 1990 sonrası tarihçiler tarafından yazılmış araştırmalarda da doğrulanmaktadır: "Bulgar yöneticiler, Müslümanların özel okullara sahip olma hakkını korurken aslında bu halkın sosyal ve kültürel açısından geride kalmasını sağlamıştır. Bu uygulamasıyla genel Bulgar toplumundan farklı olarak Müslümanları siyaset alanında etkisiz, gelişmeyen bir unsura dönüştürmüştür".⁷

⁵Bkz. Kılıç, Osman – 46 Yıl Sonra Bulgaristan'da. Kutsal Topraklarda Bir Ay, Ankara 2013; Osman Kılıç ile röportaj, 12. 06. 2020, Ankara. Zeynep Zafer'in özel arşivi.

⁶Kılıç, Osman, Yılmaz, Hasan Hüseyin, "Bulgaristan'da Şumnu Şehrinde "Medresetün Nüvvab": 1922-1948" – In: Balkanlarda İslâm, TİKA, 2016, s. 516.

⁷Стоянов, Валери, Турското население в България между полюсите на етническата политика, Лик, София 1998.

Çarlık döneminde Türkçe eğitimi konusunda kaydedilen en büyük ilerleme, Çiftçi Partisi iktidarı sırasında olmuştur. Aleksandır Stamboliyski⁸ hükümetinin çıkarttığı kanunlarla Türk-Müslüman okulları maddi olarak desteklenmiştir. O zamanki adıyla Medresetün Nüvvab'ın açılışı bu dönemde yapılmıştır. Osman Kılıç, Hasan Hüseyin Yılmazla birlikte yazdıkları makalede şu bilgiyi vermektedir: “Müslüman Türk Azınlığının dini ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak yükseköğretim kurumlarının açılması, İstanbul Antlaşmasına katılan Osmanlı temsilcisi Talat Paşa'nın ısrarlarıyla, bahsedilen antlaşmaya bir ek protokol maddesi olarak eklenmiştir. (...) Din görevlileri ihtiyacını karşılamak için ise “*Medresetün Nüvvab*”; 1919 yılında nizamnamesi hazırlanmış, 1922-23 ders yılında talebe almaya başlamıştır”.⁹ Osman Kılıç'ın son katıldığı Nüvvab okulunun kaliteli öğretim kadrosu sayesinde çok sayıda din adamı ve öğretmen yetiştirilmiştir.

9 Eylül 1944'te gerçekleşen askeri darbeden sonra kurulan halk mahkemeleri aracılığıyla vatandaşlara karşı acımasız bir devlet terörü başlar. Hitler'in emriyle zehirlenmesi sonucunda Ağustos 1943'te vefat eden Çar III. Boris'in kardeşi Prens Kiril Preslavski¹⁰, 3 eski başbakan, 22 bakan, 2 meclis başkanı ve 67 milletvekilinin de aralarında bulunduğu çok sayıda siyasetçi, asker, hukukçu, bilim adamı, toplum önderi olan toplam 2 730 kişi halk mahkemeleri tarafından idama mahkûm edilir¹¹. Bu karanlık ve karışık dönemde on binlerce insan yok edilir. Aralarında çok sayıda Türk ve Müslüman da vardır. Özellikle aydın, din adamı, eğitimci, tüccar, sanayi ve zengin toprak sahipleri, eğitim ve din kurumları komünist iktidarın hedefindedir.

Yeni kurulmuş hükümetin tüm din kurumlarını kapatma projesi çerçevesinde Nüvvab okulu da vardır. Bu nedenle askeri darbeden hemen sonrası Şumnu'daki komünist yetkilileri öğrencileri etkilemeye, yönetmeye başlar. Böylece öğrenciler okul yönetimine ve programa karşı çıkma, derslere boykot etme faaliyetlerine başlar: “Bu arada komünizm Nüvvab'a da sokulmak isteniyor, bu uğurda hummalı çalışmalar yapılıyordu. Komünistler evvela talebeleri şımarttılar.

⁸Bir köy çocuğu olan Bulgar Çiftçi Halk Birliği lideri Aleksandır Stamboliyski (1879-1923), 9 Haziran 1923 tarihinde gerçekleşen askeri darbe sırasında ırkçı VMRO (İç Makedonya Devrimci Örgütü) üyeleri tarafından köyünde gaddarca öldürülmüştür. A. Stamboliyski'nin kısa süren başbakanlığı (6 Ekim 1919 – 9 Haziran 1923) döneminde, Bulgaristan Türkleri ve Müslümanlarının hak ve özgürlükleri konusunda bazı adımlar atılmış, eski baskılar azalmıştır. Ankara Hükümeti ile iyi ilişkiler içinde olan Bulgaristan Başbakanı, Kurtuluş Savaşımıza olumlu yaklaşmış ve özellikle Trakya'daki mücadelede destek vermiştir. Bkz.:

https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8A%D1%80_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8
Darbe sonrası tutuklamalar ve sorgular başlamış, idam edenler olmuştur. Aralarında Türklerin de bulunduğu pek çok Çiftçi Partisi yöneticisi veya üyesi üzerinde korkunç baskılar yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Deliorman, Mahmut. Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı. İst., 1955, s. 90-91.

⁹Kılıç, Osman, Yılmaz, Hasan Hüseyin, “Bulgaristan'da Şumnu Şehrinde “*Medresetün Nüvvab*”: 1922-1948” – In: Balkanlarda İslâm, TİKA, 2016, s. 516.

¹⁰1895 doğumlu Prens Kiril Preslavski (*Cyril Heinrich Franz Ludwig Anton Carl Philipp*) 2 Şubat 1945'te kurşuna dizilmiştir.

¹¹Halk mahkemeleri Aralık 1944 - Nisan 1945 arasında faaliyet gösterir. Çıkarılan emirler sonucunda 28 630 kişi tutuklanmış, 11 122 kişi suçlu bulunmuş, 4 ay içinde 1 305 kişiye müebbet cezası vermek üzere toplam 9 155 kişi mahkûm edilmiştir.

https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BD_%D1%81%D1%8A%D0%B4

Onlara her şeyi vaat ediyorlar, her kötülüğe kendilerini alıştıyorlardı. Esefle kaydetmek isterim ki, talebimizin birçoğu bu badireden kendini kurtaramamıştır. En ziyade şımaranlar sınıfı geçemeyen zayıflar ve sabıkalılarıdır".¹² Gereken ortam hazırlanır. Askeri darbeden birkaç ay sonrasında, 1945'in başında Nüvvab'ın müdürü Ahmed Davud, okulun iki hocası, birkaç öğrenci ve mezunlar tutuklanır. Nüvvab'ın müdürü Ahmed Davud, Türkiye lehine faaliyette bulunacak bir casusluk örgütü kurduğu iddiasıyla Sofya'da, Askerî Mahkemesinde diğer tutuklularla büyük işkenceler altında sorgulanır. Asker olan ve işkencelere dayanamadığı için asılsız ifadeler veren eski bir öğrencisiyle yüzleştirdikleri halde itham edilen suçu kabul etmez. Mucize sonucu idamdan kurtulur ve Rositsa Toplama Kampına gönderilir.¹³

Bulgaristan vatandaşlarına açılan topyekûn savaş halk mahkemelerin kapatılmasıyla son bulmaz. 1947-1949 yılları, Komünist iktidarın ülkedeki muhalifleri ve dini kurumları yok ettiği çok karanlık dönemdir. 6 Haziran 1947'de 23 milletvekiliyle birlikte dokunulmazlığı kaldırılan Bulgar Çiftçi Halk Birliği partisinin lideri Nikola Petkov aynı gün mecliste tutuklanır. Ardından idam cezasına çarptırılır ve 23 Eylül'de asılır.¹⁴ Onunla birlikte çiftçi partisi veya başka parti mensubu birçok muhalif de tutuklanır, idam edilir, hapisle cezalandırılır veya mahkemeye çıkarılmadan Belene veya başka toplama kamına gönderilir.

Bulgaristan'ın karanlık döneminde gerçekleştirilen bu devlet terörünün ikinci dalgasında Türkler ve diğer Müslümanlar da büyük zarar görür. Halka gözdağı vermek için Rusçuk, Şumnu, Sofya ve Burgaz'da aydınlar, Bulgaristan'daki Türkiye temsilciliklerinde tercüman olarak çalışanlar, sermaye sahibi ve toplum önderi olan bazı Türkler tutuklanır ve mahkemeye çıkartılır. Suçsuz olmalarına rağmen aşırı milliyetçilik ve Türkiye hesabına casusluk yapmakla suçlanır, birçoğu ölümle cezalandırılır. Onlardan iki Rusçuklu Türk idam edilir. Bu siyasi baskıların amacı Türkleri sindirmek, Türkçe ve din eğitiminin verildiği okulların kapatılmasına karşı çıkmamalarını sağlamaktır.

Okul hocalarının karşı çıkmasına rağmen, bazılarının üzerinde uygulanan sürekli baskılar neticesinde Nüvvab'ın lise kısmı 1947-1948 eğitim-öğretim yılında çoğu derslerin Bulgarca yapılacağı düz liseye, yüksekokulu ise Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin Anayasası kabul edilmeden önce kapatılır. Oysa 4 Aralık 1947 tarihli anayasanın 79. Maddesi azınlıklara ana dilde eğitim konusunda şunu öngörür: "Milli azınlıklar, ana dilinde eğitim alma ve milli kültürünü geliştirme hakkına sahiptir; Bulgarca öğrenmek mecburidir".¹⁵

Cezalandırılan Türklerden sadece biri olan genç hoca Osman Kılıç, Bulgar İstihbaratının dikkatini neden çekmiştir? Osman Kılıç'ın eşi Nezihe Hanım, sadece Şumnu ve Deliorman'ın değil Kuzeydoğu ve hatta tüm Bulgaristan'ın Türk ve İslam kültürünün koruyucusu olarak kabul gören

¹²Davudoğlu Ahmed, Ölüm daha Güzeldi. Hatıralarım, Şamil Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2013, s. 70.

¹³A.g.e., s. 70-120.

¹⁴https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2

¹⁵<https://www.parliament.bg/bg/18>

ünlü bir şehir ailesinin kızıdır. Nezihe Kılıç'ın dedesi Hocasâde Mehmet Muhiddin, İstanbul'dan mezun olduktan sonra, Şumnu müftüsü, Sofya müftüsü ve seçimle göreve gelen Bulgaristan'ın ilk Başmüftüsü olmuştur. Babası Mustafa Reşit (Akalin) Ankara Lisesinde son sınıfta okuduğu sıralarda Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği için Osmanlı Ordusuna katılmış, Galiçya Cephesi'nde savaşmış ancak Ruslara esir düşmüştür. Yıllar sonra memleketine dönünce Şumnu'daki Türk Ortaokulunda ve Nüvvab'ta öğretmenlik yapmıştır.

Ayrıca, Osman Kılıç 1923'te açılan ve Bulgaristan'ın en eğitimli Türklerin ders verdiği Nüvvab'ın en genç hocasıdır. Bu okulda Sorbonne'de doktora yapmış olan Osman Nuri ve Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi mezunu beş yetenekli genç çalışmaktadır¹⁶. Nüvvab, diktatör komünist idaresi tarafından Türk ve Müslümanlar arasında yapılan ateist parti propagandasını engelleyebilecek Türk bilincine sahip Atatürkçülerin ve dindarların yetiştiği eğitim yuvası şeklinde değerlendirilmiştir. İstihbarat, Nüvvab'ı kapatabilmek için Bulgaristan Türklerinin tek lisesini ve yüksekokulunu, hain ve halk düşmanlarının yuvası olarak ilan etmiştir. Osman Kılıç ve beş öğrencisini Türkiye Cumhuriyeti lehine casusluk ve aşırı Türk milliyetçiliği gibi asılsız iddialarla tutuklanarak sorgulanmıştır. Amaç hem öğretim kadrosunu hem halkı korkutarak susturmaktır.

Osman Kılıç ve öğrencileri, Deliorman köylerinden araçlarla zorla Şumnu'ya getirilen Türklerin gözleri önünde yargılanır. Şumnu Adalet Sarayı önündeki meydan ve ana cadde Bulgar ve Türklerle tıklım tıklım doludur. Adliye önünde ve caddede bekleyen şoven Bulgar gençleri, "Halk düşmanlarına ölüm!"¹⁷ sloganını atmakta, elleri arkadan bağlı oradan geçen altı masum Türk gencinin üzerine yürümeye çalışmaktadır. Bu tehlikeli ortamda mahkeme salonunda ve dışarıda bekleyen Türkler, iki günlük duruşmayı¹⁸ salonda veya hoparlörlerden dehşet içinde izlemektedir. Parti devleti, yöre Türkleri arasında korku salarak okullarını engelsiz bir şekilde kapatma zeminini hazırlamaktadır.

Komünist iktidar için Osman Kılıç, güçlü muhalif olarak gördüğü Aleksandır Stamboliyski hükümetinde bakanlık yapmış Hristo Stoyanov, 1930-1931 yıllarında Adalet Bakanı olmuş ünlü Şumnulu avukat Kınço Milanov ve Şumnu şehrinde deri fabrika sahibi Mustafa Tokaliyev gibi tehlikelidir ve yok edilmesi gerekir. Bu nedenle genç hocanın adı, 1948 sonu yapılan yerel seçim arifesinde Şumnu hapisanesinde tutulurken şehrin en önemli yerlerinde şöyle bir karalama afişinde yer almıştır:

¹⁶ Cambazov, İsmail. Osman Kılıç Mahkemesi'nin Perde Arkası. Anılar-Belgeler. Sofya 2010, s.162; Kılıç, Osman, Yılmaz, Hasan Hüseyin, "Bulgaristan'da Şumnu Şehrinde "Medresetün Nüvvab": 1922-1948" – In: Balkanlarda İslâm, TİKA, 2016, s. 518-522; Davudoğlu Ahmed, Ölüm daha Güzeldi. Hatıralarım, Şamil Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2013, s. 57-69.

¹⁷Kılıç, Osman, Kader Kurbanı. YTB Yayınları, Ankara 2023, s. 260.

¹⁸Mahkeme heyeti, Osman Kılıç ve bir öğrenciyi idam, bir öğrenciyi müebbet, 17 yaşında olan Şunu Müftüsünün oğluna 12 ve diğer iki öğrenciyi 8 ve 6 yıl hapis cezası verir.

İLİMİZİN HALK DÜŞMANLARI:

Kınço Milanov, Hristo Stoyanov, Osman Kılıç, Mustafa Tokaliyev¹⁹

O dönemde Nüvvab'ta okuyan ve duruşmayı izleyen İsmail Cambazov, yıllar sonra kaleme aldığı kitaplarında öğrencilerin ve halkın tavrı, mahkeme ile ilgili çok önemli bilgilere yer verir. Osman Kılıç'ın iş arkadaşları ve aralarında kendisinin de bulunduğu öğrencileri üzerinde yapılan baskılara rağmen Şumnu şehrinden hiç kimse olumsuz ifade vermeyi kabul etmez. Hatta şehirde suçsuz altı Türk'e karşı düzenlenen asılsız yargılamaya karşı büyük devlet terörünün baş gösterdiği dönemde protesto girişimlerde bulunulur²⁰. Birinci duruşma arifesinde, gece Nüvvab öğrencileri okulun duvarlarında, dersliklerinde ve kapılarında, yurdun dış cephesinde yazılar asılır. Onlardan üçünde şunlar yer alır:

Yaşasın sevgili hocamız Osman Kılıç!

Osman Kılıç hocamızı ve öğrenci arkadaşlarımızı hemen serbest bırakınız!

Osman Kılıç'a hürriyet, komünist terörüne ölüm!²¹

Deliorman halkı, Osman Kılıç ve öğrencilerine karşı yönetilen asılsız suçlamaların kendisine yönelik olduğu bilincindedir. Deliorman'ın farklı bölgelerinden Osman Kılıç'a destek amacıyla akşamüstü Şumnu'ya akın etmiş olan Türkler polisler tarafından zorla ve silah gücüyle dağıtılır. Buna rağmen mahkemenin görüldüğü 21 Eylül 1948 sabahı İsmail Cambazov, Bulgar bayrağı ve "Osman Kılıç ve öğrencilerine hürriyet!" pankartını taşıyan 15-20 Türkün yolunun silahlı polisler tarafından nasıl kesildiğini hayranlıkla izler.²²

Osman Kılıç'ın yaşam hikâyesi, totaliter rejimi ortamında hayatta kalma mücadelesi veren Türk önderlerinin hikâyesidir. Osman Kılıç ve öğrencilerine karşı organize edilen haksız yargılama, aslında tüm Türk aydınlarına, ülkede Türkçe ve dini eğitim veren tek lise ve yüksekokuluna, Bulgaristan Türklerinin eğitim sistemine, komünist rejimin baskıcı ve kindar siyasetini onaylamayan Türk ve Müslümanların büyük çoğunluğuna karşı gerçekleşir. Bu nedenle Deliorman Türkleri, korkunç manzaraya şahit olmak, korkutulmak için Şumnu'ya zorla götürülmüştür:

Ana caddenin her iki tarafı, kaldırımlar insanla dolu. Türk-Bulgar, genç-ihtiyar, yediden yetmişe kadar bütün halk, sanki dışarıya fırlamış. Hem de mesai günü. Sokakların her tarafına, bilhassa köşe başlarına yerleştirilen hoparlörlerden durmadan yayın yapıyorlar, halkı, mahkeme huzuruna çıkarılan halk düşmanlarını görmek ve işledikleri suçları dinlemek üzere Adliye Sarayı'na davet ediyorlardı. Devamlı tekrar edilen bir anons vardı: "Halk düşmanı Osman Kılıç'ın bandası (çetesi) hak ettiği cezayı bulmak üzere mahkeme huzuruna çıkarılıyor. Halk düşmanlarına

¹⁹Kılıç, Osman, Kader Kurbanı, YTB Yayınları, Ankara 2023, s. 300.

²⁰Cambazov, İsmail. Osman Kılıç Mahkemesi'nin Perde Arkası. Anılar-Belgeler. Sofya 2010, s. 68-70.

²¹A.g.e., s. 70-72.

²²A.g.e., s. 71-74. Bu yazılar, polis fark etmeden önce okuldaki görevliler tarafından kaldırılmıştır.

ölüm!" (...) İğne atsan, yere düşmeyecek kadar büyük bir kalabalık etrafı dolduruyordu. Sanki bütün Deliorman, Şumnu'ya akın etmişti. Bulgar komünistlerine sorarsan, buraya toplanmakla halk hükümeti destekliyordu. (...) Bilmiyorlardı ki, Deliorman'ın en ücra köşelerinden gelen Türkler, derslerini terk edip sınıfları boşaltan ve Adliye önündeki meydana koşan Nüvvab talebesi, sessiz ve manalı bakışlarla, Rus Bolşeviklerinin maşası Bulgar komünistlerini protesto ediyorlar, Bulgar zulmüne lanet yağıdırıyorlardı.²³

Uсталıkla kaleme alınmış sorgulama, yargılama ve tutukluluk dönemini yansıtan sayfalar, *Kader Kurbanı* hatıratının en önemli ve etkileyici bölümünü oluşturur. Masum olduğu halde siyasi ve ırkçı nedenler sonucunda ölümle mahkûm edilen Osman Kılıç, bir mucize sonucu darağacından kurtulur ve 14 yılı aşkın bir süre çeşitli hapisanelerde ve Belene Toplama Kampı'nda, çok zor şartlarda hayat mücadelesi verir. Kendisine güç veren, ayakta tutan İslam'a samimi inancı ve Türkiye'ye sınır dışı edilen ailesine kavuşabilme umududur. Osman Kılıç hapiste aralarında Türk ve Müslümanların da bulunduğu birçok eski siyaset adamı, toplum önderi ve muhalifle karşılaşır, onlarla sohbet etme fırsatı bulur. Genç hoca yüksek görevlerde bulunmuş, ünlü yazar ve gazeteci Bulgarlar sayesinde tutuklama ve yargılama nedenini daha net anlar. Kendi kaderi ve Bulgaristan Türklerinin tarihi ve geleceği, iktidarda olan komünist rejiminin gerçek planları gibi konular üzerinde yıllarca düşünür. İktidarın, kendisi gibi Türk önderlerini ve aydınlarını halktan uzak tutarak ya da göçe zorlayarak Türk toplumunda arzuladığı değişiklikleri engelsiz gerçekleştirildiğinin farkına varır. Hapiste birlikte kaldığı Stefan Vilkov gibi bazı Bulgar siyasi mahkûmlar Osman Kılıç'tan övgüyle söz ederler:

Yeni yönetim 1950-1953 yıllarında tüm hapisanelerde bulunan siyasiler arasında en tehlikeli düşmanlar olarak gördüğü kişileri Şumnu Hapishanesine topladı. Onlar arasında Şumnu Dini Okulunun Müdürü²⁴ Osman Kılıç, Türkiye'nin Burgaz Konsolosluğu sekreteri Mehmet Fuat, Yeni Pazarlı ziraat mühendisi Lütfi, Rusçuklu Fethi Abi gibi Türk asıllı toplam 20 kadar dürüst vatandaş ve siyasi mahkûm vardı. Onlardan çoğu ile yakınlaştık ve sonsuza dek arkadaş olduk. Bu kadar yıl sonra, bugün bile onları çok iyi duygularla hatırlarım.²⁵

Osman Kılıç, Temmuz 1962'de hapisaneden çıkar ve yıllarca kavuşma anını hayal ettiği memleketine döner. Özlediği Şerif Halil Paşa Camii'ne sabah namazına gittiğinde, okuduğu, ardından hocalık yaptığı Nüvvab'ı ve öğrenci yurdunu gördüğünde Türklerin yaşadığı şehre, Türk kültürüne, İslam'a verilen zararı kendi gözleriyle tespit eder. Şumnu'nun ileri gelen aydın, din adamı, tüccar, fabrika sahibi, küçük esnaf ve zanaatkâr sınıfından hiçbir iz kalmamıştır. Camii bomboş, imam dışında kendisiyle birlikte cemaat toplam dört kişiden oluşur:

²³Kılıç, Osman, *Kader Kurbanı*, YTB Yayınları, Ankara 2023, s. 259-260.

²⁴Vilkov yanılmaktadır. Osman Kılıç okul müdür değildir.

²⁵Вълков, Стефан. *Отворено писмо на Стефан Вълков до Ахмед Доган*, 26 януари 2010, <https://www.svobodata.com/page.php?pid=2390&rid=35&archive=1> (08.11.2023).

*Şumnu Türk hüviyetini kaybetmiş. Türklerin çoğu, malûm şartlar altında Türkiye'ye göç etmiş. Yerlerine ya Bulgarlar yerleşmiş ya da köylerden gelen Türkler oturmuş. Sokaklarda, tanıdığım simalardan kimseler kalmamış. Evet, o Türk Ocağı sönmüş, tütmüyor. Şerifpaşa'da cemaat yok, Nüvvab ölmüş, talebeyle dolup taşmıyor. İçim burkuldu. Gözlerim doldu. Kendimi tutamadım.*²⁶

Osman Kılıç hapse atılarak Türk toplumundan uzaklaştırılmış, Nüvvab Bulgarca eğitim veren liseye dönüştürülmüştür. 1950-1951 zorunlu göç kampanyasında²⁷ bir kişi dışında Nüvvab'ın tüm öğretmen ve hocaları Türkiye'ye gönderilmiştir. Göçün amacı, eğitimli, saygı gören halk önderi, mal varlığına sahip kişileri "göç" adı altında Bulgaristan'dan uzaklaştırmaktır. Aralarında kayınpederinin de bulunduğu çoğu öğretmen sorguya çekilmiş, işkence ile korkutulmuş ve 15 günlük süreyle vatanlarını terk etmesi istenmiştir. Bu zorunlu göç sırasında din adamı ve öğretmenin yetiştiği Nüvvab'ın lise ve yüksekokul mezunlarının %95'i vatanından kovulmuştur²⁸. Böylece ülkede çok az sayıda Türk dili ve edebiyatı öğretmeni, din uzmanı kalmıştır. Şumnu'da yaşamaya devam eden Nüvvab okulunun tek eski hocası ve meslektaşı, Osman Kılıç'ın Şerif Halil Paşa Camii'nde sabah namazını kılmak için geleceğinden emindir ve bu görüşmeye çoktan hazırlanmıştır:

Ahmet Kemal'e bir baktım, yüzünde elem ve keder, hüzün ve hüsrân okunuyor. Camiden çıkarken, yavaşça bana: "Gel seninle biraz görüşelim, ama burada değil," dedi. Camiden çıktık. O önde, ben arkada yürüyorduk. Cami ile Medrese-i Aliyye arasında bir mezarlık vardı. Şimdi bu yerler parka dönüştürülmüş. Bir gören olmasın ve konuştuklarımız duyulmasın diye Ahmet Kemal, bu parkın içine girdi ve münasip bir yere, yeşil çimenlerin üzerine oturdu. Ben de gelip yanına oturdum. Hâl hatır ve sarmaş dolaştan sonra, cebinden çıkarıp bana 100 Leva verdi ve fısıltıyla denecek kadar yavaş bir sesle, şunları ilâve etti:

"Bunlar sana Deliorman köylülerinin hediyesidir, al."

*Gözlerim yaşardı. Vefakâr Türk köylüsünün, o ağır günlerde, yürütülen bu çetin mücadele içinde gösterdiği bir başka millî dayanışma nişanesi, dedim içimden...*²⁹

Şehirlerde yeşayan Türkler 1950-1951 göçüyle Bulgaristan'dan kovulduğu ve Türk toplumuna büyük zarar verildiği halde Deliorman'ın derinliklerinde bulunan ve güçlkle de olsa gelenek ve göreneklerini, dinini muhafaza etmeye çalışan küçük bir dünya varlığını sürdürmektedir. Altı Türk'e karşı tezgâhlanan Şumnu Mahkemesi, Deliorman ve Bulgaristan Türklerinin toplumsal hafızasında derin bir iz bırakmıştır. Bulgar İstihbaratının Osman Kılıç'a karşı

²⁶ Kılıç, Osman, Kader Kurbanı, YTB Yayınları, Ankara 2023, s. 466.

²⁷ Bulgaristan'ın verdiği nota ile 250 000 kişinin Türkiye'ye alınması istenmiştir. Bilal Şimşir'e göre Bulgaristan'ın baskısı ve dayatmasıyla 1950-1951'de 154 393 kişi ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Şimşir, Bilal, Bulgaristan Türkleri (1878-2008), Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s. 224, 227.

²⁸ Cambazov, İsmail, Medreset'ün-Nüvvâb. Anılar-Belgeler. Sofya, 2005. s. 134.

²⁹ Kılıç, Osman, Kader Kurbanı, YTB Yayınları, Ankara 2023, s. 466.

yürüttüğü karalama propagandası sonuçsuz kalmıştır. Komünist Bulgaristan'da yaşayan Türkler, özellikle 1948-1960'lı yılları arasında Osman Kılıç'ı Deliorman'ın kahramanı ilan etmiş, kendisiyle ilgili efsaneler yaratmış ve dilden dile gizlice yaymıştır. Annesini ve kardeşlerini, yakınlarını görmek için Şumnu'dan köyüne otobüsle yolculuk ederken gelişinden haberdar olan insan kalabalığı otobüs duraklarında toplanmış ve kahramanını sessizce selamlayarak dayanışma gösterisi sergilemiştir. İzlediklerinin farkında olan yetişkinler desteğini sadece bakışlarıyla ifade ederken, büyüklerinden efsanelerini dinlemiş öğrenciler, kahramanlarını gururla ve mutluluk içinde işaret ederek “*Bak, görüyor musun, işte bu adam Osman Kılıç!*” diye yüksek sesle ve saf yüz ifadeleriyle Türk halkının önderini kıvanç ve saygıyla karşılamıştır³⁰. Oysa Osman Kılıç kendini bir kahraman olarak değil, kaderin kurbanı şeklinde görmektedir. Hatıratında yer alan olayları kahramanlaştırmaktan çok uzaktır. Anlatıda, derin bir duygusallık, içtenlikle aktarılan insanî bir acı ve üzüntü hakimdir.

Osman Kılıç, *Kader Kurbanı* hatıratını, “*açık hava hapisanesi*” şeklinde adlandırdığı Komünist Bulgaristan'da Türklerin varlığının reddedildiği, Türk adları Bulgar adlarıyla değiştirilmeye başlandığı korkunç 1984 yılında yazmaya başlamış ve Todor Jivkov iktidarının etnik temizlik siyaseti çerçevesinde 360 000'i aşkın Türkün sınır dışı edildiği³¹, acılarla dolu 1989 yılında tamamlamıştır. Bu nedenle hatıratını Türkiye'ye geldiği 1965 yıla kadar yazmış olsa da kaleme aldığı birinci baskısının önsözünde Bulgaristan Türk azınlığının 1980'li yıllarına kadar deva eden sürecini de dile getirmiştir. Sonraki baskılarının önsözlerinde de Türk-Bulgar ilişkileri konusunda fikirlerini paylaşmıştır. Hatıratın 2017 ve 2023 baskılarında ise Türkiye Cumhuriyeti Belgrad Büyükelçiliğinde 1972'den başlayarak yaptığı iki dönem görevi çerçevesinde eski Yugoslavya coğrafyasında yaşayan Türk ve Müslümanların durumu ve son olarak Ermeni teröristlerin Büyükelçimiz Galip Balkar'a³² karşı 9 Mart 1983'te Belgrad'ta gerçekleştirdiği suikastı etkileyici bir şekilde anlatmıştır.

Dar anlamda Bulgaristan'da geniş anlamda ise Balkan coğrafyasında hayatını sürdüren Türk ve Müslümanların tarihinin, gelenek göreneklerinin, sorunlarının ve geleceğe yönelik ümitlerinin vurgulandığı Osman Kılıç'ın *Kader Kurbanı* kitabı, tüm Türk dünyası için özel bir yere sahip ve paha biçilmez değerdedir. Balkanlar'dan Türkiye Cumhuriyeti topraklarına göç etmek zorunda kalan çok sayıda aydın, yazar, din adamı ve toplum önderinin hatıratı vardır. Bu eserler kaybedilmiş topraklarda yaşamış ve yaşamakta olan Türklerin tarihini ortaya koyarken milli hafızasını canlı tutmasını sağlamaktadır. Büyük şairimiz Yahya Kemal, Sofya yolculuğunda Eski Zağra'dan trenle geçerken Hüseyin Raci Efendi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*³³ başlıklı eseri için

³⁰Cesaret gösteren bu Nüvab öğrencileri, günümüzde de Şumnu bölgesinin en kalabalık Türk köyü olan Çukurköy'ündendir (Yasenkovo).

³¹Bulgaristan Meclisinin 11 Ocak 2012 tarihinde aldığı kararda Jivkov'un işlediği insanlık dışı suçu “etnik temizlik” şeklinde değerlendirilir. Bkz.: <https://desebg.com/sprocesi/532-q-q->

³²Galip Balkar (30 Ocak 1936-11 Mart 1983).

³³Günümüzde *Zağra Müftüsünün Hatıraları-Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* başlığıyla yayımlanmaktadır.

*Türkçe'de bu nesir numunesi ayarında güzel bir parça görmedim.*³⁴ değerlendirmesini yapmıştır. Osman Kılıç'ın *Kader Kurbanı*³⁵, *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* şaheserinden sonra Balkan Türklerinden kaleme alınmış en kapsamlı ve değerli hatıratır.

Osman Kılıç, adını duyurduğu Kader Kurbanı başlıklı büyük eserinden sonra da kalemini bırakmamış hayatının sonuna kadar yazmaya devam etmiştir. Birkaç yıl geçtikten sonra 2008'de *İslamda Sevgi*, 2017'de iki ayrı bölümden oluşan *46 Yıl Sonra Bulgaristan'da. Kutsal Topraklarda Bir Ay*, 2017'de *İslamın İntişarı*, 2018'de *Damlalar* kitaplarını yayınlamıştır. Aynı yıl sunum ve makaleleri, kendisiyle ilgili yazıları toplayarak *Mukaddimeler, Sunumlar, Makaleler ve Hakkında Yazılanlar* adı altında bastırmıştır. Ayrıca Kılıç ailesinden olanlara dağıtmak üzere 2007'de *Kılıçlar Soyağacı* isimli kitapçığını da hazırlamıştır³⁶.

Osman Kılıç'a yönelik propaganda Bulgaristan'da devam etmektedir. Bugün bile eski komünist yetkilerden, tarihçilerden, gazetecilerden, şoven sivil toplum kuruluşu üyelerinden oluşan bazı çevreler Osman Kılıç'ın Türkiye lehine casusluk yaptığı iddiasıyla internet aracılığıyla karalama kampanyaları yürütmektedirler. Bunların başında Komünist Bulgaristan döneminde casus olarak Türkiye'de görevlendirilen, suçüstü yakalanarak ifşa edilen ajan Penö Penev gelmektedir. Verdiği bazı röportajlarda ve bir belgeselde gerçeklere uymayan çok sayıda iddiada bulunmaktadır. Osman Kılıç ve onun gibi çok sayıda Bulgar ve Türk, komünist Bulgaristan'ının uyguladığı devlet terörünün kurbanlarıdır.

Osman Kılıç'ın hatıratında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sesini duymak, bakış açısını hissetmek, farklı tarihi ve siyasi olaylarla ilgili değerlendirilmesini görmek, duygularını ve yaşadıklarını yakalamak mümkündür. Tüm bunları tarih, siyasi, sosyoloji veya kültür alanında yapılan bilimsel araştırmalarda bir arada bulmak imkansızdır. Bu nedenle Kader Kurbanı eseri hala okunmakta ve yayınlanmaktadır.

³⁴Kemal, Yahya, *Çocukluğum Gençliğim Siyâsî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul 2008, s. 148

³⁵*Kader Kurbanı*, 1989, 1992, 2002, 2017 ve 2023 yıllarında yayımlanmıştır. Ayrıca, yazarın 2020 yılında 100 yaşını doldurmuş olması dolayısıyla hatıratı çevrilerek Bulgaristan'da basılmış ve ülkede yaşayan Türk ve Müslüman okuyucularının dikkatine sunulmuştur. Eser, yazarla ilgili internette bunan bazı Bulgar çevrelerinin asılsız iddialarını çürütmektedir. Bkz.: Кълъч, О., Жертва на съдбата, прев. Зейнеп Зафер. София, 2020.

³⁶ Kılıç, Osman, *İslamda Sevgi*, Hora Ofset Matbacılık, Ankara 2008; Kılıç, Osman, *46 Yıl Sonra Bulgaristan'da. Kutsal Topraklarda Bir Ay*, İstanbul 2013; Kılıç, Osman, *İslamın İntişarı*, Öncü Basın Yayın, Ankara 2017; Kılıç, Osman, *Mukaddimeler, Sunumlar, Makaleler ve Hakkında Yazılanlar*, Akademi Basın Yayın, İstanbul 2018; Kılıç, Osman, *Damlalar*, Ziraat Grup Matbaası, Ankara 2018.

KAYNAKLAR:

- Cambazov, İ. (2005). Medreset'ün-Nüvvâb. Anılar-Belgeler. Sofya.
- Cambazov, İ. (2010). Osman Kılıç Mahkemesi'nin Perde Arkası. Anılar-Belgeler. Sofya.
- Davudoğlu, A. (2013). Ölüm daha Güzeldi. Hatıralarım, Şamil Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul.
- Deliorman, M. (1995). Razgrad Mezarlık Hadisesinde Çanlar Benim İçin Çaldı. İstanbul.
- Хаджъ, С. (2021). "Хасан Ерн – От Видин до върховете на тюркологията". Balkanistic Forum, 3/2021 (253-255).
- Kemal, Y. (2008). Çocukluğum Gençliğim Siyâsî ve Edebî Hatıralarım. İstanbul.
- Kılıç, O. (2017). Kader Kurbanı. Cümle Yayıncılık. Ankara.
- Kılıç, O. (2013). 46 Yıl Sonra Bulgaristan'da. Kutsal Topraklarda Bir Ay, İstanbul.
- Kılıç, O., Yılmaz, H. Y. (2016). "Bulgaristan'da Şumnu Şehrinde "Medresetün Nüvvab". 1922-1948", s. 511-544. In: Balkanlarda İslâm, TİKA.
- Şimşir, B. (2009). Bulgaristan Türkleri (1878-2008), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Стоянов, В. (1998). Турското население в България между полюсите на етническата политика, Лик, София.
- Вълков, С. (2010). *Отворено писмо на Стефан Вълков до Ахмед Доган*, 26 януари 2010, <https://www.svobodata.com/page.php?pid=2390&rid=35&archive=1> (08.11.2023)
- Зафер, З. (2020). В България след 55 години (За мемоарите на Осман Кълъч "Жертва на съдбата"), Електронно списание LiterNet, 25.12.2020, № 12 (253); <https://litenet.bg/publish29/zeinep-zafer/osman-kylych.htm#6a>
- Зафер, З. (2020). "За Осман Кълъч и мемоарите му", - In: Осман Кълъч, Жертва на Съдбата, Издателство "Каралица Маб", София.

Röportajlar:

Osman Kılıç ile röportaj, 12. 06. 2020, Ankara. Zeynep Zafer'in özel arşivi.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023

Alındı/RECEIVED: 23-06-2023 – Kabul/ACCEPTED: 08-12-2023

Examining the Factors Influencing the Stress Levels in Families of Children with Autism

Otizimli Çocukları Olan Ailelerin Stres Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi

Kübra ARSLAN¹ | Tarık TUNCAY²

Abstract

This study examines the influence of coping strategies, social support systems and family resilience levels on the perceived stress levels of Turkish families of children with autism. The sample of this cross-sectional study consists of 213 mothers and 87 fathers of children diagnosed with autism. Perceived Stress Scale, Coping Styles Scale Short Form, Revised Parent Social Support Scale and Family Resilience Scale Turkish Forms were used. In the analysis of the data, the normal distribution was examined and used in

Öz

Bu çalışma, baş etme stratejilerinin, sosyal destek sistemlerinin ve aile dayanıklılık düzeylerinin Türk otizimli çocuk ailelerinin algılanan stres düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kesitsel araştırmanın örneklemini otizm tanısı almış çocuğu olan 213 anne ve 87 baba oluşturmaktadır. Araştırmada Algılanan Stres Ölçeği, Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Kısa Formu, Gözden Geçirilmiş Ebeveyn Sosyal Destek Ölçeği ve Aile Yılmazlık Ölçeği Türkçe Formları kullanılmıştır. Verilerin analizinde normal

¹ Kübra ARSLAN, Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kbraarslann@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4916-8317

² Tarık TUNCAY, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, tariktuncay@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9447-6717

multiple regression analysis techniques for predicting the dependent variable based on the independent variables to understand the relationship between dependent and independent variables. Regression analysis revealed that the number of children and diagnosis age of the child with autism positively affect the family stress level. All of these variables explained 14% of the total variance. One of the most important findings of this study is that the stress levels of mothers were found to be higher than fathers. Parents' age, education, income level, number in the birth order of child with autism, time of autism noticed, active and passive coping methods and family resiliency negatively affected family stress level. In addition, further study is needed to investigate psychosocial interventions that decrease stress levels and facilitate active coping strategies among families who have children with autism.

Keywords: Autism, Families of children with autism, Stress levels, Coping styles, Social support

dağılım incelenmiş ve bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi anlamak için bağımsız değişkenlere dayalı olarak bağımlı değişkeni tahmin etmek için çoklu regresyon analizi tekniklerinde kullanılmıştır. Regresyon analizi, çocuk sayısı ve otizmlili çocuğun tanı yaşının aile stres düzeyini pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Tüm bu değişkenler toplam varyansın %14'ünü açıklamaktadır. Bu çalışmanın en önemli bulgularından biri, annelerin stres düzeylerinin babalardan daha yüksek bulunmasıdır. Ebeveynlerin yaşı, eğitimi, gelir düzeyi, otizmlili çocuğun doğum sırasındaki sayısı, otizmin fark edilme zamanı, aktif ve pasif baş etme yöntemleri ve aile dayanıklılığı aile stres düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, otizmlili çocuğa sahip ailelerin stres düzeylerini azaltan ve aktif başa çıkma stratejilerini kolaylaştıran psikososyal çalışmalara gereksinim vardır.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Otizmlili çocuğu olan aileler, Stres düzeyleri, Baş etme biçimleri, Sosyal destek

Introduction

Autism spectrum disorder (ASD) is a complex developmental condition that involves persistent challenges in social interaction, speech and nonverbal communication, and restricted/repetitive behaviours (APA, 2013). According to the World Health Organization (WHO), the prevalence of autism worldwide is 1/160. The frequency of autism was reported as 1/150 in

2000, 1/110 in 2006, 1/69 in 2012, and 1/59 in 2014 (CDC, 2018). When the frequency of autism is examined by years, it is revealed that autism increases day by day.

In the process, before their children receive a particular diagnosis, families feel intensely confused in their emotions. With the diagnosis of autism, families often experience feelings of sadness, confusion, loss, denial, guilt or depression (Altiere & Kluge, 2009; Kuhn & Carter, 2006).

While cognitive, social, emotional, motor development, language, and communication characteristics of children with autism are different from those of other children, the fact that their appearance characteristics are similar to other children causes families to be caught unprepared for the process and not to know what to do and how to behave. This situation has an impact on the stress experienced by families, and their self-confidence. As Wing (2012) stated, the joint request of parents is to feel that there is a simple key that will solve all the problems experienced. However, no two children with autism are alike. In this context, parents also encounter many behavioural patterns that are difficult to define (Kavak, 2007). Caring for children, not being able to spare time for other children, being blamed by spouses or family members are among the most challenging difficulties. Families may experience stress or feel psychologically tired due to these difficulties.

Research shows that being a parent of a child with autism can be more challenging, and stressful than parenting a child with a chronic illness or developmental disability (Tunali & Power, 2002; Sounders, DePaul, Freeman & Levy, 2002). Marcus, Kuncze and Schopler (2005) listed the stress factors experienced by families as follows: a) Not having enough information after the diagnosis and not knowing what to do, b) here are differences in the development of their children, c) their children's appearances are regular, d) children's communication and behaviour problems, e) family members do not get the same answers to their approach to children, f) behaviours that may leave the family in a difficult situation in the society, g) the need to communicate with many different experts, h) here are many therapies available, and it is the responsibility to decide which therapy will be most appropriate and beneficial for their child.

An extensive number of published studies have examined the stress levels in families of children with autism. Studies rarely synthesise many factors, such as the distribution of responsibilities, boundaries between family members, and the personal meanings of having a family member with autism (Lecavalier, Leone, & Wiltz, 2006).

Studies conducted on this subject show that the stress levels of parents with a child with a disability are significantly higher than the stress levels of parents with a child with a typically developing child (Boyd, 2002; Dunn et al., 2001; Gray, 2006; Luther, Canham, and Cureton, 2005). There are also related studies showing that families with children with autism have higher levels of stress compared to families with children with other disabilities (Estes, Munson, Dawson,

Koehler, Zhou & Abbott, 2009; Koegel et al., 1992; Lee, 2009; Sabih & Sajid, 2008; Smith, Oliver and Innocenti, 2001). These studies reveal the stress experienced by families struggling with the difficulties of having a child with autism, the effects of these stresses on family members, the existing coping methods used by families, and the importance of meeting the needs of families. Herken et al. (2000) stated that since the first-degree caregiver is primarily the mother, mothers are more affected by this situation, especially their stress, and anxiety levels.

Hastings (2005) investigated the effects of the behaviour problems of the autistic child, and the psychological health of the spouse on the stress levels of parents with a child with autism. Eighteen couples with a child with autism participated in the study. As a result of the research, no difference was found between the stress, and depression levels of the mothers, and fathers. In contrast, the mothers' anxiety levels were found to be higher. As a result, it was seen that the problems related to the child and the spouse were not practical on the fathers' stress levels. However, the behavioural problems of the child and the psychological health status of the father were influential on the stress level of the mother.

In a study conducted by Lindholm (2007) with families with children with autism, it was observed that the perception of family quality of life decreased as the stress level increased. Another noteworthy point is that the family's acceptable use of support systems is a factor that facilitates coping with problems and reduces the family's stress level (Aslan, 2010).

A study comparing the stress of parents with children diagnosed with autism and intellectual disability determined that parents of children with autism experience more stress than parents of children with intellectual disabilities. While it was determined that problem-focused coping was used the most to cope with stress and it was tried to obtain as much information as possible to solve the problem; it was determined that the least used strategy was to grind their teeth and continue as if nothing had happened (Yurdakul, Girli, Özekes, & Sarısoy, 2002).

The field of family-focused autism research is still underdeveloped, as understanding the complex and reciprocal effects between autism and other family members is emerging (Orsmond & Seltzer, 2007).

Stress in parents of children on the autism is dependent on a number of factors which seem to be interrelated and complex. Difficulties experienced by families such as the restriction of their social environment due to the care of their children with autism, the decrease in leisure and social activities, the change/end of their professional life and their exclusion from society are highly influential on their social lives. For these reasons, the stress experienced by families who move away from social life increases. Previously used coping mechanisms may be insufficient.

Coping is the process by which an individual makes an effort to manage the situation which he has evaluated as challenging or demanding.

Social support is a critical factor in reducing the negative psychological impact of raising a child on the autism, or other developmental disabilities (Ekas, Lickenbrock, & Whitman, 2010). Social support has been shown to be associated with decreased psychological distress as well as increased parenting efficacy in parents of children on the autism spectrum disorder (Weiss, 2002; Bromley, etc., 2004; Lindsey, & Barry, 2018). Regarding family support, Morya et al. (2016), stated that there is a strong relationship between perceived stress and family support.

In other study examining stress and resilience in parents of children with intellectual and developmental disabilities, optimism and social support are important in coping (Peer & Hillman, 2014). Having coping skills also brings resilience (Kenny, 2000). Coping strategies are the behavioral and cognitive responses of the individual to stressful situations and ensure resilience (Dolbier & Steinhardt, 2008). Maddi and Khoshaba (1984) state that indomitable individuals respond more effectively to stressful situations by using more preventive coping strategies.

However, no research has been found focusing on the relationship between perceived stress and the psychosocial characteristics of Turkish families of children with autism. This study aims to examine the influence of coping strategies, social support systems and family resilience levels on the perceived stress levels of Turkish families of children with autism.

The research questions of the study are listed below:

1. Are there significant relationships between perceived stress levels and families with autism coping strategies, social support systems and family resilience levels?
2. Are there significant relationships between perceived stress levels and sociodemographic characteristics (age, education, monthly income, etc.)?
3. To what extent do families who have children, coping strategies, social support systems and family resilience, sociodemographic characteristics, and the other factors explain perceived stress levels?

Methods

Participants and Criteria for the Study

The study was conducted with Turkish parents with children diagnosed with autism who voluntarily agreed to participate in the study using the convenience sampling method. The sample of the study Ankara and Kırıkkale are determined in extensive Private Education and Rehabilitation Centres. A list of Special Education and Rehabilitation Centers serving in Ankara and Kırıkkale was created, and it was tried to get permission from the centres either face to face

or via phone. Considering their socio-economic characteristics, families who volunteered to participate in the study receiving service from Special Education and Rehabilitation Centers in Çankaya, Çubuk, Pursaklar and Karapürçek were included in the sample. Two hundred thirteen mothers and 87 fathers were reached in the research.

Each participant was informed, before the interview, about the purpose of the study, written informed consent was obtained, and participants were told that they had the right to refuse participation and could withdraw at any time. Ten parents did not want to participate in the study during this period due to sadness and disappointment. Written informed consent was obtained, and participants were told that they had the right to refuse participation and could withdraw at any time.

Parents answered a compound questionnaire composed of different instruments to evaluate sociodemographic, stress-coping-perceived social support and resiliency levels. One researcher administered the questionnaire from July to November 2019.

During the data collection process, all in Private Education and Rehabilitation Centres were interviewed to collect data for our research. Some parents refused to participate in the study due to sadness and disappointment. The researchers did not record the number of parents who refused to collect data. Three hundred (300) people have children with autism completed the questionnaire. For this reason, missing data is absent in surveys. Finally, three hundred (300) parents (213 female, 87 male) participated in the study. The Hacettepe University ethical review board approved written informed consent and obtained it from each participant before the interview. The researchers reached 24 centres that allowed the study.

Sociodemographic characteristics of the participants are examined; the majority of the study participants are mothers (71%). Average age is 39.14 (SD = 8.23). Almost all mothers and fathers are married (97%), and those with two children make up almost half (46%). The proportion of those with a medium level of education (secondary school, high school) is almost half (43.3%). When the education level of mothers and fathers who have children with autism are examined separately, it is found out that almost one-third of the mothers (34.7%) has a secondary level of education. Almost one-fifth of the fathers (18.7%) has a high level of education. When the occupational distribution of mothers and fathers is examined, half of the mothers (54.3%) are housewives. When the occupation distribution of fathers is examined, it is seen that three-tenth of the fathers (10.3%) work in the service sector. When the monthly income distribution of the family is examined, it is seen that a significant proportion (29.3%) of the mothers has a monthly income between 2000 TL and 3000 TL; one-tenth of the fathers (14.3%) has a monthly income of 5001 TL or above.

Instruments

In the study, Perceived Stress Scale, Coping Styles Scale Short Form (CBES-SF), Revised Parents Social Support Scale (YASDÖ), Family Resilience Scale (ASI) were used. In addition to these scales, the Personal Information Form prepared by the researcher was used to determine the sociodemographic information of the families and the children. All the instruments were combined to create a single questionnaire. The data collection process was carried out by the researcher directly through face-to-face interviews. The data collection tools used in the study are addressed in detail below. The level of perceived stress was the dependent variable.

Sociodemographic Data Form

There are 25 questions in the prepared form, most of which are closed-ended. The questions consist of;

- Questions for families such as a role in the family, age, educational status, marital status, family structure, total income, number of children, gender of the child with autism, child's order of birth.
- Questions about children such as who first noticed the child with autism, when they noticed it, how old he/she was when he/she was diagnosed, whether he/she had any other illnesses, and his/her educational status,
- To learn the effects of autistic children on family members; questions about how they are affected by the presence of a child with autism, how it affects their relationship with the spouse, the situation of taking care by the spouse, if any, the relationships of other siblings, the thoughts of spending time for themselves, the status of receiving psychological support,
- Questions about the most supportive person about their children's autism, the support they need the most, and their future expectations for their children.

Perceived Stress Scale (PSS)

Perceived Stress Scale was developed by Cohen, Kamarck, and Mermelstein (1983). Turkish adaptation was made by Eskin et al. (2013), and it has 14 items and measures the stress level. A score between 0 and 4 is given to the PSS that measures the perceived stress level. Scores vary between 0-56. The Turkish PSS can be used to measure the perceived stress of people.

The internal consistency coefficients of Turkish PSS-14, PSS-10 and PSS-4 were calculated as 0.84, 0.82 and 0.66, respectively; test-retest reliability coefficients were calculated as 0.87, 0.88 and 0.72, respectively. It has been found that the stress scores obtained from the long and short forms of PSS have a positive correlation with life events and depression and a negative correlation coefficient with life satisfaction, self-esteem, and perceived social support scores.

Factor analysis has revealed that the PSS-14 and PSS-10 have had a two-factor structure: poor self-efficacy and perception of stress/discomfort.

In this study, the Cronbach's alpha internal consistency coefficient was found as .89 for the PSS-10 subscale (perception of poor self-efficacy), .59 for the PSS-4 subscale (stress/discomfort), and .90 for the total stress scale.

Coping Strategies Scale Short Form

Coping Scale Short Form; was developed by Carver (1997) using fewer items based on the long-form Coping Scale. The Turkish adaptation study of the scale was carried out by Bacanlı, İlhan, and Sürücü (2007) on a sample of 275 persons. The scale consisting of 28 items does not contain any reversely loaded items. Coping strategies scale consists of the subscales of; "Using instrumental social support, humorous approach, focusing on and revealing emotions, substance use, acceptance, giving up other activities, religious coping, denial, behavioural disinterest, mental disinterest, self-restraint, positive reinterpretation, using emotional, social support and planning". The sum of the items 15 and 26 constitute using instrumental social support subscale, the sum of the items 7 and 20 constitute the humorous approach subscale, the sum of the items 1 and 13 constitute focusing on and revealing emotions subscale, the sum of the items 12 and 19 constitute the substance use sub-scale. The sum of items 5 and 25 is the acceptance subscale, the sum of the items 11 and 17 are leaving the other activities subscale, the sum of the items 6 and 27 is the religious coping subscale, the sum of the items 3 and 23 is the denial sub-scale, the sum of the items 4 and 10 are the behavioural disinterest subscale, the sum of items 2 and 24 is the mental disinterest subscale, the sum of items 28 and 8 is the self-limiting subscale. The sum of items 14 and 21 is a positive reinterpretation. The total of items 9 and 18 is the emotional, social support subscale, the items 16 and 22 are the planning subscale. Scale items are marked as (1) I never do such a thing, (2) I rarely do such a thing, (3) I do this moderately, (4) I mostly do this.

As a result of the exploratory factor analysis, a structure with 14 factors consisting of two items was obtained. The variance explained by all factors is 80.37%. In order to test the adaptive validity of the scale, its relationships with social desirability, life satisfaction, self-esteem and type A personality were examined. Cronbach alpha coefficients of the factors range from 0.39 to 0.92. It was observed that the correlation coefficients of the factors took values between .44 and .90 in the measurements made in two-week intervals for the test repetition reliability of the CBD-SF.

In this study, the Cronbach's alpha internal consistency coefficient was .60 for problem focused coping, .51 for emotion focused coping.

Revised Parental Social Support Scale (RPSSS)

The Revised Parental Social Support Scale (RPSSS) was developed by Kaner (2010). The subjects consisted of 245 parents (125 parents of children with disabilities and 120 parents of children with non-disabled). It is a scale that evaluates the social support perceptions of parents who have a child or children with disabilities. RPSSS consists of 4 subscales as Social Cooperation Support, Information Support, Emotional Support, Care Support. The items of RPSSS are scored in two different ways, namely their degree of having the support and how satisfied they are with the existing supports. Scales results' showed that RPSSS could be used to understand parents perceived social support and satisfaction with these supports.

RPSSS has 31 items in total, including the options of "none", "rarely exists", "sometimes exists", "always exists", which are used to determine whether the parents have any social support or not and the options of "not satisfied", "slightly satisfied", "satisfied" and "very satisfied" which are prepared to measure the satisfaction from the social support received by the parents (PSSSS).

Alpha coefficients were identified as 0.83-0.95 for RPSSS-ASDD and 0.85-0.96 for RPSSS-ASDMD. Spearman-Brown split-half reliability coefficients were determined as 0.86-0.92 for RPSSS-ASDMD and 0.84-0.96 for RPSSS-ASDMD.

In this study, the Cronbach's alpha internal consistency coefficient was found as .94 for the social togetherness support subscale, .95 for the information support subscale, .94 for the emotional support subscale, .98 for care support subscale, .98 for the total.

In this study, the Cronbach's alpha internal consistency coefficient was .97 for the social togetherness satisfaction support subscale, .97 for the information support satisfaction subscale, .97 for the emotional support satisfaction subscale, .94 for the care support satisfaction subscale, and .99 for the total satisfaction.

Family Resilience Scale (FRS)

The Family Resilience Scale, developed by Kaner and Bayraklı (2010), aims to measure the resilience levels of mothers and fathers. The scale subjects consisted of parents of 524 children (105 parents of children with disabilities and 419 parents of children with no disability). The scale consists of 37 items. It includes the sub-dimensions of bellicosity, self-competence, commitment to life and self-control. (1) The scale is a five-point Likert-type measuring instrument ranging from "(1) it describes me very well (5) to it does not describe me at all." A high score from the scale means that resilience is high in parents. Results revealed that FRS included 37 items under four factors and had adequate psychometric properties.

Within the scope of the validity studies of the scale, Principal Components Analysis (PCA) was performed first, and the accuracy of the resulting structures was tested with Confirmatory Factor Analysis (CFA). The fit index values obtained as a result of DFA was found as following:

RMSEA: 0.046; RMR: 0.044; NFI = 0.84; NNFI: 0.90; CFI: 0.91; GFI: 0.88; AGFI: 0.87. Within the scope of the reliability studies, Cronbach alpha values were found to be 0.54-0.91; test-retest reliability values were found to vary between 0.33-0.80.

In this study, the Cronbach's alpha internal consistency coefficient was found to be .95 for the combativeness sub-dimension, .94 for the self-efficacy sub-dimension, .94 for the commitment to life sub-dimension .71 for the self-control sub-dimension, and .98 for the scale total.

Statistical Analysis

The analyses were conducted using the SPSS program. Statistical analyses included descriptive statistics, reliability testing, and Pearson product moment correlation among variables. In descriptive statistics, proportion is used to describe categorical and numerical variables; mean and SD are used to describe continuous variables. Means, standard deviations and possible scale ranges were used to identify both the perceived stress scores, social support score, resilience score and the types of coping strategies used most frequently by parents of children with autism. Pearson correlation coefficients were calculated to assess the relationship between perceived stress, social support, resilience, coping strategies and demographic variables. All variables were examined for normality of distribution and outliers. The skewness kurtosis values of all variables vary between -2.0 and + 2.0.

In the analysis of the data, the typical distributions of the data were examined. Pearson correlation coefficient was used to determine correlations between variables, express the degree and direction of correlations, and analyse scale scores. The internal correlation was also analysed; significant variables at 0.01 were included in the regression analysis. Hierarchical multiple regression analysis was conducted to find the capacity of independent variables to interpret effects on dependent variables, that is, which variable has the most significant effect on a family's perceived stress. The primary data analysis method used in this study is hierarchical multiple regression analysis. Variables were entered into the regression equation in a predetermined order based on conceptual significance. The regression was set to a confidence interval of 0.05 (CI). In hierarchical regression, independent variables are analysed in blocks in a particular order according to logical and empirical bases. In this respect, hierarchical regression analysis makes it possible to provide a model for the factors that affect the perceived stress of families of children with autism. In this study, independent variables were analysed in different orders. The model that best explains the perceived stress of families with children with autism was presented.

Results

Table 1: Sociodemographic Features of Children with Autism

Sociodemographic Features of Children with Autism	N	%
Number in Birth Order		
1	135	45
2	118	39.3
3	35	11.7
4 and more	12	4
Gender		
Boys	220	73.3
Girls	80	26.7
Age		
0-2 age (Infancy)	11	3.7
3-6 age (The first childhood)	113	37.7
7-11 age (Elementary school term)	96	32
12-18 age (Adolescence)	67	22.3
18 age and over (Youth period)	13	4.3
Educational Status		
Special Education Application Center	103	34.3
Nursery/Kindergarten and Special Education and Rehabilitation Center		27.3
Special Education and Rehabilitation Center	53	17.7
Inclusive Education	31	10.3
Special Subclass	20	6.7
High School	11	3.7
The first person to notice the child		
Mother	228	76
Doctor	29	9.7
Family elders	25	8.3
Neighbor- friends	7	2.3
Teacher	6	2
Father	3	1
Sibling	2	.7
Notice Age of Child with Autism		
First 6 months and below	16	5.33
6 motnhs -1 age range	56	18.67

1-2 age range	127	42.33
2-3 age range	64	21.33
3 years and later	37	12.34
Diagnosis age		
1-3 age range	231	77
4-5 age range	60	20
6 age and over	9	3
The child has another disease	35	11.7
Average age, Median (SS); Interval	8.86 (5.41); 1-42	
Diagnosis age Average age, Median (SS); Interval	3.1 (1.24); 1-14	

When the findings are analysed according to birth order, almost half (45%) of children with autism rank as the first, the majority of the children are males (73.3%). A significant proportion (37.7%) of the children are in the first childhood period between the ages of 3-6. One-third of the children (34.3%) go to the Special Education and Application Centre.

It has been found out that the first person to notice that children have autism has been chiefly the mothers (76%), with the rates of fathers (1%) and siblings (0.7%) being in the last. We found that the children are generally noticed between the ages of 1-2 years (42.3%), and the diagnosis has been made mostly (77%) between the ages of 1-3. Most of the children do not have any other disorder accompanying autism (88.3%).

Table 2: Means and standard deviations of Family Resilience Scale, Coping Scale, Renewed Scale of Parents Social Support and Perceived Stress of the participants (n = 300).

Variables	M	SD	Range	Min.	Max.
<i>Families' Perceived Scale Values</i>					
PSS-10	23.64	6.3	40	0	40
PSS-4	9.20	2.53	16	0	16
Total	32.85	8.7	56	0	56
<i>Coping Score</i>					
Active_coping	6.04	1.40	6	2	8
Religious coping	7.44	1.14	6	2	8
Use_of_instrumental_support	6.64	1.41	6	2	8
Planning	6.5	1.47	6	2	8
Acceptance	6.45	1.51	6	2	8
Positive_reframing	6.35	1.52	6	2	8
Use_of_emotional_support	5.14	1.54	6	2	8
Self_distraction	5.82	1.54	6	2	8

Venting	5.56	2.04	6	2	8
Behavioural disinterest	3.51	1.55	6	2	8
Mental disinterest	4.81	1.66	6	2	8
Humor	4.51	2.08	6	2	8
Denial	4.30	1.98	6	2	8
Substance use	2.55	1.24	6	2	8
Problem-focused coping	38.51	6.07	27	21	48
Emotion-focused coping	35.91	5.90	30	24	54
<i>Renew Scale of Parents Social Support</i>					
Social association support	29.22	7.63	30	10	40
Information support	18.42	4.90	18	6	24
Emotional support	24.66	6.05	24	8	32
Maintenance Support	12.24	3.48	12	4	16
Total	84.54	20.4	84	28	112
<i>Renew Scale of Parents Social Support Satisfaction</i>					
Social association support satisfaction	27.35	7.90	30	10	40
Information support satisfaction	16.87	4.79	18	10	40
Emotional support satisfaction	22.35	6.40	24	6	24
Maintenance support satisfaction	11.29	3.37	12	8	32
Total satisfaction	77.86	21.51	84	28	112
<i>Families Resilience</i>					
Challenge	62.33	14.68	64	21	85
Self-efficacy	36.21	7.3	30	15	45
Commitment	29.5	7.81	32	8	40
Self-control	11	2.85	12	3	15

The average of 'PSS-10' of the families was 23.64 ± 6.3 (0-40), the average of 'PSS-4' was 9.20 ± 2.53 (6-16), and the average of total 'Perceived Stress Scale' was 32.85 ± 8.7 (0-56). This finding indicates that the mothers and fathers' stress levels were high.

The average 'problem focused coping' of the families was 38.51 ± 6.07 (21-48), the average of 'religious coping' was 7.44 ± 1.14 (2-8), 'instrumental social support' mean was 6.64 ± 1.41 , 'planning' mean 6.5 ± 1.47 , 'acceptance' means 6.45 ± 1.51 'positive reframing' 6.35 ± 1.52 , mean 'emotional social support' 5.14 ± 1.54 ; the mean of 'emotion focused coping' is 35.91 ± 5.90 (24-54), the average of 'self- distraction' is 5.82 ± 1.54 (2-8), the average of 'venting' is 5.56 ± 2.04 , the average of 'quitting other activities' is 4.84 ± 1.71 , the average of 'mental disinterest' was 4.81 ± 1.66 , 'humorous approach' mean 4.51 ± 12.08 , 'denial' mean 4.30 ± 1.98 , 'behavioural disinterest' average was 3.51 ± 1.55 , and 'substance use' mean was 2.55 ± 1.24 . Results indicated that while the most common coping styles of families who have children with autism are religious

coping problem focused coping (38.51) and (7.44), the least used coping style is substance use (2.55).

In the sub-dimensions of the Revised Parental Social Support Scale of the families; 'social togetherness support' mean was detected as 29.22 ± 7.63 (10-40), 'information support' average 18.42 ± 4.9 (6-24), 'emotional support' average 24.66 ± 6.05 (8-32), 'care support' average 12.24 ± 3.48 (4-16), the average of 'revised parent social support scale' was 84.54 ± 20.45 (28-112). Results showed that the social support average of the families is above the average. In the sub-dimensions of the Revised Parental Social Support Satisfaction Scale of the families, 'social togetherness support' mean was detected as 27.35 ± 7.9 (10-40), 'information support' mean was 16.87 ± 4.79 (6-24), 'emotional support' mean was 22.35 ± 6.40 (8-32), the average of 'care support' was 11.29 ± 3.37 (4-16), and the average of 'revised parental social support satisfaction scale' was 77.86 ± 21.51 (28-112). Results also showed that families are satisfied with social support systems.

Among the family resilience scale sub-dimensions of families; 'combativeness' means has been detected as 62.33 ± 14.68 (21-85), 'self-efficacy' mean is 36.21 ± 7.3 (15-45), 'commitment to life' mean is 29.5 ± 7.81 (8-40), 'self-control mean is 11 ± 2.85 (3-15) and family resilience total means 139.04 ± 30.26 (53-185). Results indicated that the family resilience of the parents of the child with autism is high.

Table 3: Correlation Between Perceived Stress and Sociodemographic Variables, Coping, Social Support and Family Resilience

Variables	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Gender	1										
Education Status	-.346**	1									
Income	-.295**	.518**	1								
Number of Children	158**	-.476**	-.165**	1							
Time of autism noticed	-.131*	-.018	.144*	.092	1						

Family Resilience	-.242**	.270**	.235**	-.215**	-.105	1					
Problem-focused Coping	.040	.145*	.126*	-.166**	-.036	.581**	1				
Emotion-focused Coping	.067	-.116*	-.185**	-.060	.017	.150**	.188*	1			
Social Support	-.035	.088	.127*	-.036	-.076	.246**	.185**	-.080	1		
Social Support Satisfaction	-.074	.072	.072	-.091	-.029	.341**	.246**	.032	.7631	1	
Perceived Stress	.124*	-.144*	-.194**	.127*	-.148**	-.297**	-.189**	.073	-.010	-.058	1

The correlations between perceived stress, social support, coping and family resilience levels and sociodemographic variables for parents of child with autism are given in Table 3.

The Pearson correlation coefficients revealed that perceived stress was statistically significantly associated with gender, level of education, monthly income, number of children, noticed age, family resilience and problem-focused coping, indicates that, mother, less educated, unemployed, having more children, lower age to notice autism, lower family resilience and lower problem-focused coping had a higher level of perceived stress.

Table 4: Multiple Hierarchical Regression Analysis on Impacts of Some Demographical Features of Families, Their Coping Levels, Social Support Levels and Family Resilience Levels on Perceived Stress

Variables	β_1	β_2	β_3	β_4	β_5
Step 1					
Parents' Gender	.05	.06	.06	.06	.00
	.44	.62	.61	.61	.03
Parents' Education	-.01	.00	-.01	-.01	.01
	-.02	.01	-.02	-.02	.02

Parents' Income Level	-.14*	-.12	-.14*	-.14*	-.19
	-.62	-.55	-.61	-.62	-.53
Number of Children	.10	.08	.07	.07	.06
	.52	.41	.37	.37	.32
Time of autism noticed	-.13	-.13*	-.13*	-.13*	-.15
	-.55	-.54	-.56	-.55	-.64
Step 2: Problem-focused Coping		-.16*	-.14*	-.15*	-.01
		-.70	-.62	-.65	-.05
Step 3: Emotion-focused Coping			-.08	.08	-.05
			-.49	-.47	-.33
Step 4: Social support				.03	.07
				.03	.06
Step 5: Family resiliency					-.27**
					-.15
ΔF	4.201**	4.931**	4.526**	3.993**	5.150**
R²	.067	.092	.098	.099	.138
ΔR²	.07**	.02*	.01	.00	.04**

**p<.05, **p<.001

A five-stage hierarchical multiple regression was performed to analyse the relative effects of sociodemographic and psychosocial characteristics of families of children with autism on their perceived stress levels and test the multiple variables' contributions. Table 4 shows the results of the regression analysis.

As a predictor variable in the first block of multiple hierarchical regression analysis; Parents' gender, parental education level, family income level, number of children and time of autism noticed were entered. The model explained approximately 7 % of the observed variance. The parent's income level ($\beta = -.14$ $p < .05$) contributed significantly to the model.

In the second block, the average scores they got from the Problem-focused Coping subscale were added to the model, and the model explained 9 % of the observed variance. It was determined that the average scores from the Problem-focused Coping subscale significantly contributed to the model ($\beta = -.16$, $p < .05$). The contribution of the added variable to the change in the model ($R\Delta = .02$, $p < .05$) was significant.

In the third block, the average scores from the Emotion- focused Coping subscale, the model explained 10 % of the observed variance. It was determined that the average scores they got from the Emotion-focused Coping subscale had not made a significant contribution to the

model ($\beta = -.08$, $p > .05$). The contribution of the added variable to the change in the model ($R\Delta = .01$, $p > .05$) was not significant.

In the fourth block, the average scores from the Revised Parental Social Support Scale were added to the model, and the model explained about 10 % of the total variance. It was determined that the average scores they got from the revised Parental Social Support Scale had not made a significant contribution to the model ($\beta = .03$, $p > .05$). The contribution of the added variable to the change in the model ($R\Delta = 0$, $p > .05$) was not significant.

In the last block, the average scores from the Family Resiliency Scale were added to the model, and the model explained about 14 % of the observed variance. It was found that the mean scores ($\beta = -.27$, $p < .001$) they got from the Family Resiliency Scale had a significant contribution to the model. It was determined that 4 % ($R\Delta = .04$, $p < .001$) of the added variable's contribution to the change in the model was significant.

Discussion

This cross-sectional study examined perceived stress levels associated with the following factors: Coping strategies, social support, family resiliency, and sociodemographic factors among 300 families (213 mothers, 87 fathers) of children with autism in a Turkish sample. Results in this cross-sectional study were generally consistent with those of previous studies.

Results showed that the mothers and fathers' stress levels were high. Similar results were also found in a study of Hastings and Johanson (2001) and Seligman and Darling (2007) reported that families with children with autism experience high levels of stress. In this study, mothers' perceived stress levels were higher than fathers. This result is consistent with previous studies. Mothers of children with autism are the most adversely affected by stress-related factors in caring for a disabled child (Boyd, 2002). Studies similarly reveal that Beşikçi (2000) similarly stated in his study that mothers of children with autism have higher stress scores than fathers. Meirsschaut, Roeyers, and Warreyn (2010) found that mothers experienced significantly higher levels of stress in connection with their child with ASD than their child with typical development. In other studies, mothers' stress levels were higher than fathers (Dabrowska & Pisula, 2010: 275; García-López, Sarriá, & Pozo, 2016; Davis & Carter, 2008; Ang & Loh, 2019; Jones, Totsika, Hastings, & Petalas, 2013; McStay, Dissanayake, Scheeren, Koot, & Begeer, 2014; Pisula & Porebowicz-Dörsmann, 2017; Tehee, Honan, & Hevey, 2009; Sabih and Sajid, 2008; Hastings, Kovshoff, Ward, Espinosa, Brown, & Remington, 2005)

Our study also found that as the education level of the families increased, their stress decreased. This result is consistent with a study conducted by Sencar (2007) with mothers of mentally disabled children, it was found that the stress level of mothers of children with autism differed according to the mother's educational status. According to Stanojević, Nenadović, Fatić

and Stokić (2017), parents with lower education experience more significant stress than parents with higher education. Phetrasuwan and Miles (2009) reported that less educated mothers had a higher level of stress.

The findings of this study showed that the gender of the child did not affect the perceived stress of the families. Similarly, Lecavalier et al. (2006) also reported that the child-related factors that most strongly predict families' stress levels is not the child's gender but the child's behavioural problems. When the effect of the gender of the child on the stress level of the families is examined, it is seen that the findings of many studies are consistent with this finding of our study. In the studies conducted by Görgü (2005) and Sencar (2007) with mothers of children with autism, it was observed that the gender of the children did not affect the mothers' stress and depression levels. The reason why the gender of the child does not make a significant difference can be thought of like the fact that the needs of the children or the difficulties they bring to the family do not differ much depending on whether they are a girl or a boy.

Results showed that the most common coping styles of families who have children with autism are religious coping and problem focused coping. In the study, in which the strategies used by families with disabled children to cope with stress were investigated, it was stated that the most used method was problem focused coping. It was determined that mothers used problem-centered coping more than fathers. (Glidden, Billings, & Jobe, 2006). In other studies, it has been stated that problem-focused coping is mostly used to cope with stress (Yurdakul, etc., 2002; Phelps, etc., 2009; Meadon and Stoner, 2010). Hastings, et al. (2005) reported that families of children with autism who use problem-focused coping have higher levels of well-being than those who use emotion-focused coping. The extent to which parents with autistic children cope with the processes they experience is related to social support mechanisms (Arslan, 2020). Also, the social support average of the families is above the average. Support systems play an important role in parents' ability to cope and manage the stressors when having a child with autism (Hartman, 2012).

The findings of this study showed that the stress decreases as resilience increases in families. In the study, which analyzed 28 articles on stress and resilience in parents of children with autism, six main factors associated with parenting stress were pointed out. These are listed as social support, severity of autism symptoms, financial difficulties, parents' perception and understanding of autism, parents' concerns about their children's future, and religious beliefs (Bekhet, Johnson, & Zauszniewski, 2012). Türkan (2017) found a negative relationship between psychological resilience and parental stress in her study on stress.

Conclusion

As a result of the study, perceived stress levels of the families who have children with autism was high. While the most common coping style used by families with children with autism is religious and problem focused coping, the least common is substance use. It was determined that the social support systems of the families were above the average, and they mostly used social togetherness support. It was found that families were satisfied with their social support system and family resilience was high. The stress experienced by mothers was higher than that of fathers. Mothers and fathers' coping methods differ; while mothers use emotional, social support, religious coping, and focus and express emotions; fathers prefer planning and denial. At the end of the study, parents', income level, time of autism noticed, problem-focused coping methods and family resiliency negatively affects family stress.

Limitations

The research has some limitations. First of all, many Special Education and Rehabilitation Centers serving children with autism in Ankara were contacted. However, institutional permissions could not be received for many of them. As a justification, it has been argued that the families are overexposed to such studies, that there is no development for the benefit of the family at the end of the studies and that the families are tired of these. Secondly, the target quantity of the study is 300 individuals, including 150 mothers and 150 fathers. However, the target number of fathers could not be reached since fathers are at work during the week-time hours. The mothers are generally responsible for child care at the weekend. Then it is difficult to reach the fathers through mothers, so the study was limited to 87 fathers. At this point, the number of participants in the study changed to 213 mothers and 87 fathers. Thirdly, the results of the research are valid for Turkish cases. Therefore, while the results of this study can be generalised to Turkish culture, they should be repeated based on samples taken from other cultures for comparison.

References

- Altiere, M. J., & Von Kluge S. (2009). Searching for acceptance: Challenges encountered while raising a child with autism. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 34(2), 142–152.
- American Psychiatric Association, (2013). (<http://www.autismspeaks.org/whatautism/diagnosis/dsm-5-diagnostic-criteria>).
- Ang, K. Q. P., & Loh, P. R. (2019). Mental health and coping in parents of children with autism spectrum disorder (ASD) in Singapore: An examination of gender role in caring. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(5), 2129-2145. doi: 10.1007/s10803-019-03900-w.
- Arslan, K. (2020). *Otizmli çocuğu olan ailelerin dayanıklılık düzeyine etki eden faktörlerin incelenmesi*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aslan, Ç.Ç., (2010). *Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların psikolojik belirtileri, sosyal destek algıları ve stresle başa çıkma tarzlarının karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Bacanlı, H., Sürücü, M., & İlhan, T. (2007). Başa çıkma stilleri ölçeği kısa formunun (BÇSÖ-KF) psikometrik özelliklerinin incelenmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 81-96.
- Bekhet, A. K., Johnson, N. L., & Zauszniewski, J. A. (2012). Resilience in family members of persons with autism spectrum disorder: A review of the literature. *Issues in Mental Health Nursing*, 33(10), 650-656. <http://dx.doi:10.3109/01612840.2012.671441>
- Beşikçi, H. (2000). *Otistik olan ve olmayan normal çocuklara sahip anne –babaların kaygı düzeyleri ve aile yapıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Boyd, B. A. (2002). Examining the relationship between stress and lack of social support in mothers of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*. 17(4).
- Bromley, J., Hare, D., Davison, K., & Emerson, E. (2004). Mothers supporting children with autistic spectrum disorders. *Sage Publications and The National Autistic Society*, 8(4), 409-423.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocols too long: Consider the brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4 (1), 92-100.
- CDC (2018). *Centers for Disease Control and Prevention*. <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/addm-community-report/documents/addm-community-report-2018-h.pdf>
- Cohen, O., Slonim, I., Finzi, R., & Leichtentritt, R. D. (2002). Family resilience: Israeli mothers' perspectives. *The American Journal of Family Therapy*, 30, 173-187.
- Cridland, K.E., Jones, C.S., Magee, A.C., & Caputi, P. (2014). Family-focused autism spectrum disorder research: A review of the utility of family systems approaches. *Autism*, 18(3), 213 –222.

Dabrowska A., & Pisula, E. (2010). Parenting stress and coping styles in mothers and fathers of pre-school children with autism and down syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54(3), 266-280.

Dale, E., Jahoda, A., & Knott, F. (2006). Mothers' attributions following their child's diagnosis of autistic spectrum disorder. *Autism*, 10, 463-479.

Davis N.O., & Carter, A.S. (2008). Parenting stress in mothers and fathers of toddlers with autism spectrum disorders: Associations with child characteristics. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(7), 1278-1291.

Dolbier, C., & Steinhardt, M. (2008). Evaluation of a resilience intervention to enhance coping strategies and protective factors and decrease symptomatology. *Journal of American College Health*, 56 (4).

Duarte, C. S., Bordin, I. A., Yazigi, L., & Mooney, J. (2005). Factors associated with stress in mothers of children with autism. *Autism*, 9(4), 416-427.

Dunn, M. E., Burbine, T., Bowers, C. A. & Tantleff-Dunn, S. (2001). Moderators of stress in parents of children with autism. *Community Mental Health Journal*, 37, 39-52.

Ekas, Lickenbrock, & Whitman (2010). Optimism, social support, and well-being in mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(10), 1274-84. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-0986-y>.

Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F., & Dereboy, Ç. (2013). Algılanan stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenlilik ve geçerlik analizi. *New Symposium Journal*, 51(3), 132-140.

Estes, A., Munson, D., Dawson, G., Koehler, E., Zhou, X., & Abbot, R. (2009). Parenting stress and psychological functioning among mothers of preschool children with autism and developmental delay. *Autism*, 13(4), 375-387.

García-López C., Sarriá, E., & Pozo, P. (2016). A multilevel approach to gender differences in adaptation in father-mother dyads parenting individuals with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 28, 7-16.

Glidden, L.M., Billings, F.J. & Jobe, B.M. (2006). Personality, coping style and well-being of parents rearing children with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 949- 962.

Görgü, E. (2006). *3-7 yaş arası otistik çocuğa sahip olan ailelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gray, D. (2006). Coping over time: The parents of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 970-976.

Hartman, A. (2012). Autism and its impact on families. *Master of Social Work Clinical Research Papers*. Paper 35. http://sophia.stkate.edu/msw_papers/35

Hastings, R. P. & Johnson, E. (2001). Stress in UK families conducting intensive homebased behavioral intervention for their young child with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(3), 327-336.

Herken, H., Turan, M., Şenol, S., & Karaca, S. (2000). Down sendromlu çocuğu olan anne babaların depresyon düzeyleri ve depresyonla başa çıkma becerileri. *Child and Adolescent Mental Health*, 7, 143-52.

Ilias, K., Cornish, K., Kummar, A. S., Park, M. S. A., & Golden, K. J. (2018). Parenting stress and resilience in parents of children with Autism Spectrum Disorder (ASD) in Southeast Asia: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 9, 280.

Jones, L., Totsika, V., Hastings, R. P., & Petalas, M. A. (2013). Gender differences when parenting children with autism spectrum disorders: A multilevel modeling approach. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(9), 2090-2098. doi:10.1007/s10803-012-1756-9

Kaner, S. & Bayraklı, H. (2010). Aile yılmazlık ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(2), 47-62.

Kaner, S. (2010). Yenilenmiş ana-baba sosyal destek ölçeği'nin psikometrik özellikleri. *Education and Science*, 35(157).

Kavak, S. (2007). *Algılanan aile yakınları destek ölçeğinin geliştirilmesi ve 0-8 yaş arası engelli çocuğu olan annelerin yakınlarından aldığı desteği algılamaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kaytez, N., Durualp, E., & Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(19), 197-214.

Kenny, D.T. (2000). Psychological foundations of stress and coping: A developmental perspective. In Kenny, D. T., Carlson, J. G., McGuigan, F. J., & Sheppard, J. L. (Eds.), *Stress and health: research and clinical applications* (73-104), Amsterdam, The Netherlands: Gordon Breach/Harwood Academic Publishers.

Koegel, R. L., Schreibman, L., Loos, L. M., Dirlich-Wilhelm, H., Dunlap, G., Robbins F. R., & Plien, A. J. (1992). Consistent stress profiles in mothers of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 22(2), 205-216.

Kuhn, J. C., & Carter, A. S. (2006). Maternal self-efficacy and associated parenting cognitions among mothers of children with autism. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(4), 564-575.

Lecavalier L., Leone S., & Wiltz J. (2006) The impact of behaviour problems on caregiver stress in young people with autism spectrum disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 172-18.

Lee, E.-K. O., Shen, C., & Tran, T. V. (2009). Coping with Hurricane Katrina: Psychological distress and resilience among African American evacuees. *Journal of Black Psychology*, 35(1), 5-23.

Lindholm, M. M. (2007). *Stress, coping and quality of life in families raising children with autism. (Unpublished Doctoral Dissertation)*. California School of Professional Psychology Alliant International Univesity. UMI Microform 3299505.

Lindsey, R.A, & Barry TD. (2018). Protective factors against distress for caregivers of a child with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 48(4), 1092-107. <https://doi.org/10.1007/s10803-017-3372-1>.

Luther E.H., Canham D.L. & Cureton V.Y. (2005) Coping and social support for parents of children with autism. *The Journal of School Nursing*, 21(1), 40–47.

Maddi, S. R., & Khoshaba, D. M. 1994. Hardiness and mental health. *Journal of Personality Assessment*, 63, 265–274.

Marcus, L. M., Kunce, L.J., & Schopler, E. (2005). *Working with families*. F.R. Volkmar,

McCubbin, H.I., McCubbin, M.A., Thompson, A.I., Young Han, S., & Allen, C.T. (1997). *Families under stress: What makes them resilient*. AAFCS Commemorative Lecture, Washington, DC.

McStay, R. L., Dissanayake, C., Scheeren, A., Koot, H. M., & Begeer, S. (2014). Parenting stress and autism: The role of age, autism severity, quality of life and problem behaviour of children and adolescents with autism. *Autism*, 18(5), 502-510. doi: 10.1177/136236131348516.

Meadon H., & Stoner J.B. (2010). Review of literature related to social, emotional and behavioural adjustment of siblings with autism spectrum disorder. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 22, 83–100.

Meirsschaut, M., Roeyers, H., & Warreyn, P. (2010). Parenting in families with autism spectrum disorder and a typically developing child: Mothers' experiences and cognitions. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 4, 661-669. doi: 10.1016/j.rasd.2010.01.002.

Morya, M., Agrawal A., Upadhyaya, S.K. & Sharma, D.K. (2015). Stres & Coping strategies in families of mentally retarded. *Journal of Evolution of Medical and Adental Sciences*, 4(52), 8977-8985.

Orsmond, G.I., & Seltzer, M.M. (2007). Siblings of individuals with autism spectrum disorders across the life course. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13, 313–320.

Öztürk, S. (2017). *Zihin engelli ve yaygın gelişimsel bozukluk tanılı ergenlerin ebeveynlerinde stresle başa çıkma tutumları ve evlilik uyumuna etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Peer J, & Hillman S. (2014). Stress and resilience for parents of children with intellectual and developmental disabilities: A review of key factors and recommendations for practitioners. *J Policy Practice Intellectual Disabilities*. 11(2), 92–98.

Phelps K.W., Hodgson J.L., & McCammon S.L. (2009). Caring for an individual with autism disorder: A qualitative analysis. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 34(1), 27–35.

Phetrasuwan, S., & Shandor Miles, M. (2009). Parenting stress in mothers of children with autism spectrum disorders. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 14(3), 157-165. doi:10.1111/j.1744-6155.2009.00188.x

Pisula, E., & Porebowicz-Dörsmann, A. (2017). Family functioning, parenting stress and quality of life in mothers and fathers of polish children with high functioning autism or asperger syndrome. *Plos One*, 12(10), e0186536. doi:10.1371/journal.pone.0186536

Rapin, I. (1997). Autism. *New England Journal of Medicine*, 337, 97–104.

Rivers, J. W., & Stoneman, Z. (2003). Sibling relationships when a child has autism: Marital stress and support coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33, 383–394.

Sabih, F., & Sajid, W. (2008) There is significant among parents having children with autism. *Rawal Medical Journal*, 33(2), 214-216.

Sanders, J. L., & Morgan, S. B. (1997). Family stress and adjustment as perceived by parents of children with autism or down syndrome: Implications for intervention. *Child and Family Behavior Therapy*, 19(4), 15-32.

Sarı, T. (2015). *Aile danışmanlığının engelli çocuk annelerindeki anksiyete, depresyon ve stres düzeylerine etkisi*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Seligman, M., & Darling, R.B. (2007). *Ordinary families, special children: A systems approach to childhood disability*. New York: Guilford Press.

Sencar, B. (2007) *Otistik çocuğa sahip ailelerin algıladıkları sosyal destek ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Smith, L. E., Hong, J., Seltzer, M. M., Greenberg, J. S., Almeida, D. M., & Bishop, S. L. (2010). Daily experiences among mothers of adolescents and adults with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(2), 167-178.

Sounders, M.C., DePaul, D., Freeman, K.G., & Levy, S.E. (2002). Caring for children and adolescents with autism who require challenging procedures. *Pediatric Nursing*, 28, 555–564.

Stanojević, N., Nenadović, V., Fatić, S., & Stokić, M. (2017). Exploring factors of stress level in parents of children with autism spectrum disorder. *Specijalna Edukacija I Rehabilitacija (Beograd)*, 16(4), 445-463.

Tehee, E., Honan, R., & Hevey, D. (2009). Factors contributing to stress in parents of individuals with autistic spectrum disorders. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 22(1), 34-42. doi:10.1111/j.1468-3148.2008.00437.x

Tobing, L. E., & Glenwick, D. S. (2006). Predictors and moderators of psychological distress in mothers of children with pervasive developmental disorders. *Journal of Family Social Work*, 10 (4), 1-22.

Tunali, B., & Power, T. G. (2002). Coping by redefinition: Cognitive appraisals in mothers of children with autism and children without autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32, 25–34.

Türkan, M. M. (2017). *İşitme engelli çocukların annelerinin stres düzeyini ve evlilik doyumlarını yordayan değişkenlerin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, İstanbul.

Weiss M.J. (2002). Harrdiness and social support as predictors of stress in mothers of typical children, children with autism, and children with mental retardation. *Autism*, 6(1), 115-30. <https://doi.org/10.1177/1362361302006001009>.

Wing, L. (2012). *Otizm el rehberi* (3. Baskı) (S. Kunt, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Yurdakul, A., Girli, A., Özekeş, M., & Sarısoy, M. (2002). Otistik ve zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin streslebaşetme yolları anne-baba farklılıkları. *Saray Rehabilitasyon Dergisi*, 7, 6-17.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023

ALINDI/RECEIVED: 21-11-2023

KABUL/ACCEPTED: 30-12-2023

Akran Destekli Öğrenimin Yabancı Dil Olarak Rusça Derslerinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme

Assessment of the Applicability of Peer Assisted Learning in Russian as a Foreign Language Courses

Filiz KARALE¹

Abstract

Numerous approaches associated with foreign language teaching and learning have been experimented and are continue to be experimented throughout history. The education and professional experiences shaped by the changing world also bring along different approaches. Although only some of these are accepted, it is certain that these approaches are guiding in foreign language education. As in many fields, motivation to learn is crucial in foreign language education. Sources of educational motivation are also very important, as well as individual sources. In this respect, peer-assisted learning, which has proven results that increase motivation to

Öz

Yabancı dil öğretimi ve öğrenimi ile ilgili tarih boyunca pek çok yöntem denenmiş ve denenmeye devam etmektedir. Değişen dünya ile birlikte şekillenen eğitim ve mesleki deneyimler, farklı yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. Bu yaklaşımların tamamı kabul görmese de her bir savın yabancı dil eğitiminde yol gösterici olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Pek çok alanda olduğu gibi yabancı dil eğitiminde de öğrenme motivasyonu önemli bir yere sahiptir. Öğrencinin, bireysel olduğu kadar eğitim sürecinde sınıf içi motivasyon kaynaklarına da ihtiyacı vardır. Bu bağlamda öğrenci etkileşimini üst düzeye çıkararak öğrenme motivasyonunu

¹ Filiz Karakale, Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, filiz.karakale@deu.edu.tr / filiz_ru@hotmail.com, Orcid : 0000-0003-1253-3667

learn by maximizing student interaction, is one of the effective methods that can be applied in the classroom. The method was first used by Mazur in physics courses at the academic level, but over time it began to be applied in other disciplines as well. One of these application areas is foreign language education. Most of the studies on this have been done in the field of English education. The lack of much emphasis on its applicability in Russian as a foreign language led to this study. There is a greater need for methods such as peer learning for motivation in teaching the Russian language, which requires a long process in terms of both alphabet and grammatical structure. The study discussed the definition of peer learning, its origins and Mazur's style of application, and examined the applicability and results of this method in Russian language lessons. In this regard, according to local and foreign studies obtained through document analysis, it was found that peer learning increases the success of learning in foreign language (English) courses and it is concluded that this method is suitable for the needs of students in teaching the Russian language. Taking into account the results, a number of forecasts and recommendations were presented for the use of the method in Russian language courses in higher educational institutions.

Keywords: Russian as a foreign language, Peer assisted learning, Peer feedback, Mentoring, Motivation

arttırdığına dair kanıtlanmış sonuçlara sahip olan akran destekli öğrenim, sınıfta uygulanabilecek etkili yöntemlerden biridir. Yöntem, akademik düzeyde ilk olarak Mazur tarafından fizik derslerinde kullanılmış ancak zamanla diğer disiplinlerde de uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama alanlarından biri de yabancı dil eğitimi olup bununla ilgili çalışmaların çoğu İngilizce öğretimi üzerinedir. Yabancı dil olarak Rusça derslerinde uygulanabilirliği üzerinde çok fazla durulmamış olması ise bu araştırmaya zemin hazırlamıştır. Gerek alfabeti gerek gramer yapısı bakımından uzun bir süreç gerektiren Rusça öğretiminde, akran öğrenimi gibi öğrenci motivasyonunu canlı tutacak yöntemlere daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Çalışmada, akran öğreniminin tanımı, ortaya çıkışı ve Mazur'un uygulama biçimi ele alınarak yükseköğretim Rusça derslerinde uygulanabilirliği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, doküman incelemesi yoluyla alan yazından yerli ve yabancı araştırmalardan elde edilen verilere göre yabancı dil (İngilizce) derslerindeki başarıyı arttırdığı tespit edilen akran öğreniminin, Rusça öğretiminde de öğrenci gereksinimlerine uygun bir yöntem olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, yöntemin yükseköğretim Rusça derslerinde kullanımına yönelik birtakım öngörü ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Rusça, Akran öğrenimi, Akran geribildirimi, Mentörlük, Motivasyon

Giriş

Araştırmacı Zimnyaya'nın (1991, s. 6) da belirttiği gibi "ölü diller olan Eski Yunanca ve Latinceyi öğretme ve öğrencinin ana dil konuşucusuyla doğal etkileşimi yoluyla çağdaş dilleri öğretme deneyimi hesaba katıldığında, yabancı dil öğretiminin tarihi yüzyıllar öncesine dayanmaktadır." Bu uzun süreçte, birbirini tamamlayan, geliştiren ya da dışlayan yöntemler denenmiş, pek çok farklı metot bulma girişimi olmuştur. Araştırmacı Rahmanov'a (1972, s. 3) göre en eski ve ilkel olan yöntem ise sonradan 'mürebbiyelik yöntemi' adını alan doğal öğrenme metodudur. Araştırmacı Şerba (1929, s. 9), 'Bir Yabancı Dil Nasıl Öğrenilir' adlı kitabında bununla ilgili, genel olarak doğal ya da yapay kalıcı bir yabancı çevre (burjuva ailesindeki mürebbiye gibi) olmadan yabancı dil öğrenmenin zor olduğunu, çok çaba gerektirdiğini söylemektedir. Yabancı dil öğretimi ve öğrenimiyle ilgili buna benzer pek çok savlar ya da formüle edilen ifadeler ortaya koyulmuştur ve koyulmaya devam etmektedir. Bunlar arasında kabul görmeyenler de bulunmaktadır. Ancak önemli olan, bu savların doğru yorumlanabilmesi ve yeni savlar için yol gösterici olmasıdır. Yabancı dil öğretme ve öğrenme sürecinin oldukça karmaşık, çok bileşenli bir doğaya sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, doğru yorumlama ve uygulamanın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Alman araştırmacı Diesterweg (1956, ss. 136-203), yabancı dilin bileşenlerini sayarken ilk sıraya eğitimin öznesi olan öğrenciyi, ikinci sıraya eğitim materyalini (Zimnyaya'nın (1991, s. 6: yorumuyla eğitimin nesnesi konumundaki dersi), üçüncü sıraya zaman, yer, durum gibi dış koşulları, dördüncü sıraya ise dersin öğretmenini koymaktadır. Yine Zimnyaya'nın (1991, s. 6) sözleriyle, öğretim sürecinin bu bileşenleri, kaliteli bir öğretim için gerekli olan ve birbirleriyle tutarlı olması gereken faktörler olarak da düşünülebilir. İlk iki sırada yer alan eğitimin öznesi olan 'öğrenci' ve nesnesi olan 'konu' (ders) bağlamında düşünüldüğünde eğitimde bilginin özümsemesi oldukça önemli bir yere sahiptir. Bilginin özümsemesi ve pratikte kullanılabilir hale getirilmesi, öğretimde problem durumları yaratarak ve öğrencinin edindiği bilgiyi keşfetmesi için fırsatlar sağlayarak elde edilebilmektedir. Araştırmacı Krutetskiy'e (1972, s. 152) göre okulun temel görevi, bilimin temellerinin okul çocukları tarafından aktif, bilinçli, istikrarlı ve sistematik olarak özümsemesini sağlamaktır. Araştırmacının burada kastettiği, bilginin kitap gibi biçimsel, mekanik özümsemesi değil, insan zihninde işlendiği, ezbercilikten uzak, yaratıcı bir özümsemedir. Araştırmacıya göre özümseme, kelimenin tam anlamıyla, bir dizi bilişsel zihinsel süreci (algı, hafıza, düşünme, hayal gücü) içeren öğrencinin organize haldeki bilişsel aktivitesidir. Ancak bu şekilde özümsenen bilgiler, pratiğe dönüştürülebilmektedir. Bilginin özümsemesi ile yapılan öğretim, neyin öğretildiğine, kimin nasıl öğrettiğine ve kime öğretildiğine bağlıdır. Araştırmacı, sözlerinin devamında ilk olarak öğretimin niteliğinin özümsenen materyale, içeriğine ve verildiği sisteme bağlı olduğunu söylemektedir. İkinci olarak ise öğretmenin metodolojik becerisine, örneklemine, kişisel özelliklerine ve her durumda kullanılabilen özel bir öğretim metoduna bağlı olduğunu belirtmektedir.

Yabancı dil öğrenimi ile ilgili olarak Zimnyaya (1991, s. 25), araştırmacı Rivers'ten bir alıntı yaparak bir dili öğrenmenin en iyi yolu hakkında herhangi bir karara varmadan önce dilin tanımını yapmak gerektiğini ifade etmektedir. Bilindiği gibi dil, insanın düşüncelerinin söze dökülmesine ve insanlar arası iletişime aracılık eden bir işaret sistemidir. Eğitim açısından düşünüldüğünde ise bu sistem oldukça karmaşıktır. Akademik bir disiplin olarak ele alındığında yabancı dil, edinim ve

hâkimiyet bakımından ana dilden farklı bir dizi ayırt edici özelliklere sahip olabilmektedir. Bu açıdan, herhangi bir eğitim disiplininin de farklılık gösterebilmektedir. Genel olarak dil, bir iletişim aracıdır ancak araştırmacı Zimnyaya, konuyla ilgili şunları ifade etmektedir:

Ana dil ve yabancı dilin, ders (öğretim konusu) olarak diğer akademik disiplinlerden ayrıldığı tek nokta, iletişim becerilerini oluşturmayı amaçlaması değildir. Öncelikle her ikisi de hem öğretim hedefi hem de öğretim aracıdır. Diğer dersler ana dilde öğretilir ve ana dil, bu konuların öğretilmesinde bir araç görevi görür. Bir iletişim aracı olarak öğretilen yabancı dil için de aynı şey söylenebilir (Akt. Mirolyubov, 2010, s. 8).

Bu bağlamda, ülkemizde özellikle eğitim dili yüzde yüz Rusça olan ‘Rus Dili ve Edebiyatı’ programlarında okuyan öğrencilerin, öncelikle hedef dili çok iyi öğrenmeleri gerekmektedir. Rusçanın, diğer konuların öğretilmesinde bir araç olarak kullanılabilmesi ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Bu programlarda yer alan bir senelik zorunlu Rusça Hazırlık sınıflarında okuyan öğrenciler, yoğun bir biçimde eğitim almaktadırlar. Bu zaman diliminde, bütün gramer konularının kavramsal yönüyle akademik düzeyde öğretilmesi ve aynı zamanda okuma, yazma, konuşma gibi dil becerilerinin geliştirilebilmesi için farklı yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Oldukça etkili ve doğal bir öğrenme ortamı sunan akran öğrenimi, bu yöntemlerden biridir.

1. Akran Öğrenimi ve Mazur’un Uygulama Biçimi

Nasıl öğretildiğinden çok neyin öğretildiğinin önemsendiği, bilgilerin hazır sunulduğu bir sistemde, öğrencilerin düşünme, bilgileri sindirme ve bunlarla ilgili soru sorma fırsatları çoğu zaman olmamaktadır. Öğrenciler tarafından alınan bu hazır bilgiler, istenildiği zaman hatırlanmakta ve dersin eğitmenine bu şekilde dönüt verilmektedir. Kalıplar halinde alınan bilgilerin yine kalıplar halinde aktarılmasıyla gerçekleşen bir öğrenme ortamında öğrenci, analitik düşünme, soru sorma, çözüm üretme imkânlarından yoksun kalmaktadır. Bu durum, genel olarak öğrenimde ve özellikle yabancı dil öğreniminde, en önemli etken olan motivasyonu da olumsuz yönde etkilemektedir. Soru sorarak öğretme ve öğrenme, öğrencinin konuyu özümsemesine yardımcı olan, motivasyonunu olumlu yönde etkileyen ve onu eleştirel düşünmeye sevk eden bir yöntemdir. Ancak burada kastedilen, lider konumdaki eğitmen tarafından tek tek sorular sorularak ezberlenen bilginin kontrol edilmesi değil, sorgulamaya sevk edilerek öğrencilerin doğru sonuca ulaşmalarının sağlanmasıdır. Bunu hayata geçirebilmenin en önemli koşullarından biri, sürekli not tutma telaşında olan öğrenciye, konunun kavramsal yönünü düşünme fırsatı vermektir. Bu açıdan, “öğrenme ve sosyal motivasyonla ilgili pek çok sorunu aynı anda çözebilecek yöntem, mentörlük yani akran danışmanlığı temelli yöntemdir” (Akt. Makarova, 2017, s. 188). “Bu eğitim kavramının kesin bir tanımı yoktur. Geniş anlamda, akran değerlendirme yöntemi, insanların birbirlerine öğrettiği bir eğitim modeli olarak anlaşılmaktadır. [...] Öğretim elemanı ya da eğitmen, bu tür eğitimlerde yeni bilgi kaynağı olarak değil, eğitim ortamının yaratıcısı ve kolaylaştırıcısı konumundadır” (Tretyakova, 2022, s. 394).

Literatürde akran danışmanlığı odaklandığı konulara ve akran danışmanının üstlendiği rollere göre farklı terimlerle anılmaktadır. Akran danışmanlığı veya akran danışman (peer counseling; peer facilitator; peer helper), akran-desteği (peer support), öğretici akran (peer

tutor), akran arabuluculuğu (peer mediation), akran eğitimi (peer education), akran-lideri (peer leader) gibi odaklandığı konu ve roller bunlara örnek olarak gösterilebilir (Aladağ ve Tezer, 2007, s. 140).

İsimler farklılık gösterse de yöntemin hedefi tektir. Bu sayede “Öğrenciler, diğerlerine yardımcı olma adına çevreyle uyum ve iletişim becerilerini geliştirmektedirler” (Myrick, Highland, Sabella, 1995, ss. 278-288). Akran danışmanlığı, planlı ve organize bir biçimde ele alındığında, akranına yardım etme eyleminin, eğitimle daha ciddi bir boyut kazanması biçiminde de tanımlanabilmektedir. Belirli bir eğitim programını tamamlayan akran danışmanları, kendi deneyimlerini de paylaşarak kişisel ve akademik sorun yaşayan akranlarını sorgulamaya sevk etmektedirler. Bu şekilde, yaşadıkları soruna yönelik onların çözüm üretmelerine yardımcı olmaktadır. Akran danışmanlığının temelleri aslında, Madras ya da Lancaster olarak da bilinen Monitör yöntemi adıyla, bin yedi yüzlü yılların sonunda Andrew Bell Andrew ve Joseph Lancaster tarafından geliştirilip, teori haline getirilmiştir (Hager, 1959, s. 164). Sonraki dönemde akran danışmanlığı olarak ortaya çıkış süreciyle ilgili olarak ise Varenhorst şunları söylemektedir:

Profesyonel olmayan yardım hareketi 1935’lerde kurulan ‘Adsız Alkolikler’ gruplarından yola çıkarak 1960’ların sonunda başlamıştır. Bu hareket, ruh sağlığı alanında ‘devrim’ olarak nitelendirilmiştir. Bu hareketin gelişmesi aynı zamanda psikolojik danışma alanında da profesyonel olmayan kişilerden yararlanılmasının önünü açmıştır. Brown’a göre ise Özellikle, 1970’li yıllarda psikolojik danışma servislerine olan talebin hızla artması ve bu talebi karşılayacak uzman personel sayısının yeterli olmaması sonucu profesyonel olmayan kişilerin, profesyonellerin gözetiminde kullanılması popülerlik kazanmaya başlamıştır (Akt. Aladağ ve Tezer, 2007, s. 140).

Böylelikle ‘akran danışmanlığı’ kavramı literatüre girmeye başlamıştır. Bu tanıma alternatif olarak giren bir diğer isim ise ‘akran kolaylaştırıcı’ olmuştur:

Akran kolaylaştırıcı (peer facilitator), akran rollerini ve akran beklentilerini en doğru açıklayan kavram olmuştur. Akran kolaylaştırıcılar profesyonel anlamda bir danışmanlık vermezler. Daha ziyade, kendi becerilerini özellikle gelişim çağına bağlı oluşan kaygılar ve duygu durumlarına göre başkalarını, ilgi alanları ve ihtiyaçlarına yönelik düşünmeye teşvik etmek için kullanırlar. Daha yakın zamanlarda akran yardımcıları terimi popülerlik kazanmıştır (Myrick, Highland, Sabella, 1995, ss. 278-288).

1990’lı yıllara gelindiğinde, Harvard Üniversitesi öğretim üyesi Eric Mazur, akran öğretimini fizik derslerinde kullanmıştır. Bununla ilgili deneyimlerini yazıya da döken (*Peer Instruction: A User's Manual* adlı kitabı, *Akran Öğretimi Kullanıcı El Kitabı* (Mazur, 2019) başlığıyla Türkçeye de çevrilmiştir), araştırmacının bu yöntemi kullanma sebebi, öğrencilerinin konuları kavramsal yönüyle anlamadıklarını fark etmiş olmasıdır. Bu yöntem sayesinde, “onların ders içinde birbirleriyle etkileşim kurması sağlanarak temel kavramlara dikkatleri çekilmiştir” (Mazur, 2014, s. 8). Mazur’un (1997, ss. 981-983) bu yöneme geçiş süreciyle ilgili anlattıkları oldukça dikkat çekicidir. İlk kez ‘Fiziğe Giriş’ dersi verdiği yıllarda, uzun zaman harcayarak hazırladığı özet niteliğindeki ders notlarını, her dersin sonunda öğrencilerine dağıtmıştır. Daha sonra öğrencilerin isteği üzerine bu notları, dersten önce dağıtmaya başlamıştır. Buradaki amaç, öğrencilerin, sürekli

not tutmak yerine derse daha fazla odaklanabilmeleridir. Hatta Mazur, ileriki dönemlerde bu notları dönem başında tek seferde dağıtmıştır. Ancak dönem sonunda yapılan anketlerde bazı öğrencilerin, hocanın doğrudan ders notlarından ders anlattığıyla ilgili şikâyetleri olmuş ve Mazur, kendi ifadesiyle, başlarda buna bozulmuştur. Daha sonra onlara bir noktada hak vermiştir. Öğrenciler, önceden ders notlarını değil de ders kitabını okumuş olsalardı, kitaba paralel olan kendi notlarından daha fazla faydalanabilirlerdi. Mazur, eğer Shakespeare üzerine ders vermiş olsaydı, ders zamanını kesinlikle öğrencilere oyun okuyarak harcamayacağını, bunun yerine öğrencilerden oyunları önceden okumalarını isteyeceğini, dersleri ise oyunları tartışmak, öğrencilerin Shakespeare ile ilgili görüşlerini derinleştirmek için harcamayacağını ifade etmektedir. Mazur, gerçekte, en azından bilime giriş düzeyindeki ders kitaplarını hiçbir zaman tam potansiyelleriyle kullanamadıklarını söylemektedir. Gelenekselleşmiş yöntem, öğretmenlerin, kendilerine de aynı şekilde öğretildiği gibi materyali tahtaya yazmaları, öğrencilerin ise bunları defterlerine kopyalamaları biçimindedir. Not aldıkları bu bilgileri, düşünmeden, ihtiyaç duyduklarında hatırlamak üzere ezberleme yoluna gitmektedirler. Mazur, bilgi edinme konusunda, dinlemenin, insanın kendi hızında okumak kadar etkili olmadığını hatırlatmaktadır. Çünkü okumak, zihni daha kolay meşgul etmekte ve konunun keşfi ve fikri ilerletmek için hayal gücüne daha fazla zaman tanımaktadır. Elbette Mazur, burada öğretmenliğin tamamen bırakılıp, öğrencilerin okula gelmeden sadece ders kitaplarını okumasını kastetmemektedir. Kastettiği, yeni bir materyalle tanışmanın, dersin materyalinin önceden okunmasıyla gerçekleştiğidir. Derste ise daha önce okudukları materyalin önemli kısımlarına dikkat çekilmeli, dersteki materyalle ilişkilendirilmeli, kavramsal anlayış kontrol edilmelidir. Ancak öğrencilerin kafasında, hiçbir hazırlık yapmaya gerek olmadığı, dersin, derste öğretmenler tarafından işlendiğiyle ilgili kökleşmiş bir düşünce vardır ve değiştirmek zordur. Mazur, öğrencilerin gözüyle değerlendirerek bilimsel bir kitabı okumanın bir romanı okumaktan farklı olduğunu da göz ardı etmemektedir. Sonunda öğretim stratejisini tamamen değiştirdiğini, öncelikle öğrencilere her ders öncesi okuma ödevi verdiğini ve bu ödevi yerine getirmelerini sağlamak için okudukları materyalle ilgili beş dakikalık mini bir sınav yaparak derse başladığını söylemektedir. Daha sonra, kısa kısa konu anlatımı yapmakta ve her konuyla ilgili önemli fikir ve noktalara yönelik çoktan seçmeli bir soruyu (kavramsal test) ekrana yansıtmakta ve bir dakika süre vermektedir. Bu esnada öğrencilerin birbirleriyle konuşmadan bireysel cevap vermeleri gerekmektedir. Bireysel olarak verdikleri cevapları kaydettikten sonra, yine bir dakikalık süre içinde öğrencilerden, kendi cevaplarının doğruluğu konusunda akranlarını ikna etmelerini istemektedir. Bu sırada oldukça hareketli ve heyecanlı bir ortam oluşmaktadır. Verilen süre sonunda öğrenciler tekrar bir cevap seçerler. Mazur, bu tartışmadan sonra doğru cevap sayısının arttığını ifade etmektedir. Bu da öğrencilerin akıl yürüttüklerini ve birbirlerine öğrettiklerini göstermektedir. Mazur, ne kadar ilgi çekici ve anlaşılır olursa olsun, hiçbir öğretim elemanın, sadece konuşarak bu düzeyde katılım sağlayamayacağını da sözlerine eklemektedir. Kavram testlerinin, anında geribildirim sağlamasına dikkat çekerek, bu testlerin ezberleme ve problem çözmeye odaklanmak yerine temel kavramların daha iyi anlaşılmasını sağladığını belirtmektedir.

Mazur'un, fizik derslerinde uyguladığı bu yöntemin, etkileşim içinde öğrenme bakımından insan doğasına uygun bir yöntem olduğu açıktır. Eğitimle ilgili çok önemli bir konuya dikkat çeken Diesterweg (1956, s. 1), eğitimin, insan doğası ve gelişim yasalarıyla uyumlu olması gerektiğini

söylemektedir. Araştırmacıya göre bu, her türlü öğretimin temel yasadır ve bir öğretim yönteminin doğal olduğu kanıtlanabiliyorsa doğruluğu da çoktan kanıtlanmış demektir. Bu bağlamda, akran eğitiminin aslında insan doğasında var olduğu söylenebilir. Henüz çocukluk döneminde, oyun oynarken dahi akranların birbirlerini yönlendirdikleri, içgüdüsel olarak mentörlük yaptıkları gözlemlenmektedir. Bu durum, ilerleyen dönemlerde hayatın her alanında görülebilmektedir. Farklı bilgi ve yetenek düzeylerine sahip öğrencilerin birbirlerine yaptığı profesyonel olan ya da olmayan mentörlük, onların çevreye uyum becerisini, özgüvenini arttırmaktadır. Aynı statüde, aynı eğitim düzeyinde ve aynı yaşta olan öğrencilerin birbirlerini anlamaları çok daha kolay olmaktadır. Öğrencilerin aktif biçimde söz alması ve anlatıcı-dinleyici rolünün, karşılıklı olarak bir süreliğine de olsa kendilerine geçmesi, tek otorite eğitmen anlayışını da kırmaktadır. Bu durum, öğrencilerin derse katılımı ile ilgili çekingenliğinin ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, Mazur'un yükseköğretim fizik derslerinde kullandığı akran öğretimi/öğrenimi, aslında hemen her disiplinde uygulanabilir bir yöntem olmuştur.

Araştırmacı Kurişeva (2020, ss. 138-139)'nın da belirttiği gibi Amerika'da ve Avrupa'da tartışma grupları/seminerleri, öğrenme grupları, proctor modeli, öğrenci danışmanlığı gibi yükseköğretimde uygulanan farklı akran öğrenimi modelleri vardır. Araştırmacının bahsettiği bu modeller, bir ön hazırlıkla, öğretmen rehberliğinde planlı bir biçimde uygulanabilmektedir. Araştırmacı, Avrupa'da, tıpkı ABD'de olduğu gibi haftada bir kez yapılan seminerlerle derslerin desteklendiğini hatırlatarak bu seminerlerin, çoğu zaman öğrencilerden daha fazla bilgiye sahip bir asistan (örneğin bir yüksek lisans öğrencisi) tarafından yönetildiğini söylemektedir. Seminarlerin lisansüstü öğrenciler tarafından yapılmasının nedeni olarak ise bir eğitmen veya profesörün çalışmasından daha ucuz olması, üniversitedeki öğretim deneyiminin, asistan öğrencilerin gelecekteki akademik kariyerlerine katkı sağlaması, kendi yaşlarına ve eğitim düzeylerine daha yakın olduğu için öğrencilerin, anlamadıkları konularda öğretici asistanlara daha rahat soru sormaları gibi sebeplerin ileri sürüldüğünü belirtmektedir. Ancak bu uygulamada, öğretici asistanın bir akran olarak değil, başka bir otorite figürü olarak algılanabilme olasılığını da hatırlatmaktadır. Akran öğrenimi ile ilgili Kurişeva'nın bahsettiği planlı ve programlı uygulama örneklerini arttırmak mümkündür. Ülkemizdeki bazı yükseköğretim kurumlarında da zaman zaman akran danışmanlığı eğitimi verildiği görülmektedir. Örneğin Türk Alman Üniversitesi, bünyesindeki Yabancı Diller Yüksekokulu'nda eğitim gören öğrencilere rehberlik, danışmanlık, yabancı dil öğrenim sürecine destek olmaları için lisans öğrencilerine yönelik *Tutor* (Akran Danışmanlığı) Programı açmıştır (Türk Alman Üniversitesi, 2021). Ancak akran öğrenimi uygulamaları için devamlılığı olan uzmanlaşmış bir kadro, büyük bir ön hazırlık, yeterli düzeyde zaman ve imkân bulmak zordur. Bununla birlikte, yine akran öğrenme ilkeleri temelinde fakat daha basit düzeyde, küçük bir hazırlıkla anlık olarak da bu yöntem uygulanabilmektedir. Bu tür küçük ölçekli uygulamalarda, akran öğrenimi ile ilgili var olan teknikleri geliştirme, genişletme ya da daraltma imkânı bulunmaktadır. Bu öğretim modelinin, kesin bir tanımının ve keskin sınırlarının olmaması, buna imkân sağlamaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Literatür Taraması

Bilindiği gibi yabancı dil eğitiminde uygulanan farklı yöntem ve teknikler bulunmaktadır ve her geçen gün bunlar daha da geliştirilmekte ve üstüne yenileri eklenmektedir. Öğrencilerin katılımı arttıkça bu yöntemlerin etkisinin de artacağına şüphe yoktur. Akran eğitimi, öğrencilere akran değerlendirmesini ve öz değerlendirmeyi aynı anda sunan işbirlikli bir yöntemdir. Yurdabakan ve Cihanoğlu (2009, s. 107)'nin da aktardıkları gibi, "bireyin işbirliği ile çalışıp üreterek kendi öğrenmesiyle beraber akranlarının öğrenmesini de en üst düzeye çıkarmasına odaklanan işbirlikli öğrenmede grup üyeleri, değerlendirme sürecine etkin olarak katılarak değerlendirme sorumluluğunu akranları ve öğretmenleriyle paylaşırlar." Bu yönüyle akran destekli eğitim, "sadece bir öğretim yöntemi değil, aynı zamanda eğitimciler tarafından psikolojik ve sosyolojik teorilere dayalı olarak oluşturulmuş bir öğrenme yöntemidir" (Keerthirathne 2020, s. 1).

Mazur'un fizik derslerinde uygulamasıyla popüler hale gelen akran öğreniminin zamanla başka disiplinlerde de kullanılabilirliğine dair çalışmalar yapılması, yöntemin sınırlarının hemen her disiplinde kullanılabilecek esneklikte olduğunu göstermektedir. Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü Okul Deneyimi dersi (Mirzeoğlu ve Özcan, 2015, s. 23), Tıp Fakültesi Radyoloji alanı (Donnelly, Larson, Heller ve Kruskal, 2018, s. 581), yükseköğretim yabancı dil kulüpleri (İğumnova, 2022, s. 58), yükseköğretim yabancı dil konuşma dersleri (Makarova, 2018, s. 564), müzik eğitimi (Ercan ve Yıldırım Orhan, 2016) gibi alanlar, yöntemin uygulandığı ve olumlu sonuçlarına değinildiği yurt içi ve yurt dışı çalışmalardan örnek olarak sunulan sadece birkaçıdır. Bu çalışmalarda, genel olarak daha rahat iletişim kurma, daha kolay soru sorma ve anında dönüt alma, karşılıklı öğrenme/öğretme fırsatı bulma ve böylelikle gelecek için mesleki beceriler kazanma gibi pek çok ortak sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Buradan hareketle, öğretim/öğrenim zorluğu bakımından çok çeşitli yöntemlere ihtiyaç duyulan Rusça derslerinde de akran destekli öğrenimin uygulanabileceğini araştırma ihtiyacı, bu çalışmaya zemin hazırlamıştır. İlk olarak akran öğreniminin, yükseköğretim Rusça ve diğer yabancı dil derslerinde kullanımı ile ilgili çeşitli veri tabanlarında yer alan makalelere ulaşmak üzere bir ön literatür taraması yapılmıştır. Araştırmanın yükseköğretimle sınırlandırılma sebebi, araştırmacının mesleki deneyimine de dayanarak burada kavramsal yönleriyle daha akademik düzeyde bir yabancı dil öğretiminin amaçlanıyor olmasıdır. Akran öğrenimi/öğretimi, akran danışmanlığı, akran değerlendirmesi gibi aynı ya da benzer anlamlara gelen adlarla yöntemin yabancı dil derslerinde kullanımına ilişkin Rusça, İngilizce ve Türkçe olarak arama yapılmıştır. Literatür taramasında yöntemin yabancı dil olarak büyük çoğunlukla İngilizce derslerinde uygulanmasıyla ilgili araştırmalara ulaşılmış olup yurt içi çalışmalarda buna ek olarak yabancı dil olarak Türkçe derslerinde uygulanabilirliğinin ölçüldüğü araştırmalar yapıldığı görülmüştür. Rusça derslerinde kullanımıyla ilgili ise kapsamlı çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle yöntemin İngilizce öğretiminde okuma, yazma, konuşma gibi farklı dil becerilerine olan katkısının araştırıldığı ulusal ve uluslararası düzeyde otuz makale incelenmiştir. Araştırmaların, 2000 yılından itibaren günümüze yakın tarihlerde olmasına dikkat edilmiştir. Literatür taramasında incelenen otuz araştırmadan, çalışmanın amacına en uygun olan, farklı ülkelerde yapılmış yedi araştırma seçilmiş ve nitel içerik analizi yoluyla birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Akran destekli öğrenimin tanımı, teori halini alma süreci ve verilerden elde edilen

bulgular ışığında, yöntemin Rusça derslerinde uygulanabilirliğine dair bir değerlendirme yapılmıştır. Ortaya koyulan çeşitli öngörü ve öneriler yardımıyla çalışmanın, bu alanda yapılacak deneysel ve yarı deneysel araştırmalara da zemin hazırlaması amaçlanmıştır.

Araştırmada cevap aranan sorular aşağıdaki tabloda sıralanmıştır:

1.	Örnek araştırmalardan elde edilen bulgulara göre yöntem, yabancı dil eğitiminde öğrencilerin önceki başarılarına göre anlamlı bir fark yaratmış mıdır?
2.	Elde edilen bulgulara göre yükseköğretimde yabancı dil olarak İngilizce derslerinde kullanılan akran öğrenimi, benzer biçimde Rusça derslerinde de kullanılabilir mi?
3.	Akran öğrenimi, yükseköğretim Rusça derslerinde hangi dil becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir?
4.	Akran destekli öğrenimin, öğrencilerin yabancı dil olarak Rusça öğrenme motivasyonlarını ve akademik başarılarını olumlu yönde etkileyeceği öngörüsünde bulunulabilir mi?
5.	Yöntemin uygulanmasıyla ilgili öneriler ve dikkat edilmesi gereken durumlar neler olabilir?

3. Yöntem

Çalışma nitel araştırma yaklaşımıyla yapılmış olup temel veri toplama tekniği olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek,'in (2021, ss. 189, 200) de benzer biçimde belirttiği gibi doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen konuyla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizinin yapılmasıdır. Araştırmacı, analiz sonucunda bulduğu sonuçları düzyazı şeklinde de rapor edebilir. "Doküman analizi sürecinde bir araştırmacı öncelikle amacına yönelik kaynakları bulmalı, her bir kaynağı okumalı, gerekli bilgileri not almalı ve aldığı bilgilerden bazı değerlendirmeler yapmalıdır" (Akt. Çepni, 2022, s. 85). Çalışmanın örneğini, akran öğrenimi/öğretimi yönteminin, yabancı dil olarak İngilizce derslerinde kullanımı ile ilgili verileri içeren araştırmalar oluşturmaktadır. Doküman analizi yoluyla bu araştırmalardan elde edilen bulgular, Mazur'un uygulama biçimi, araştırmacının mesleki deneyimi ve gözlemleri ile birleştirilerek akran öğreniminin yükseköğretim Rusça derslerinde uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

4. Akran Öğreniminin Yükseköğretim İngilizce Derslerinde Kullanımı

Mazur'un gelenekselleşmiş eğitim anlayışı ve bunun öğrencideki yansıması ile ilgili çıkarımları, fizik dışında pek çok disiplin için olduğu gibi yabancı dil dersleri için de geçerlidir. Rus araştırmacı Kretoy (2022, s. 177), akran öğreniminin filoloji öğrencileri için çok uygun bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Bunu, girdiği İngilizce derslerinde sıkça deneyimleyen araştırmacıya göre akran danışmanlığı, konuşma ve kelimeleri doğru telaffuz edebilme becerisinde maksimum

verimliliği göstermektedir. Sözlerinin devamında ise bir kelimenin sınıf arkadaşı tarafından nasıl telaffuz edildiğini duyan öğrencinin, bunun kulağa nasıl geldiğini değerlendirerek dilin telaffuzu, melodisi ve uyumunun doğruluğu hakkında bir sonuca vardığını ifade etmektedir.

Bir başka Rus araştırmacı Makarova (2018, s. 551-564), Rusya'da bir yükseköğretim kurumunda (Irkutsk National Research Technical University), Eylül 2016 - Haziran 2017 tarihleri arasında yabancı dil olarak İngilizce konuşma dersinde akran öğrenimi yöntemini uygulamıştır. Araştırmacının kendi geliştirdiği uygulama modeline göre birer akran danışmanı öğrencinin yer aldığı ikili üçlü gruplar halinde 21 kişilik hazırlık sınıfı öğrencisi ile çalışılmıştır. Akran danışmanı rolü, bilgi düzeyi, derse devam, motivasyon gibi kriterlere göre verilmiştir. Bu deney grubuna karşılık, İngilizceleri ayı seviyede olan bir de kontrol grubu oluşturulmuştur. Bu gruba akran danışmanı atanmamıştır. Çalışmanın ilk etabı eğitimle geçmiştir. Monolog ve diyalog çalışmaları yaptırılmış ve bununla ilgili dil becerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra hem mentörlük yapan akran danışmanlarının hem de diğer öğrencilerin hiçbir yardım almadan kendilerine verilen monolog ve diyalog görevini tamamlamaları istenmiştir. Uygulamanın son aşamasında, mentörler, öğrencilerin çalışmalarını değerlendirmiş ve gerekli düzeltmeleri ve yönlendirmeleri yapmışlardır. Mentörlerin çalışmaları ise öğretim elemanı tarafından değerlendirilmiştir. Böylelikle bu sürece katılan herkese, birbirlerine karşı yükümlülük bilinci kazandırılmıştır. Araştırma sonunda bir akran danışmanı ile çalışan grupta yer alan öğrencilerin %86'sının İngilizce konuşma becerisinin geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmacı Kamimura (2006, ss. 12-39) tarafından Japonya'da yapılan bir araştırmada, akran geribildirimiminin, farklı İngilizce yeterlilik düzeylerindeki yükseköğretim öğrencilerinin yazılı anlatım becerilerine etkisi ölçülmüştür. Çalışma grubunu, yabancı dil olarak İngilizce sınıfından iki grup oluşturmaktadır. Her iki grupta da birinci sınıfa giden on ikişer Japon öğrenci bulunmaktadır. Çalışmanın başında, öğrencilerin İngilizce yeterlilik seviyeleri 'The General Tests of English Language Proficiency' (G-TELP) ölçülmüştür. Yüksek ve düşük seviyede çıkan bütün öğrencilere akran değerlendirmesi eğitimi verilmiştir. Bu eğitimden sonra her iki grup da beş oturumdan oluşan akran değerlendirmesi uygulamasına katılmıştır. İki grup, ön test ve son test sonuçlarına göre kompozisyon yazma becerileri, akran değerlendirme becerileri ve bu yorumlara verilen yanıtlar açısından karşılaştırılmıştır. Uygulamayı oluşturan beş oturumun ilkinde, her iki grubun da öğrencileri ön test olarak sözlük kullanmadan 40 dakika içinde televizyonun küçük çocuklar için zararlı olup olmadığıyla ilgili tartışmaya dayalı bir makale yazmışlardır. İki hafta sonra yapılan ikinci oturumda ise yine 40 dakika içinde, şehir yaşamının mı yoksa köy yaşamının mı daha iyi olduğuna dair bir makale yazmaları istenmiştir. İki hafta sonra üçüncü oturum yapılmıştır. Bu oturum için birer hafta arayla iki ders saati ayrılmıştır. Kendi içinde üç seanstan oluşan bu oturumda ilk olarak öğrenciler, giriş, gelişme ve sonuç cümlelerinden oluşan İngilizce bir metni gramer, imla vb. yönünden değil, içerik, paragraf düzeni vb. bakımından incelemişlerdir. İkinci olarak bu tür yazılı anlatımlarda kullanılan cümleler arası geçiş ifadeleri üzerinde durulmuştur. Son olarak ise her öğrenciye bir akran danışmanı atanmış ve deneysel oturumların geri kalanında bu akranla çalışmaları istenmiştir. Her çiftte, söylem ve ifade düzeyinde hata içeren örnek pasajlar verilmiş ve sorunu akranlarıyla birlikte çözmeleri istenmiştir. Daha sonra tüm sınıf her örnek pasaj için etkili çözümün ne olabileceğini birlikte tartışmıştır. Bu aşamadan sonra öğrencilere, bir önceki kompozisyon dersinde öğrencilerden biri tarafından yazılan bir makalenin bir kopyası ve bir akran

değerlendirme formu verilmiştir. İki bölümden oluşan formun ilk kısmı makalenin genel analizine ilişkin yorumlara dayalıyken ikinci kısmı makalenin nasıl geliştirilebileceğine dair önerilere dayalıdır. Öğrenciler, kendilerine verilen makaleyi yine önce ikili olarak incelemiş ve formu birlikte doldurmuşlar, sonra sınıfça tartışmışlardır. Bu tartışmadan sonra her öğrenciden örnek makaleyi yeniden incelemeleri istenmiştir. Yeni bir akran değerlendirme sayfası verilerek, örnek makaleyi yeniden değerlendirmeleri, ilgili formu evde yeniden doldurmaları ve bir hafta içinde yapılacak dördüncü oturuma getirmeleri istenmiştir. Formu doldururken İngilizce ya da Japonca kullanma serbestliği verilmiş, öğrencilerin yüzeysel hatalara değil, daha genel hatalara odaklanmaları istenmiştir. Dördüncü oturumda öğrenciler, akran formuna yazdıklarıyla ilgili birbirlerine sözlü geri bildirimde bulunmuşlardır. Akranlarının makalesi hakkında geribildirim yapmayı bitiren öğrencilerden, bu kez de kendi makalelerini gözden geçirmeleri istenmiştir. Bu arada yine ev ödevi olarak bir akran formu verilmiş ve birlikte çalıştıkları akran danışmanlarının yorumları üzerinde düşünüp hangilerini kabul ettiklerini hangilerini reddettiklerini gerekçeleriyle birlikte yazmaları istenmiştir. İki hafta aradan sonra beşinci ve son oturum yapılmıştır. Burada son test olarak Japon ilkokullarında erken yaşta İngilizce eğitiminin gerekli olup olmadığına dair yine tartışmaya dayalı bir makale yazmışlardır. Uygulama sonunda, iki grup, ön ve son testler, taslak makaleler ve yeniden yazımlar, akran yorumları ve yorumlara verilen yanıtlar açısından karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada çıkan önceki ve sonraki sonuçların oranları t-testleri ile ölçülmüştür. Aynı ayrı yapılan ölçüm sonuçlarına göre akran geri bildiriminin, genel makale kalitesi açısından hem yüksek hem de düşük yeterliliğe sahip Japon üniversitesi İngilizce yabancı dil öğrencilerinin yazma performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Her iki grup da son testte daha uzun kompozisyon yazmasına rağmen dilin akıcılığıyla ilgili bir gelişme görülmemiştir. Yüksek ve düşük dil seviyesine sahip öğrencilerin hepsi kendilerine yapılan neredeyse tüm yorumları kabul etmişlerdir. Yüksek yeterlilikteki öğrenciler, daha genel ve söylem düzeyinde yorum yapmaya çalışırken diğer öğrenciler daha cümle temelli yorumlar yapma eğilimi göstermişlerdir. Değerlendirmenin nasıl yapılacağına ilişkin bütün öğrencilere iyi bir eğitim verilmesinin yöntemin ön koşulu olabileceği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, araştırmacıya göre akran değerlendirmesinin yazılı anlatım üzerine etkilerinin incelendiği, öğrenci motivasyonu ile akran geribildirimi arasındaki ilişkinin ölçüldüğü, ana dildeki akran değerlendirmesi ile yabancı dildeki akran değerlendirmesinin etkilerinin karşılaştırıldığı daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Çin’de yapılan bir araştırma (Sun, Chen, Yin, 2023, ss. 1-16), Kamimura’nın ileriki dönem için sunduğu araştırma sorularına cevap arar niteliktedir. Çalışmada, yabancı dil olarak İngilizce dersi alan farklı bölümlerden üniversite öğrencilerine yazılı anlatım dersinde akran değerlendirmesi yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın asıl konusunu, akran geribildiriminin özellikleri oluşturmuştur.

Temelde iki araştırma sorusu üzerinde durulmuştur:

1. Akran geribildirimi, yazılı anlatımdaki dilsel özelliklerin geliştirilmesinde, öğretmen geribildirimini hangi yönlerden destekleyebilir?

2. Akran geribildirimi ile öğretmen geribildirimi arasındaki farklar nelerdir?

Çalışma grubunu ileri düzey İngilizceye sahip birinci sınıf öğrencilerinin yer aldığı üç sınıf (56 erkek, 38 kadın) oluşturmuştur. Yöntem, Japon araştırmacı Kamimura'nın uygulamasına benzer biçimde uygulanmıştır. İlk olarak, dönem başında kompozisyon yazmaya ilişkin birkaç mini ders verilmiştir. Uygulamaya geçildiğinde ise öğrencilere önce 'Birinci Sınıf X Üniversite Öğrencileri için Zorluklar' başlıklı bir makale konusu verilmiştir. Bu ilk yazma ödevi, dereceli puanlama anahtarı (rubrik) kullanılarak öğretim elemanı tarafından değerlendirilmiştir. Her öğrenciye aynı konunun verilmesinin pek çok avantajı olmuştur. Bu konunun yazılı olarak tartışılması, öğretim elemanı tarafından örneklerin paylaşılması (her sınıfa ait 30 temsili yorum paylaşılmıştır), nasıl geribildirim verileceğinin gösterilmesi, makalede en uygun kelimeleri belirlemek için çevrimiçi sözlüklerden nasıl yararlanılacağı ve eşdizimleri bulmak ve ilgili gramer hipotezlerini doğrulamak için derlemin nasıl kullanılacağı gibi pek çok öneriyi içermesi açısından eğitici ve biçimlendirici olmuştur. Öğretmen değerlendirmesi Microsoft Word revizyon ve açıklama işlevi aracılığıyla Çince veya İngilizce olarak yapılmıştır. İki haftalık bir aradan sonra yazacakları ikinci makale için öğrenciler, ilgilerini çeken herhangi bir konu üzerine yazmakta serbest bırakılmışlardır. Bu serbestlik, araştırmacılara göre yazma motivasyonunu arttıracak ve değerlendirme sürecini daha eğlenceli kılacaktır. Bunun yanı sıra, akran değerlendirme faaliyeti sırasında tesadüfen öğrenilen kelime ve ifadeler olacağı için öğretimi en üst düzeye çıkaracağı düşünülmüştür. İkinci makale, hem öğretim elemanları hem de akran danışmanları tarafından değerlendirilmiştir. Fakat bu kez değerlendirme notları, akran danışmanı öğrenciler tarafından verilmiştir. Notlar, mantık ve dil dikkate alınarak bütünsel olarak verilmiştir. Kendilerine verilen değerlendirme tablosunda 0'dan 10'a kadar bir derecelendirme ölçeği kullanılmıştır. Daha sonra bu derecelendirmelere ilişkin akran danışmanlarından bir de sözlü değerlendirme istenmiştir. Değerlendirme dilleri isteğe bağlı olarak İngilizce ya da ana dilleri Çince olarak belirlenmiştir. Makaleleri için akran geribildirimi alan öğrenciler, çalışmalarını revize etmişler ve öğretmenlerine yeniden sunmuşlardır. İlk araştırma sorusunu yanıtlamak için makalenin niteliğine ilişkin nicel veriler toplanmış ve yorumlanmıştır. İkinci sorunun yanıtı için ise geri bildirimle ilişkin niteliksel analizlerden elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Burada amaçlanan, çapraz olarak doğrulanmış kanıtlar elde etmektir. Subjektif derecelendirmeyi objektif kriterlerle desteklemek için üç doğal dil işleme (NLP) aracından (TAACO, TAALES ve TAASSC) faydalanılmıştır. Birinci ve ikinci makalelerin değerlendirme verileri Çok Yüzeyle *Rasch* modeline göre analiz edilmiştir. Daha sonra, akran geri bildirimiminin, öğrenme çıktıları açısından öğretmen geri bildirimini ne ölçüde destekleyebileceğini araştırmak için, yazılan bütün makalelerin her bir dil dizini için bir dizi eşleştirilmiş (bağımlı) örneklem t-testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre öğrencilerin her iki makalede de anlamlı düzeyde ($t = 12.23$ ve 38.79 , $p < 0.001$) puan artışı gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre ikinci makalede sadece akran geribildirimi alınmış olmasına rağmen puanlarda bir azalma olmamıştır. Buradan hareketle, bu araştırmadaki bulgular, akranların, öğretmen yorumlarını bazı yönlerden tamamlayabileceğini göstermiştir. Bu durumun, genel puanların yükselmesine yardımcı olduğu sonucu da çıkmaktadır. Geribildirim niteliğine bakıldığında ise akran danışmanlarının da öğretmenle benzer düzeyde geribildirim verdikleri görülmüştür. Öğretmen ve akran geribildirimi arasındaki en büyük fark ise dil kalitesidir. Akran dilinin, öğretmen diline göre daha düşük düzeyde çıktığı, ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($\chi^2 = 95.133$, $p < 0.001$). Öğrenciler, sorunları yazılı olarak tespit edebilirler ancak daha az yapıcı yorumlarda bulunabilirler. Bunun

nedeni dilsel yeterlilikle ilgili olabilir. Genel sonuca bakıldığında ise akran geribildirimini, yazılı anlatımda öğretmen geribildirimini destekleyici bir sınıf öğretimi ve değerlendirme yöntemi olarak doğrulanmıştır. Araştırma sonunda, gelecekteki benzer çalışmalar için buradaki yöntemlere ek olarak görüşme verilerinin de eklenebileceği, öğrenci geribildirimlerinin derinlemesine analiz edilebileceği gibi öneriler sunulmuştur.

Etiyopya Hawassa Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada, üniversitenin Muhasebe Bölümü İngilizce kompozisyon dersi alan birinci sınıf öğrencilerine akran öğrenimi yöntemi uygulanmıştır. 44 öğrenci, kontrol ve deney grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Her iki gruba da üç ay boyunca temel yazma becerileri öğretilmiştir. Kontrol grubu öğretmen geribildirimini alırken, deney grubu akran geribildirimini almıştır. Akran geri bildirimini veren öğrencilere dönem başında akranlarının çalışmalarını nasıl değerlendirecekleri konusunda eğitim verilmiş ve akranlarından daha iyi bir kelime dağarcığı, dil kullanımı ve yazma becerisi edinme fırsatı sağlanmıştır. Her iki gruba da dil yeterliliği ve performans becerilerine yönelik bir ön test ve son test yardımı ile akran geri bildirimine yönelik algı anketi uygulanmıştır. Önceki ve sonraki sonuçlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı ise bağımsız değişken t-testi ile ölçülmüştür. Deney ve kontrol gruplarının ön test puan ortalaması sırasıyla 61.66 ve 65.64, deney ve kontrol gruplarının son test puan ortalaması ise sırasıyla 73.045 ve 68.82 olarak bulunmuştur. Ön test sonuçlarına göre kontrol ve deney grupları arasında dersteki yazma performansı açısından anlamlı bir fark yokken (P değeri= .34300), son test sonuçlarına göre kontrol ve deney grupları arasında ders başarısında anlamlı farklılık bulunmuştur (p değeri= 0,000 ve p<.001). Deney grubunun başarı testindeki ortalama puanı kontrol grubunun ortalama puanından daha yüksektir (Geta Gencha, 2018, ss. 48-49).

İspanya Valencia Politeknik Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada (Carrio-Pastor, 2016, ss. 61-75) ise İngilizce örneği üzerinden, yabancı dil sınavlarına akran değerlendirmesinin dâhil edilip edilemeyeceği üzerinde durulmuştur. Çalışmada üç amaç belirlenmiştir. Birincisi, öğrencilerin yabancı dil bilgilerini ölçmenin farklı bir yolu olarak akran değerlendirmesini keşfetmektir. İkinci amaç, motivasyon ve akran değerlendirmesi arasındaki karşılıklı ilişkiyi analiz etmektir. Üçüncü amaç, yine motivasyonla ilgili olup akran değerlendirmesi yönteminin öğrencilerin genel motivasyonuna etkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın örneklemini, seçmeli ders olarak İngilizce sınıfından 60 İspanyol öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrenciler, 30'u akran değerlendirici olacak şekilde iki gruba ayrılmışlardır. Öğrencilerin alanları göz önünde bulundurularak mühendislikle ilgili PowerPoint formatında bir sunum hazırlamaları istenmiştir. Derste sunmaları için ise 4-5 dakika süre verilmiştir. Hazırlanan sunumlar, aynı zamanda öğretim elemanlarının belirlediği çevrimiçi bir platforma (PoliformaT) yükletilmiştir. Sisteme, öğretim elemanları tarafından bir değerlendirme formu da yüklenmiştir. Form, makalenin sunuş biçimi (göz teması, vücut hareketleri), konuya uygunluğu, düzeni (giriş, gelişme, sonuç bölümleri) ve son olarak kullanılan dil (telaffuz, ifade çeşitliliği) olmak üzere dört kriterden oluşmaktadır. Değerlendirme için beş dakika süre verilmiştir. Değerlendirmeye sadece öğrenciler değil, iki öğretim elemanı da katılmıştır. Öğrencilerin akranları tarafından değerlendirilen puanları, öğretim elemanlarının verdiği puanlarla Likert tipi ölçekler yardımıyla karşılaştırılmıştır. İkinci aşama olarak, deneye katılan 60 öğrencinin tümü, deney sonrasındaki motivasyonlarını ölçmek için Google Forms kullanılarak tasarlanan çevrimiçi bir anketi doldürmüştür. Üçüncü olarak öğrencilere akran değerlendirmesinde en önemli hedeflerinin İngilizcelerini geliştirmek mi yoksa

akranlarını tanımak, onaylamak mı olduğu sorulan yine bir motivasyon belirleme anketi yapılmıştır. Sonuçlar, aynı şekilde Likert tipi ölçeklerle rakam ve yüzdeler biçiminde elde edilmiştir. Sunum değerlendirmelerinden, uzman ve akran değerlendirmeleri arasında genel anlamda bir tutarlılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın ikinci amacı olan motivasyon ve akran değerlendirmesi arasındaki ilişkiye dair ise yine olumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla ilgili “akran değerlendirmesinin ilkelerinin Piaget (1971), Cross (1981) ve Vygotsky'ye (1962) dayandığı” (Akt. Carrio-Pastor, 2016, s. 62) hatırlatılarak öğrencilerin yabancı dil bilgisini belirlemenin yanı sıra dil edinim sürecinin de değerlendirilmesi gerektiği, akran değerlendirmesinde öğrencilerin, öğrenme sürecinin bir parçası haline geldiği ve bunun onların motivasyonunu ve katılımını arttırdığı belirtilmektedir. Araştırmanın üçüncü araştırma amacına yönelik ulaşılan sonuçlar ise deneye katılan öğrencilerin motivasyonunun bütüncü/bütüncüleştirici olmaktan ziyade araçsal olduğunu göstermektedir (Bütüncü motivasyon, içsel bir güdülenme olup hedef dilin ait olduğu topluma, kültüre karşı bir güdülenme değildir. Araçsal (dışsal) motivasyon ise işinde, eğitiminde vb. kullanmak üzere yabancı dil öğrenmeye yönelik güdülenme değildir).

Türkiye’de yapılan çalışmalardan birinde, akran değerlendirmesinin aynı şekilde İngilizce yazılı anlatım dersinde kullanımı araştırılmıştır. Bu çalışmanın örneklem grubunu, diğer çalışmalardan farklı olarak çeşitli bölümlerde okuyup ortak İngilizce dersi alan öğrenciler değil, aynı bölümde (İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü) okuyan hazırlık sınıfı öğrencileri oluşturmaktadır. İngilizce seviyeleri orta ve üst orta arasında değişen ancak yazma becerileri zayıf olan 37 öğrenciye akran değerlendirmesi yöntemi uygulanmıştır. Birbirlerinin kompozisyon ödevlerini değerlendirme biçiminde yapılan bu uygulamada öğrencilerin karşılaştığı zorluklara çözüm önerileri sunmak, yöntemin faydalarına dair öğrencilerde bir farkındalık yaratmak üzere sonuçlar değerlendirilmiştir. Araştırmacı tarafından tasarlanan ve Türkçe uygulanan açık uçlu görüşme yardımıyla öğrencilerin akran değerlendirme görevine ilişkin düşünceleri öğrenilmiştir. Onların sorunlarıyla ilgili çözümler üretebilmek amacıyla ise literatür analizinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Öğrencilerin, akran değerlendirmesine bakışlarında dil becerilerinin oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dil becerileri düşük öğrencilerin akran geribildirimini yerine öğretmen geribildirimini tercih ettikleri, bununla birlikte, yazma becerileri ileri seviyede olan öğrencilerin de akran desteğine ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Öğrencilerin akran değerlendirme zorluklarının, yeterli düzeyde bilgilendirme eğitimiyle giderilebileceği, yazma becerilerinin ise materyal zenginliği ve daha etkili bir eğitimle geliştirilebileceği vurgulanmaktadır. Çekingen öğrenciler için yüz yüze akran değerlendirmesi yerine anonim ya da bilgisayar ortamında değerlendirme tekniği önerilmektedir (Tuzcu Eken, 2021, ss. 691-708)

5. Bulgular ve Yöntemin Rusça Derslerine Uyarlanabilirliği Üzerine Tartışma

Farklı ülkelerden seçilen örnek çalışmaların çoğunda, akran öğreniminin ve değerlendirmesinin İngilizce yazılı anlatım becerisine etkisi araştırılmıştır. Bununla birlikte, örnek olarak sunulan çalışmaların nitel ve nicel sonuçlarına bakarak yöntemin, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen yükseköğretim öğrencilerinin sadece yazılı anlatım değil sözlü anlatım ve konuşma becerilerinin gelişimine de katkı sağladığı görülmektedir. Çalışmaların çoğunda, bir deney ve bir kontrol grubu oluşturulmuştur. Her iki gruba da bir ön test ve akran öğretiminden sonra bir son

test uygulanmıştır. Elde edilen önceki ve sonraki sonuçlar bir takım ölçeklerle karşılaştırılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre öğrencilerin, akran öğreniminden sonraki başarılarının öncekine göre anlamlı düzeyde bir farklılık gösterdiği sonucu çıkmıştır. Yapılan araştırmalarda, sadece bir akran danışmanıya çalışan öğrencilerin dil becerilerinin ve başarı düzeylerinin artması üzerinde değil, aynı zamanda akran değerlendirmesinin niteliği, öğretmen değerlendirmesiyle farklılıkları üzerinde de durulmuştur. Bununla ilgili olarak öğrencilerin değerlendirme sürecine sadece değerlendirici olarak değil, aynı zamanda değerlendirme görevinin ve sürecinin yapıcılığı olarak da katılmalarının, onların değerlendirme motivasyonları açısından önemli olduğu tespit edilmiştir.

Bütün bu bulgular göz önünde bulundurularak akran öğreniminin, yükseköğretim Rusça derslerinde de uygulanabilir olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Esasında, bu yöntemin basit hali, Rusça derslerinin doğal akışında zaman zaman deneyimlenmektedir. Konuyu ya da sorulan sorunun çözümünü iyi anlayan bir öğrenciye, akranlarına anlatma görevi verilebilmektedir. Bu tür durumlarda öğrencilerin, çoğu zaman dersin öğretim elemanının açıklamasına değil, sınıftan bir akranlarının açıklamasına daha çok dikkat kesildikleri gözlemlenmiş, gözlemlenmektedir. Bunun en büyük sebebi, karşılarında dinlemek zorunda oldukları eğitimci yerine kendileri ile aynı dili konuşan birinin olmasıdır. Bu bağlamda, öğrencilerin kendi aralarındaki doğal yardımlaşma için bir zemin hazırlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Yurdabakan ve Cihanoğlu (2009, s. 120)'nun sözleriyle "yabancı dil öğretim süreçlerini yapılandırma sırasında, öğrencilerin grup halinde ve iş birliği içerisinde, birlikte etkileşerek çalışabilecekleri yöntem veya tekniklerden yararlanılması başarı ve tutumu artırabilir." Birbirleriyle yardımlaşmaları, konuyla ilgili farklı yaklaşımları görmelerine de imkân sağlamaktadır.

Bu takım temelli öğrenme ortamı sayesinde kavramlar, öğrenen tarafından derinlemesine anlaşılacaktır. Nihayetinde, bu işbirlikçi öğrenme ortamı, 21. yüzyıl öğrencisine özgü olan küresel bir ağ oluşturmak için fırsat yaratacaktır. Bu tür öğrenmenin psikolojik önemi, Albert Bandura ve Vygotsky'nin ileri sürdüğü sosyal öğrenmeyi teşvik ediyor olmasıdır (Keerthirathne, 2020, s. 3).

Akran öğreniminin, ilk etapta Rusça gramer kurallarının kavranmasında, bunların cümleye uyarlanmasında kullanılmasının daha faydalı olacağı sonucu çıkarılmaktadır. Yöntemi, Mazur'un uygulama biçimine benzer biçimde uygulamak mümkündür. Ders öncesinde öğrencinin basılı ders materyali üzerinden konuya hazırlanması, onun yeni bir gramer konusuyla ilgili bir ön fikrinin olması ve ana dilinde karşılığının ne olabileceği konusunda düşünme fırsatı bulması açısından önemlidir. Bununla birlikte, dersin öğretim elemanı tarafından açıklama gerektiren gramer konularında, öğrencilerin pek çoğunun bu ön hazırlığı düzenli olarak yapmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Derslerin ilk saatinde/saatlerinde bir önceki gramer konusu tekrar edilip bağlantılı olan yeni konu anlatımı yapıldıktan sonra son saatte öğretilen konuyu kavramsal olarak anlayıp anlamadıklarını ölçen orta zorlukta ve yüksek seviyede sorular sorulabilir. Cevaplar alındıktan sonra (doğru cevap sayısı %30'un üstünde çıkmalıdır) her öğrencinin, neden kendi cevabının doğru olduğunu düşündüğüne dair karşılıklı olarak akranlarını ikna etmesi istenebilir. Bu kısa tartışmanın ardından öğrencilere, soruları yeniden cevaplama hakkı verilebilir. Son aşama ise doğru cevabın öğretim elemanı tarafından verilmesiyle tamamlanabilir. Uygulamanın öğrenci başarısına etkisinin ölçülmesi istendiği araştırmalar için ise t-Testleri (örneğin küçük olduğu

durumlarda Non-parametrik Wilcoxon Signed Rank Test) gibi ölçeklerden faydalanılabilir. Akran öğreniminin, zaman zaman öğrencilerin hemen o anlık gruplara ayrılmasıyla bir oyun biçimine de dönüştürülmesi mümkündür. Bu durum, öğrencilerin karşılıklı etkileşimini ve heyecanını daha da arttıracaktır.

Akran öğrenimini, sadece gramer derslerinde değil, konuşma, yazma gibi diğer dil becerilerinin geliştirilmesinde de kullanmak mümkün olmakla birlikte, bunun birbirine yakın ve daha ileri düzeyde Rusça bilgisine sahip bir sınıfta uygulanmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bunun nedeni ise bu beceriler için daha bire bir yapılacak olan akran değerlendirmesinin, yeterli düzeyde dil becerisine sahip olmayan bazı öğrencilerin motivasyonunu düşürme ihtimalidir. Bütün bunların yanı sıra, akran değerlendirmelerinin öğretim elemanı değerlendirmelerine yardımcı olabileceği ancak öğrencilerin, akranlarına not verme kaygısı ile tarafsız davranamama, yapıcı değerlendirme yapamama ihtimalleri göz önünde bulundurularak sınavlara dâhil edilmemesi gerektiği sonucu çıkarılmaktadır. Bunun, ancak bütün öğrencilerin yapıcı bir değerlendirme için ileri düzey dil bilgisi ve becerisine sahip olmaları ve yoğun bir akran değerlendirme eğitimi almaları sonucu mümkün olabileceği öngörülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, aktif bir öğrenme yöntemi olan akran destekli öğrenim ele alınmış ve bu yöntemin yabancı dil olarak Rusça derslerinde uygulanabilirliği araştırılmıştır. Araştırmacılar Yang ve Wilson'ın (2006, s. 369) da ifade ettikleri gibi "Öğrencileri, öğretmen odaklı sınıf ortamından kurtarmak önemlidir." Bu anlamda, yabancı dil olarak İngilizce derslerinde olduğu gibi Rusça derslerinde de akran öğreniminin, daha doğal bir öğrenme ortamı yaratacağı, öğrencilerin sınıf içi motivasyonunu ve derse aktif katılımını arttıracacağı sonucuna varılabilir. Dünyada ve ülkemizde, genel olarak eğitim ve yükseköğretim kurumlarında, bir psikoloğun da yer aldığı ayrı bir akran öğrenimi uygulamasına yer vermek ve bunu her disiplin için planlı ve devamlı hale getirmek oldukça zordur. Bununla birlikte, mentörlük uygulamalarının, öğretim elemanı tarafından Rusça derslerine dâhil edilebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, uygulama önerileri verilmekle birlikte, gerisindeki ilkelere bağlı kalmak koşuluyla akran öğreniminin yabancı dil eğitiminin dinamiklerine uygun olarak esnetilebileceği ve sonucu birtakım analizlerle ölçülebilen araştırmalara zemin hazırlayacağı tespit edilmiştir. Öğrencilerin çoğu, özellikle Rusça padejleri (ismin halleri) öğrenirken içgüdüsel olarak Türkçe düşünmekte ve cümlenin padejini buna göre belirleme yoluna gitmekte, bunun sonucunda ise hataya düşebilmektedir. Bu bağlamda, gramer yapılarını ezberlemek yerine pratikte rahatça kullanabilecekleri biçimde kavramsal yönüyle öğrenmeleri için akran öğreniminin en etkili yöntemlerden biri olduğu varsayılmaktadır. Bu yöntem sayesinde, bir yandan hedef konuyu daha iyi kavrarken diğer yandan her dilin kendi içinde ayrı kuralları, ayrı dinamikleri olduğunu hatırlayarak Rusçayı kendi kurallarına göre öğrenme alışkanlığı kazanmaya başlayacaklardır. Kendilerine verilen bilgiyi doğru anlayıp anlamadıklarını ve önceki bilgilerle bağlantısı olup olmadığını kontrol etme becerisini kazanacaklar, aynı zamanda bir sorunu ortaklaşa çözmeyi, birbirlerini dinlemeyi ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunabilmeyi öğreneceklerdir. Zamanla ders dışında da öğrencilerin kendi aralarında başvurduğu bir yöntem haline gelecektir.

Araştırma, akran öğreniminin, geleneksel eğitimdeki tek otorite figürün öğretmen olduğu anlayışının ötesine geçip öğrencilere dinlerken düşünme, sorgulama fırsatı veren bir ortam sağladığını göstermiştir. Aynı yaştaki ve statüdeki öğrenciler, birbirlerinin desteğiyle bir öğrenme süreci geçirmekte, öğrenerek öğrenmenin keyfine varmakta ve bu sayede kendi eksiklerini görüp bunları tamamlama yoluna gitmektedirler. Dersin öğretim elemanının doğrudan müdahalesi olmadan karşılıklı etkileşime girerek birbirlerine yardım eden öğrencilerin, akranlarıyla daha rahat iletişim kurdukları, daha rahat soru sorabildikleri, anlamadıklarını kolayca dile getirebildikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, iletişim ve topluluk içinde konuşma stresiyle baş etme becerilerini geliştirerek öğrencilerin üretkenliğinin artmasını sağlamaktadır. Bu sayede akademik başarının yükselmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Yöntemin uygulanması esnasında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. İlk olarak, akran öğreniminin, yeni bir konuyu ya da beceriyi ilk defa öğretirken değil, konuyu pekiştirmek, kavramsal açıdan öğretmek amacıyla kullanılması gerektiğidir. İkinci olarak, akran öğretici rolündeki öğrencinin ya da öğrencilerin, mutlaka sınıfın en çalışkanı olması gerekmediğidir. Yöntemin her uygulandığında konuyu daha iyi anlayan öğreten öğrenci ve öğrenen öğrenci rolü değişebildiği için onların kişiliklerine zarar veren bir durum da olmayacaktır. Bununla birlikte, bu durumun öğrenciye hissettirilmesinin, konuyu iyi anladığı düşünülen ancak çekingen davranıp konuşmayan öğrencilerin de uygulamaya dâhil edilmesinin önemli olduğu açıktır. Araştırmacı Keerthirathne (2020, ss. 5-6), öğrencilerin, daha bilgili bir başkası tarafından desteklendikleri için zaman zaman aşağılık duygusuna kapılma ihtimaline karşılık öğretmenin, işbirlikçi öğrenmenin bir parçası olarak akran öğretici ve öğrenen arasında yakın bir ilişki kurabileceğini söylemektedir. Böylelikle, her zaman öğretmenden yardım isteyemeyen öğrenci, ders dışında da akran desteğine daha rahat başvurabilir. Bu durum, öğrencilerin akran öğreniminin, aynı anda hem öğretmeyi hem de öğrenmeyi içerdiğini fark etmelerini de sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, akran değerlendirmesinin, öz değerlendirmeyi de beraberinde getirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Böylelikle her öğrenci, kendine göre bir öğrenme stratejisi belirleyebilir.

Akran destekli öğrenimin, akademik açıdan dersin öğretim elemanı için de kolaylaştırıcı bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Burada kastedilen, tüm yetkinin tamamen öğretici öğrenciye bırakılması ve dersin tamamının bu şekilde işlenmesi değildir. Ancak, öğrencinin anlama ve özümseme sürecinde yaşadığı sorunları zaman zaman gözden kaçırabilen öğretim elemanı, bu yöntem sayesinde bir süreliğine de olsa kenara çekilme ve gözlemlene fırsatı bulacaktır. Hem öğrenme hem öğretme rollerine geçme ihtimalleri, öğrencilerin sorumluluk duygusunu geliştirip derse hazırlanma motivasyonlarını da arttıracaktır. Bu durum ise yine sınıf içi öğretimde kolaylaştırıcı olacaktır. Bununla birlikte, gözlemci rolüne geçen öğretim elemanının, ihtiyaç halinde orada olduğunu hissettirmesinin, öğretici ve öğrenen öğrencilere eşit dönüt vermesinin ve her öğrencinin öğretme ve öğrenme deneyimine sahip olabileceğini vurgulamasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın araştırma soruları yanıtlarını bulmuştur. İlk olarak örnek araştırmalardan elde edilen bulgulara göre akran öğreniminin, birtakım dil becerilerinde öğrencilerin önceki başarılarına göre anlamlı bir fark yarattığı tespit edilmiştir. Bu yöntemin, öğretim elemanın

mesleki deneyimleri, sınıfın dil düzeyi ve Rus dilinin kendi dinamikleri düşünülerek Rusça derslerine uyarlanabileceği sonucu çıkarılmıştır. Yöntemin, Rusça derslerinde ilk etapta gramerle ilgili konuların pekiştirilmesinde, kavramsal yönlerinin anlaşılmasında ve kuralların cümleye uyarlanmasında kullanılmasının daha etkili sonuç vereceği öngörülmektedir. Mazur'un uygulama biçimine benzer bir uygulama örneği sunularak bu süreçte dikkat edilmesi gereken durumlara vurgu yapılmıştır. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak uygulandığı sürece akran öğreniminin, öğrencilerin yabancı dil olarak Rusça öğrenme motivasyonlarını ve akademik başarılarını olumlu yönde etkileyeceğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

Aladağ, M., Tezer, E. (2007). Akran danışmanlığı nedir? Ne değildir? Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Sayı 27, Cilt 3, ss. 139-155

Carrio-Pastor, M. L. (2016). Should peer assessment be included in foreign language testing? The role of motivation in testing, *New challenges for language testing: Towards mutual recognition of qualifications*. Cambridge: Cambridge Scholars, pp. 61-75.

Çepni, S. (2022). Bilimsel çalışmalarda bulgu, tartışma, sonuç ve öneriler nasıl yazılmalıdır? Fen, *Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 2022, 5(2), 80-97.

Diesterweg, A. (1956). *İzbrannie pedagogičeskie soçineniya*, Sostavitel: V. A. Rotenberg, Moskva, Uçpedgiz.

Donnelly, L. F., Larson, D. V., Heller, R. E., Kruskal, J. B. (2018). Practical suggestions on how to move from peer review to peer learning, *Health Care Policy and Quality Review*, AJR:210, March. pp. 578-582.

Ercan H., Yıldırım Orhan Ş. (2016). Bireysel çalgı ve öğretimi dersinde akran öğretime dayalı öğrenme öğretme yaklaşımı, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, ss.2269-2281.

Geta Gencha, M. (2018). The effect of peer assessment on english language writing instruction & the perceptions of students: The case of selected accounting cep students at hawassa university in focus, *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, (IOSR-JHSS) Volume 23, Issue 5, Ver. 3, PP 43-55.

Hager, P. E. (1959). Nineteenth century experiments with monitorial teaching, *The Phi Delta Kappan*, Vol. 40, No. 4, Africa: Its Educational Problems and Promises, pp. 164-167.

İğumnova, O. V. (2022). Primenenie metoda peer-teaching v krujkovoy rabote po inostrannomu yazıku v vedomstvennom vuze, *Vestnik Moskovskogo Gosudarstvennogo Lingvistiçeskogo Universiteta* (Вестник МГЛУ), 3(844). ss. 53–59.

Kamimura, T. (2006). Effects of peer feedback on efl student writers at different levels of english proficiency: A Japanese context, *TESL Canada Journal* 23(2), PP. 12-39

Keerthirathne, W.K.D. (2020). Peer learning: an overview, *International Journal of Scientific Engineering and Science*, Volume 4, Issue 11, pp. 1-6, 2020. ISSN (Online): 2456-7361.

Kretov, D. V. (2022). İspolzovanie metoda vzaimnogo otsenivaniya v obuchenii inostrannomu yazıku: preimushestva i nedostatki, *Society: Sociology, Psychology, Pedagogics*, No. 6. ss. 175–178.

Kurişeva, A. Yu. (2020). İspolzovanie metoda obuçeniya peer teaching v vişsem obrazovanii: osnovnie modeli, *General pedagogy, history of pedagogy and education*, DOI: 10.17748/2075-9908-2020-12-1-136-144, УДК 37.048

Krutetskiy, V. A. (1972). *Osnovi pedagogičeskoj psihologii*, Erişim Tarihi: 28.07.2023, Elektronnaya biblioteka: Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии. - 1972 — Электронная библиотека ГНПБУ (gnpbu.ru)

Makarova, Ye. A. (2018). Obuçenie govoreniyu na inostrannom yazıke s nastavnikom-rovesnikom, *Integration of Education*, Vol. 22, no. 3, ss. 551-568.

Makarova, Ye. A. (2017). Nastavniçestvo sverstnikov na urokah inostrannogo yazıka v neyazıkovom vuze, *The Education and Science Journal*, № 3. Vol. 19, № 3, ss. 185-203.

Mazur, E. (2019). *Akran öğretimi kullanıcı el kitabı*, (Ö. Oktay, R. Çapan, Çev.), Ankara, Pegem Akademi.

Mazur, E. (2014). *Peer instruction: A user's manual*, United States of America, Pearson

Mazur, E. (1997). Peer instruction: Getting students to think in class, *Advances in Physiology Education*, Volume 399, Issue 1.

Mirolyubov, A. A. (2010). *Metodika obuçeniia inostrannım yazıkam: traditsii i sovremennost*, Obninsk, Titul.

Mirzeoğlu, A.D., Özcan, G. (2015). Akran öğretimiyle işlenen okul deneyimi dersi hakkında öğrenci görüşleri ve kazanımları, *Sport Sciences*, Cilt: 10 Sayı: 4, ss. 16 - 33

Myrick, R. D., Highland, W. H., Sabella, R. A. (1995). Peer helpers and perceived effectiveness, *Elementary School Guidance & Counseling*, Vol. 29, Issue 4.

Rahmanov, İ. V. (red.), (1972). *Osnovnie napravlenie v metodike prepodavaniya inostrannih yazıkov v XIX – XX. Vv.*, Moskva, Pedagogika.

Sun, Q., Chen, F., Yin, Sh. (2023). The role and features of peer assessment feedback in college English writing, *Psychology Perspective*, 26 June, Volume 13

Şerba, L. V. (1929). *Kak nado izuçat inostrannıe yazıki*, Moskva-Leningrad Gosudarstvennoye izdatelstvo.

Tretyakova, G. V. (2022). Primenenie metoda Peer Assessment v obuçenii angliyskomu yazıku buduşçih ekonomistov-mejdunarodnikov. *Biznes. Obrazovanie. Pravo*, № 4(61). c. 394 - 398. 10(4): 16-33.

Tuzcu Eken, D. (2021). Peer evaluation in writing: How to implement efficiently. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(2). 691-708.

Türk Alman Üniversitesi (2021). *Türk Alman Üniversitesi Tutor Programı Başladı!*, Erişim Tarihi: 07.07.2023, Türk Alman Üniversitesi Tutor Programı Başladı! - DAS ZEITUNG

Yang, L., Wilson, K. (2006). Second language classroom reading: A social constructivist approach, *The Reading Matrix*, Vol. 6, No. 3, December, 5th Anniversary Special Issue, pp. 364-372.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık

Yurdabakan İ., Cihanoğlu M. O. (2009). Öz ve akran değerlendirmenin uygulandığı işbirlikli okuma ve kompozisyon tekniğinin başarı, tutum ve strateji kullanım düzeylerine etkisi, *DEÜ SBE Dergisi*, Cilt11, Sayı:4, ss. 105-123.

Zimnyaya, İ. A. (1991). Psikologiya obuçeniya inostrannım yazıkam v škole, Moskva, Prosveşçenie, Erişim Tarihi: 02.08.2023, (Elektronnaya biblioteka uçitel'ya inostronnogo yazıka).

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023 ALINDI/RECEIVED: 20-11-2023 – KABUL/ACCEPTED: 06-12-2023

İstanbul'un Kentleşme Deneyiminin Edebiyatçı Tanıklığı: Yaşar Kemal *Literary Testimony of Istanbul's Urbanization Experience: Yaşar Kemal*

Aziz ŞEKER¹

Abstract

The process of urbanisation is a subject that literary writers who are interested in social change also deal with in their works. The urban experience, in which the change in social and economic structure is observed, appears especially in novels. Yaşar Kemal, who is accepted as one of the important writers of Modern Turkish Literature, has included the phenomenon of urbanisation from various angles while dealing with social change in his works. Istanbul, which changed with the migration from Anatolia after the 1950s, became the centre of many social problems. In this period, it is possible to say that Yaşar

Öz

Kentleşme süreci toplumsal değişime ilgi duyan edebiyatçıların da yapıtlarında işlediği bir konudur. Sosyal ve ekonomik yapının değişiminin gözlemlendiği kent deneyimi özellikle romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Modern Türk Edebiyatının önemli yazarlarından biri kabul edilen Yaşar Kemal, yapıtlarında toplumsal değişimi işlerken kentleşme olgusuna çeşitli açılardan yer vermiştir. 1950'li yıllardan sonra Anadolu'dan gelen göçle değişen İstanbul birçok sosyal problemin merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Yaşar Kemal'in İstanbul'da geçen romanlarında kentleşme olgusuna bir sosyal bilimci gibi

¹ Aziz ŞEKER. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü, shuaziz@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5634-0221

Kemal approaches the phenomenon of urbanisation as a social scientist in his novels set in Istanbul. In general terms, Yaşar Kemal's works deal with the social problems arising in the process of urbanisation. Among these, migration, squatting, poverty, unemployment and environmental problems have an important place. In this sense, Yaşar Kemal's novels, interviews and essays have content that deserves sociological evaluation. In this study, Yaşar Kemal's life is primarily discussed. Afterwards, his novels *Kuşlar da Gitti* (The Birds Have Also Gone) and *Deniz Küstü* (The Sea-Crossed Fisherman), in which he deals with the urban experience of Istanbul, as well as his interviews are analysed. Especially in the periods when these novels were written, urban problems in Istanbul were at significant levels. Yaşar Kemal's works have a sociological value for those who want to see the urban experience of Istanbul over half a century as reflected in his interviews and novels

Keywords: Yaşar Kemal, urbanization, novel, interview, social problem.

yaklaştığını söylemek mümkündür. Genel hatlarıyla Yaşar Kemal'in yapıtlarında kentleşme sürecinde ortaya çıkan sosyal problemlerin de ele alındığı görülür. Bunlar arasında göç, gecekondulaşma, yoksulluk, işsizlik ve çevre sorunları önemli bir yer tutar. Bu anlamda Yaşar Kemal'in romanları, röportajları ve denemeleri sosyolojik değerlendirmeyi hak eden içeriğe sahiptir. Bu çalışmada Yaşar Kemal'in yaşamı öncelikli olarak ele alınmıştır. Daha sonra İstanbul'un kentsel deneyimini işlediği *Kuşlar da Gitti* ve *Deniz Küstü* romanlarının yanı sıra röportajları incelenmiştir. Özellikle bu romanların yazıldığı dönemlerde İstanbul'da kent sorunları önemli boyutlardadır. Röportajlarına ve romanlarına yansıyan haliyle İstanbul'un yarım yüzyıla yayılan kent deneyimini görmek isteyenler için Yaşar Kemal'in yapıtlarının sosyolojik bir değere sahip olduğunu ifade etmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, kentleşme, roman, röportaj, sosyal problem

Giriş

Toplumsal yapı ve değişimler, kentleşme, insanların yaşam koşulları üzerinde büyük bir etkiye sahip olurken sosyologlar kadar edebiyatçıların da ilgisini çekmiştir. Sosyal ilişkilerin değişime uğradığı kentsel mekânlarda yaşanan insanlık halleri ile gündelik hayatlar, edebiyatçıların, yapıtları için yararlanabilecekleri konular içerirler. Buradan hareketle kentleşmenin birçok yönüyle yansıtıldığı edebi metinler, sosyolojik bir bilgi kaynağı olma bakımından yeterli olmamakla birlikte kentleşme sürecinde değişen toplum yapısının, insan ilişkilerinin, sosyal-ekonomik etkileşimlerin, güç ilişkilerinin anlaşılmasına dair önemli veriler

ortaya koyarlar. Dolayısıyla kentleşmenin doğasını kavramak açısından toplumsal gerçeklere dayalı edebi metinlerin analizinin sosyolojik değerde olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan kentleşme ve insan olgusunun birçok romanın temasını ve bağlamını oluşturması şaşırtıcı değildir.

Yaşar Kemal, Cumhuriyet dönemi edebiyatçıları arasında sosyo-ekonomik değişimi yapıtlarında başarıyla işlemiş evrensel bir yazardır. Büyük ölçüde tarımdaki kapitalistleşmenin insan doğa ilişkilerinde ortaya çıkardığı değişimi Çukurova özelinde ele aldığı yapıtları dinamik roman anlayışını gösterir. Toplumsal değişimin odakta olduğu bu yapıtlarında, Çukurova'daki dönüşümün maddi temelini okura sunar. Öte yandan İstanbul'da geçen, kentsel değişimin olumsuz manzaralar eşliğinde işlendiği romanları ise daha çok kentsel sosyal problemleri estetik bir şekilde betimler. Onun, İstanbul'u ele aldığı yapıtları, gelişmekte olan bir ülkede sınıfsal ilişkilerin keskinleştiği kentsel ortamlarda kırsal nüfus göçü, kente özgü yoksulluk, suç, toplumsal eşitsizlikler, gecekondulaşma, işsizlik, plansız kentleşme ve neoliberalizmin kentleşme dinamiklerine sirayet ettiği günümüzde farklılaşan sosyal yaşamı yorumlamak adına sosyolojik anlamda değerlendirilebilecek niteliktedir. Bu çalışmada, Türkiye'de ticari, politik ve sosyo-kültürel ilişki dinamiklerinin ana mekânı kabul edilen İstanbul'un kentleşme deneyimi Yaşar Kemal'in edebi metinlerinin tanıklığında irdelenecektir.

Yöntem

Stendhal, *Kırmızı ve Siyah* yapıtında roman anlayışını ayna simgesinden hareketle açıklar. Romanı, "uzun bir yol üzerinde dolaştırılan bir ayna"ya benzetir. Bu ayna, yol üzerindeki iyi şeylerle birlikte olumsuzlukları da yansıtır. Stendhal'in aktarımı ile ayna "bize kâh göklerin maviliğini, kâh yolun hendeklerinde biriken çamurları gösterir" (Stendhal, 2002, s. 435). Romanda toplumsal gerçekliğin de verilmesine vurgu yapan bu yaklaşım, "İstanbul'un Kentleşme Deneyiminin Edebiyatçı Tanıklığı: Yaşar Kemal" isimli nitel araştırmadaki sosyal analizin düşünsel temelini oluşturmaktadır. Ayrıca bu araştırmada doküman analizi tekniği ile edebiyat sosyolojisinin olanaklarından yararlanılarak Yaşar Kemal'in edebi metinlerinin incelemesi yapılmıştır.

Yaşar Kemal'in Biyografisinden Kesitler

Dünya edebiyatının çağdaş yazarları arasında önemli bir yere sahip olan Yaşar Kemal (Kemal Sadık Gökçeli), ailesinin Rus savaşı nedeniyle Van ilinin Muradiye ilçesinin Ernis köyünden göç edip geldiği antik Kilikya'da, bugünkü adıyla Çukurova'da Bozdoğan Türkmenlerinin yaşadığı Gökçedam/Hemite köyünde 1923'te yaşama başlar. İlkokuldan sonra kendisine verilen nüfus cüzdanında doğum tarihinin 1926 yazılı olmasıyla çeşitli kaynaklarda büyük romancının doğum tarihine dair tartışmalar yapılmasına neden olur. Yaşar Kemal'in *Yağmurcuk Kuşu*, *Kale Kapısı* ve *Kanın Sesi*'nden meydana gelen *Kimsecik* nehir romanında; ailesinin göçü, ailesinin tanıklık yaptığı dramlar, İskân Komisyonu'nun ısrarına rağmen Ermenilerden kalan evlere yerleştirilmeyi kabul

etmeyip² Osmaniye'ye bağlı Hemite'ye yerleşmeleri, göç esnasında kimsesiz bir çocuğın aileye alınması, bu çocuk tarafından babasının camide öldürölüşü, baba ölümüne bağlı olarak Kemal'in bir süre sesini yitiriş ve annesinin, kendisini korumak için yaptığı mücadele anlatılır. Kürt kökenli bir aileden dünyaya gelen Yaşar Kemal'in çocukluğu ve ilk gençlik yılları, Türkmen gelenekleriyle kültürel açıdan zengin, insan ilişkilerini hümanizmin inceliklerinin barındırdığı bir sosyal yapının hüküm sürdüğü Hemite'de geçer. Bölgede rastlanan kan davası, ağalık, feodalite, köylülerin sömürölüşü Yaşar Kemal'in etkisinde kaldığı ve daha sonra romanlarında kullanacağı sosyal konuların başında gelir. Babasının, üvey oğlu tarafından öldürölmesinden sonra aileyi ekonomik anlamda zor günler bekler. Bir kurban kesiminde amcasının elinden kayan bıçak Yaşar Kemal'in bir gözünün kör olmasına neden olur. İlk çocukluk yıllarında yörenin türkülerine, ağıtlarına ve âşıklık geleneğine ilgi duyar. Burhanlı köy okulunu bitiren Yaşar Kemal, Adana'nın yolunu tutmuştur. Yaşar Kemal, Çukurova'da çeşitli işlerde çalışır, Çukurova doğasını yakından izler, bitki ve böcekler hakkında bir botanikçiyi aratmayacak bilgiye sahip olur. Doğa sevgisi onda bir tutkuya dönüşür. Yıllar sonra İstanbul'da Mehmet Ali Aybar ile dostluğu sürerken 1962'de Türkiye İşçi Partisi'nde MYK üyesi olarak politikaya atıldığında da çevre politikaları konusundaki hassasiyetiyle gündeme gelir.

Yaşar Kemal on altı yaşına geldiğinde Çukurova'da köy köy dolaşır destanlar anlatırken ve folklor derlemeleri yaparken tanınmaya başlar. Aynı zamanda arzuhalcilik yaptığı yıllarda Çukurova Komünist Partisi kurucuları arasında gösterilerek ve Rus casusu yaftası yapıştırılarak hapishaneye atılır. Kendisinin anlatımı ile olay şöyle gelişir:

Bin dokuz yüz elli yılı nisanında hapse girdim. Adanada Kadırlili bir çocuk komünist propagandası yaparken yakalanmış. Ben o zamanlar Kadırlideydim, arzuhalcilik yapıyordum, küçük bir tahta kulübeydi dükkanım. Çocuğu çok dövmüşler, o da bildiği adların hepsiyle bir olmuş Çukurovada Komünist Partisi kurmuş. Ben de kurucular arasındaydım. Bir sabah candarmalar geldiler, şangur şungur, ellerinde kelepçeler, birini bana taktılar savcıya, sorgu yargıcına götürdüler, oradan da doğru hapishaneye. Kadırlı hapishanesinde on beş gün kaldım (Kemal, 1999a, s. 48).

Hapiste kaldığı süre içinde linç edilmekten kurtulur. Sonra Kozan'a gönderilir. İşkence görür, orada bir eşkiya tarafından bıçaklanarak yaralanır. Hapisten çıkar. Biyografisine etki edecek bireysel trajedisini derinden yaşamayı sürdürür. Abidin Dino ve Güzin Dino ile tanışması bu yıllara denk gelir. Yaşar Kemal'in, Çukurova'da folklor derlemeleri yapıp, ilk yapıtları üzerine çalışmaya

²Yaşar Kemal'in büyükannesi göç esnasında oğlundan yani Yaşar Kemal'in babasından bir istekte bulunur. İskân Komisyonunun, Ermenilerden kalan evlerden birine ailesini yerleştirmesi durumunda bunu kabul etmemesini ister. *Yağmurcuk Kuşu* romanında bu olay şöyle geçer: "Bir de senden dileğim, oğlum, o kasabaya gidersen, o Ermenilerden kalma evleri, tarlaları kabul etme. Sahibi kaçmış yuvada, öteki kuş barınmaz. Yuva bozanın yuvası olmaz. Sahiplerine hayretmeyen ev, başkasını barındırmaz..." (Kemal, 1998a, s. 95).

başladığı dönemde egemen olanın zulmüne uğradığı ve "Zilli Kurt"³ kılındığı ise kendisi tarafından birçok kez ifade edilmiştir. Adana'ya sürgün gönderilen Abidin Dino ile, folklor derlemelerini çıkardığı matbaada tanışmış olması, onun adına bir dönüşümün başlangıcıdır. İlk folklor derleme kitabı *Ağıtlar* 1943'te Adana Türksözü Matbaası'nda basılır. Kadırlı'deki yaşamı artık çekilmez olmuştur, folklor derlemelerinin yanı sıra *Demir Çarık* isimli romanı bir jandarma baskınında yok edilir (Şeker, 2014).

Abidin Dino'nun önerisi İstanbul'a yerleşmesi yönündedir. Gördüğü baskılar artınca, 1951'de Ankara'ya Abidin Dino'ya uğrar, onun referans olmasıyla İstanbul'a Nadir Nadi'nin başında olduğu Cumhuriyet gazetesine gider. Kemal Sadık Gökceli ismini başı derde girmemesi için Yaşar Kemal yapar. Röportaj yazarı olarak işe başladığı Cumhuriyet gazetesinde 1963'te politik gerekçelerden dolayı kovuluncaya kadar çalışır. İstanbul kentine yerleşen Yaşar Kemal, Anadolu şehirlerini gezmeye başlar, gazetede yayınlattığı röportajları kaleme alır. Bu yazılarında Anadolu şehirlerinin sosyal sorunlarını masaya yatırır. İstanbul artık Yaşar Kemal'in yaşamını var kıldığı, yapıtlarını kaleme aldığı ve düşüncelerini ifade etmekten dolayı da yargılandığı şehirdir.

Yaşar Kemal, yazar olmasının yanında eşitlikten ve özgürlükten yana tavır koyan politik bir aktördür. Anadolu'nun yerel sorunlarını evrensel bir bakış açısıyla yapıtlarında yansıtırken insan haysiyet ve onurunu ana felsefesi yapar. Aydın kimliğiyle kaleme aldığı denemelerinin yanında romanlarında toplumsal değişimin değdiği sosyal yapıyı, kültürü, insan ve toplum yaşamını ve fiziki mekânı bütün yönleriyle işler. Yaşar Kemal'in sosyal meselelere yaklaşımı, kişilik özelliklerinin ve yaşam deneşiminin etkisinde olduğu kadar çevresinde yaşanan iktisadi olayların bir sonucudur. Bu açıdan Ahmet Ö. Evin bize, Yaşar Kemal'in gençliğinin, Çukurova bölgesinde ta o zaman "çok büyük bir iç göçe, servetin yeniden dağılımına ve yeni sosyal çatışmaların yükselmesine yol açan tarımsal makineleşmeye, sanayileşmeye ve kentleşmeye" tanık olarak biçimlendiğini aktarır (Evin, 1980, akt; Tharaud, 2017, s. 67).

Yaşar Kemal toplumcu evrensel bir yazardır.⁴ Düşünün ki, sosyal sorun odaklı yapıtlarında ele alınan sosyal gerçeklikleri dünyanın hemen hemen her bölgesinde yaşamış bir toplulukla karşılaşılmasın. *Akaçasızın Ağaları* serisini oluşturan *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1973) ve *Yusuşçuk Yusuf* (1975) romanlarının okurda uyandırdığı sosyolojik arayışın benzerini John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri*'nde duyumsamamak için bir neden olmasa gerek. Söz konusu

³Yaşar Kemal, Alain Bosquet ile yaptığı görüşmelerin yer aldığı *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor* kitabında, yaşam hikâyesinden söz ederken "Zilli Kurt" benzetmesi yapar: "Doğu Anadolu'da koyun sürülerine, koyun damlarına kışın acıkan kurtlar girer, koyunlara saldırırlar, bir koyunu alıp götürmezler, bütün bir sürüyü ısırırlar, yaralarlar, parçalarlar kaçarlar. Kurdu dişlerince yaralanmış koyunlar iflah olmaz, ölürlermiş eninde sonunda. İşte böyle köye kurt girdiğinin sabahı köylüler atlanırlar, kurtların ardına düşerlermiş. Kurdu, kurtları yakalayınca fiske bile vurmazlar, sağlam bir zincirle, kopmaz kırışle kurtların boğazına birer zil takar onları bırakırlarmış. Kurtlar kurda kuşa, hiçbir canlıya, koyuna keçiye, eşeğe, danaya, hiçbir yaratığa yaklaşamazlar açlarından ölürlermiş. İşte Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri de bu kurt metodunu köylülerden öğrenmiş, her hoşuna gitmeyen insanın boynuna bir zil takıp bırakıyordu bozkıra. Ben sizi bilmem, benim gençliğimde boynumda hep zil oldu. Arkadaşlarımın da. İşte yazılacak roman budur. Ya korkumdan yazamadım, ya da korkumdan. "Zili Kurt" olma korkusu korkuların en belalisidir" (Kemal, 1999a, s. 74).

⁴Yaşar Kemal, Yüksek Pazarkaya'ya evrensel kimliğini şu şekilde anlatır: "Bir elim kendi toprağımda, kendi türkümdede, kendi destanımda ama Anadolu'nun büyük geçmişinden de benim elimin bir tarafı var. Yani Homeros'ta da bir elim var, eski Yunan'da da elim var" (Pazarkaya, 2017, s. 15).

romanlarda, tarımdaki kapitalistleşmenin sosyal-ekonomik sonuçları ve insan-doğa ilişkilerinin değişimi resmedilir. Romanın dokusuna yerleşen tartışmalar “değişimle” ilişkilidir. Yaşar Kemal'in roman sosyolojisini besleyen Çukurova, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesiyle, derin sosyal-ekonomik değişimlerin etkilerine maruz kalan ilk bölgedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, başta pamuk olmak üzere endüstriyel tarım ürünlerinin uluslararası piyasaya açılması ve bölgeye yabancı sermayenin girmesi, 20. yüzyılda daha da hızlanacak olan ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm sürecinin çizgisini belirler. Göçebe aşiretlerin yerleşik düzene geçmesinin zorlanması, aşiret aristokrasisi, feodalite, köyden göç ve köylünün topraksızlaşması, toprağın değer kaybetmesi, bir ölçüde hukuken korunan bir mülkiyet hakkına rağmen sosyal-ekonomik değer kaybı yaşaması, “ekolojik mülksüzleşme”, Marshall Planı tarafından desteklenen tarımda makinalaşma Çukurova'yı baştan başa değiştirirken 1950'lerle birlikte edebiyata da hem kırdada hem de kentte yeni sosyal ilişkiler, kültürel biçimler ve insan ilişkileri şeklinde yansımıştır (Kemal, 2000, Beck, 2014). Bu süreçte Türkiye'de toplumsal değişimle artan sosyal çelişkilerin yanı sıra kentsel ortamlarda yaşanan sosyal sorunlar edebiyat ve sosyal bilim tarafından heyecanla takip edilmiştir. Kıray, bir konuşmasında sosyal bilimin gazetecilikle ve romancılık türündeki yazırlarla yakın bir ilişkisi olduğunu belirtmekle beraber farklı oldukları yöne de dikkat çeker. Gazetecilerin ve romancıların, sosyal olayları ele alırken öznel davranabildiklerine vurgu yapan Kıray'a göre sosyal bilimciler ise ele aldıkları olayları bilimsel yöntemlerle ve daha geniş bir açıdan irdelerler. Kıray, ayrıca sosyal bilimcilerin, gerçekçi romancıların ve gazetecilerin yapıtlarından yararlanması gerektiğini de dile getirir (Kıray'dan aktaran Kardam, 2012). Buradan bakıldığında Yaşar Kemal'in, birçok unsuruyla toplumsal değişmeyi düşünsel kurgusuna oturttuğu yapıtlarının, yalnızca Türkiye'nin değil özellikle modern romanın kimlik bulduğu Avrupa'nın saygın sosyal bilim araştırmacılarının çalışmalarına da konu yapıldığı görülür. Eserlerini onurlandıran saygın uluslararası ödüllerin yanında yapıtları üzerine yapılan değerlendirmeler de oldukça geniş bir literatür oluşturur.⁵

İstanbul, Yaşar Kemal'in yapıtlarında özel bir yere sahiptir. Yaşar Kemal, İstanbul'u sadece bireysel varoluşunun bir parçası yapmakla kalmaz, bir tanıklık üzerinden onu dünyanın sayılı edebiyatçıları arasına taşıyacak olan yapıtlarını kaleme aldığı edebiyatının başkenti kılar. İstanbul'a yerleştiği yıllar, ülkenin çok partili hayata geçtiği, ekonomik ve sosyal değişimin hızlandığı, bunun özellikle büyük kent mekânları üzerinde gözlemlendiği tarihsel bir aralığa rastlar. Ayrıca İstanbul adeta ülkede göçün çekim yeri konumundadır. Anadolu kırsalından daha çok ekonomik nedenlerle başlayan göç İstanbul'da gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir. Gecekondulaşma birçok sosyal soruna çözüm olmakla birlikte birçok sosyal sorunla birlikte anılan

⁵ Yaşar Kemal üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları şu şekildedir: İnce, Ö. (2020). *Yaşar Kemal Türkiye'dir*. İstanbul: Eksik Parça Yayınları. *Geçmişten Geleceğe Yaşar Kemal*. Yay.Haz. Süha Oğuzertem. İstanbul: Adam Yayınları. Şeker, A. (2011). *Bir Anadolu Ozanı Yaşar Kemal*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları. Keskiner, A. (2013). *Binbir Renk Binbir Çiçek*. İstanbul: Doğan Kitap. Köybaşı, S. (2019). *Bir Devrin Çocukları-Yaşar Kemal*. İstanbul: Martı Yayıncılık. Tharaud, B. C. (2017). *Çukurova-Yaşar Kemal Edebiyatının Temelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Horta Sanz, M.J. (2013). *La figure du brigand d'honneur dans la saga de Memed le Mince de Yaşar Kemal*. İstanbul: İsis. Pierre Deleage, J. (1998). *Yaşar Kemal-Forgeron Oblige D'écriture*. Paris: Harmattan. Gürsel, N. (2001). *Yaşar Kemal- Le roman d'une Transition*. Paris: Harmattan. Uyguner, M. (1993). *Yaşar Kemal*. İstanbul: Bilgi Yayınevi. Naci, F. (1990). *Yaşar Kemal'in Romancılığı*. İstanbul: Adam Yayınları. Bohne, H.D. (2004). *Yaşar Kemal- Sanger der Çukurova*. Berlin: Dageyeli Verlag. Çiftlikçi, R. (1997). *Yaşar Kemal Yazar-Eser-Üslup*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

kentsel dönüşüm uygulamaları sürecinde zamanla çok radikal bir değişime uğrayacak olan bir olgudur. Yine bu yıllar Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları*'nda İstanbul'a göçle gelip entegre olmaya çalışan insanların gündelik hayatlarını ele almıştır. Yıllar içinde İstanbul'da, siyasal iktidarların ekonomik, toplumsal ve kentsel politikalarıyla birlikte muazzam bir sosyo-mekânsal dönüşüm yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir.

Yaşar Kemal 28 Şubat 2015 tarihinde yaşama veda edinceye kadarki sürede ülkenin sosyal gerçeklerine ilişkin değerini yitirmeyen yapıtlar üretmiştir. Sosyal bilimciler halen onun yapıtları üzerine kafaya yormaktadırlar. Bu çalışmanın konusu da edebiyat ile hayat arasındaki diyalektiği kurarak geniş yığınların beğenisini kazanan Yaşar Kemal'in tanıklığında İstanbul'un kentleşme deneyimini irdelemektir.

Kent, Toplumsal Değişme ve Roman

Tarihsel olarak 'kent' maddi birikimin, mekânsal değişimin, kültürel ve sosyal değişimin birlikteliğini temsil eder. Kentin ayırt edici yönü, ticaretin, sanayileşmenin, hizmet sektörünün, bankacılığın, burjuvazinin, kültür-sanatın, siyasetin, ekonomik-sosyal çelişkilerin ve kamusal alan mücadelelerinin etkileşim içinde değişip dönüştüğü bir toplumsal mekân olmasıdır. Devasa yapısal değişimin göstergesi ve en anlamlı yönü olarak kent, çeşitli sınıf ve karakterlere sahip milyonlarca insan tarafından algılanabilen ve hatta zevk alınan bir nesne olmanın ötesinde, yapısını kendilerince sebeplere göre sürekli geliştiren pek çok yaratıcının da ürünü olarak kabul edilir. Kent alanında yaşanan değişimler bir ülkenin geleneksel yapısını geride bırakarak yeni arayışlara yöneldiğini de gösteren önemli bir unsurdur (Lynch, 2020, Özer, 2013, Kıray, 1999a).

19. yüzyılda Batı'da sanayileşmenin ve modernleşmenin etkisiyle insanlık ilk kez mega kentlerin oluşumuna ve bununla birlikte kitlesel sosyal sorunların ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. 20. yüzyılda aşırı kalabalıklaşan kentler; trafik, konut gereksinimi, yoksulluk, evsizlik, stres, şiddet, psikososyal sorunlar vb. nedenlerle ütopyalara model olmaktan, cazibe merkezi olmaktan çıkmış, distopyaların ve bilimkurgunun kasvetli dünyalarının mekânı haline gelmiştir (Demir, 2019). Sanayileşme, modernleşme ve burjuvazinin biçimlendirdiği sanat dünyasında edebiyatın bir türü kabul edilen roman bu tarihsel iklimde ortaya çıkmıştır. Modern kentlerin bireylerine odaklanan roman, Batı'dan dünyaya yayılışının yanı sıra dünyanın birçok bölgesinde de bulunduğu toplumsal yapıların koşullarına uyarak bir gelişim göstermiştir. Roman, çeşitli olaylar etrafında birey ve topluma eğilirken modernliğin yapısal bir ögesi kabul edilen mekân boyutuna da önem vermiştir. Roman kahramanlarının yaşadığı ve roman olaylarının geçtiği kent alanı modernliğin etkilerini, sonuçlarını ve gündelik yaşamı göstermesi açısından oldukça ilginç maceralara ev sahipliği yapar (Aksoy, 2011). Nihayetinde, burada "modern edebiyatın, en azından pek çok örneğinin, kentsel gerçekle ne kadar iç içe geçmiş olduğunu" anımsatmak faydalı olacaktır (Berman, 2014, s. 468). Dolayısıyla değişen kentlerde yaşanan insan-insan, insan-toplum, insan ve doğa ilişkileri günümüz romancılarının inceledikleri yapıtlarında kullandıkları öğelerin dinamiklerini oluşturmaktadır. Modern edebiyatın yazarlarından Yaşar Kemal de bu bağlamda sosyal bilimcilerin incelemesi gereken yapıtların yaratıcısıdır.

Roman, edebi bir tür olarak her ne kadar bireyin hallerine, kendisiyle ilgili meselelerine değinse de asıl sosyolojik değerini, toplumsal yapıdan kaynaklı sorunlara eğilmesinden alır. Daha

doğrusu, “romanın baştan beri gerçeklikle kuvvetli bağlar kurmayı amaçlayan bir tür olduğu” (Parla, 2003, s. 162) gözetildiğinde büyük ekonomik ve sosyal değişmelerin, kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan yapısal sorunların, insanlar ve toplumlar üzerindeki etkilerinin konu edilmesi romanın sosyal bilim çalışmaları için de önemini ortaya koymuştur. Örneğin sanayileşme ve kentleşmenin toplumsal sonuçlarını irdeleyen bir sosyolojinin her iki olgunun tarihsel bir anda insanların hayatını nasıl etkilediğine tanıklık eden ve bunu edebileştiren roman geleneğine kayıtsız kalması imkânsızdır. Yaşar Kemal’in romanları da Türkiye’de “büyük dönüşüm”ün yaşandığı bir dönemde, bu dönüşüme maruz kalan, onun sonuçlarını deneyimleyen ve gözlemleyen bireylerin doğayla, kentle kurdukları ilişkileri anlamak isteyen kent sosyologlarının dikkatini üstüne çekmeyi başarmıştır.

Son zamanlarda, Yaşar Kemal’in İstanbul romanlarındaki kentsel değişimin farklı görünüşleriyle ilgili yapılan çalışmalar ön plana çıksa da unutmayalım ki, yazarın romanlarının tarihsel dökümünde “değişme” adına asıl mesele Çukurova’dadır. Yaşar Kemal’in yarattığı Çukurova dünyasında insan kadar önemli bir yer tutan doğa, romanının ekolojik döngüsünü yapılandırmak için kullanılır. Doğa her şeyden önce insanın yaşadığı çevre olarak vardır; kimi zaman yaşamak için boğuştuğu bir düşmandır, kimi zaman bazı ahlâksal değerlerin simgesi şeklinde iş görür (Moran, 1999). Bu çevre, maddi değişimin etkilerine açık bir şekilde anlamlandırılırken, İstanbul şehrine yönelen romanlarında ise toplumsal değişimin arka planda olduğu yer yer “ideal kent” görünümünün ötesinde distopik kent manzaralarıyla karşımıza çıkar. Denebilir ki, farklı sosyal-tarihsel mekânlarıyla, yaşanan değişimle, devingen kent duygularıyla ve insan tipleriyle İstanbul’da gündelik hayat, Yaşar Kemal’in yapıtlarında toplumsal yapıyı anlamamıza ve yorumlamamıza imgesel bir katkı sağlar.

Yaşar Kemal’in Röportajlarında/Denemelerinde Değişimi ve Kenti Anlamak

Yaşar Kemal’in röportaj muhabirliği başlı başına ele alınması gereken bir konudur. Yaşar Kemal, 1950’li yıllardan itibaren Türkiye sosyal gerçeklerini derinlemesine incelemiş, sahada gezerek bunların sosyolojik yapısını edebiyatçı duyarlılığıyla araştırmıştır. Röportajlarını, bir roman sürükleyiciliğinde kaleme alan Kemal, röportaj konusuna *Milliyet Sanat Dergisi*’ne 1975’te verdiği mülakatta şöyle yaklaşır:

Bir insanın kendi işi üzerine konuşması epeyce zor. Yaşamım boyunca röportaj benim ana işlerimden birisi oldu. Koşullar bana yardım etseydi röportaj yazarlığımı bugüne kadar sürdürürdüm... Röportaj bir edebiyat türüdür, onun için bize insan yaşamını, gerçeğini en güzel veren bir daldır. Ne kadar röportaj yapmışsam, onu sonuna kadar yaşadım diyebilirim (Kemal, 2009, s. 114-116-118).

Röportaj yapmak amacıyla İstanbul başta olmak üzere Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde bulunur. Örnek vermek gerekirse 1951’de gittiği Diyarbakır’dan, “akrepler şehri”, ‘gül şehri’, ‘pis pis kokan hanlar şehri’, ‘karpuz şehri’, ‘...surları, mimarisi, camileri, sanat abideleri yeni yapılacak otelleri, eşsiz tabiatıyla turist şehri’... ‘tezatlar şehri’” olarak söz ederken 1955’te ziyaret ettiği Kayseri’deki izlenimlerini; “kümbetleri, kervansarayları, camileri, mescitleriyle Kayseri eski bir şehirdir. Sokakları, caddeleri de öyle. Kayseriye girince yedi yüz yıl öteye gidiyorsun elinde olmadan. Selçuk devrine, ta Bizans devrine gidiyorsun... Şu dört yıl içinde Kayseri bambaşka bir

Kayseri oldu. Evler, apartmanlar, hanlar, oteller yapıldı. Caddeler açıldı..." cümleleriyle anlatır (Kemal, 1999b, s. 10, 1999c, s. 197).

İstanbul'da sosyal yapı değişmesini ele aldığı röportajları ise 1950'li yıllar ve sonrasında kapsar. Yaşar Kemal 1950'lerin başında köylülüğün, tarımın makineleşmesiyle değişime uğramaya başladığı süreçte İstanbul şehrine göç, gecekondular ve kent sorunları üzerine röportajlarını yaparken, gecekondular üstüne ilk sosyal bilim çalışmasını çok sonraları 1962'de, "Zeytinburnu: Gecekondular Bölgesi" adıyla Prof. Dr. Charles Hart yapacaktır. 1960 sonrası planlama dönemiyle göç ve gecekondular çalışmalarına önemli bir yönelim olduğunu eklemek gerekir. Yine 1955'lerde Yaşar Kemal, Çukurova'da traktör meselesinin bölgenin sosyal değişimine etkilerini aktarırken, sosyoloji bu değişimi 1970'te inceleyebilmiştir (Mortan, 2019, Özbay, 2015).

Yaşar Kemal, "Neden Geliyorlar?" isimli 1960 tarihli röportajında, İstanbul'a Anadolu'dan göç eden insanların anlatıları etrafında "köylerden şehre akının" gerekçelerini sosyal ve kişisel sebeplere dayandırarak asıl meseleye vurgu yapar: "Köyden ayrılışların türlü sebepleri var. Nüfus artıyor, tarla bütün aileye yetmiyor, ver elini gurbet. O yıl kurak gidiyor, aç kalıyorlar, ver elini gurbet. Üst üste üç yıl kurak gitti mi, o köyde artık durulmaz oluyor. Bir tanesi de traktör yüzünden..." (Kemal, 1999d: 152). Bu dönemde kırdan başlayan kitlesel göçün kentlerde ortaya çıkardığı en önemli sosyolojik olgu gecekondulaşmadır. Tarımın kapitalistleşmesiyle birlikte köylerinden kopan insanlar büyük oranda İstanbul'a yönelirler. Kırsal alandan başlayan göç, insanların yaşam koşullarına, yaşam beklentilerine, yaşama tutunma mücadelelerine, yerleşim yerlerini kullanma biçimlerine kısaca kente her açıdan dokunuşlarına etki eder. Örneğin kırsal nüfus kentte niteliksizleşir ve kitlesel göçle birlikte niteliksiz emeğin çoğalması kentte işsizliği artırır. Nitekim, Yaşar Kemal 1962'de kaleme aldığı bir denemede; kent işsizliği sorununa dikkat çeker: "Artık Anadolu'dan gelenler İstanbul'da işsiz kalıyorlar. Gelmeyecekler mi dersiniz. Gelecekler, gene gelecekler. İstanbul bir umut kapısı, iş olmadığını bile bile gelecekler. Bu umut duvarına başlarını mutlaka bir kere vuracaklar. Ondan sonra başka umut kapısı deneyecekler. Akın akın, nerede iş adı duyarlarsa oraya koşacaklar..." (Kemal, 2000b, s. 310).

Yoksul nüfus göçünün beraberinde getirdiği bir başka şey ise artan barınma sorunudur. Planlı kentleşmeden uzak şehirleşme anlayışı, konut stoğunun yeterli olmayışı, sosyal konut yaklaşımına uzak tutumlar, konut alım gücü olmayan insanların tercihini yasal olmayan bir arayış kabul edilen gecekondular yapımına itmiştir. Gecekondularla ilişkin değerlendirmelerinde gecekondular yaşamının dayanışmacı/paylaşımçı ilişkilerine, ekonomik yönüne, güvenli ve keyifli yanına dikkat çekmekle birlikte zahmetli ve çileli yanına da vurgu yapan Erman'a göre (2022, s. 44): "köyden göç eden yoksul aileler için gecekondular, kendi mekânlarını kendi tercihleri doğrultusunda oluşturma imkânını sağlamasından dolayı, tüm zorluklara karşın, olumluluk içermektedir." Gecekondular yaşamının çileli yanına Yaşar Kemal de 1959'da yazdığı "Anadoludan Gelenler" yazısında yer verir:

Bu olacak iş değil. Yıllardan beri gecekondular, gecekondular... Yıkılıyorlar, perişan ediliyorlar, başka yerde, başka semtte gene binlercesi çıkıyor. O da olmazsa çadırlarda yaşıyorlar. Bu gecekondular da insan yaşar mı? Daracak, ışık girmez, on kişilik bir aile bir odada... Mutfağı helası, suyu, ışığı yok. Yolu yok. Çamur deryası, toz çölü. Bu kadar kötülük, insanlığa sığmaz işler bir arada. Gördükçe hallerini insan inciniyor canım! Bu yığını buradan atmalı. Göz görmemeli hallerini. Nereye giderlerse gitsinler. (Kemal, 2000b, s. 14)

Bir başka yazısında gecekonduya ilişkin düşüncelerini somutlaştırır:

İstanbul koyakları, tepeleri, sırtları gecekonduyla dolmuş. Yurdundan kopup gelenlerle dolmuş. Birer gözcük sandıklardan, tenekelerden, topraktan, kerpiçten, kırık tuğladan yapılmış evler. Bir adamın yarı beline gelen evler. Çarpık, yamrılmış, penceresiz, bir tuhaf evler. Çamurlu, tozlu, yokuş yukarı, lağım kokan, lağımı akmış sokaklar... Ve pisliğin içinde yarı bellerine kadar debelenen yüzlerce çocuk. Çocuklar, çocuklar, çocuklar... Kirli, paslı, kirden renklerini yitirmiş çocuklar. Gecekondular da bölge bölge kurulmuş. Karadenizliler çoğunluk buradaysa, Kastamonulular, Bayburtlular, Erzurumlular şurada... (Kemal, 1999d, s. 149)

Benzer yönleriyle yaşadığı Menekşe'ye de dikkat çekmeyi ihmal etmez: "Burası bir gecekondulu şehridir. Önde deniz. Arkada kaygan Basıncöy. Bizim evler. Yanda anlı şanlı Florya. Zengin, milyoner villaları. Mutlu azınlığa dayamış sırtını fıkara Menekşe gecekonduları" (Kemal, 1999e, s. 42). İstanbul'da gecekondulaşmanın, yeni yerleşim yerleri açılmasının ve bunun sosyal niteliğini Yaşar Kemal, "Denizler Kurudu"da ayrıca ele alır: "Menekşe yamaçları, eskiden bataklık olan dere kıyıları şimdi tepeden tırnağa gecekondularla sıvalıdır. Küçücük, na bu kadar, bu kadar küçücük evler. Kontrplaktan, tahtalardan, briketten, ne bulmuşlarsa, Allah ne veriyse onunla yapmışlardır evlerini, yapmışlar, başlarını sokuvermişlerdir (Kemal 1999e, s. 90).

Yaşar Kemal'in kaleminden ve sosyal gözlem dünyasından anlatılan İstanbul'daki demografik yığılmanın nedeni aslında Türk toplumundaki değişimin ana eksenini oluşturan köylülüğün çözülüp, topraktan koparak şehirlere göç etmesiyle yakından ilişkilidir. Kırsal toplumsal yapıda nüfusun giderek küçülmesini beraberinde getiren ekonomik-politik dönüşüm, kuşkusuz bazı sosyolojik meseleleri gün yüzüne çıkarmıştır. Büyük şehirlere yapılan göç sonrasında şehirleşebileceklerin yanında ücretli işçi konumuna düşenler, göç edenlerin köylülüğten çıkmaları, toplumsal uyumları, yoksulluk gibi olgular kentte yaşanan sosyal sorunlar içerisinde geniş bir yer kaplar (Kıray, 1999b). Bu anlamda İstanbul'da göçle birlikte ortaya çıkan gecekondulaşma, sokak çocukları, yoksulluk, çevre kirliliği, çarpık kentleşme ve işsizlik gibi birçok sosyal olgunun edebiyatın da konusu yapıldığı söylenebilir. Örneğin Yaşar Kemal'in röportaj örgüsüyle kaleme aldığı *Allahın Askerleri*, 1970'li yıllarda büyük kent ortamında sokak çocukları sorununa değinen bir yapıt olarak kabul edilir (Şeker, 2014). Ayrı bölümler hâlinde kurgulanan yapıtta Kemal, "Nar Ağacını Kuşatmış Hanımelleri ve Nanik Üstüne"de ailesi doğudan göç etmiş yoksul Zilo çocuğun İstanbul'daki hayat mücadelesini, çocukla yaptığı görüşmeden yola çıkarak aktarır. Röportaj boyunca İstanbul şehri, okurun gözünün önüne gelir. Kitapta İstanbul'un gecekonduları, yoksul semtleri, işportacıları, büyük şehrin kalabalığı aktarılırken: Karaköy, Yemiş İskelesi, Haliç, Fener, Balat, Fatih, Dolapdere, Eminönü, Unkapanı, Kadıköy, Beylerbeyi, Florya, Yeni Cami, Mısır Çarşısı, Süleymaniye Camisi, Beyoğlu, Sirkeci, Zeytinburnu, Şehdazebaşı, Haydarpaşa, Cibali, Gülhane Parkı, Tophane, Sarayburnu, Harem İskelesi, Galata Kulesi, Eyüp Sultan, Kumkapı, Moda Burnu, Yeni Kapı, Emirgan, Büyükkada, Cağaloğlu, Mevlanakapı, Bakırköy, Yeşilköy, Küçükyalı, Menekşe, Basıncöy, Şenlikköy, Çekmece, Kocamustafapaşa, Osmanbey, Samatya gibi yerleşimler ve tarihi mekânlar isim olarak geçerken adeta değişmekte olan şehrin silueti verilir (Kemal, 2000a). "Geceye Yağmur Çiselerken"de 1970'li yılların sonlarına doğru görünen ve günümüzde önemli bir kentsel sosyal soruna dönüşen sokakta yaşayan çocukları İstanbul'daki kent karabasanları olarak dile getirir:

İstanbul şehri anbean değişiyordu. İnsanları da değişiyordu İstanbul şehrinin... Anadolunun çok yoksul yörelerinden İstanbul'a, İstanbul'un çok yoksul semtlerinden Sirkeciye çocuklar akıyorlardı, yüzlerce binlerce... Yankesici, tufacı oluyorlardı. Söğüşçü, düpedüz hırsız, kaçakçı oluyorlardı... Canlarını dişlerine takmışlar bir lokma ekmeğin ardında koşuyorlardı, bileniyorlardı yaşama karşın... Doludizgin gidiyorlardı İstanbul şehrinde... Pisliğin, yoksulluğun, acımasızlığın bataklığına saplanmışlar debeleniyorlardı. Sirkeciye açlıktan, hastalıktan ölüyorlardı. Eminönündeki vapur iskelelerinde kaç tane donup ölenin yerini, yani dondukları yerleri gösterdiler bana... (Kemal, 2000a, s. 60).

Göç, gecekondulaşma, sokak çocukları derken, İstanbul'da, yoğun göç sonucunda barınma gereksinime bağlı oluşan gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeyle doğal çevrede yaşanan değişim kuşlar üzerinden de tartışılır: "Her yıl ekimden kasım sonuna kadar kuşların akını başlar Floryaya. Bu gelen kuşlar küçücük kuşlardır. İskete, ispinoz, florya, saka... Daha da başka, türlü türlü küçücük kuşlar... Kadim zamanlardan bu yana küçük kuşların uğrak yeridir Florya düzlüğü..." (Kemal, 2000, s. 167). Ancak bu doğa parçası zamanla yerleşime açılır. Kuşların peşinden koşan çocuklarla yaptığı röportajdan sonra Yaşar Kemal, İstanbul'daki çevresel değişimi kuşları konu yaparak sürdürür:

Artık gelecek yıl buraya kuşlar gelemeyecekler, apartmanların, evlerin, dükkanların arasından kendilerine konacak diken, yiyecek diken tohumu bulamayacaklar. Belki apartmanların üstünde bir süre uçacaklar. Florya düzlüğündeki bu değişikliğe şaşarak uçup başka, apartmansız, dikenli tohumu bol başka bir ova bulacaklardı. Oysaki burası bin yıldan, iki bin, üç bin, belki de bilinmeyen bir süreden beri kuşların gelip geçerlerken konak yerleriydi... (Kemal, 2000a, s. 177).

Yaşar Kemal'in Romanlarında Kent, Değişme ve İstanbul

*"İşte kuşlar da gitti."
"Giderler, aldırma," dedim.*

Kuşlar da Gitti

Yaşar Kemal'in İstanbul romanlarına geçmeden önce değişim odaklı Çukurova romanlarına değinerek başlamak faydalı olacaktır. Yaşar Kemal, birçok romanında Çukurova'daki toplumsal değişimi, insan-toplum, insan-doğa etkileşimini, maddi dünyanın değişimini sosyolojik bir bakış açısıyla anlatır. Dolayısıyla Yaşar Kemal'in, Türkiye'de kapitalist tarımsal dönüşümün ilk emarelerinin yaşandığı Çukurova yöresinde geçen yapıtları değişim odaklıdır. 1949'larda Marshall Planı'yla binlerce traktörün geldiği yörede tarımda makineleşmenin sonuçlarının yanı sıra yaşanan ağalık-eşkıyalık-yoksulluk-pamuk ırgatlığı vb. gibi işlediği temalarda aslında bu dönüşümün iktisadi boyutlarını vurgular. Ayrıca Yaşar Kemal, Çukurova'nın sosyal-kültürel-ekonomik yapısının etki ettiği insan ve toplum ilişkilerini, evrensel insan gerçekliğini roman kahramanları yolu ile okurla buluşturur. *Akçasazın Ağaları* adıyla iki cilt halinde yayınlanan *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, *Yusufçuk Yusuf*⁶ ve *Hüyükteki Nar Ağacı* ile yer yer *Dağın Öte Yüzü* roman üçlemesi bu anlamda

⁶Yaşar Kemal, Çukurova toprağındaki endüstrileşmenin sosyal yapıya etkilerini ele aldığı *Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufçuk Yusuf* romanlarının üçüncü cildi olarak kurguladığı *Kırmızı Leylek*'i yazmamıştır.

çözömlenmeye değerdir. Örneğın *Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufçuk Yusuf* yapıtlarında değışmenin yozlaştırıcı yanını tartışmaya açarken, sosyal ve kültürel atmosferini de betimler. *Akçasazın Ağaları*'nı yazdıktan sonra kendisini "kim sorsa, hep, ben değışmenin romancısıyım" diye tanımlar. Bu açıdan Alain Bosquet'in, Yaşar Kemal'in romanlarındaki kişilerin özelliklerini anlatırken kullandığı "Ortaçağdan ve tarım döneminden çıkıyorlar ve birdenbire makineleşmeyle, sonra da her şeyin altüst olduğı bir çağdaşlaşmayla karşı karşıya kalıyorlar" saptamasına yazarın verdiği yanıt şu şekilde olmuştur: "Romanlarımda da değışmeler başlıca konumdur. Koşullar değıştikçe insanın değışmesi, insan değıştikçe doğanın değışmesi, insanın bu macerası, hayranlık verici bir maceraydı benim için..." (Kemal, 1999a, s. 133-170). Yaşar Kemal, kent sosyologlarından Mübeccel Kıray ile *Demirciler Çarşısı Cinayeti* üzerine yaptığı bir konuşmada ise bu konuya bakışını şöyle anlatır:

Demirciler Çarşısı Cinayeti üzerine konuşurken Mübeccel'e sordum: "Mübeccel dedim, *hani 19. asrın çok büyük romancıları var. Doğanın insanla birlikte değıştirilmesi ve insanın kaderinin doğanın kaderiyle bir olması, insan trajedisıyla doğanın trajedisinin birleşmesi, insanlığın en büyük sorunlarından biriyse, o zaman niye bu işi 19. yüzyıl romancıları yapmadı da bana kaldı?"*

Mübeccel dedi ki; "Çukurova'ya kırk bin traktör geldi, bu iş birdenbire senin gözünün önünde oldu" (Pazarkaya, 2017, s. 37).

Aynı romanda, ağaların toplum üzerindeki baskısını yönlendiren kasaba ve kentle bağlantılı ilerleyen bürokratik oligarşinin soluğunu da duyumsatır. Bunu yaparken de bir yandan romandan beklenen estetikten asla taviz vermez, kaba siyasi söylemlerden kaçınır, diğeryandan da anlatisında toplumsal olanı inşa ederek sosyal analiz için bir zemin inşa eder (Şeker, 2020a).

Yaşar Kemal'in İstanbul romanlarında ise kentsel-ekolojik dönüşüme değindiğı izlenimi hakimse de asıl olarak kapitalist kentleşmenin ortaya çıkardığı göç, yoksulluk, gecekondulaşma ve çevre kirliliğı gibi toplumsal meseleler önemli bir yer tutarlar. Aşağıda genişçe tartışılan, olay örgüsünün İstanbul'da geçtiğı *Deniz Küstü* ve *Kuşlar da Gitti* değışen kent ve insan gerçekliğı çerçevesinde ele alınacak yapıtlarıdır. Yaşar Kemal, kent ortamında geçen bu romanlarında toplumsal değışme, komşuluk ilişkileri ve geleneklerin değışimi gibi olguları roman içeriğinde işler (Şeker, 2020b). Bu düzlemde Yaşar Kemal'in İstanbul romanları, kent sosyologlarının ilgisini çekecek düzeyde ekonomik, toplumsal ve ekolojik veriler içerir.

Yaşar Kemal'in romanlarında işlediğı kentli, kasabalı ve köylü roman kahramanlarını da dönemin sosyal tiplerinden yola çıkarak ele aldığını görürüz. *Akçasazın Ağaları*'ndaki Cafer Özpolat, Hacı Kurtboğay, Ala Temir Ağay ve Mahir Kapakçioğluy kasabalı sosyal tip örnekleridir. Akyollu Mustafa Bey ve Sarioğluy Derviş Bey, kent ortamlarında bulunmalarına, İstanbul gibi imparatorluklara başkentlik yapmış bir şehirde eğitim almış olmalarına rağmen feodal nitelikleri ağır basan köylü toprak ağası tiplerine örnektirler. Bunların çocukları ve torunları ise Adana'da fabrikalaşmanın, kentsel birikimin ve değışimin temsil ettiği karakterlerdir. *Bir Ada Hikâyesi*'nde Giritli mübadil Musa Kazım Efendi ve Melek Hatun ise kentli figürlerdir. Bu roman kahramanlarının hepsinin sosyolojik bir zemini bulunmaktadır. *Deniz Küstü*'de gecekondu karakterler yanı

başlarında az gelişmişliğin modernizmini yaşarken muazzam bir kentsel dönüşüme gündelik hayatları üzerinden bir ölçüde katılırlar. Yaşar Kemal'in anlatımı ile:

Son İstanbul romanımda, Deniz Küstü'de iki tane toprağından kopmuş insan aldım. Selim Balıkçı ile Zeynel Çelik'i... Şimdi bu iki insan hem sonuna kadar toprağına bağılı kalmaya çalışıyor, hem de bu yabancılaşma rüzgârının ortasında kökünden koparılmak için her şeyi yapıyorlar. Ve yabancılaşmış, can çekişen bir şehirde, can çekişen bir doğa ortamında, can çekişen insani değerlerin romanını yazmaya çalıştım (Pazarkaya, 2017, s. 27).

Değerlerin değişimi ve yabancılaşma İstanbul romanlarında genelde kentsel değişim ve ekolojik yıkım süreci içinde ele alınır. İstanbul'u çevreleyen Marmara Denizi de bundan payına düşeni alır. Ayrıca Yaşar Kemal, her ne kadar eserlerinde deniz etiğı ifadesini kullanmamış olsa bile deniz ekosisteminin hassas dengesinde yunusların rolüne, av ve avcı türler arasındaki hassas dengenin korunması gerekliliğine işaret eden saptamalarda bulunmuştur. Yaşar Kemal'e göre, yunusları yok edilen Marmara Denizi'nde biyoçeşitlilik ağır yara almıştır (Özdağ, 2019). Bunu Yaşar Kemal, *Deniz Küstü* romanında örnekler. Romanı çözümleyen Gökalp'a göre Yaşar Kemal:

Öğleden sonra çıkan, Torosların üstünde büyüyen küçük bulutla ve o vadadaki insanlara serinlik getiren deniz rüzgârıyla sezilen ve yapıtlarında pek yer almayan denizi İstanbul'da, oturduğu mahallenin aşağılarındaki Menekşe köyünün balıkçılarına eşlik eden deneyimli bir balıkçı olarak bulur. Deniz Küstü'de bu kişilerin gerçek ya da imgesel maceralarına yer verir. İstanbul'a övgü olan bu metinde Marmara Denizi ve can çekişen yunusları, balıkçılar ve İstanbul kadar birer roman kişisidir (1998, s. 23).

Gündelik yaşamın edebiyat, yani dil ve yazı aracılığıyla düşünce ve bilincin alanına girmesi üzerinde durulması gereken bir konudur (Lefebvre, 1998). Yaşar Kemal, *Deniz Küstü*'de kentteki gündelik hayatı edebi bir dille verir. Toplumun, tarihin ve insanın edebi metinde olması bu olguları açıklığa kavuşturması, gündelik hayatın birçok yönden görülmesine olanak sağlar. Buradaki mesele kentte düğümlenmektedir. Zaman-mekân ilişkisi açısından düğümlenmiş yer akışkan İstanbul kentidir. Yazarın kendisi de romanın içindedir. Selim balıkçıyla birliktedir. Marmara Denizi'nde bilinçsiz avlanma, yağlarını almak için yunus katliamı, ekosistemin bozulması karşısında "deniz bize küsecek" diyen Selim'in adını, "deniz küstü Selim"e çıkarır (Kemal, 1998b: 49). Selim'in imgeleminden İstanbul kenti şöyle betimlenir:

Eminönü, Ahırkapı, Kumkapı, Narlıkapı, Topkapı, Bakırköy... Deniz, yıldızlar, gökyüzü, ay, güneş, yollar, ağaçlar, Çamlıca, Adalar, ışıklar, bulutlar, tekneler, vapurlar, kalın bir ses, Beyoğlu, Çiçekpazarı, uzun minarelerin gölgeleri düşmüş, Süleymaniye'nin, Yeni Caminin, Yağ İskelesinin, Azapkapının, Halicin, Sultanahmedin, Topkapı Çeşmesinin gölgesi denize düşmüş... (Kemal, 1998b, s. 62).

Yaşar Kemal, İstanbul'u tarifleyen anlatılarıyla bir kent imgesinin oluşumuna katkı sağlar. Burada kent imgesinden kastedilen şey, her kent için kişilerin bireysel imgelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir halk imgesini nitelendirmesidir. Ya da sosyolojik bağlamda çok sayıda kentlinin oluşturduğu bir dizi 'halk imge'sinden bahsedilebilir. Bir mekânın sosyal ilişkiler açısından

anlamı, işlevi, tarihiyle ilişkisi ve ismi bile onun imgelenebilirliğini etkileyebilir. Sonuçta yolların, sınırların, bölgelerin, odak noktaların ve işaret öğelerinin etkisi de göz önüne alınır (Lynch, 2020).

*Deniz Küstü'*de İstanbul'un toplumsal değişimi maddi ve psikososyal öğeleriyle değerlendirilir. İstanbul'da Haliç, Boğaz, Beşiktaş, Eminönü, Menekşe, Karaköy, Çiçekpazarı, Hasköy, Balat, Kadıköy, Feriköy, Şişli, Beşiktaş Yemiş İskelesi, Balıkpazarı, Çekmece, Beyoğlu, Ahırkapı, Fener, Yeşilköy, Florya, Çağaloğlu, Dolmabahçe, Boğaziçi Köprüsü, Mısır Çarşısı, Unkapanı, Büyükada, Eminönü İskelesi, Çemberlitaş, Kasımpaşa, Burgaz, Cibali, Şişhane, Selimiye, Çamlıca, Ayasofya, Kız Kulesi, Küçükçekmece, roman kahramanlarının var oluş sergiledikleri mekânlardır (Kemal, 1998b). Yazar, romanda Haliç'in o tarihlerdeki yazgısıyla bağ kurar:

Haliç kirlî, sarı, kırmızı, mor, renk renk ışıklar vurmüş, çimçig, ışıkları çarpıtan, usulca çalkandığında renkleri birbirine karıştıran, bir tekne, vapur geçtiğinde de derin, karanlık bir kuyuya benzeyen, çok büyük, çirkin apartmanların, kötü, karanlık, isli fabrika bacalarının, çatılarından, duvarlarından yöreye pas akıtan fabrikaların çevirdiği, sapsarı pasla dolmuş, çirkef, boş tenekelerin, bidonların, leşlerin yığıldığı, at, köpek, martı, yabandomuzu, kuş, binlerce kedi leşinin atıldığı, kokudan insanın burnunun direğini kıran, orada çok aşağıda pelte, saydam, bulaşık, sallanan, kurt düşmüş, kıvıl kıvıl kaynaşan, yanından geçilmeyen, içinde oyuncak gemiler gezinen, oyuncak köprüler kurulmuş, can çekişen, bir yanı canlı, oynayan, kımıldayan, bir yanı lime lime, çürümüş, eski zamanlardan kalma, kokan bir yaratığa benziyordu (Kemal, 1998b, s.154).

Yaşar Kemal, İstanbul'da simgeleşen yerleri romana bir sorunsal olarak yerleştirir:

Azapkapı Camisinin karşısında, sebze halinin önünde başlayıp Halicin ortasına kadar arka arkaya, borda bordaya yanaştırılmış eski, karanlık, katran kokulu Laz takalarının buğulu kokusu, ağırlığı, bitkinliği içinde birbirlerine sokulmuş uyumuşlardı, şafakla birlikte vapur düdükleleriyle uyandılar. Bu eski takalarda insanlar oturuyorlardı, bekarlar, gurbetçiler, işsizler... (Kemal, 1998b, s. 255).

Yaşar Kemal, Haliç'i tasvir ederken eş zamanlı olarak İstanbul kentinin genel manzarasını da kritik eder:

...Haliç ta Bizanstan beri insanı, açlığı, leşleri, fabrikaları, yağları, çıplağıyla çürümüş, Beyoğlu, Galata Tüccarları, Galata Kulesi, insan alım satımı, çil çil Osmanlı altınları, çürümüş, her zaman, yıkılıp bitinceye, tükeninceye kadar bir ortaçağ şehri, Beyoğlunda kumarhaneler, kumarhanelerde öldürülen, soyulanlar, çürüyenler... Çamur içindekiler, akın akın açıklıktan gelenler, Zeytinburnunda, avuç içi kadar suntalardan, tenekelerden, ambalaj sandıklarından yapılan evler, Gültepede, Fikirtepede, biraz ışık, bir çeşmeden akan birazcık su, Kuştepe, İstanbulu çevirmiş bütün tepeler, delik deşik evler... (Kemal, 1998b, s. 257).

Deniz Küstü romanının erkek kahramanı Selim balıkçı Menekşe'de oturmaktadır. Anadolu'dan göç alan bu yerlerde gecekondulaşma yoğun gözlenen bir olgudur. Romanda Selim'in evi yakıldıktan sonra etraftaki insanların çabasıyla gerçekleştirilen bir gecekondu yapımı şöyle aktarılır: "Gecekondu yapımı bir imece işidir, gecekondu işinde dost düşman yoktur, düşman

bile yardım eder. Akşama sabaha kalmaz bu gidiş, bu çalışmayla Selim balıkçının evi biter" (Kemal, 1998b, s. 166). Sosyal gangster karakterinde kurgulanan ve polisler tarafından aranan Zeynel'in, soyduğu bankalardan çaldığı paraları, gecekondularda yaşayanlara nasıl verdiği anlatılır: "Gitmiş yıkılan Ümraniye gecekondularına, alın bu paraları, bu paralar sizin, demiş..." (Kemal, 1998b, s. 203). Yaşar Kemal romanında, okuru, İstanbul'da bir kent sorunu haline gelmiş gecekondulaşmayı düşünmeye iter. Yine, romanda bu kaçak yapıları yıkan Veziroğlu Halim Bey örneğinde verilen tiplerin, arsaları satın alarak şehri betonlaşmaya açtıkları görülür. Bu zengin müteahhitlerin satın aldıkları arsalarda kimi zaman gecekondu semtleri bulunur. Yıkılan semtlerden ayrılanlar tekrar gecekondu yapmak için İstanbul'a dağılırlar (Kemal, 1998b). Kısaca, *Deniz Küstü* romanında toplumsal yaşamın mekânlarında yaşanan değişimlerin bireylerdeki etkileri çevreyle ilişkileri üzerinden İstanbul kent kimliğiyle yansıtılır. Romanda, yaşam alanı -ya da mekân- İstanbul kentinin tüm coğrafyasını içerir. Anlatı mekânını oluşturan Marmara Denizi, kamusal mekânlar, gecekondu alanları İstanbul kentini romana taşır. Bu özelliğiyle, romanda evrenin küçük bir modeli yaratılmakta, bir "mikro kosmos"tan hareket edilerek tüm evreni kapsayıcı insan ve çevre ilişkilerine varılmaktadır (Ayaydın, 2003, s. 193).

Yaşar Kemal ilk baskısı 1978 yılında yapılan *Kuşlarda da Gitti* romanında, İstanbul'da betonlaşmayla birlikte giderek azalan kuş türlerini yakalayıp, cennete girmeyi arzulayanlara satarak kuşların özgürleşmesinin yolunu açan çocukları anlatır. Bu anlatıda Yaşar Kemal, aynı zamanda romanın kahramanlarından biridir. Çocuklarla yaptığı görüşmeleri yapılandırır. Çocuklar, Ekim'den Aralık'a kadar Florya düzlüğünde ağ kurarak, içi tuzak dolu kafeslerini ağların yöresine dizmiş, gökte uçan kuşları yakalamaktadırlar. Çocuklar yakaladıkları kuşları: "Hiristiyansa kiliselerin, Yahudiye sinagogların, Müslümansa camilerin önünde azat buzat, beni cennet kapısında gözet, satarlar" (Kemal, 2000d, s. 11). Yaşar Kemal, İstanbul kent tarihini yazanların Florya düzündeki kuşların, kuş yakalayıcıların tarihine bakmaları gerektiğine dikkat çeker. İstanbul'da değişim, bu geleneği yavaş yavaş anlamsız kılmıştır. Bu kuş yakalayıcı çocukların da dile getirdikleri bir şeydir:

O zamanlar her gün binlerce kuş tutulurdu Florya düzlüğünde, binlerce kuş götürülürdü İstanbul'a, Eyüp Camisinin, Yeni Caminin, Sultan Ahmedin, Ayasofyanın, Mihrimah Sultanın, Fatih Caminin önüne: Azat buzat, beni cennette gözet... İnsanlar saldırırlardı kafeslere, birbirleriyle yarışlırlardı bir kuş satın almak için... (Kemal, 2000d, s. 37).

Yazar, *Kuşlar da Gitti*'de de İstanbul'un farklı semtlerini roman mekânı olarak kullanmayı sürdürür. Örneğin Dolapdere, gündelik hayatı içinde insan ve kültür çeşitliliğiyle yansıtılır:

O Dolapdere ki İstanbulun en cümbüşlü, karmaşık, büyüğü yeridir. İstanbul büyüktür, genişdir, uçsuz bucaksızdır, içinde karınca gibi insan kaynar ya, büyüklüğünün, genişliğinin, türlü türlü lüğünün bir sınırı vardır, bellidir. Dolapdere küçüktür ama bir dünyadır, türlü lüğün, genişliği, büyüğü, insanı, kaynaşması sonsuzdur. Korkmadan demeliyiz ki, türü içinde şu Dolapdere bu yeryüzünde bir tanedir. Yoldur, labirenttir, gecekondudur, randevuevidir, karhanedir, namuslu, kız oğlan kızdır. Kiri İstanbulu götürür... Yetmiş iki milletin adam olmamış, dikışı tutturamamışları gelmişler oraya sığınmışlar, bir baltaya sap olmuşlardır... (Kemal, 2000d, s. 42).

Roma'dan, Bizans'tan, Osmanlılardan gelen kuş yakalama ve satma geleneğinin yıllar geçtikçe kuş sürülerinin gelmemesi nedeniyle bitme noktasına geldiğini ileri süren Yaşar Kemal, gelinen ekososyolojik durumu bir ölçüde kentleş-eme-menin ya da plansız kentleşmenin sonuçları ile ilişkilendirir:

Şenlikköy, Yeşilköy, Ambarlı, Cennet Mahallesi, Telsizler, Menekşe, Florya, Basınköy kuruldu. Floryanın o güzelim menekşe dolu koyağına çirkinin çirkinini beton apartmanlar yığdılar. İşte kuşlara bu küçücük yer kaldı, denizle orman, Menekşeyle Basınköy arası... Ve kuşlar her yıl gelip bu küçücük dikenliğe sığınıyorlar. Geçen yıl bu dikenliğin sahibi de burasını, parselledi, metrekaresini üç yüz, beş yüz liradan okuttu yeni zenginlere... Altına hücum gibi arsaya hücum başladı İstanbul'da... (Kemal, 2000d, s. 53).

Değişen mekânsal dinamikleriyle kent her zaman çeşitli sosyal etkileşimlere dair formları barındırmıştır. İnsan ve kültür çeşitliliği açısından da çok karışık olan kentlerde, yaşam tarzları ve anlam dünyaları birbirinden uzak insanlar birlikte yaşamaya çalışırlar. Örneğin gecekondu/kenar mahalleler güzel konutlar coğrafi olarak yakın olsalar da bunların bakış açılarının birbirlerinden kilometrelerce uzakta olduğu fark edilir (Weber, 2022). Yaşar Kemal, bir yandan apartmanlaşmaya diğer yandan Anadolu'dan gelenlerle artan gecekondulaşmayla talana açılan İstanbul'un, o günlerde çıplak gözle görülmüş kentsel dramının başlangıcını işaret eder. Sosyal değişim de sürece eşlik edecektir. Bu anlamda, Yaşar Kemal, çocuk karakter Süleyman'ın gözünden, değişen mekânın insan kalabalığını ise Taksim alanı üzerinden paylaşır:

Köfteciler, gazete satıcıları, sıra sıra kaldırıma dizilmiş çingene çiçekçiler, altın gibi parlayan sandıklarının başında, uzun bir sıra kundura boyacıları bağırır çağırır dolmuş kahyaları, ezilmemek için oraya buraya koşuşan, birbirlerinin üstüne binmiş, sıkışmış insanlar, ayakları yalın bir köylünün yanında, kürklü, son derece şık bir bayan, çiçekçi dükkanları, pislik, kağıt, kumuk içinde kaldırımlar, benzin kokusuna bulaşmış sidik kokusu, her şey birbirine karışmış, kenetlenmiş yuvarlanıyor... (Kemal, 2000d, s. 63).

Yaşar Kemal, *Kuşlar da Gitti'*de kendi bakışından, İstanbul şehrinin acımasızlığının, yitmişliğinin, kendi kendini, insanlığını unutmuşluğunun, çok şeyler yitirmişliğinin öyküsünü toplumsal mekânların değişimiyle ele alır. Harvey'den (2016) hareketle değerlendirdiğimizde "toplumsal mekânın sadece bireyden bireye ve gruptan gruba değil, zamana göre de değişir" tezini Yaşar Kemal de bu edebi metinde adeta kurgular. Bu bize, Yaşar Kemal'in aynı zamanda güçlü bir sosyolojik muhayyileye sahip olduğunu gösterir. Kente ilişkin değişim ilişkilerini, toplumsal mekân üzerinde gözlemlemiş, göstermiş ve açıkçası yorumlayabilmiştir de. Örneğin, *Deniz Küstü'*de roman mekânı olarak kullandığı İstanbul'u içinde barındırdığı sosyal sorunlarıyla birlikte irdeler. Hızlı bir yozlaşmanın yaşandığı İstanbul'un ileride gideceği yeri, "ağır kokular içinde ölen, yıkılan, hızla çürüyen bir eski şehir" olarak özetler (Kemal, 1998b, s. 257).

SONUÇ

Tarih boyunca sosyal bilimcilerin yakından takip ettiği toplumsal değişim ve kent ilişkisi edebiyatçıların da ilgi duyduğu konuların arasında yer alır. Edebiyatçıların özellikle de romancıların kentleşmenin nedenlerini, sonuçlarını ve etkilediği insan kitlelerini ele aldıkları yapıtlarının sosyal

bilim analizleri için dikkate değer veriler içerdiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan Yaşar Kemal'in yapıtlarının toplumsal değişim ve kent çalışanlar için öneme sahip olduğunun altını çizmek gerekir. Nitekim, Türkiye'de destancılar geleneğinden gelen Yaşar Kemal'in toplumsal değişim, kırsal toplumsal yapı, değişen kent, kent hayatının farklı boyutları, çevre, toplum ve insan gibi olguları yer yer toplumcu gerçekçi bir anlayış ve aydın tutarlılığıyla edebi çalışmalarında işlediği bu metinde de ortaya çıkarılmıştır.

Yaşar Kemal'in yapıtlarında toplumsal eleştiri ekseninde kentsel görünümle ele alınırken "değişim" teması etrafında bir kent okuması anlatının odağına yerleşir. Böylece onun edebiyatının temelinde yatan bu kaygıya okur da dâhil olur. Yaşar Kemal, çevresinde değişen toplumsal koşullara, ekolojik yıkıma, kentlerin değişimine insancıl bir felsefeden eğilir. *O'na özgü okurunun* ilgisi ise burada olumsuzluğa var eden ve kent dokusunu bozmaya çalışan iktidar mekanizmasının eleştirisi olarak kendisini duyumsatır. Ayrıca Yaşar Kemal'in romanlarında Türkiye'de kırsal yapıda tarımda kapitalistleşmenin ilk örneklerini yaşayan Çukurova'dan Adana ve İstanbul illerine hem sermaye hem de iş gücü olarak yerleşenlerin sosyolojik bir okumasını yapmak olasıdır. Yazarın bazı romanlarının geçtiği İstanbul'da ise roman kahramanlarının değişim ekseninde kenti deneyimlemeleri gözlemlenir. Ayrıca Yaşar Kemal, modernleşmenin etkilerine açık kent mekânında ekonomik ve sosyal yapının dönüşümünden etkilenerek kurguladığı yapıtlarında okurun karşısına unutulmaz roman kahramanlarını çıkarır. Toplumların ve şehirlerin değişimi, bu kahramanların psikososyal durumlarını ve güncel yaşamlarını da etkiler. Kapitalizmin eşlik ettiği bu değişimin kaçınılmazlığına karşın roman kahramanları arasında uyum sağlayabilenlerin yanında yozlaşabilenlerin anlam dünyası görülebilmektedir. Söz konusu roman kahramanlarının gündelik hayatlarında "değişimle" karşı karşıya kaldıklarında sergiledikleri tutumlar ise sosyal bilimciler için üzerinde durulması gereken konular arasında yer alır.

Toparlayacak olur isek, Yaşar Kemal, sosyal gerçekler temelinde adeta göçün, çarpık kentleşmenin, günümüzde ülkelerinden kaçıp gelerek şehrin her köşesine yayılmış hareket halindeki yurtsuz kitlelerin ve neo-liberal kent politikalarının elinde savrulan "günah keçisi" kılınmış bir İstanbul şehrinin, öncesiyle sonrasıyla yarım asra yayılan faturasını edebiyat denkleminde görmek isteyenler adına belleklere dokunan vicdanlı bir kapı aralar.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Süreyya E. (2011). Peyami Safa'nın romanlarında parçalanmış modern kent. *İdealkent*, 3, 184-201.
- Ayaydın, Günil Ö. (2003). Yaşar Kemal'in İstanbul coğrafyası: Deniz Küstü. Oğuzertem, Süha (Yay.Haz.). *Geçmişten geleceğe Yaşar Kemal* içinde (ss.192-2010). İstanbul: Adam.
- Beck, U. (2014). *Risk toplumu. Başka bir modernliğe doğru*. (K. Özdoğan ve B. Doğan, Çev.) İstanbul: İthaki.
- Berman, M. (2014). *Katı olan her şey buharlaşıyor. Modernite deneyimi*. (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Demir, R. (2019). Bir kent distopyası olarak Tahsin Yücel'in Gökdelen'i ve romanın distopya edebiyatı içindeki yeri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 446-467.
- Erman, T. (2022). Gecekonduyu anlamak: İyisiyle kötüsüyle gecekondu yaşamı. Kaya, G. ve Şeker, A. (Ed.). *Dert yükü mekânlar. Kentlerin sosyal sorunları* içinde (ss. 41-59). Ankara: Nika.
- Gökalp, A. (1998). Yaşar Kemal'i okumak. (N. E. Öztokat, Çev.) *Yaşar Kemal'i okumak* içinde (ss. 11-29). İstanbul: Adam.
- Gürsel, N. (2000). *Yaşar Kemal bir geçiş dönemi romancısı*. İstanbul: Everest.
- Harvey, D. (2016). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Moralı, Çev.) İstanbul: Metis.
- Kardam, F. (2012). Mübeccel B. Kıray kuşaklar buluşması'nda. Tüzün, S. (Yay. Haz.). *Değişmenin ve geçiş toplumunun sosyoloğu: Mübeccel B. Kıray* içinde (ss.33-58). İstanbul: Bağlam.
- Kemal, Y. (1998a). *Yağmurcuk Kuşu. Kimsecik 1*. İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1998b). *Deniz Küstü*. İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1999a). *Yaşar Kemal kendini anlatıyor. Alain Bosquet ile görüşmeler*. İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1999b). "Diyarbakır." *Bu diyar baştan başa 1. Nuhun gemisi*. İstanbul: Adam. Röportaj tarihi: 17.05.1951-20.07.1951.
- Kemal, Y. (1999c). "İnsanı Selçuk Devrine götüren şehir: Kayseri." *Bu diyar baştan başa 2. Yanan ormanlarda elli gün*. İstanbul: Adam. Röportaj tarihi: 08.08.1955.
- Kemal, Y. (1999d). "Neden geliyorlar?" *Bu diyar baştan başa 3. Peri bacaları*. İstanbul: Adam. Röportaj tarihi: 14.02.1960-23.02.1960.
- Kemal, Y. (1999e). "Bir gecekonduyu yıktılar!" *Bu diyar baştan başa 4. Bir bulut kaynıyor*. İstanbul: Adam. Röportaj tarihi: 1966.
- Kemal, Y. (1999e). "Denizler kurudu." *Bu diyar baştan başa 4. Bir bulut kaynıyor*. İstanbul: Adam. Röportaj tarihi: 11.09.1972- 20.09.1972.

Kemal, Y. (2009). "Röportaj üstüne." *Binbir çiçekli bahçe*. İstanbul: YKY. Röportaj tarihi: Ağustos 1975.

Kemal, Y. (2000a). *Allahın askerleri. Çocuklar insandır 1*. İstanbul: Adam.

Kemal, Y. (2000b). "İşsizlik acısı ve Kamber." *Baldaki tuz*. İstanbul: Adam.

Kemal, Y. (2000c). "Anadoludan gelenler" *Ağacın çürüğü*. İstanbul: Adam. İlk yayın: 30.08.1959.

Kemal, Y. (2000d). *Kuşlar Da Gitti*. İstanbul: Adam.

Kıray, B. M. (1999a). *Toplumsal yapı toplumsal değişme*. İstanbul: Bağlam.

Kıray, B. M. (1999b). *Seçme yazılar*. İstanbul: Bağlam.

Lefebvre, H. (1998). *Modern dünyada gündelik hayat*. (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Metis.

Lynch, K. (2020). *Kent imgesi*. (İ. Başaran, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Moran, B. (1999). *Türk romanına eleştirel bir bakış 2*. İstanbul: İletişim.

Mortan, K. (2019). Yaşar Kemal: Yaşamın boy aynası. Yılcıoğlu, S. (Der.) *Yaşar Kemal sempozyumları 1. Yaşar Kemal: İnsanı, toplumu, dünyayı kucaklamak* içinde (ss.59-66) İstanbul: Literatür.

Özbyay, F. (2015). *Dünden bugüne aile, kent ve nüfus*. İstanbul: İletişim.

Özdağ, U. (2019). Yaşar Kemal'de deniz etiği. Yılcıoğlu, S. (Der.) *Yaşar Kemal sempozyumları 1. yaşar kemal: insanı, toplumu, dünyayı kucaklamak* içinde (ss.103-113) İstanbul: Literatür.

Özer, İ. (2013). Türkiye'de kent, kentleşme ve kentsel değişme. Zencirkıran, M. (Ed.). *Türkiye'nin toplumsal yapısı* içinde (ss. 271-297). Bursa: Dora.

Parla, J. (2003). *Don Kişot'tan bugüne roman*. İstanbul: İletişim.

Pazarkaya, Y. (2017). *Sana son umudumu söyleyeceğim. Yaşar Kemal konuşuyor*. İstanbul: Sözcükler.

Stendhal. (2002). *Kırmızı ve Siyah*. (C. Perin, Çev.) İstanbul: Remzi.

Şeker, A. (2014). *Homerostan Binboğalara Yaşar Kemal*. Ankara: Sabev.

Şeker, A. (2020a). Yaşar Kemal'de bir halk anlatısından yola çıkarak değişimin sosyokültürel boyutunu değerlendirmek. Alyılmaz C. ve Mert, O. (Ed.) 28-29 Ağustos 2020 Çevrim içi I. *Uluslararası Türkçe edebiyat kültür eğitim sempozyumu bildiri kitabı* içinde (ss. 233-243). PDF Baskı, Teke Akademi.

Şeker, A. (2020b). *Edebiyat ve toplumsal cinsiyet*. Ankara: Gece.

Tharaud, Barry C. (2017). *Çukurova. Yaşar Kemal edebiyatının temelleri*. (T. Çulhaoğlu, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.

Weber, M. (2022). *Kent*. (V. Ahsen Coşar, Çev.) İstanbul: Dorlion.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023 ALINDI/RECEIVED: 23-10-2023 – KABUL/ACCEPTED: 18-12-2023

Çinli Düşünür Mo Zi'nin Savaş Üzerine Argümanları *Chinese Philosopher Mo Zi's Arguments on War*

Havva ERŞAHİN KAPICI¹

Abstract

In the Warring States Period of Ancient China, Mo Zi, who lived approximately between 470-391 BCE, emerges as a prominent figure in Chinese philosophical thought. The epoch of the Warring States was characterized by the diminishing central authority of the Eastern Zhou Dynasty, leading to incessant power struggles and dominion conflicts among the various vassal states. Within the context of significant social upheaval, Mo Zi ardently advocated for a pronounced anti-war ethos, with a vision to reestablish social harmony. Within this framework, Mo Zi, presenting

Öz

Antik Çin'de Savaşan Beylikler Döneminde yaklaşık olarak M.Ö. 470-391 yılları arasında yaşayan Mo Zi, Çin felsefesinin en etkili düşünürleri arasında yer almaktadır. Savaşan Beylikler Dönemi, Doğu Zhou Hanedanlığının merkezi otoritesinin azalmasıyla birlikte, beylikler arasında yaşanan hakimiyet mücadeleleri ile belirlenmiş bir dönemdir. Toplumun büyük bir karmaşaya düştüğü bu yıllarda Mo Zi, kesin bir savaş karşıtlığı ile toplumu yeniden düzene kavuşturmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, savaşın gerekçeleri üzerine fikirler ortaya koyan Mo Zi,

¹ Havva ERŞAHİN KAPICI, Araştırma Görevlisi. Ankara Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sinoloji Anabilim Dalı, ersahinhavva@grnail.com, Orcid: 0000-0002-2815-973X.

ideas on the justifications for war, has firmly opposed offensive wars. This juxtaposition seeks to prevent the principalities from annexing one another and aims to inhibit the more potent entities from exploiting the resources of the weaker ones. Mo Zi, who has exerted significant effort towards the cessation of wars, regards wars aimed at liberating people from a tyrant as well as defensive wars targeting resistance against invasions as “just wars”. He posited that the former were orchestrated under a divine mandate to salvage the unoffending from oppression, whereas the latter represented the valor of a state opting for resistance rather than capitulation, even when confronted with prospective defeat. In this study, drawing upon the three chapters titled “Against War” in the philosopher’s eponymous work “Mo Zi”, we aim to explore the Chinese philosopher's anti-war views, the circumstances under which wars for political objectives are deemed justifiable, and the conditions limiting the use of force.

Keywords: Ancient Chinese Philosophy, Mo Zi, Condemning War, Just War, Mohism

kesin bir biçimde saldırı savaşlarına karşı çıkmıştır. Bu karşıtlık, beyliklerin birbirlerini işgal etmesini ve güçlü olanların daha zayıf olanların kaynaklarını sömürmesini engellemeyi amaçlamıştır. Savaşların sona ermesi için büyük çaba gösteren Mo Zi, halkı bir tiranın elinden kurtarmak için yapılan savaşlar ile saldırılara karşı koymayı hedefleyen savunma savaşlarını ise “haklı savaş” kategorisinde değerlendirmektedir. Çünkü bu savaşlardan ilki, Göğün emri ile masum bir halkı zulümden kurtarmak için yapılmaktadır. Savunma savaşı ise topraklarına ve insanlarına saldırılan bir beyliğin, teslim olmak yerine yenilgiyi dahi göze alarak varlığını koruma çabası olarak görülmektedir. Bu çalışmada, düşünürün kendi adı ile anılan “Mo Zi” kitabında yer alan ve “Savaş Karşıtlığı” başlığı altında toplanan üç bölüm esas alınarak Çinli düşünürün savaş karşıtı görüşleri ile siyasi amaçlar doğrultusunda yapılan savaşların ne zaman haklı görüldüğü ve hangi koşullarda zor kullanımının kısıtlandığı ile ilgili bir tartışma yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler: Antik Çin Felsefesi, Mo Zi, Savaş Karşıtlığı, Haklı Savaş, Mohizm

Giriş

Antik Çin'de Savaşan Beylikler Dönemi² (M.Ö. 481-221) Doğu Zhou Hanedanının³ temsili bir figür olarak yönetimde bulunması sebebiyle güçlenen ve hakimiyeti ele geçirmek isteyen beylikler arasında yapılan acımasız, yıkıcı ve durmaksızın devam eden savaşlar ile belirlenen bir dönemdir. Toplum büyük bir karmaşa içindedir. İlkbahar-Sonbahar Döneminde⁴ başlayan çatışmalar, Savaşan Beylikler Döneminde şiddetlenmiş; zaman içinde birçok küçük beylik daha güçlü olanlar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. M.Ö. 3. yüzyılın ortalarından itibaren diğer beylikleri fethederek yönetimi altında toplayan Qin Hanedanlığının⁵ hakimiyeti ele geçirmesiyle bu dönem ve Doğu Zhou Hanedanlığı son bulmuştur.

Diğer yandan, yaklaşık beş yüz yıllık bu dönemde yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümler, düşünsel alanda yeni yaklaşımların doğmasını ve bu yılların Çin felsefesinin "Altın Çağı" olarak nitelendirilmesini sağlamıştır (Fung, 2009:43). Çünkü Çin'in düşünce tarihini derinlemesine etkileyen Konfüçyüs, Mo Zi, Lao Zi ve Han Feizi⁶ gibi düşünürler bu dönemde ortaya çıkmışlardır. Her biri savaşların sona ermesi ve toplumun yeniden huzura kavuşması için fikirler ortaya koyan bu düşünürler arasında Mo Zi bu çalışma açısından ayrıcalıklı bir öneme sahiptir.

Yaşamı hakkında fazla kaynak bulunmayan düşünür Mo Zi⁷, asıl adı ile Mo Di⁸, Konfüçyüs ile birlikte dönemin en etkili düşünürlerinden biridir.⁹ Kendisi ile ilgili olarak Çin tarih yazıcılığının en

² Doğu Zhou Hanedanlığı'nın son dönemi olan Savaşan Beylikler Dönemi (Zhànguó Shídài 战国时代), M.Ö. 481 yılından Qin Hanedanlığının M.Ö. 221 yılında hakimiyeti ele geçirmesine kadar uzanan bir zaman aralığını kapsar. Bu döneme verilen isim, tarihi bir kitap olan "Savaşan Beylikler Stratejisi" (战国策 Zhànguó Cè) adlı eserden gelmektedir.

³ Zhou Hanedanı (周朝 Zhōu Cháo) M.Ö. 1122'den M.Ö. 256 yılına kadar varlığını sürdüren, Çin'de en uzun süre hakimiyet kurmuş hanedanlıktır. M.Ö. 860 dolaylarında Chu Beyliğine yaptığı saldırı sonrasında hakimiyeti zayıflamış; M.Ö. 771 yılında ise Doğu Zhou Hanlığı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Doğu Zhou Hanedanı ayrıca "Geç Dönem Zhou Hanedanı" olarak anılmaktadır. Bknz: John Keay, Çin Tarihi, Çev: Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç, İnkılap Kitabevi, 2011, sf.62-65.

⁴ Doğu Zhou Hanedanlığı zamanında M.Ö. 771 ile M.Ö. 481 yılları arasını kapsayan zaman dilimi İlkbahar-Sonbahar Dönemi (春秋時代 Chūnqiū Shídài) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin adı, çoğunlukla Konfüçyüs'ün kaleme aldığına inanılan, M.Ö. 8. ve 5. yüzyıllar arasındaki Lu Beyliğinde yaşanan olayları kayıt altına alan "İlkbahar-Sonbahar Yıllıkları" (春秋 Chūnqiū) adlı tarih kitabından esinlenmiştir.

⁵ Qin Hanedanlığı (秦朝 Qín Cháo), M.Ö. 221-206 yılları arasında hüküm sürmüş, Çin'deki beylikleri yönetimi altında toplayan hanedanlıktır. Bknz: John Keay, Çin Tarihi, Çev: Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç, İnkılap Kitabevi, 2011, sf. 80.

⁶ Bu dönemde ortaya çıkan düşünce okulları ve Konfüçyüs (孔子 Kǒng Zǐ), Mo Zi (墨子 Mò Zǐ), Lao Zi (老子 Lǎo Zǐ), Meng Zi (孟子 Mèng Zǐ), Han Feizi (韓非子 Hán Fēizǐ) gibi ünlü düşünürlerin ortaya çıkışı ile ilgili olarak bknz: Fung, Yulan, Çin Felsefesi Tarihi, Çev: Fuat Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2017, sf. 37.

⁷ Çincesi "墨子 Mò Zǐ" şeklindedir.

⁸ Çincesi "墨翟 Mò Dí" şeklindedir.

⁹ Düşünür Han Feizi'ya ait bu sözlerin Çincesi şu şekildedir: "世之顯學，儒、墨也。" Han Feizi 韓非子, Xianxue 顯學 :1. <https://ctext.org/hanfeizi/xian-xue>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

değerli eserlerinden biri olan Tarih Kayıtları¹⁰ adlı eserde, “Mengzi Xunqing Liezhuan”¹¹ bölümünde kısa ve öz bir biyografi yer almaktadır:

“Mo Di, Song Beyliği'nde¹² bir memurdur ve savunma tekniklerine dair ustalığıyla tanınır. Ayrıca, sarayın aşırı harcamalarını kısıtlama yönünde büyük bir çaba göstermiştir. Yaşadığı döneme dair görüşler farklılık gösterir; bazıları onun Konfüçyüs ile aynı çağda yaşadığını söylerken, bazıları ise onun Konfüçyüs'ten sonra yaşamış olduğunu söyler.” (Wu, 2000:1875)

Hakimiyet mücadelesi sebebiyle durulmayan bir toplum içerisinde savaşların nedenlerini derinlemesine araştıran ve toplumsal sorunların çözümü için fikirler ortaya koyan Mo Zi'nın fikirleri kendi adı ile anılan bir kitapta toplanmıştır. Bu kitap, Han Tarihi adlı eserde kaydedildiği üzere yetmiş bir bölümden oluşmaktadır.¹³ Fakat tarihsel süreçte bazı bölümleri kaybolan *Mo Zi*¹⁴ günümüze elli üç bölüm olarak ulaşmıştır. Etik, ahlak ve siyaset üzerine düşüncelerini birbirlerine bağlantılı biçimde ele aldığı temel doktrinler bölümü içerisinde yer alan “Savaş Karşıtlığı I, II, III” başlıklı üç bölüm bu çalışmanın odak noktasıdır. Ayrıca *Mo Zi*'nin savaş ile ilgili fikirlerini içeren muhtelif pasajlar da konuyla ilgili olarak işlenmiştir. Bu metinlerde görüleceği üzere Mo Zi, süregelen çatışmaların sebep olduğu tehditlere karşı halkı koruma amacıyla devletlerarası saldırı ve savaşlara itiraz eden argümanlar ortaya koymaktadır. Bununla birlikte devletlerin kendi topraklarına yönelen tehditlere karşı başlattığı savunma savaşları ile doğruluk yolundan ayrılmış despot hükümdarın yönetimine son vererek halkı zulümden kurtarmak için başlatılan ceza niteliğindeki savaşlar, düşünür açısından haklı savaşlar olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmada, ilk olarak Mo Zi'nın toplumsal düzenin yeniden inşası için zorunlu gördüğü savaş karşıtlığı görüşleri üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında ise katı bir şekilde savaşın karşısında yer alan düşünür için bir savaşın “haklı savaş” olarak değerlendirilmesine imkân veren koşullar incelenmektedir. Düşünürün savaşa karşı görüşleri öyle keskindir ki, bir savaşı “haklı savaş” olarak yorumlamanın şartları oldukça zorlayıcıdır- hatta denebilir ki, haklı gerekçelerle başlatılan savaş, esasında savaş karşıtlığının bir neticesidir. Çin düşün geleneği içerisinde, nedenleri, sonuçları ve haklı savaşın koşulları bağlamında savaş üzerine fikir yürüten ilk düşünürlerden biri olduğu bilinen Mo Zi'nın savaş ile ilgili argümanları kapsamlı bir biçimde araştırılmaktadır (Fraser, 2013:135).

¹⁰ Çincesi “史记” (geleneksel Çincesi 史記 Shǐ Jì) şeklindedir. M.Ö. takribi 145- M.Ö. 86 yılları arasında yaşayan tarihçi Sima Qian (Çincesi 司马迁; geleneksel Çincesi 司馬遷 Simǎ Qiān) tarafından yazılan eser, Çin tarihinin ilk sistemli tarih çalışması olarak kabul edilir ve hem tarihi hem de edebi bir başyapıt olarak değerlendirilir.

¹¹ Mengzi Xunqing Liezhuan (孟子荀卿列傳), “Tarih Kayıtları” adlı eserde geçen ve Meng Zi (孟子 Mèng Zǐ) ile Xun Zi (荀子 Xún Zǐ) biyografilerini içeren bölümdür.

¹² Song Beyliği (宋朝 Sòng Cháo), M.Ö. takribi 1046-256 yılları arasında hüküm sürmüş, Zhou Hanedanlığı döneminin en büyük on beş beyliğinden biridir. D. Twitchett, M. Loewe, (Ed.), The Cambridge History of China, Cambridge University Press, sf. 547.

¹³ “Mo Zi” kitabı ile ilgili bilgi Han Tarihi'nin bibliyografik kısmında kaydedilmiştir. Han Shu 漢書, Yiwenzhi 藝文志, 286, <https://ctext.org/han-shu/yi-wen-zhi>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

¹⁴ Düşünürün adı ile anılan kitap, metin içerisinde karışıklığı önlemek amacıyla italik harflerle yazılmıştır.

1. Mo Zi'nin Savaş Karşıtlığı

Savaşın kınanması, kuşatıcı sevgi¹⁵ ilkesiyle birlikte, Mohist düşüncenin ana ilkelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin felsefesinin önemli temsilcilerinden Zhuang Zi¹⁶, Mo Zi'nin "... tüm insanlara fayda sağlayacak kuşatıcı bir sevgiyi öğütlediğini ve savaşa karşı çıktığını"¹⁷ ifade etmektedir. Nitekim Mo Zi, toplumun refahını merkeze alarak, süregelen çatışmaların yarattığı tehlikeli ortamda zarar gören insanların yaşamları için artan bir endişe taşımıştır. Devletlerarası askeri eylemlere karşı eleştirel argümanlar ortaya koymuş; düşüncelerini savaş hazırlığı içinde olduğunu yöneticilere ileterek savaşları önlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda *Mo Zi*'da aktarılan bir hikâyede, Chu Beyliğinin Song Beyliğine yönelik saldırı planlarını duyduğunda derhal yola çıkarak kesintisiz on günlük bir seyahatin ardından Chu topraklarına ulaştığı, burada, Song halkının masum olduğunu vurgulayarak planlanan saldırının ahlaki olmadığını dile getirdiği aktarılmaktadır (Li, 2014:470). Nihayetinde Mo Zi'nin yaptığı görüşmelerin sonucunda Chu Beyliği, Song topraklarına saldırmaktan vazgeçmiştir.

Savaşın Beylikler Döneminde savaşın yol açtığı yıkıma son vermek isteyen Mo Zi, zamanının insanlarını başkalarına karşı gösterilen şiddeti terk etmeye ikna etmeye çalışmaktadır. "Savaş Karşıtlığı" başlıklı bölümün ilk paragrafında bu doğrultuda bir tartışma başlatmaktadır:

"Bir adamın başka bir adamın bahçesine girip meyve çaldığını varsayalım. Bunu duyan herkes onu kınar. Eğer hükümet yetkilileri bu kimseyi yakalarsa, cezalandırırlar. Bunun nedeni nedir? Nedeni, bu adamın kendi çıkarı için başkalarına zarar vermesidir. Bir hırsızın tavuk, köpek ve domuz çalması, bir kimsenin bir bahçeye girip meyve çalmasından çok daha yanlıştır. Peki bu neden böyledir? Çünkü burada kayıp daha büyüktür. Başkalarına yaşatılan kayıp büyüdükçe, insancıl duygulardaki eksikliğin daha büyük olduğu ve suçun daha ciddi olduğu anlaşılır. Bir kimsenin başka bir adamın ahırına girip at ve ineklerini çalması, tavuk, köpek ve domuz çalmaktan daha büyük bir yanlıştır. Bunun nedeni nedir? Çünkü burada kayıp daha büyüktür. Başkalarına yaşatılan kayıp büyüdükçe, insancıl duygulardaki eksikliğin daha büyük olduğu ve suçun daha ciddi olduğu anlaşılır. Masum bir adamı öldürmek, onun kıyafetlerini soyarak mızrağını ve kılıcını almak, bir ahıra girip at ve inek çalmaktan çok daha büyük bir yanlıştır. Peki bu neden böyledir? Çünkü bu adamın kaybı daha büyüktür.

Tüm hükümdarlar bu tür şeyleri kınamaları gerektiğini bilirler ve bunları haksız olarak adlandırır. Ancak sıra diğer devletlere saldırmak gibi en ağır eyleme geldiğinde, onu kınamak

¹⁵ Çincesi "兼爱 (jiān'ài)" olan "kuşatıcı sevgi" ideali Mohist düşüncenin en temel doktrindir. Mo Zi'ye göre, toplumsal kargaşa ve savaşların temel sebebi, insanların karşılıklı ve özgeci bir sevgi beslememesi ve her insanın kendi menfaatini ön planda tutmasıdır. Bu bağlamda ortaya konulan "kuşatıcı sevgi" kavramı, insanların diğerlerini kendi benlikleri kadar sevmelerini teşvik eden ve toplumsal sınıf ayrımlarını kabul etmeyen eşitlikçi bir sevgi anlayışını ifade etmektedir. Bu ilke, her bir insanın sadece kendi aile ve topluluk üyelerine değil, tüm insanlığa eşit düzeyde sevgi ve saygı göstermesi gerektiğini savunur. Bu bakış açısı, savaşın insanlar arasındaki doğal bağları koparmasını ve insanların birbirlerine zarar vermesini ahlaken kabul edilemez kılar.

¹⁶ Zhuang Zi (莊子 Zhuāng Zi) M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında yaşadığı kaydedilen Çinli bir düşünürdür. Daoizmin (Taoizm) en önemli filozoflarından biri olarak kabul edilir ve felsefi yazıları, Daoizmin klasik metinleri arasında yer alır.

¹⁷ İlgili metnin Çincesi şu şekildedir: "...墨子汎愛兼利而非鬥..." Zhuang Zi 莊子 , Tian Zia 天下, 2. <https://ctext.org/zhuangzi/tian-xia>, son erişim tarihi: 02.10.2023.

için yeterli bilgiye sahip değil [gibiler]. Aksine, savaşları alkışlıyorlar ve adil olarak nitelendiriyorlar. [Bu durumda] yöneticilerin adil olanla haksız olan arasındaki farkı bildiklerini nasıl söyleyebiliriz?" (Li, 2014: 122)

Görüleceği üzere Çinli düşünür, özellikle saldırı kararları veren hükümdarları hedef almaktadır. Belirli bir mantık örgüsü ve anlaşılır bir dille savaşları etik dışı ve hatta suç olarak tanımlamaktadır. Retoriği, küçük ya da önemsiz olarak değerlendirilen suçlardan daha büyük suçlara doğru ilerleyen bir tartışma ile başlamakta ve sonunda savaşın tüm suçlar içerisinde en ağır olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Burada işlenen her türlü suçu kınayan halkı ve suça karşılık ceza verme yetkisine sahip otoriteleri ahlaki olanın belirlenmesi sürecine dahil eden Mo Zi'nin haklı olduğunu kabul etmemek neredeyse imkansızdır. Ancak Mo Zi, beyliklerin savaş karşıtı bir tutum benimsemediklerini görmektedir; zira Savaşan Beylikler Döneminde savaşlar şiddetlenerek devam etmektedir (Keay, 2011:65). Bu sebeple Mo Zi, savaşları haklı görmenin ve saldırıları desteklemenin, ahlaki perspektifte bir yanlısı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Ona göre beyler, önemli konuları kavrayamamaktadırlar; çünkü söz konusu kişiler, bir insan, bir elma ya da domuz çaldığında ona ahlaksız derlerken, bir şehri ya da devleti zor kullanarak ele geçirmeyi adil bir eylem olarak değerlendirmektedirler. Dolayısıyla bu, düşünür için, alacalı bir beyazı beyaz olarak görürken, keskin bir beyazlığı siyah gibi algılamakla aynı anlama gelmektedir (Li, 2014: 455) Mo Zi suç ve savaş arasında ayırım yapmadan, savaş yanlısı anlayışı sorgulamakta; savaşın alelade bir suçtan farklı olmadığını, hatta sonuçları itibarıyla çok daha ağır bir suç olarak yorumlanması gerekliliğini savunmaktadır.

Ahlaki argümanında Mo Zi'ya göre zamanın hükümdarları "doğru" eylemleri tanımlayamamakta, bu da savaşlara neden olmaktadır (Knoblock ve Riegel, 2013:169). Burada savaş, doğru ile yanlış eylemler arasındaki ayrımı kavrama konusundaki bir kriz olarak ele alınmaktadır. Ancak düşünürün savaşlara karşı çıkmasının yegâne sebebi bu değildir. Savaş karşıtlığının bir diğer sebebi, ekonomik gerekçelerle açıklanmaktadır. *Mo Zi'nin* ilgili bölümlerinde savaş, kaynakların aşırı şekilde israfı olarak ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda savaşın iki çok somut yönüne odaklanılmaktadır: kazanç ve kayıp. Yani Mo Zi'ya göre savaşta, elde edilmesi beklenen kazanç hiçbir durumda yaşanması kesin olan kayıplardan fazla değildir (Van Els, 2013:81). Bu doğrultuda bir savaş senaryosu üzerinden savaşta kaybedilecek şeyler hesaplanmaktadır:

"Şimdi bir ülkenin savaşa girdiğini varsayalım. Oklar, çadırlar, zırhlar, kalkanlar, kılıçlar-sayırsız miktarlarda alınırlar ve savaşta aşınırlar, yıpranırlar, paslanırlar, bozulurlar ve asla geri dönmezler. Mızraklar, mızraklar, kılıçlar, hançerler, savaş arabaları, arabalar- sayısız miktarlarda bir sefere alınırlar ve burada kırılırlar, patlarlar, paslanırlar ve çürürler, asla geri dönmezler. Öküzler ve atlar- sayısız miktarlarda alınırlar ve savaştan güçsüzleşerek dönerler veya hiçbir şekilde geri dönmezler. Uzun yolculuk veya kıtlık nedeniyle sayısız insan ölecektir. Tehlikeli yollar, bu yollarda insanların yeterli beslenmemesi sebebiyle yine sayısız insan hastalanacak ve ölecektir. Sayısız asker kaybedilecektir. Sonuç olarak, ruhlar da duacılarını kaybedecektir." (Li, 2014:125)

Mo Zi'nin bu metinde, savaşın olası kayıplarını, daha önemsiz olandan önemli olana doğru aşağıdaki şekilde sıralamaktadır: malzemeler>hayvanlar>insanlar>ruhlar (Van Els, 2013:70). Düşünürün endişelenmesine sebep olan en önemli kayıp, insan varlığıdır. Çünkü en değerli

varlıklar olarak görülen ruhlar insanların sunaklarına ihtiyaç duyarlar; yani insan varlığının kaybı hem yeryüzünü hem de gökyüzünü etkilemektedir. Kaldı ki hükümdarlar savaş malzemelerini, sayısız insan ve hayvanı, savaşta kaybederken elde edilen şey sadece ün ve birkaç parça topraktır. Ancak Mo Zi'ye göre ünün "hiçbir faydası yoktur" (Li, 2014:127). Ele geçirilen topraklar söz konusu olduğunda ise düşünür yine binlerce yaşamın bu uğurda kaybedilmesini anlamsız bulmaktadır:

"Diyelim ki iç surları üç *li*¹⁸, dış surları ise yedi *li* uzunluğunda bir şehri kuşattınız. Eğer bu şehri silah kullanmadan ve kan dökmeden ele geçirebilirseniz, bu iyi olurdu. Ancak gerçekte, iç surları üç *li* ve dış surları yedi *li* uzunluğunda bir şehri ele geçirmek, en iyi ihtimalle binlerce, en kötü ihtimalle ise on binlerce ölüme neden olabilir." (Li, 2014:127)

Mo Zi, açık bir şekilde insanları feda ederek toprak kazanmanın esasında mantıksız olduğunu savunmaktadır; çünkü hükümdarların fazlasıyla sahip olduğu şey topraktır, oysa insan kaynağı kısıtlıdır (Els, 2014:82). Bu bağlamda kazanmak hırsıyla en yetkin insanların savaşta ön saflarda cepheye sürülmesinin ülke için büyük bir kayıp anlamına geldiğini ifade etmektedir (Li, 2014:127). Netice olarak, bu sözler, bir askeri seferden elde edilebilecek olası faydaların, hiçbir durumda kayıpları dengelemeyeceğine dair güçlü bir hatırlatma niteliğindedir. Bölümün ilerleyen sayfalarında Mo Zi'nin karşıtları, askeri seferlerle topraklarını ve nüfuslarını başarıyla büyüten dört devlet, Chu, Yue, Qi ve Jin¹⁹ devletlerini, düşünürün bu argümanına karşı çıkmak için kullanılmaktadırlar. O ise bu savları, birkaç örneğe dayanarak yapılan ve çoğu zaman hatalı sonuçlara yol açan bir genelleme olarak eleştirmektedir:

"Dört ya da beş devlet bundan fayda sağlasa bile, ancak bu hâlâ Dao'ya²⁰ uygun bir davranış değildir. Bu, bir doktorun hastalarına ilaç vermesi gibidir. Eğer bir doktor dünyadaki tüm hastalara aynı ilacı verseydi, on bin kişi arasında sadece dört ya da beş kişi fayda görseydi, bu ilacın genellikle faydalı olduğunu söyleyemeyiz. Bu yüzden, bir evlat bu ilacı ailesine vermez; sadık bir bakan da kralına bu ilacı sunmaz. Eski zamanlarda imparatorluk devletlere ayrıldığında, birçok devlet saldırılar nedeniyle yok oldu. Eskileri hikayelerle duyduk, yenileri ise gözlerimizle gördük. Ne olursa olsun, sayısız devlet, savaşlar nedeniyle yok oldu." (Li, 2014:128)

¹⁸ Çincesi "里" (okunuşu; lǐ) olan sözcük, bir uzunluk ölçü birimidir. 1 *li* yaklaşık 500 metre ya da 0.5 kilometreye eşittir. Bu kullanım esas olarak geleneksel Çin ölçü sistemlerinde görülmekle birlikte günümüzde de bazı durumlarda kullanılmaya devam etmektedir.

¹⁹ Bu dört devletin isimleri sırasıyla 楚 Chǔ, 越 Yuè, 齊 Qí ve 晉 Jìn'dir. Chu Beyliği, Zhou Hanedanlığı döneminde hüküm süren bir beyliktir. Zhou topraklarının güneyinde, İlkbahar ve Sonbahar Dönemi boyunca varlığını sürdürmüştür. Yue Beyliği de İlkbahar ve Sonbahar ile Savaşan Devletler dönemleri boyunca, Zhou Hanedanlığı'nın güney sınırlarına yakın bir konumda varlığını sürdüren bir beyliktir. Qi Beyliği, ise Zhou Hanedanlığının kurulmasından başlayarak Savaşan Beylikler Dönemi'ne kadar hüküm süren önemli bir beyliktir. Bu dönem M.Ö. 1046 ile M.Ö. 221 yılları arasına denk gelmektedir. Ayrıca, Çin'in, Qin Hanedanlığı yönetimi altında birleştirilmesi sürecinde fethedilen son beyliktir. Jin Beyliği ise, M.Ö. 403 yılında, Han, Zhao ve Wei Beylikleri olarak üç ayrı beylik olarak varlığını devam ettiren güçlü bir devlettir. Jin Beyliği'nin bölünmesi, İlkbahar ve Sonbahar Döneminin sonunu ve Savaşan Devletler Döneminin başlangıcını işaret etmektedir. Beylikler ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: D. Twitchett, M. Loewe, (Ed.), *The Cambridge History of China*, Cambridge University Press, sf. 553, 560, 563 ve 596.

²⁰ Kelime anlamı "yol", Çincesi "道 dào" karakter, Çin felsefesinde evrenin işleyişinin altında yatan mutlak ilke, içerisinde varoluşun karşıtlıklarını birleştirerek doğal düzenle uyum içinde olan yöntem, usul ya da davranış kodunu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz: Lao Zi, *Tao Te Ching*, Çev. Sonya Özbey, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2021, sf. ix-x.

“On binlik” bir topluluk içerisinde sadece dört ya da beş devletin başarılı olmasına bakarak, zafer elde etme ihtimalinin oldukça düşük olduğu söylenebilmektedir. Düşünüre göre bu, yani Chu, Yue, Qi ve Jin gibi başarılı devletleri öne çıkararak diğer pek çok devletin başarısızlığını göz ardı etmek, tarihe oldukça yanlı bir bakış açısıyla yaklaşmaktır. Bu devletlerin elde ettiği başarılar, diğerleri için bir teminat teşkil etmemektedir. Ancak bu, devletlerin diğerleri tarafından ele geçirilmemek adına daha büyük ve güçlü olmaları gerektiğinin, dolayısıyla aslında Mo Zi'nin savunduğunun aksine, daha fazla savaşa girmesi ve tabii bütün savaşları kazanması gerektiğinin bir göstergesi olarak da yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla bu argüman, Mo Zi'nin savunduğunun aksine bir savaş konusunda kışkırtıcı bir sebep olarak görünebildiğinden kusurludur (Van Els, 2013:83). Nitekim düşünürün karşıtları, nüfusu etkili bir şekilde kullanan az sayıdaki galip devletin yaptıklarını örnek göstererek yenilen devletlerin talihsiz sonundan sakınılabileceğini savunmuşlardır. Fakat savaşın bu şekilde meşrulaştırılması Mo Zi için yeterli değildir. Zira toplumu doğru bir şekilde yönlendirmek, onlara derin bir saygı ve sevgiyle²¹ yaklaşmak demek değildir. Ve paradoksal bir biçimde, savaşın getirdiği zaferler, halkın hak ettiği saygıyı ve özeni elde etmesini engellemektedir. *Mo Zi* içerisinde uzun bir metin muhaliflerinin bu argümanlarına yöneliktir:

“Savaşların haklı olduğunu savunmaya çalışanlar şöyle der: “Bu devletler, halklarını toplayıp [nüfuslarını etkili biçimde] kullanamadıkları için yok oldular. Ben insanları toplayıp kullanabilir ve onlarla bir savaşa girebilirim, o zaman kim boyun eğmez?” Düşünür Mo Zi şöyle yanıtlar: “Ne kadar yetenekli olursanız olun, insanları yönetmede gerçekten eski Wu²² devletinin Kralı Helü²³ kadar yetenekli misiniz? Kral Helü birliklerini yedi yıl boyunca eğitti. Onlar zırh giyip silah taşıyarak, gece kamp kurmadan önce bir günde yüz mil yürüyebiliyorlardı. Zhulin'de bir kamp kurdu, Ming'ai'nin dar geçidinden çıktı ve Boju'da bir savaşa girişti. Chu Devletini boyunduruk altına aldı ve Song ve Lu²⁴ devletlerini teslim olmaya zorladı. Ardından oğlu, Kral Fuchai²⁵, tahta geçti ve kuzeydeki Qi devletine saldırdı. Wen Nehri üzerinde bir kamp kurdu, Ailing'de bir savaş yaptı, Qi'yi mağlup etti ve askerlerini Tai Dağı'na geri çekilmeye zorladı. Doğuda Yue devletine saldırdı. Orduyu Üç Nehir ve Beş Göl'ü geçmeye yönlendirdi ve Yue askerlerini Kuaiji'ye çekti. Barbar devletlerinin tümü boyunduruk altına alındı. Ancak savaş bittiğinde, savaşta ölenlerin ailelerini teselli edecek ya da savaş ganimetini halk arasında dağıtacak hali kalmamıştı. Kendi

²¹ “Birçok hükümdar, kendi topraklarını koruma amacıyla diğer devletlere saldırır. Aynı şekilde, aile reisleri sadece kendi yuvalarını gözetirken, komşularının haklarına saygı gösteremeyebilirler. Şimdilerde birçok insan, kendi çıkarlarını korumak istediğinden başkalarına zarar verme eğilimindedir. ... Yeryüzünde yaşanan tüm olumsuzluklar, evrensel bir sevgi anlayışının eksikliğinden ileri gelmektedir.” Li, Shenlong (ed.), Yeni Açıklamalar ile Mo Zi, Sanmin Shuju Yinxing, Taipei, 2014, sf. 217. Bu kısa alıntıdan anlaşılacağı üzere, savaşlar ulaşılmak istenen idealin tam tersine sonuçlar doğurmaktadır.

²² Wu Beyliği (Çincesi: 吳, okunuşu ise Wú), Çin'in Zhou Hanedanı döneminde M. Ö. 11. Yüzyıl ile 473 yılları arasında var olan, bir devlettir. Beyliğin, Zhou Hanedanı Kral Wen'in (M.Ö. 1099—1050) amcası tarafından kurulduğu iddia edilmektedir. Bknz: D. Twitchett, M. Loewe, (Ed.), The Cambridge History of China, Cambridge University Press, sf. 563.

²³ He Lü, (Çincesi 闔閭; okunuşu ise Hé Lú), Wu Beyliğinin M.Ö. 5. yüzyılın başlarında hüküm sürdüğü düşünülen kralıdır.

²⁴ Lu Beyliği (魯 Lü) ise, M.Ö. 1042-249 yılları arasında hüküm sürmüştür; Zhou Hanedanı döneminde bir derebeylik olarak varlığını korumuştur. Konfüçyüs gibi önemli bir düşünürün doğum yeri olarak bilinmektedir. Bknz: John Keay, Çin Tarihi, Çev: Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç, İnkılap Kitabevi, 2011, sf.70.

²⁵ Kral Fuchai (夫差 Fūchāi), Helü'nün oğludur. M.Ö. 5. yüzyılda hüküm süren bu kral, Wu Beyliğini zirveye taşımıştır. Yue Beyliği'ni büyük bir zaferle mağlup ettiğine dair anlatı için bknz: D. Twitchett, M. Loewe, (Ed.), The Cambridge History of China, Cambridge University Press, sf. 564.

gücüne güvendi, başarıları ile büyüklendi ve zekâsı ile gösteriş yaptı, ancak askerlerini eğitmeyi ihmal etti ve Gusu Sarayı'nı inşa etmeye başladı. Ancak bu saray yedi yıl içinde bile tamamlanamadı. Bu zamana kadar Wu halkı hayal kırıklığına uğramış ve bölünmüştü. Wu Devleti içerisinde üstler ve astlar arasındaki sürtüşmeyi gören komşu Yue devletinin Kralı Goujian, intikam almak için ordusunu seferber etti. Kuzeyden şehir duvarına girdiler, Fuchai'nin kraliyet teknelerini aldılar ve sarayını kuşattılar. Wu Devleti işte böylece yok oldu.” (Li, 2014:130)

Bu hikâye, savaşın gerekliliklerini, zorluklarını ve savaştan sonraki barış dönemini bir arada anlatmaktadır. Savaş hazırlığı uzun bir zamana yayılmıştır. Savaş, büyük bir disiplin ve dayanıklılık gerektirmektedir. Ancak bunların sonucunda, zaferlerin baştan çıkarıcılığıyla karşı karşıya kalan hiç kimse ayakta kalamayacaktır. Düşünürü göre hükümdarlar iyi niyetlerle savaşa girmelerine rağmen zafer onları kaçınılmaz bir şekilde kibre ve hırsla kurban etmektedir. Bu metninde görüldüğü haliyle, galip gelen hükümdar, sınırları genişleyen krallığını mütevazı bir yerden yönetmek istemeyecek, statüsüne uygun etkileyici bir saray arzulayacaktır. Bu durumda galibiyet, hükümdar ve halk arasındaki mesafeyi açarak sonuçta devleti yıkıma götüren sebep olacaktır. Dolayısıyla Mo Zi'ya göre, savaşın kazananı eninde sonunda kaybedecektir. Bu, Çinli düşünür ile karşıtlarının yönetim anlayışındaki bir farklılığa işaret etmektedir. Mo Zi'nin yönetim anlayışı ahlaki bir perspektiften yola çıkan faydacılığa dayanmaktadır. O'na göre, savaş sosyo-ekonomik açıdan çok maliyetlidir ve kazanç olarak değerlendirilen ün, toprak, ganimetler gibi şeylerden daha ağır basmaktadır. Bu bakış açısı, zamanındaki hükümdarların, savaşlarla toprak ele geçirmenin ve diğer devletleri mağlup etmenin kendilerine sağladığı faydaları dikkate alan geleneksel yaklaşımlarına karşıt görünmektedir (Van Els, 2013:77). Mo Zi'nin felsefesi, toplumsal refahın artırılması üzerine inşa edilmiştir (Störig, 2013:95). Oysa metinde görüleceği üzere, savaş halihazırda belirli kayıplar anlamına gelirken, savaş kazanıldığında da zafer sarhoşu hükümdar toplumun genel yararını gözetme konusunda eksik kalabilmektedir; kendi çıkarlarını genişletme, zenginlik biriktirme ve gücü elinde toplama eğiliminde olabilmektedir. Bu nedenle Mo Zi, yöneticilere savaşın gerçek maliyetleri ve toplumun uzun vadeli refahı üzerinde derinlemesine düşünmeleri için bir fikir sunmaktadır. Zira halkın zenginliğini artıracak şekilde devletin kaynaklarını sorumlu bir şekilde kullanmanın ve gereksiz israfı veya masrafı önlemenin yolu savaşlar açmak değil, en başta savaşmamaktır. Kendisi için çok açık olan bir konuyu bile anlamayan muhaliflerine karşı ifadelerinin tonu katılaştırmaktadır:

“İnsanların bir şeyi iyi olarak niteleyip yüceltmelerinin sebebi nedir? Onu, Göğe, ruhlara ve aşağıdakilere fayda sağladığı için mi övüyorlar? Yoksa onu, Göğe, ruhlara ve aşağıdakilere fayda sağlamadığı için mi övüyorlar? En basit ahmak bile onu, Göğe, ruhlara ve aşağıdaki insanlara fayda sağladığı için övdüklerini anlar.” (Li, 2014:133)

Burada Mo Zi'nin, muhaliflerini ikna etmek için biraz daha farklı bir yol izlemeye çalıştığı görülmektedir. Daha metafiziksel bir vurgu ile düşünür, Gök, ruhlara ve insanlar arasında, iyi olanın ne olduğu konusunda bir uzlaşmaya işaret etmektedir. Bu metin bağlamında uzlaşma, savaş karşıtlığı üzerinedir. Savaşların, Göğün, ruhlara ve insanların istediklerinin aksine olduğunu anlayamayanlar “ahmak” olarak tarif edilmektedir. Kendisinin savaşlara karşı çıkmasının sebeplerinden birisi, insan kaybının ruhlara sunaklardan mahrum kalmasına yol açacağı düşüncesi olan Mo Zi, ayrıca savaşların Göğün, ruhlara ve insanların çıkarlarına aykırı olduğunu

ortaya koymaktadır. Bu üçlemede Gök, etkin bir kuvvettir ve yasalarını yeryüzünde hayata geçirmek için olaylara müdahil olmaktadır. Bunu da ödüller ve cezalarla yapmaktadır. Sonuçta Göğün iradesine²⁶ uyanlar ödüllendirilmekte ve karşı çıkanlar cezalandırılmaktadır. Ruhlar, Göğün iradesi uyarınca insanlar arasında iyilik ve kötülüğün karşılığını tayin etmektedirler.²⁷ Burada, yarattığı tahribat ve verdiği zarar sebebiyle savaşın, Göğün iradesine, ruhlar ve insanların çıkarlarına açıkça ters düştüğü görülmektedir. Savaş konusundaki fikirlerine karşıt bir duruş sergileyenlerin aptallığını vurguladıktan sonra Mo Zi, zamanlarında yeryüzünde bir düzen ve bolluk hüküm süren eski bilge kralların Göğün iradesine uygun bir yönetim anlayışı belirlediğini ortaya koyarak kadim geçmişten örnekler vermektedir. Çünkü Mo Zi'ya göre bilge hükümdarlar Göğün iradesine sadık kalmışlar ve nezaket içerisinde hakimiyet kurmuşlar; nedensiz hiçbir taarruz başlatmamışlardır:

“..... Eski zamanlarda bilgiler, bir politika belirlerken, onun adil olup olmadığını dikkatlice düşünür ve sadece eğer adilse onu uygularlardı. Böylece, kararlı bir şekilde hareket edebilir, uzaktaki ve yakındaki insanların ihtiyaçlarını karşılayabilir ve Göğü, ruhlara ve insanlara fayda sağlayabilirlerdi. Bilgelerin yolu budur! Bu yüzden, çok uzun zaman önce dünyaya hâkim olan bilge insanlar, topraklarını genişletme fikrini kesin bir şekilde reddettiler. Bunun yerine, dünyayı uyum içinde birleştirdiler ve dört denizin içindekileri bir araya getirdiler. İnsanları yükseklerdeki Yüce Varlık ve dağlar ile nehirlerin ruhlarına hizmet etmeye ve onlara saygı göstermeye teşvik ettiler. İnsanlara sundukları faydalar sayısız ve başarıları ise büyüleyiciydi. Bu yüzden Gök onları ödüllendirdi, ruhlar onları zenginleştirdi ve insanlar onları övdü. Göğün Oğlu rütbesiyle onurlandırıldılar ve onlara tüm yeryüzünün zenginliği verildi. Gök ve Yer ile aynı üne sahiptiler ve adları bugün dahi anılır. Bu, eski bilgelerin dünyaya sahip olmalarının yoludur.” (Li, 2014:133)

Durmaksızın devam eden savaşların yaşandığı dönemin hükümdarları ise hiçbir şekilde bilge krallarla kıyaslanamazlar:

“Ne kadar farklıdır zamanımızın kralları, asilleri, büyükleri ve beyleri! En iyi askerlerini gönderirler, teknelerini ve savaş arabalarını düzenlerler; masum devletlere saldırmak için onları güçlü zırhlarla ve keskin silahlarla donatırlar. Bu devletlerin sınırlarını aşarlar, tahıl tarlalarını biçerler, ağaçları ve ormanları keserler, şehir duvarlarını yıkarlar, hendekleri ve göletleri doldururlar, hayvanları katlederler, ataların tapınaklarını yakarlar, katliam yaparlar, yaşlıları ve zayıfları yok ederler ve hazineleri ve değerli eşyaları alıp götürürler. Askerlerine ilerlemeleri ve savaşmaları için “Savaşta öldürülenler en cesurdur. Bir sonrakiler birçok düşmanı öldürenlerdir.

²⁶ Göğün emri, Mo Zi'nin felsefesinde önemli bir yer tutar. Düşünür, *Mo Zi* kitabı içerisinde “Göğün İradesi 天志” başlığı altında, bu kavramı kendi düşüncelerinin geçerliliğini desteklemek ve siyasi ve toplumsal yaşamı düzenlemek için olarak kullanmıştır. Mo Zi'ya göre Göğün iradesi, yeryüzünde doğruluğun ölçütüdür. Bu minvalde “doğru”, insanların birbirlerinin faydasına olacak iyilikler yapmaları iken “yanlış” birbirlerine zarar verecek işler yapmalarıdır. Bknz: Li, Shenlong (ed.), *Yeni Açıklamalar ile Mo Zi*, sf. 177.

²⁷ *Mo Zi* kitabı içerisinde “Ruhların Bilinmesi 明鬼” başlıklı bölümde Mo Zi, “Ruhların erdemi ödüllendirebileceği ve kötülüğü cezalandırabileceği gerçeği, tüm ülkeye ve tüm insanlara ilan edilirse, bu gerçekten ülkede düzenin kaynağı ve insanlar için bir lütf olacaktır,” demektedir. A.g.e., sf. 217.

Savaşta yaralananlar en alttadır. Ve sıraları terk edip kaçan herkes acımasızca idam edilecektir!" diyerek savaşmaya zorlarlar." (Li, 2014:134)

"Göğün Oğlu"²⁸ niteliğine sahip hükümdarlar, Göğün iradesi uyarınca Göğün altındaki tüm insanların faydasına olacak işler yapmak ve insanlara zarar verecek şeyleri ortadan kaldırmak ile yükümlüdürler. Ancak metinde görüleceği üzere dönemin hükümdarları Göğün yolundan uzaklaşmış, hatta Göğün iradesine aykırı biçimde savaşa girmektedirler. Eski bilge krallar gitmişler ve dünya onların ilkelerini unutmuştur- artık hükümdarlar başka ülkelere saldırmaktadırlar (Li, 2014:162) Buna göre, bilge kralların yolundan ayrılarak saldırı ve ilhakta bulunan hükümdarların asla bilge bir kral olarak saygı görmeyeceklerdir. Bu vurgu ile düşünür, savaş kararı veren hükümdarları, erdemli davranışa yönlendirmeye çalışmaktadır. Savaş karşıtlığında özellikle bilge kralların yolu ve bu bağlamda doğru eylemin altı çizilmektedir. Bir çatışma ya da savaş, her iki taraf için de sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin zenginliğini israf etmekle sonuçlanmakta, nüfusu azaltmakta ve sosyal düzeni bozmaktadır. Sonuç olarak ahlaki açıdan hiçbir şekilde savunulamaz; savaş, hemen hemen her zaman yanlıştır.

2. Haklı Savaşlar

Çinli düşünür Mo Zi, katı bir biçimde savaş karşıtıdır. Savaşın Beylikler Döneminde toplumsal düzenin yeniden inşası için savaşların sona ermesini bir zorunluluk olarak ele alan Mo Zi'nin fikirleri ahlaki, ekonomik argümanlar ve sağduyulu bir yaklaşım ile desteklenmektedir. Bununla birlikte savaşın gerekçelerine dair fikir yürüten ilk düşünürlerden biri olan Mo Zi, kaçınılmaz olduğunda savunma savaşlarını ve bir halkı zulümden kurtarmak için yapılan "cezalandırıcı savaşları", belirli ve zorlayıcı kriterlerin karşılanması koşulu ile haklı savaşlar olarak değerlendirmektedir. *Mo Zi*'nin "Savaş Karşıtlığı" başlıklı bölümleri içerisinde, savaş için haklı sebep, meşru otorite gibi koşullar yer alsa da bu metinlerde "haklı savaş" için ölçüt, esas olarak savaşların doğruluğa, iyiliğe uygun olup olmadığı; kabul edilir bir nitelikte olup olmadığı ya da Yol'un ilkeleriyle uyumlu olup olmadığıdır (Fraser, 2013:140). Bu doğrultuda "haklı savaş"²⁹ ifadesinin, metne retrospektif yaklaşımın bir sonucu olarak kullanıldığını belirtmek yerinde olacaktır.

2.1. Tiranın Zulmüne Karşı Adalet Arayışı: Cezalandırma Aracı Olarak Savaş

Mo Zi'nin "Savaş Karşıtlığı" ile ilgili bölümlerde yürütülen tartışmada, *Mo Zi*'nin muhalifleri düşünür, hüküm sürdükleri zamanlarda benimsedikleri politikalar ile bolluk bereket içinde birer ülke kurmuş olan kadim bilge kralların, hanedanlıklarını, önceki hanedanlıkların son hükümdarlarına saldırarak ve onları yenilgiye uğratarak kurduklarını, dolayısıyla askeri taarruzlarına rağmen niçin bilge krallar olarak saygı gördüklerini sormuşlardır. Bunun üzerine *Mo Zi*, "fikirlere nüanslarının anlaşılmadığını ve altında yatan mantığın kavranmadığını" dile

²⁸ "Göğün Oğlu" (天子Tiān Zi), Çin hükümdarının kutsal monarşi ve imparatorluk unvanıdır. Zhou Hanedanlığında kullanılmaya başlanmış; "gelip geçecek bütün hükümdarlar için geçerli olmuştur". Bknz: John Keay, Çin Tarihi, Çev: Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç, İnkılap Kitabevi, 2011, sf. 59.

²⁹ *Mo Zi*'nin "pasifist değil adil savaşın savunucusu" olarak değerlendirilmesi ile ilgili bir tartışma için bknz: Hui-Chieh, Loy, "Mohist Arguments on War", Routledge, 2015, sf. 249

getirmiştir. Çünkü O'na göre tartışmada bahsi geçen üç bilge hükümdarın yaptığı, “savaşmak” değil, “cezalandırmak”tır. (Li, 2014:138) Bu noktada Mo Zi, saldırmak³⁰ ile cezalandırmak arasında bir ayrım yapmaktadır. İlki, Göğün iradesine aykırı şekilde masum devletlere yapılan saldırıları ifade ederken; ikincisi, despot hükümdarlar ile işgalci devletlere yönelik Göğün belirli koşullarla desteklediği cezai eylemi ifade etmektedir.

Mo Zi'nin “saldırgan savaş” ile “cezalandırıcı savaş” arasında çizdiği ayrım, Göğün emri ile açıklanmaktadır. Buna göre, hükümdarlar Göğün emri ile yönetme hakkına ve daha önce belirtildiği üzere “Göğün Oğlu” sıfatına sahiptirler. Bu durumda hükümdar erdemini en yüksek temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla eğer bir hükümdar halkının ihtiyaçlarını karşılayamaz ve yönetim becerisini kaybederse, bu durumda “suçlu” olarak addedilmekte ve bu sebeple yerine erdemli bir hükümdar geçebilmektedir. Bu anlayışa göre Xia, Shang ve Zhou³¹ hanedanları, kendilerinden önceki hükümdarlar Göğün emrine uymadıkları ve sonuçta doğruluk yolundan ayrıldıkları için onların yerine kurulmuştur. Ahlaki yozlaşmanın yeryüzündeki işaretleri ile ilgili Mo Zi güçlü bir tasvir sunmaktadır. Bu bağlamda Kral Yu'nün³² karışıklık içindeki üç Miao boyu üzerinde hakimiyet kurması ya da Kral Tang'ın despot hükümdar Jie'nin tahtına son vermesi bu konuda iyi birer örnek olarak aktarılmaktadır:

“Eski zamanlarda, üç Miao³³ boyu büyük bir karışıklık içindeydi. Gökyüzü onların yok edilmesini emretti. Geceleyin güneş doğdu. Üç gün boyunca kan yağdı. Tapınakta ejderhalar belirdi ve sokaklarda köpekler ağladı. Yazın buzlar oluştu ve toprak, su fıskırtana kadar çatladı. Bu olaylar karşısında halk büyük bir şaşkınlık yaşadı. [Kral] Gao Yang, Yuan Sarayı'nda Yu'ye emir verdi. Yu, elinde imparatorluk yeşimiyle Miao halkına karşı savaşmaya gitti. Gök gürültüsü ve şimşekler arasında ortaya çıkan, yüzü insan bedeni kuşa benzeyen bir Tanrı, Yu'nün yanında bekliyordu. Miao halkının generali bir okla vuruldu ve Miao ordusu büyük bir kargaşa içine düştü. Ve Miao boyları zamanla giderek güçsüzleşti. Miao'yu fethettikten sonra, Yu tepeler ve nehirlerle isimler verdi ve her şeyi yüksek ve alçaklıklarına göre sıraladı. Kurbanlarla dört sınır ülkesini kurdu ve buna ne ruhlar ne de insanlar isyan etmedi. Böylece yeryüzünde barış hâkim oldu. İşte bu, Yu'nün Miao halkı ile savaşmasının nedenidir. Xia Hanedanlığı'nın hükümdarı Kral Jie'nin durumunda, Gök kesin bir emir verdi. Güneş ve ay, gereken zamanda ortaya çıkmadı, kışla yaz karıştı, tüm tahıllar kuruyup öldü, ruhlar tüm ülkede ağladı ve turnalar on gecedan fazla bağırdı. Sonra Gök, Biao sarayındaki Tang'a, Xia Hanedanına verilen hakimiyeti, “Göğün Emri”ni

³⁰ “攻Gōng”, Türkçede “saldırmak, taarruz” anlamını karşılamaktadır. “Cezalandırmak” ise “誅 Zhū” imi ile karşılanmaktadır. Mo Zi, söz konusu yerde, metin boyunca kullandığı “攻 Gōng” imi yerine “誅 Zhū”yu kullanarak bir ayrım yapmaktadır.

³¹ Sırasıyla Xia Hanedanlığı (夏朝 Xià Cháo), M.Ö. 2070-1600, Shang Hanedanlığı (商朝 Shāng Cháo), M.Ö. 1600-1046 ve Zhou Hanedanlığı (周朝 Zhōu Cháo) M.Ö. 1050-256 yıllarına tarihlendirilen üç imparatorluk öncesi hanedanlıktır. Bknz: John Keay, Çin Tarihi, Çev: Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç, İnkılap Kitabevi, 2011, sf.30.

³² Efsanevi bir Çin hükümdarı olan Büyük Yu (Çincesi “大禹”, “Dà Yǔ”), Çin mitolojisinde, seli zapt eden ve Xia Hanedanı'nın kurucusu olarak kabul edilen bir kahramandır. Bknz: Bryan W. Van Norden, Introduction to Classical Chinese Philosophy, Hackett, 2011, sf. 4-5. Adı Türkçede “yü” olarak sesletilmektedir; bu yüzden sözcüğü gelen ekler buna göre yazılmıştır.

³³ Üç Miao (三苗, Sān Miáo), efsanevi hükümdarlar Huang Di (Sarı İmparator) ile Yao, Shun ve Yu dönemlerine kadar uzanan antik Çin kabilelerindendir. <https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%89%E8%8B%97/1247116>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

üstlenmesini emretti. Ancak o zaman Tang, askerlerini Xia topraklarına götürmeye cesaret edebildi ve ölçülemeyecek bir güçle Xia'nın surlarını yok etti. Kısa bir süre sonra, bir ruh ortaya çıktı ve Tang'a şöyle bildirdi: "Xia Hanedanı ahlaki olarak çöküştür. Onlara saldır. Kazandığından emin olacağım, çünkü Gökten emirlerim var!" Gök sonra Zhu Rong'a³⁴ Xia ülkesinin başkentinin kuzeybatı köşesine ateş göndermesini emretti, böylece isyancı Jie'nin halklarına sığınan Tang, Xia Hanedanını yenebildi. Daha sonra Tang, tüm soyluları Bo'ya çağırdı ve onlara Göğün emrini açıkladı, bunu dünyanın her yerine duyurdu ve yeryüzündeki bütün soylu beyler O'na itaat etmekte tereddüt etmedi. İşte böylece bilge kral Tang, zorba [kral] Jie'yi cezalandırdı." (Li, 2014:138-139)

Mo Zi'nin bilge kralların hakimiyeti ele geçirmelerine dair anlatısında, olayların seyrini Göğün belirlediği anlaşılmaktadır. Göğün iradesine karşı çıkan tiranlar, erdem sahibi hükümdarlar tarafından alt edilmektedir. Mohist dünya görüşünde, hükümdarların Göğün emirlerine uyması gerekmektedir, çünkü Göğün her zaman dünyaya yararlı olanı emrettiğine inanılmaktadır. Yeryüzündeki insanlar Gök için öncelikli endişe kaynağıdır ve Gök, kökenlerine bakılmaksızın tüm insanları kapsar ve ayrımcılık yapmadan insanlara ilgi göstermektedir.³⁵ Bu fikir, "Savaş Karşıtlığı" bölümlerinin sonunda, "Göğün insanları"³⁶ ve "Göğün halkı"³⁷ gibi terimler kullanarak açıkça ifade edilmektedir. Bu doğrultuda söz konusu ifadeler, insanların hükümdarlardan ziyade Göğe tabi oldukları fikrini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla savaş aslında bir anlamda Göğün yarattıkları arasında bir iç çatışma yaratmaktadır. Bu çatışma şöyle yorumlanabilir: Bir devletin halkı -Göğün birtakım insanları- başka bir devletin halkına -Göğün diğer birtakım insanlarına- saldırıda bulunmaktadır. Hangi devlet bu savaştan galip çıkarsa çıksın, her iki tarafta da meydana gelen can kayıpları ya da ortaya çıkan zararlar nedeniyle esasında Gök kayıp yaşamış olacaktır. Bu yüzden Mo Zi, Göğün savaflara daima karşı çıkacağını ve cezalandırıcı savaflara ise sadece olağanüstü durumlarda onay vereceğini öne sürmektedir. Anlaşılan o ki bu koşul yalnızca masum insanlar söz konusu olduğunda sağlanmaktadır:

"Eğer Göğün insanlarını Göğün şehirlerine saldırmak için gönderirseniz, bu şekilde O'nun halkını katleder, onların atalarının ruhlarını kovar, toprak ve tahıl sunaklarını yıkar ve adak hayvanlarını keserseniz, yüksekteki Göğe hiçbir fayda sağlamış olmazsınız! ... Üstelik, daha önce de dediğim gibi, bir masumun canına mal olan bir hareketin karşılığında bir felaketin yaşanması beklenir. Peki masum insanları kim öldürür? İnsanlar. Peki [buna karşılık] felaketi kim getirir? Gök." (Li, 2014:134/175)

Mo Zi'nin yaklaşımı, Göğün iradesini ahlaki davranışlar için bir ölçüt olarak ele almaktadır. Fiziksel ve mecazi anlamda yüksekte bulunan Gök, bir eylemin etik açıdan savunulabilir ya da

³⁴ Zhu Rong (祝融 Zhù Róng) ateş tanrısıdır. Ian Johnston, *The Mozi: A Complete Translation*, The Chinese University of Hong Kong Press, 2010, sf. 191.

³⁵ *Mo Zi* içerisinde pek çok farklı yerde, özellikle "Kuşatıcı Sevgi" ile "Göğün İradesi" bölümlerinde, Göğün insanlara yönelik kapsayıcı ilgisinden bahsedilmektedir: "Göğün tüm insanları nasıl sevdiğini nerden anlarız? ... Onları korumasından ve sahip çıkmasından anlarız. Peki, tüm insanlara nasıl sahip çıktığını nasıl biliriz? Onlar beslemesinden anlarız. ... İnsanlar tahıllarla beslenir, bu tahıllarla hayvanlar yetiştirirler. Yiyecek ve şaraplarından Tanrı'ya sunaklar hazırlarlar. Yeryüzündeki tüm insanları koruyup gözeten Gök, onları nasıl sevmez olur?" Bknz: A.g.e., sf. 239-240.

³⁶ Çincesi "天之人 Tiān zhī rén" şeklindedir.

³⁷ Çincesi "天民 Tiān mín" şeklindedir.

zorunlu olup olmadığını belirlemek için eşsiz bir konumdadır. Hakimiyet mücadelesi devam ederken, her bir devletin kendi eylemlerinin doğru olduğunu iddia ettiği bir ortamda tarafsız bir kılavuzun olmaması büyük bir eksikliktir. Gök, Mo Zi'nin aradığı adaletini somut temsilcisidir (Van Els, 2013:90). Kendi sözleri ile "Göğün iradesi [Mo Zi için], tekerlekçinin pusulası [veya] marangozun cetveli gibidir. Tekerlekçi ya da marangoz pusula ve cetvelleri ile ölçümler yaparak [ölçülere uygunluğuna göre] 'Bu doğrudur, bu yanlıştır.' der." (Li, 2014:170) İki devlet arasında yaşanan bir anlaşmazlık durumunda Gök, kimin doğru ve haklı olduğunu belirler ve suçlu ya da hatalı olanı cezalandırır. Eğer bir hükümdar, halkına zulmederse, Gök, söz konusu hükümdar göksel yetkiyi yani meşruiyetini kaybettiği için ülkeyi karmaşaya sürükler. Aynı zamanda, bu yetkinin başka birine aktarıldığına dair işaretler vererek, seçilmiş yeni erdemli hükümdara zorbanın hükümlerine son vermesi gerektiğini belirtir. Bu yüzden başka ülkelere hükmetmek isteyen yöneticiler, Göğün desteğini alıp almadıklarını iyi değerlendirmelidirler. Aksi halde, her eylemlerinin meşruiyeti sorgulanacaktır. Başlangıçta başarı elde edilse bile, haksız eylemlerin sonucu genellikle başarısızlıkla sonuçlanır, önceki bölümde bahsedilen Kral Fuchai'nin durumunda bu açıkça görülmektedir.

Eski bilge kralların savaşları, Mo Zi için haklı savaşın gerekçelerini sağlar görünmektedir. Çünkü bu hükümdarlar asla hırs ya da keyfiyetleri doğrultusunda savaşmamışlardır. Çünkü Gök, haksız eylemleri onaylamaz. Dolayısıyla bu, onların göksel bir rehberlik altında hareket ettiklerine ve yaptıklarının yüksek bir ahlaki düzenin bir parçası olduklarına işaret etmektedir. Bu arada Mo Zi'nin erdem sahibi Xia, Shang ve Zhou Hanedanlarının kuruluşu ile ilgili betimlemelerinin eşsiz olduğunu belirtmek gerekmektedir. Olağanüstü olaylarla desteklenmiş anlatıda -geceleyn güneşin doğması, kan yağması, ruhların ağlaması gibi- abartılı ve canlı dil, kıyım ve yıkımın gerçek maliyetini ve insanlık üzerindeki etkilerini daha dramatik ve unutulmaz bir şekilde iletmeyi amaçlamaktadır (Knoblock ve Riegel, 2013:170). Bununla birlikte Göğün iradesi ve yeryüzündeki olaylara müdahalesi ile ilgili bazı noktaların belirsiz olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Göğün işaretlerinin anlaşılabilirliği ya da "seçilmemiş" kişilerin de Göğün verdiği yetkiye, belirli işaretleri yanlış ya da kötü niyetle yorumlayarak, talip olabileceği gözden kaçırılmış görünmektedir. Hırslı bir hükümdar "ruhların onu ziyaret ettiğini" iddia edebilir ve ayrıca Göğün onun tarafında olduğu izlenimini yaratmak için şeyleri tanzim edebilir ve böylece eylemlerini bilge kralların eylemleriyle benzeştirmiş olabilir (Wong ve Loy, 2004:347). Bununla birlikte, metinde aktarılan işaretlerin gerçekleşmesinin neredeyse imkânsız olduğu görülmektedir (Van Els, 2013:91). Çünkü ancak böylelikle, bu işaretler olmadan başlatılan her türlü savaşın haklı gerekçe ve savaş başlatma yetkisine sahip otoriteden yoksun olduğu savunulabilmektedir. Ayrıca Göğün ruhlar aracılığıyla garanti ettiği başarı olmadan, savaşın kuvvetle muhtemel kaybedileceğini, bu durumun da insanlara daha fazla zarar vereceğini vurgulamak gerekmektedir. Sonuçta bu savaş haksız bir eylem, savaşı başlatan hükümdarı doğruluktan ayrılmış bir zalim olarak nitelendirilecektir. Bu noktaya gelindiğinde hikâyeye başa döner ve artık Göğün iradesinin yeniden kendini ortaya koymasına beklenmektedir.

2.2. Koruma Kalkanı: Savunma Savaşları

Mo Zi için doğru fikir ya da eylem, yeryüzüne fayda sağlamalı ve felaketleri ortadan kaldırmalıdır (Li, 2014:107). Bu doğrultuda kesin bir savaş karşıtlığı ile hareket eden düşünür,

saldırı altındaki ülkelerin bu saldırılara karşılık savunma yapmalarını meşru kabul etmektedir. Savaş, saldırıyı başlatan için, gayriahlakidir. Ancak topraklarını koruması gereken taraf için kaçınılmaz görünmektedir. Yine de savunma savaşının her daim, teslim olmaktan daha faydalı sonuçlar doğuracağı kesin değildir. Savaşın doğasında, can ve mal kayıpları olası bir tehlikedir. Savunma savaşının başarısızlıkla sonuçlanması, başka bir devletin egemenliği altına girmenin sebep olacaklarından daha trajik sonuçlara yol açabilir. Eğer savunmanın maliyeti, direnmeden teslim olmanın maliyetinden fazla ise, Mohist bakış açısına göre, teslim olmanın daha uygun bir seçenek olabileceği düşünülebilir (Fraser, 2016:143). Ancak, Mo Zi, o dönemin işgal hareketlerinin sonuçlarını dramatik bir şekilde resmetmektedir; bir işgal gücünün, mağlup edilmiş bir devletin kaynaklarını yağmalayıp tüketeceği, hatta halkını yok edeceği ya da köle olarak alabileceği vurgulanmaktadır:

“Günümüzün hükümdarları oldukça farklıdır; hepsi savaşçıları sıralar ve gemi ve savaş arabaları hazırlar; zırhlarını güçlendirir ve silahlarını keskinleştirirler, masum bir devlete saldırmak için.... Hükümdarlar, vicdan azabı duymadan, “Büyük bir devlet olarak, küçük devletlere müdahale etmeden nasıl gerçek anlamda büyük bir devlet sayılırım?” diye sorarlar. Bu nedenle en yetenekli askerlerini çağırır ve masum bir devlete saldırmak için gemi ve savaş arabalarını bir araya toplarlar. Saldıracakları devletin sınırlarına girdiklerinde, ekinlerini biçerler, ağaçlarını keserler, şehir duvarlarını yerle bir ederler, hendeklerini enkazla doldururlar, atalarının tapınaklarını yakarlar ve sunak hayvanlarını keserler. Direnen insanlar idam edilir; direnmeyen erkekler ahırlarda ve zincirli mahkumlar olarak çalışmak için, kadınlar da harman dövmek için geri getirilir.” (Li, 2014:134)

Bu metinle çizilen tablo sebebiyle, bir devlet saldırı altındayken, mağlubiyet riskiyle bile olsa, savunma yapmasının, ülkenin insanları için teslim olmaktan daha iyi sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Nitekim bu doğrultuda düşünür, bir devletin karşılaştığı yedi endişe kaynağını sıralarken, iç ve dış şehir surlarının savunma kapasitesinin yetersiz oluşunu en önemli sorun olarak öne sürmektedir. (Li, 2014:20). Savunma yapmaya hazırlıklı olmamanın, çok büyük devletlerin dahi yıkılmasının nedeni olarak değerlendirmektedir:

“Mühimmat deposunda silahlar hazır olmadıkça haksızlığa karşı hak arayamaz; iç ve dış şehir surları tamir edilmedikçe kendinizi savunamaz, fikirler etraflıca düşünülmediğinde olağanüstü hallerle başa çıkamazsınız. Qing Ji hazırlıksızdı ve bu nedenle sefere çıkmamalıydı. Jie, Tang’a karşı hazırlık yapmadı ve [yenilip] sürgüne gönderildi. Zhou, Wu’ya karşı hazırlık yapmadı ve [savaşı kaybedip] idam edildi. Şimdi, Jie ve Zhou her ikisi de imparatorlardı ve büyük bir imparatorluğa hükmediyorlardı, ancak her ikisi de sadece yüz *li* karelik devletlerin hükümdarları tarafından yok edildi. Bunun nedeni nedir? Güçlerine ve zenginliklerine güvenerek hazırlık yapmamalarıdır. Bu nedenle, bir ülkenin önem vermesi gereken şey [savaşa] hazırlıktır. Askeri mühimmat, bir ülkenin hazinesidir, silahları onun pençeleridir ve şehir surları ülkenin kalesidir. Ve bu üç madde, bir devletin varlığının temelidir.” (Li, 2013:24)

Metinde, saldırılara karşılık vermenin, devletin hakkını savunması olarak nitelenmesi göze çarpmaktadır. Bu sebeple düşünürün savunma savaşlarını haklı gördüğü yönünde bir yorum yapılabilmektedir. Bununla birlikte Mo Zi için savunma savaşları, yalnızca bir devletin kendi topraklarını ve insanlarını korumasını ifade etmemektedir. Savunma savaşları ayrıca, müttefikleri ve saldırgan büyük devletler tarafından hedef alınan masum devletleri savunmayı da

kapsamaktadır. Çünkü savunma savaşları, doğruluktan ayrılarak “Göğün iradesini” hiçe sayan devletlere karşı koymak anlamına gelmektedir. Savaşlar başlatan hükümdarlarının sözlerinin aksine iyi bir hükümdar, diğer devletlerle samimi, karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurar ve diğerlerini savunmaya hazırdır:

“... Dünya uzun zamandır kargaşa ve savaş içerisindedir ve bir çocuğun ata binerken yorulduğu gibi yorgundur.³⁸ Savaşçı hükümdarlar, davranışlarını argümanlarla örtmeye çalışır. Eğer adil biri olarak yeryüzünde adaleti ile tanınan ve erdemle hükümdarları kendine çekmek isteyen biri olsaydı.... Güçlü bir devlet bir diğerine [muhtemelen daha güçsüz bir devlete] adaletsiz davranırsa, [güçsüz olanın] üzüntüsüne ortak olurdu; bir büyük devlet daha küçük birine saldırırsa, kurtarmaya yardımcı olurdu; küçük bir devletin iç ve dış şehir surları harap olduğunda onların onarılmasını talep ederdi; bez ve tahılları tükendiğinde onlar için tedarik ederdi; para ve ipek yetersiz olduğunda kendi payını paylaşırdı. Saldırmak yerine uyumlu bir yol izlendiğinde ülke bundan çok daha fazla fayda görecektir. Kontrolün [yani ordunun] sağduyulu ve [savaş için] sebebin adil olmasına izin verelim.” (Li, 2014:141)

Alıntılanan metinde düşünürün, özellikle devletlerarası uzlaşi sağlanmasını öncelendiği görülmektedir. *Mo Zi*'nin bir başka bölümünde, saldırıya uğrayacağı endişesine kapılan hükümdara hem içeride hem dışarıda adaletli bir politika izlemesi ve komşuları ile ilişkilerini güçlendirmesi salık verilmektedir:

“Lu Beyi, Mo Zi'ya sordu: “Qi'nin benim ülkeme saldırmasından endişe duyuyorum. Herhangi bir çözüm yolu var mı?” Mo Zi şöyle karşılık verdi: Evet, Üç Hanedanın bilge kralları Yu, Tang, Wen ve Wu başlangıçta sadece yüz *li* karelik devletlerin hükümdarlarıydı. Ancak, sadık olan insanları etraflarında toplayıp doğruluk yolundan ayrılmayarak büyük birer imparatorluk kurdular. Üç Hanedanın kötü kralları Jie, Zhou, You ve Li, sadık olanları kendilerinden uzaklaştırıp kötülük yaparak imparatorluklarını kaybettiler. Size naçizane Göğü ve ruhları saygıyla anmanızı ve halkınızı sevip onlara yarar sağlayacak işler yapmanızı; bol miktarda kürk ve para hazırlamanızı, sesinizi alçaltarak tüm komşu devletlerle dostluk ilişkileri kurmanızı ve devletinizi Qi Beyliğine hizmet etmeye yönlendirmenizi söyleyebilirim.” (Li, 2014:450)

Görüleceği üzere, Lu Beyi'nin, komşu devletlerle dostane ilişkiler kurarak kendini savunmak için onların desteğini alması ve eğer gerekiyorsa, savaşı önlemek amacıyla diplomatik olarak Qi'ye bağlı kalması gerekmektedir. Metin, Mo Zi'nin, uzlaşi diplomasisini savunma yapmaya tercih ettiğini göstermektedir. Mo Zi, bir hükümdarın savaş başlatırken kazanma ihtimalini doğru değerlendirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bir önceki bölümde görüleceği üzere başarı teminatı, cezalandırıcı savaşları başlatan bilge krallar için belirleyici olmuştur. Burada ise savunma amaçlı savaşın, barışçıl diplomatik alternatifler kalmadığında son çare olarak haklı görülebileceği yönünde bir görüş ortaya konulmaktadır. Nitekim *Mo Zi*'da savaşa girmeden önce diplomatik çözümlerin denenmesi gerektiğine dair önemli bir olay aktarılmaktadır:

“Gong Shu Ban'ın³⁹ yüksek bir merdiven inşa ettiğini, Chu Beyliğinin Song Beyliğine saldırıyı planladığını duyan Mo Zi, on gün on gece yürüyerek Chu Beyliğine ulaşmıştır. Burada

³⁸ Alıntılanan metin içerisindeki bu cümle, anlam ve metnin akışı açısından paragrafın başına taşınmıştır.

³⁹ Gong Shu Ban (公輸盤 Gōng Shū Bǎn), asıl adı ile Lu Ban (魯班 Lǔ Bān), takribi M.Ö. 507-444 yılları arasında yaşayan

Gong Shu Ban ile görüşen Mo Zi, O'nu masum Song Beyliğine savaş açmanın doğru olmadığına ikna etmiş; ancak Gong Shu Ban saldırı için kesin emirlerin Chu Beyi tarafından verildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Mo Zi, Gong Shu Ban'dan kendisini Chu Beyine takdim etmesini istemiştir. Chu Beyi ile yaptığı görüşmede hükümdarı savaştan vazgeçmeye ikna edemeyeceğini anlayınca bu kez kendisi ile birlikte gelen öğrencisi Qin Hua Li⁴⁰ ve diğer üç yüz kişinin, Chu'nun saldırılarına karşı Song Beyliğinin şehir duvarlarında savunma için hazır beklediklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Chu Beyliği saldırıdan vazgeçmiştir" (Li, 2014:451-452).

Bu hikâye, Mo Zi'nin savaş yerine barışçıl yolları tercih ettiğini, ancak caydırıcı bir savunmanın diplomasi yoluyla barışı sağlama konusunda kritik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca daha öncelikli olarak, Chu Beyliğinin Song'a karşı planladığı saldırı girişimini kınamalarını vurgulamaktadır (Hui, 2015:228).

Özetle Mo Zi, yeryüzündeki insanların faydasına olacağı için devletlerin, kendilerine yönelen saldırılara karşı savunma yapmalarını desteklemekte, yalnız savaşa girmeden önce mümkün olan tüm barışçıl yolları ve uzlaşi çabalarını denemelerini bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir.

Sonuç

Beylikler arasında durmaksızın devam eden savaşlarla belirlenen Savaşan Beylikler Döneminde Mo Zi, savaş karşıtlığı ile öne çıkan bir düşündürdür. Savaşın zulmünden derin bir kaygı ve üzüntü duyan düşünür, kendi adı ile anılan kitabın "Savaş Karşıtlığı" üçlemesini içerisinde kadim geçmişten örnekler ve ahlaki argümanlar kullanarak savaşlara son verilmesi çağrısı yapmaktadır.

Bu doğrultuda Mo Zi, savaşı, bir çeşit suç olarak nitelendirmektedir. O'na göre bir devletin diğerine saldırarak topraklarını almak istemesini suç teşkil etmektedir. Çünkü savaş, masum insanların zarar görmesine sebep olarak toplumsal adaletsizliği derinleştirmektedir. Ayrıca Mo Zi'nin bakış açısından her bir doğru eylemin topluma fayda sağlaması gerekmektedir ve açıkça ortadadır ki savaş, bu sorumluluğun, toplumun büyük çoğunluğu açısından ihlali anlamına gelmektedir. Bunlara ek olarak Mo Zi savaşın gereksiz bir kaynak israfı olduğunu öne sürmektedir. Devletlerin savaş için ayırdığı kaynaklar, savaşta yok edilmektedir. Sonuçta savaş sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir zararla sonuçlanmaktadır.

Bununla birlikte, savaşın gerekçelerine dair fikirler ortaya koyan ilk düşünürlerden biri olan Mo Zi, bilge kralların zorba bir hükümdarı tahttan indirmek için başlattığı savaşlar ile masum ya da güçsüz devletlerin kendi topraklarını savunmak için yaptığı savaşları, belirli koşullar altında "haklı savaşlar" olarak değerlendirmektedir. Fikirleri "yeryüzündeki tüm insanlara fayda sağlayacak ve felaketleri ortadan kaldıracak" eylemler doğrultusunda şekillenen düşünür için, cezalandırıcı savaşlar, Göğün iradesi doğrultusunda pek çok insanı zulümden kurtarmak için yapıldığı için haklı görülmektedir. Buna ek olarak, devletlerin kendilerine yöneltilen saldırılara karşılık vermesi Mo Zi tarafından desteklenmektedir. Ancak savaşa girmeden önce barışçıl yolları

usta bir marangoz ve mucit olarak tanınmaktadır. Bknz: Yan, Hong-Sen, *Reconstruction Designs of Lost Ancient Chinese Machinery*, Springer, 2007, sf. 269.

⁴⁰ Qin Hua Li (禽滑釐 Qín huá Lǐ), Mo Zi'nin öğrencilerinden biridir. "Lü Ailesinin İlkbahar ve Sonbahar [Vakayinameleri]" adındaki kaynakta aktarılmaktadır: "禽滑釐學於墨子" <https://ctext.org/lv-shi-chun-qiu/dang-ran/zh>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

izlemek gerekliliği göz önünde bulundurulmaktadır. Savunma savaşının kaçınılmaz olabileceği durumlar için ise, düşünür, devletlerin "iç ve dış şehir surlarını sağlamlaştırmak" yoluyla savaşlara hazırlıklı olmasını salık vermektedir.

Sonuç olarak Mo Zi tarafından, ahlaki meşruiyeti hakkında dağınık yorumlarla birlikte haklı savaşların, savaş karşıtlılığının bir sonucu olarak, insanların olası kayıp ve zararlarını azaltmak ya da önlemek için ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Fraser, C. (2016). The Mozi and Just War Theory in Pre-Han Thought. *Journal of Chinese Military History*, 5(2), 135-175.

Fung, Yulan. (2009). *Çin felsefesi tarihi*. (F. Aydın. Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Hui C. L. (2025). Mohist Arguments on War. *Chinese Just War Ethics*. (ss. 226-249). Routledge: New York.

Keay, J. (2011). *Çin tarihi*. (N. Kars Tayanç ve D. Tayanç. Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Knoblock, John and Jeffrey Riegel, J. (2013). *Mozi: A study and translation of the ethical and political writings*. China Research Monograph 68. Berkeley: Institute of East Asian Studies.

Lao Zi. (2021). *Tao te ching*. (S. Özbey. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Li, Shenlong 李生龍. (Ed.). (2014). *Yeni açıklamalar ile "Mo Zi" 新譯墨子讀本*. Taipei: Sanmin Shuju.

Twitchett, D., & Loewe, M. (Eds.). (1986). *The Cambridge History of China* (The Cambridge History of China). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CHOL9780521243278

Van Els, P. (2013). How to End Wars with Words: Three Argumentative Strategies by Mozi and His Followers. (ss. 69-95). *The Mozi as an Evolving Text*. Leiden, The Netherlands: Brill.

Van Norden, Bryan W. (2011). Introduction to classical Chinese philosophy. Indianapolis: Hackett.

Wong, B., & Loy, H. C. (2004). War and ghosts in Mozi's political philosophy. *Philosophy East and West*, 54(3), 343–363.

Wu, Zhaoji 吴兆基.(Ed.). (2000). *Tarih kayıtları* 史記. Hefei: Huangshan Shushe Chuban Faxing.

Yan, Hong-Sen. (2007). *Reconstruction Designs of Lost Ancient Chinese Machinery*. Springer.

İnternet Kaynakları

Lü Ailesinin İlkbahar ve Sonbahar [Vakayinameleri] (呂氏春秋), <https://ctext.org/lv-shi-chun-qiu/dang-ran/zh>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

Han Feizi 韩非子, Xianxue 显學, <https://ctext.org/hanfeizi/xian-xue>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

Han Tarihi (Han Shu 漢書), Yiwenzhi 藝文志, <https://ctext.org/han-shu/yi-wen-zhi>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

Üç Miao Kabilesi (三苗) <https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%89%E8%8B%97/1247116>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

Zhuang Zi 莊子, Tian Zia 天下, <https://ctext.org/zhuangzi/tian-xia>, son erişim tarihi: 14.12.2023.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 18-08-2023 – Kabul/ACCEPTED: 17-10-2023

İrkçılık ve Hollywood Sineması Çerçevesinde Rüzgâr Gibi Geçti (1939), Çöl Aslanı (1956), Sonun Başlangıcı (1993) ve Suikastçı (2017) Filmlerine Dair Eleştirel Bir İnceleme

A Critical Analysis of Gone With The Wind (1939) The Searchers (1956), Falling Down (1993) and American Assassin (2017) in the Framework of Racism and Hollywood Cinema

M. Özer ÖZKANTAR¹

Abstract

Cinema is a structure that reflects change and centers on social, cultural and social transformations. While this change and transformation sometimes play an affirmative function in terms of cinema and carry the individual or society forward, it can sometimes be associated with the trauma becoming more problematic. In this context, the relationship between racism and cinema, especially in terms of American Cinema, has progressed on a plane that causes the aforementioned problem to deepen. While Native Americans were exposed to racism through Western

Öz

Sinema özellikleri itibarıyla değişimden beslenen, sosyal, kültürel ve toplumsal dönüşümleri bir şekilde kendi merkezinde barındıran bir yapıdır. Bu değişim ve dönüşüm, sinema açısından kimi zaman olumlu ve bireyi ya da toplumu ileriye taşıyan bir işlev gösterirken kimi zaman da travmatik olanın daha da problemlili hale gelişi ile ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda ırkçılık ve sinema ilişkisi de, özellikle Amerikan Sineması açısından bakıldığında, bahsi geçen problemin daha da derinleşmesine neden olan bir düzlemde ilerlemiştir. Amerikan Sineması'nın

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, ozerokantar@gmail.com, Orcid:0000-0001-9364-5606

films in the early stages of American Cinema, in later periods, black Americans, immigrant Asians, Latin Americans, and finally, Muslims after 9/11 have been exposed to similar discrimination and racist attitudes in Hollywood. At the core of this situation, the changing social, cultural and political fabric of America plays an important role. At this point, the aim of this study is to present a general perspective on the transformation of racist attitude in American cinema. For this reason, films such as *Gone With The Wind* (1939) *The Searchers* (1956), *Falling Down* (1993) and *American Assassin* (2017) were determined through purposeful sampling in order to reveal the ethnic groups that are thought to be discriminated against, and the movies' box office success, popularity and compatibility with the subject were prioritized in movie preferences. In this direction, the concept of racism in the related productions was examined in terms of narrative and discourse, and critical discourse analysis was preferred as a method. As a result, although racism in American cinema shows change and transformation, it has concluded the it has reached the present day through different ethnic origins and has been added to the Hollywood culture.

Keywords: Cinema, American Cinema, Racism, Discrimination.

ilk dönemlerinde Yerli Amerikalılar, western filmleri ile ırkçılığa maruz kalırken, ilerleyen dönemlerde siyahî Amerikalılar, göçmen Asyalılar, Latin Amerikalılar ve son olarak da 11 Eylül sonrası Müslümanlar benzer bir ayrımcılığa ve ırkçı tavra Hollywood özelinde maruz kalmaktadır. Bu durumun özünde ise Amerika'nın değişen sosyal, kültürel ve siyasi dokusu önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada bu çalışmanın amacı Amerikan Sinemasında ırkçı tavra dair genel bir perspektif ortaya koymaktır. Bu nedenle ayrımcılığa uğradığı düşünülen etnik grupları ortaya koymak adına *Rüzgâr Gibi Geçti* (1939), *Çöl Aslanı* (1956), *Sonun Başlangıcı* (1993), ve *Suikastçı* (2017) filmleri bilinçli örneklem yoluyla belirlenmiş, film tercihlerinde filmlerin gişe başarısı popülarlığı ve konuyla uyumu öncelenmiştir. Bu doğrultuda ilgili yapımlardaki ırkçılık kavramı anlatı ve söylem açısından incelenmiş, yöntem olarak eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir. Sonuç olarak, Amerikan Sinemasında ırkçılığın değişim ve dönüşüm göstermekle beraber, farklı etnik kökenler üzerinden bir şekilde günümüze kadar ulaştığı ve Hollywood kültürüne eklemlendiği neticesine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Amerikan Sineması, Irkçılık, Ayrımcılık.

1.Giriş

Sanat insana dair hemen her şeyi kendine dert edinen, bireylerin sorunlarını hayal gücünün sınırlarını zorlayarak dile getiren, toplumların hemen tüm süreçleriyle yakın temas halinde olan bir oluşumdur. Dolayısıyla hayata dair değişimleri ve dönüşümleri içerisine almayan bir sanattan söz etmek çok da mümkün değildir. Yedinci sanat olarak bilinen sinema ise, bu durumu kendi imkânları, bağlamları ve olasılıkları ile ele alabilme potansiyeli barındırması nedeniyle, apayrı bir kategoride konumlandırılabilir. İlk icadından bu yana bireye dair hemen her olasılığı kendine konu alan sinema, öte yandan farklı ülkelerin ve kültürlerin de siyasi, ekonomik, politik ya da geleneksel yapılanmalarına dair ışık tutabilme yetisi ile de oldukça değerli bir sanattır.

Sinema tıpkı diğer sanat dallarında olduğu gibi, insanı ve insana dair sorunları ciddi şekilde ele alması ile bilinir. Siyasi çalkalanmalar, gençlik hareketleri, toplumsal cinsiyete dair yeni anlayışlar bir şekilde hep sinemanın spektrumunda kendine yer edinebilmiştir. Ayrıca ulusların ideolojik uzantıları da yine sinemanın merkezinde kendine yer bulabilmektedir. Söz konusu ırkçılık gibi travmatik bir tema olduğunda da sinemanın ideolojik bir aygıt olarak kullanıldığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Sinema endüstrisinin hala en güçlü ülkelerinden biri olan Amerika, bu noktada ön plana çıkmaktadır. Geçmişten günümüze, Amerika'nın ulusal kaygıları, siyasi eğilimleri ve politik kodları sıklıkla Hollywood sinemasında da kendine yer edinmektedir (Denzin, 2011, s.s. 10-12).

Hollywood sadece büyük bir film endüstrisini temsil etmemekte, diğer yandan çok katmanlı anlatılar ve farklı janrlar vasıtasıyla dönemsel politikaların ve sosyo-kültürel etkilerin aynası vazifesi de görmektedir. Bu durum beraberinde Amerikan Kültürü'nün beyaz perdeye taşınmasını güçlendirmekte ve politik bakış açılarının filmler üzerinden izleyiciye ulaşmasını olası kılmaktadır. Fakat bu durum diğer yandan anlatıların meşrulaştırılması noktasında da bir tür propaganda aracına dönüşebilmekte ve Amerikan klasik anlatıları ana akım bağlamlarla örtüşen dokular olarak işlev görmeye başlamaktadır. Bu durum Beyaz Saray'ın dönem politikalarının sinemanın odak noktasına taşınmasına neden olabilmekte ve savaş söylemleri, ideolojik göndermeler ve ülke içindeki etnisitelere yönelik ayrımcı kodlar Amerikan filmlerinde belirgin şekilde görülebilmektedir (Hughey, 2009, s. 545).

Bu çalışma, bu bağlamda Amerikan Sineması'nın ülkenin değişen dinamikleri ve toplumsal dönüşümü çerçevesinde, ırkçılık kavramına olan yaklaşımını analiz etmeyi amaçlamaktadır. İlgili çalışmanın dönüşüm, sinema, ırkçılık üçgeninde yer alması bu makaleyi eleştirel bir alana oturtmakta, dolayısıyla da ayrımcılık temasına ışık tutması bağlamında ilgili makale önemli bir noktada konumlanmaktadır. Dahası bu çalışmanın günümüzde ırkçılık, sinemada, özellikle de Hollywood yapımlarında kendine hala yer edinebiliyor mu? sorusu bu makalenin problem sorusu olarak görülmekte ve buna dair yanıtlar aranmaktadır. Bu çalışmanın temel argümanlarından biri ise Hollywood'un ırkçılık kavramı aracılığıyla yarattığı öteki kimliklerine dair ürettiği klişe imajları meşrulaştırdığı üzerinedir. Çoğu yapımda ayrımcılığa uğrayan kimliklerin hali hazırda bu durumu hakettiğine dair mesajlar verildiği görülebilmektedir. Bu mesajın verilebilmesi adına beyaz Amerikalılar'ın önce mağdur edildiği sonrasında ise bu durumun bir tür intikam sürecine evirildiği görülebilmektedir. Buna ek olarak, Hollywood'un öteki kimliklerine yönelik oluşturduğu bir başka

imaj ise; halinden memnun, itaatkâr etnik kimlikleri filmlerine eklemleyerek beyaz ırkın üstünlüğünü yüceltmesidir. Kısaca ırkçılık kavramı hem beyaz ırkın üstünlüğü vurgusuyla temin edilmekte, hem de yaratılan stereotipler ile bu durum hem pekiştirilmekte hem de meşrulaştırılmaktadır.

Amerika'nın kuruluşundan itibaren Yerli Amerikalılar, siyahîler, Asya ve Meksika kökenliler ve son olarak da Müslümanlar ile yaşanan siyasi gerilimler, Hollywood sinemasında da kendine yer bulmuş, bu kimliklere sahip karakterler ise birçok filmde öteki konumunda resmedilmiştir. Bu doğrultuda, *Rüzgâr Gibi Geçti* (1939) *Çöl Aslanı* (1956), *Sonun Başlangıcı* (1993) ve *Suikastçı* (2017) isimli yapımlar ırkçılık ve Hollywood açısından belirtilen etnik kökenler doğrultusunda 4 farklı bağlam ile ele alınmıştır. İlgili filmler bilinçli örneklem yöntemiyle saptanmış, analizlerde ise eleştirel söylem analizi kullanılmış, ayrıca çözümlenelerde ideoloji eleştirisinden de beslenilmiştir. Film tercihlerinde ilgili yapımların konu ile uyumu ve gişe başarıları önemli etken olmuştur. Bu çalışmada, film çözümlenmeleri öncesinde ise ırkçılık kavramı kısaca tanımlanmış, sinema ve ırkçılık ilişkisi açıklanmış, Amerika'nın siyasi eğilimleri ve bu durumun Hollywood sinemasına olan etkisi ortaya konulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Irkçılık Kavramı

İrkçilik olgusu, geçmişten günümüze hala üzerinde tartışmalar yürütülen, ayrımcılık ve ötekilik meselelerini de perspektifine alacak şekilde tanımlanan, çeşitli türleri olduğu iddia edilebilecek bir kavram olarak nitelendirilebilir. (Ajzen ve Fishbein, 1980, s. 7). Irk kelimesinin İtalyanca bir kelime olan razza kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Razza'nın kelime anlamı ise "öz, aile, köken" şeklinde kullanılmakta ve özellikle Avrupa'daki büyük Aristokrat nüfusları ya da soyları ifade etmek için tercih edilen bir kelime olarak bilinmektedir (Aktaş, 2019, s. 1868). Kavramın çıkış noktası görüldüğü üzere daha ilk zamanlardan itibaren bir grubu ayrıcalıklı kılmayı mümkün kılmaktadır. Bu noktada ırkçılık kavramı da bu temel üzerinden anlaşılabilir. Buna göre ırkçılık, belirli klişe göstergelerin, önyargıların ve ayrımcılığın etkileşimi ile ortaya çıkan bir kavram olarak tanımlanabilir (Jones, 1997, s. 11).

İrkçilik ideolojik bir sömürü girişiminin kendini haklı çıkarma ya da eylemlerini meşrulaştırma adına yarattığı yanlış bilinç kavramı olarak da ifade edilebilmektedir. Bu noktada ırkçılık modernizmin ve kapitalizmin bir ürünü olarak ifade edilmektedir (Aktaş, 2019, s. 1869). Teun a. Van Dijk (1991, s.s 26-27) *Racism and The Press* isimli kitabında ilgili kavramı farklı bağlamlar üzerinden anlama girişiminde bulunmakta ve beyaz ırkın üstünlüğü argümanına eleştirel bir yaklaşım geliştirmektedir. Beyazların kendilerini diğer ırklardan üstün görmelerinin, sosyo-kültürel, ahlaki ve biyolojik kodlara dayandırılmasını eleştiren Van Dijk (1991, s. 27), bu duruma medyanın nasıl etki ettiğine dair olasılıklar üzerine odaklanmaktadır. Medyada yaratılan mitlerin ve imajların bu noktada güçlü bir rol oynadığı sonucuna varmak olasıdır.

İrkçilik temelde bir sosyal grubun, renk, dil, din, etnik köken, gelenekler, görenekler ya da kültürel değerleri nedeniyle, diğer gruplardan kendini üstün görmesi ve kendine dair olmayan hemen her grubu bir şekilde dışlaması şeklinde özetlenebilir (Bonnett, 1999, s. 201). Özellikle

Alman ve Amerikan toplumlarında üstün ırk kavramının çok daha fazla benimsendiği hesaba katıldığında, ırkçılık üstün ırk teması ile de doğrudan ilintili olarak görülebilmektedir.

Nazi Almanyası ve Iç Savaş öncesi Amerika bu noktada bu duruma dair belirgin örnekler olarak sıralanabilir (Durmuş ve Nizam, 2022, s. 1231). WASP (White Anglo Saxon Protestant) eğilimler, Kızılderili Amerikalılar'ın 1890 yılında yaşadığı Wounded Knee Katliamı, Ku Klux Klan hareketleri, Nazi Soykırımı gibi hadiseler, ırkçılığın bir tür nefrete dönüştüğünü, kendinden olmayan gruplara yönelik şiddetin normal kabul edildiği bir düzleme yerleştirildiğini ortaya koyması noktasında önemli örnekler olarak ifade edilebilir.

Irkçılık hem biyolojik hem de kültürel olasılıkları içerisinde barındırması nedeniyle spordan siyasete sanattan günlük pratiklere kadar birçok alanda kendini gösterebilir (Smith, 2021, s. 3). Örneğin günümüzde siyahî futbolcuların birçok futbol müsabakasında hakarete uğraması, politik açıdan belirli grupların siyaset arenasında temsil edilmesinde yaşanan güçlükler, sinema ikliminde belirli toplulukların sürekli olarak ikincil konumlara itilmesi gibi örnekler ırkçılığın hala etkin bir yapı olarak hayatlarımıza eklemendiğini ortaya koymaktadır.

2.2. Sinema ve Irkçılık

Sinema çok yönlü bir sanat olmasının yanı sıra, politize edilebilmeye de açık bir düzleme sahiptir. Bu nedenle birçok ülkenin sinemayı dönem dönem propaganda aracı olarak, bazen de ideolojik bir aygıt olarak kullandığını iddia etmek yanlış olmayacaktır (Küçükdoğan ve Yengin, 2013, s. 116). Öte yandan sinema tıpkı bireylerin bilinç dışına ayna tuttuğu gibi, toplumların da karanlık yönlerinin izdüşümlerini barındırmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, sinema ve ırkçılık meselesinin doğrudan olmasa da inorganik bir bağlantıya sahip olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Çünkü birçok ülke kültürel yapılarını kendi sinemalarına da taşımakta, dolayısıyla siyasi ve kültürel gerçekler, travmatik uzantılar barındırır bile, sinemanın spektrumunda kendine yer bulabilmektedir.

Irkçılık günümüzde birçok mecrada lanetlenen, kınanan ya da eleştirilen bir kavram olmasına karşın, halen birçok filmde ırkçılık doğrudan ya da dolaylı olarak filmlere eklenmektedir (Akkır ve Özkır, 2022, s. 296). Bu durumun temel nedeni, sinemanın toplumsal belleğin taşıyıcısı olarak da işlev görmesiyle açıklanabilir. Geçmişte yaşanan hadiseler bir şekilde sinemanın şimdisinde de vücut bulmakta, eskinin travması günümüzün düzleminde de görülebilmektedir. Bu noktada ırkçılık sinema ilişkisi oldukça belirgin ve birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlar olarak nitelendirilebilir.

Irkçılık ve sanat ilişkisi iki yönlü şekilde ele alınabilir. Sanat, eleştirel ve avant-garde yönlü bir bağlama sahip olduğunda, ırkçılığı protesto eder şekilde ele alabilme potansiyeline sahiptir. Bir diğer deyişle, yedinci sanat özelinde sinema ırkçılık kavramını eleştirel şekilde ele alma ve bu soruna dikkat çekme eğiliminde hareket etme potansiyeline sahiptir. Ancak sinema tahakkümün kodları aracılığıyla işlev gösterirse, bu sefer de bağımsız bir tavırdan oldukça uzak ve ırkçılığın meşrulaştırıldığı ve milliyetçilikle harmanlandığı bir sürece dönüşebilir (Zijlstra, 2017, s.s 8-9). Örneğin Avrupa Sinemasında ırkçılık karşıtı birçok filmle karşılaşmak mümkündür. Bu yapımların büyük çoğunluğu alternatif anlatıları kendilerine merkeze almakta ve muhalif bir dil geliştirerek ırkçılık kavramını güçlü bir şekilde eleştirmektedir.

İrkçılığı kendine esas alan fakat bu durumu bir travma olarak görmektense sistemin ya da ideolojik yapıların devamlılığı üzerine kurgulayan sinema anlatıları da söz konusudur. Hatta ırkçılığı toplumsal sistemin devamlılığını sağlamak ve mevcut yapıyı meşrulaştırmak için birçok film çekildiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır (Silk ve Silk, 1990, s. 8). Örneğin geçmişte Yeşilçam filmlerinde görülebilen yabancı karşıtlığı, İspanya sinemasında da benzer biçimde ancak sömürgeciliğin ön plana çıkartıldığı bir perspektifte görülebilmektedir (Yeğin, 2021, s. 1498). Dahası Fransız sinemasında da göçmenlere yönelik kullanılan ayrımcı dil, günümüz sinemasında da fark edilebilmektedir.

Bu noktada bu süreci en fazla kendi lehine kullanan sinema anlayışının Amerikan kaynaklı yapımlar olduğu iddia edilebilir. Bu perspektiften bakıldığında, birçok ülkeden farklı akademisyenin Hollywood aracılığıyla çeşitli azınlıkların ayrımcılığa ya da ırkçılığa maruz kaldığı argümanını savunduğu akademik makaleler söz konusudur. Bu noktada, bu çalışma her ne kadar belirli etnik gruplara odaklanmış olsa da, Francesca Canade Sautman (1994) tarafından kaleme alınan *Women of the Shadows: Italian American Women, Ethnicity, and Racism in America* isimli çalışmada, bu durumun çok boyutlu olduğunun altı çizilmekte ve birçok ülkenin beyaz perde aracılığıyla farklı farklı ötekiler yarattığı belirtilmekte, Amerikan Sineması'nın ise bu doğrultuda çok daha fazla etkin rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu noktada Hollywood'un genel sinema anlayışının içine oldukça güçlü şekilde eklemlenmiş bu temanın kronolojik olarak incelenmesi film analizlerinin de daha net bir şekilde anlaşılması hususunda önemli görülmektedir.

2.3. Amerikan Sinemasında Irkçılık ve Irkçılığın Değişimine Dair

Hollywood Sineması belirli kodlara sahip, stüdyo sistemine dayalı, çoğu zaman ticari bir amaç güden, bazı şirketlerin tekelinde aksiyon alan bir yapıya sahiptir. Ayrıca ülke dinamikleri ve toplumsal dönüşümler, Amerikan Sinemasında çoğu kez kendine kısa sürede yer edinebilmektedir (Çetin, 2014, s.s. 204-205). Amerika'da ırkçılık kavramının sinemadaki etkilerinin analizi noktasında ülkenin kuruluşundan itibaren benimsediği bazı politikaların bilinmesi gerekmektedir. Bu noktada ilk olarak kuruluş sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk karşı karşıya kaldığı grup Yerli Amerikalılar yani Kızılderililerdir.

Yerli Amerikalılar, Amerika'nın keşfinden önce o coğrafyada yaşayan, birçok farklı kabilelerden oluşan çeşitli gruplar olarak bilinmektedir. Amerikan Hükümeti'nin resmi verilerine göre günümüzde tanınan 574 Kızılderili kabile bulunmaktadır. En bilinen Kızılderili kabileleri Apaçiler, Mohikanlar, Komançiler, Siyular, Dakotolar olarak gösterilebilir. Bu kabilelerin birçoğunun farklı kültürel kodları, dilleri, hayat görüşleri bulunmaktadır. Yerli Amerikalılara verilen isimler de sıklıkla ya düşman kabilelerce belirlenmekte ya da Avrupalılar tarafından konulmaktadır. Dolayısıyla çoğu kabilenin bilinen isimleri olumsuz çağrışımlara sahiptir. (Herring, 1989, s.s. 5-6). Bu olumsuz bakış açısı Amerikan sinemasında western janrında kendini net şekilde göstermiş, Kızılderili kabileler Hollywood yapımlarında neredeyse her zaman negatif şekilde ele alınmıştır.

Söz konusu Hollywood ve ırkçılık olduğunda akla gelen bir diğer grup Afro-Amerikalılardır. Amerika'nın Kızılderili kabileleri asimile etmesi sonrasında, ülkenin yeni hedefi köle olarak çalıştırdıkları zenci bireyler olmuştur. Alınan, satılan, hayatta neredeyse hiçbir hakları olmayan bu kişiler güney eyaletlerde adeta hayvan muamelesi gören kişilerdi. Bu durum Hollywood özelinde

kimi zaman doğrudan kimi zaman ise dolaylı şekilde ele alınmıştır. Bazı filmlerde siyahiler ya katil, ya hırsız, ya da topluma faydasız kişiler olarak yansıtılmış, ülke dinamikleri içerisinde siyahilere yönelik tutumlar filmlerin alt metinlerine bir şekilde eklenmiştir (Hughey, 2009, s. 544). James Snead (2016, s.s. 1-2) *White Screens/Black Images: Hollywood from the Dark Side* isimli kitabında siyahilerin sinema üzerinde resmedilirken 3 temel dürtü ile ele alındığını ifade etmektedir. İlk kategori mitler aracılığıyla yaratılan öteki kimliği, ikincisi siyah beyaz karşıtlığı yaratılan alanlar aracılığıyla siyahların ikincil konumda algılanmasını mümkün kılacak betimlemeler ve sonuncusu siyahî kimliklerin filmlerde önemsiz ve öteki kategorilerde ya da mesleklerde tasvir edilmesi ve değersizleştirilmesidir. Bu noktada, Amerika’da ırkçılık kimi zaman üst örtülü bir yapı ile sinema filmlerine eklenirken kimi zaman bu durum doğrudan gerçekleşmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri her yıl binlerce göçmen kabul eden çokuluslu bir ülkedir. Ancak bu durum beraberinde büyük bir göçmen sorunu oluşturmuş, bu durum 1950’li yıllardan itibaren ülkede hem hükümet kanadında hem de WASP (White Anglo-Saxon Protestant) gruplarında ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle sarı ırk olarak da bilinen Asya kökenli Çinli, Koreli, Vietnamlı ve Japon göçmenler, ülke içerisinde net şekilde bir ayrımcılığa uğramış, bu durum kronolojik olarak beyaz perdede de kendine yer edinmiştir (Wong, 1978, s.s. 1-3). Buna ek olarak, Amerika’nın sınır komşusu Meksika’dan gelen Latin kökenli (Hispanics) göçmenler de ülke içerisinde genel anlamda toplumsal yapıyı bozmakla suçlanmış, bu durum çoğu Hollywood yapımında bu etnik kökenlerin uyuşturucu kaçakçısı ya da kadın tüccarı olarak resmedilmesine neden olmuştur (Lugo-Lugo, 2019, s.s. 218). Kısaca, sinema aracılığıyla bu tarz etnik gruplar tek bir kalıp yargı üzerinden resmedilmiş ve tüm dünyaya bu ön yargı ile sunulmuştur denilebilir (Curtis, 2004, s.s. 58-60).

Amerika’nın Rusya ile 1940’lı yıllardan 1990’lı yılların başlarına kadar süren Soğuk Savaş süreci de yine Hollywood perspektifinde yeni ötekiler yaratmış, özellikle James Bond filmleriyle Rus kimliği; ajanlık, Komünizm korkusu ve ihanet üçgeninde Hollywood’da resmedilmiştir. Benzer şekilde 1990-1991 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Irak arasında gerçekleşen Körfez Savaşı sonrası da *Jarhead* (2005) ve *The Heart Locker* (2009) Iraklılar’ı öteki konumunda betimlemiştir.

ABD’nin yakın tarihindeki en büyük travmalardan biri olarak bilinen 11 Eylül saldırısı, sinemada da kendine net şekilde yer edinmiş, yaşanan bu terör saldırısı sonrası Hollywood’da güçlü bir anti-Müslüman tasviri oluşmuştur. Özellikle macera ve savaş filmlerinde daha fazla görülen Müslüman kimliği, savaşçı, terörist, arzularına yenik düşen, kadın düşkünü, ilkel ve suç işlemeye meyilli kişiler olarak gösterilmiştir (Al Rawi, 2014, s.s. 3-4). Bu süreçle ilgili birçok akademik çalışma yapılmıştır. Örneğin Erik Love (2017, s.s. 83-84) *“Islamophobia and Racism”* isimli kitabında İslam düşmanlığının medya tarafından nasıl körüklendiğini, bu durumun ne tarz ırksal paradokslar yarattığını ve Müslüman kimliğinin Amerika’daki ötekilik kategorisine hangi açılardan yerleştirildiğini çok yönlü ve eleştirel şekilde ele almaktadır. Tarık Ahmed Elseewi (2019, s.s. 196-200) ise *Zombies, Muslims, and Politics: Racism without Race in Contemporary Cinema* isimli kitap bölümü çalışmasında, Müslümanlar’ın zombie filmlerine nasıl yansıtıldığını ırkçılık temasıyla çok yönlü şekilde işlemekte ve Amerikalılar’ın bilinçaltını sinema filmlerinin kodlarıyla analiz ederek günümüz gerçeklerini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere, Amerika'nın çıkarları sinema politikalarını da doğrudan etkisi altına almış, janrlar değişse bile ideolojik çıktılar benzerlikler göstermiştir. Bu argüman doğrultusunda, Hollywood ırkçılığın taşıyıcısı konumunda hareket eden bir yapının temsilcisi olarak görülebilmektedir. Bu durumun filmler ve filmlerin ürettiği ideolojik kodlar, söylemler ve ikonografik uzantıların üzerinden anlaşılması ise elzem görünmektedir.

3. Bulgular ve Analiz

Bu bölümde Amerikan Sineması ve ırkçılık dört farklı etnik kökeni içerisine alacak şekilde ele alınmaktadır. İlgili yapımların incelenmesinde Hollywood'un farklı etnik kökenleri nasıl ötekileştirdiği ve bu ayrımcı tavırları hangi açılardan meşrulaştırdığı ele alınmış, ayrıca ırkçılık temasının filmlere nasıl yerleştirildiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

3.1. Hollywood'da Irkçılık Kavramı Çerçevesinde ve Siyahî Amerikalılar Bağlamında *Rüzgâr Gibi Geçti* (1939) Filminin Analizi

Filmin Türü: Romantik/Dram

Orijinal Adı: *Gone With The Wind*

Yapım Tarihi: 1939 / Yönetmen: Victor Fleming

Oyuncular: Vivien Leigh, Clark Gable, Leslie Howard

Filmin Özeti: *Rüzgâr Gibi Geçti*, Victor Fleming tarafından yönetilen kült bir Amerikan filmidir. İlgili yapım, Margaret Mitchell'in aynı adlı romanından uyarlanmış ve Amerikan Kültürü'nü birçok açıdan sinema iklimine yansıtmasıyla başat bir film olarak hafızalara kazınmıştır. Hikâye, Amerikan İç Savaşı'nı ve güney eyaletlerin bu savaşta nasıl yenik düştüğünü ele almaktadır. Öte yandan *Rüzgâr Gibi Geçti*, ülkedeki kölelik sürecinin en net özetlerinden biri olarak siyahî Amerikalılar'a yönelik tutumu çarpıcı şekilde gözler önüne sermektedir.

Hikâye, Georgia eyaletinin Güney Carolina kırsalında, büyük bir pamuk tarlası olan Tara Malikânesinin sahibi Gerald O'Hara (Thomas Mitchell) ve onun inatçı kızı Scarlett O'Hara (Vivien Leigh) ile başlamaktadır. Scarlett, güzelliği ve inatçılığıyla tanınmakta ve hayatı boyunca Ashley Wilkes (Leslie Howard) adında bir adamı sevmektedir. Ancak Ashley, Melanie Hamilton (Olivia de Havilland) ile evlenir, bu da Scarlett'in hayal kırıklığına uğramasına neden olur. Scarlett, bu aşkı kazanmak için savaşın ortasına girmeyi bile göze almıştır. Film, Amerikan İç Savaşı'nın patlak vermesiyle hız kazanmaktadır. Tara Malikânesi savaşın etkilerinden ciddi şekilde zarar görmüş ve Scarlett, hayatta kalmak ve malikâne için mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte, Scarlett yanı başında olan ve ona ilgi gösteren zengin tüccar Rhett Butler (Clark Gable) ile karmaşık bir ilişki yaşar. Bu süreç içerisinde, Scarlett, güçlü bir karakter gelişimi geçirir ve hayatın zorluklarına meydan okurken, Rhett Butler ise onun güzellik ve inatçılığına karşı koyamaz.

Rüzgâr Gibi Geçti filminin, Amerikan İç Savaşı'nı ve Güney'in yenilgisi dönemini çarpıcı bir şekilde yansıttığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Tara Malikânesinin yanı sıra Atlanta'nın yanı sıra büyük sahneler, teknik açıdan mükemmel bir şekilde çekilmiştir. Technicolor renk teknolojisinin kullanımı, filmi görsel olarak büyüleyici kılar. Kostümler ve set tasarımları, dönemin

atmosferini en ince ayrıntısına kadar yakalamaktadır. Bu film, sadece sinema tarihindeki başarılarıyla değil, aynı zamanda Amerikan kültürünün bir parçası haline gelmesiyle de önemlidir. *Rüzgâr Gibi Geçti*, Amerikan İç Savaşı ve Güney kültürü hakkında birçok önemli teması ele alırken, aşk ve insanın içsel mücadelesi üzerine de derinlemesine bir bakış sunmaktadır. İzleyiciyi tarihsel bir yolculuğa çıkarırken, karakterlerin karmaşıklığı ve gelişimi de dikkat çekici şekilde izleyici ile buluşturulmaktadır. Fakat söz konusu ayrımcılık ve ırkçılık kavramları olduğunda filmin yarattığı dolaylı imajlar belki de bu kült yapımın şöhretine göle düşürmektedir.

Film ırkçılık bağlamında ele alındığında yarattığı bazı temalar ve söylemler ile net şekilde Amerika'nın ideolojik ve politik uzantılarını barındırmaktadır. *Rüzgâr Gibi Geçti*, günümüzde dahi ırkçılık meselesi nedeniyle oldukça fazla eleştiriye maruz kalmaktadır. Öyle ki HBO Max kanalı ilgili yapımı önce yayından kaldırmış, ardından ise tarihsel açıklamaların olduğu bir ek bölüm koyarak filmi belli açılardan meşrulaştırmaya çalışmıştır. İlgili yapımın ilk ön plana çıkan ve doğrudan ırkçılık ile bağdaştırılması mümkün olan yönü beyaz üstünlüğünü yüceltme noktasındaki birbirini tekrar eden sekanslarıdır. Filmde özellikle savaş sonrası süreçte köleliğin kaldırılması ile değişen pek bir şey olmamıştır. Güney eyaletlerinin sosyo-kültürel dengelerinin korunması için siyah insanlar beyazlar tarafından korunmalı, yönetilmeli ve kontrol edilmelidir. Bir başka deyişle, ilgili yapımda siyahlar beyazlar tarafından yönetilmeye mahkûmdur.

Filmdeki siyah karakterlere yönelik stereotipler de birçok açıdan olumsuz bağlamlar vasıtasıyla yeniden üretilmektedir. Örneğin, Mammy karakteri siyah kadınları aşırı derecede sabırlı olmak zorunda olan ve itaatkâr bir kimlik olarak tasvir ederken Prissy ise sakar, yeteneksiz ve saf bir kimlik ile filmde yer almakta, böylece siyah bireyler ile ilgili olumsuz ön yargılar pekiştirilmektedir. Filmin birçok sahnesinde Scarlet Prissy'yi azarlamakta, Mammy'nin ise söylediği tek bir cümleyi bile dinlememektedir. Bu karakterlerin sığ sunumu ise, ırkçı bir bakış açısının uzantısı olarak nitelendirilebilir. Filmde ırkçılık noktasında bahsedilmeye değer bir diğer mesele ise, filme hâkim olan bakış açısının salt beyazların deneyimleri ve duyguları üzerine kurulu olmasıdır. Filmdeki siyah kimlikler derinlikli anlatılmamakta ve önemsizleştirilmektedir. Bu durum Amerika'nın siyahlar üzerindeki ayrımcı ve ötekileştirici politikaları ile de benzer bir özellik göstermektedir.

Rüzgâr Gibi Geçti, köleliği romantize etmesi ve ırklararası eşitsizlikleri maskeleymesi ile de ırkçılığı pekiştiren bir yapım olarak nitelendirilebilir. Örneğin filmin açılış sekansında pamuk tarlalarında çalışan siyah erkek işçiler bu durumu tamamen sahiplenmiş ve normalleştirmiş şekilde betimlenmektedir. Siyah kimlikler hizmetkâr olarak hallerinden memnundur ve en ufak isyan eder bir söylemde bulunmamaktadır. Ayrıca filmde siyah olup da güç, iktidar ya da hâkimiyet yönelik bir role sahip tek bir siyah karakter dahi bulunmamaktadır. Siyah erkekler köle olarak çalışan işçiler, kadınlar ise evlerde hizmetkâr olarak çalışan ötekiler olarak resmedilmektedir. Dolayısıyla ilgili yapım, dönemin gerçeklerini değil kendi gerçeklerini meşrulaştırmak adına bazı sahneleri esnetmektedir.

İlgili yapımda beyaz kimliğin efendi, siyah kimliğin ise sürekli olarak hizmetkâr olması gerektiğinin altının çizildiği söylemlere rastlamak da olasıdır. Ayrıca bu söyleme ek olarak birçok sahnede siyahiler azarlanmakta, eleştirilmekte ya da küçümsenmektedir. Örnek olarak Scarlett'in Prissy ile arasında geçen diyaloglardan birinde "tarla işçileri gibi kaba olmaya başladın" ifadesini

kullanarak onu azarlamaktadır. Bir başka sahnede ise yine Prissy ile tartışan Scarlet, onu azarlarken “korkak bir keçi gibi dikilme karşımda, yoksa seni kamçılarım” ifadesini kullanmaktadır. Görüldüğü üzere, İç Savaş’ın bitişi, ırkçılığın yasal olarak sona ermesi, pratiklerde büyük bir değişim yaratamamıştır. Filmde siyahi karakterler aşağılanmaya devam etmektedir. Bu durum hem ırkçılığın bariz bir göstergesi olarak filmde yer almakta, hem de Amerika’nın ırkçı tavrının sinema atmosferindeki yansımaları ortaya koymak noktasında belirgin bir örnek teşkil etmektedir.

Filmdeki kostüm ve mekân tasarımı da beyaz kimliğin ön plana çıkartıldığı bağlamlar içermektedir. Beyaz Amerikalılar lüks malikânelerde yaşarken, siyahi Amerikalılar ise sıklıkla tarlada çalışırken ya da küçük kulübelere yaşarken resmedilmektedir. Bu noktada mekânsal farklılık sınıfsal farklılığı da ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, filmin başrolünde yer alan Scarlet, sürekli şık elbiselerle tasvir edilirken, siyahi kadınların hemen hepsi hizmetçi kostümleri ile filmde yer almaktadır. Bu durum doğrudan olmasa da, dolaylı olarak bir ayrımcılık iklimi yaratmaktadır. Kısaca, *Rüzgâr Gibi Geçti* ırkçılık teması özelinde ele alındığında, siyahi Amerikalılar ile ilgili yarattığı kalıp yargılar, ön yargıları pekiştiren tutumlar ve söylemler ile oldukça belirgin bir örnek olarak ifade edilebilir.

3.2. Hollywood’da Irkçılık Kavramı Çerçevesinde ve Yerli Amerikalılar Bağlamında *Çöl Aslanı* (1956) Filminin Analizi

Filmin Türü: Epik Western

Orijinal Adı: *The Searchers*

Yapım Tarihi: 1956 / Yönetmen: John Ford

Oyuncular: John Wayne, Natalie Wood, Jeffrey Hunter

Filmin Özeti: Orijinal adıyla *The Searchers*, Türkçe ismiyle *Çöl Aslanı* isimli film, temelde klasik bir western olarak isimlendirilebilir. Film Ethan Edwards (John Wayne) isimli karakterin etrafında dönen olaylara odaklanmaktadır. Ethan, Amerikan İç Savaşında cephede savaşmış bir askerdir. Savaşın sona ermesinden üç yıl geçmiştir ancak Ethan hala savaşın yıkıcı etkisinden sıyrılamayan, kimseye güvenmeyen, yalnız ve melankolik bir karakterdir. Öte yandan savaş döneminde birçok Kızılderili kabilesi ile de karşı karşıya kalan Ethan, yerli Amerikalılara karşı büyük bir nefret beslemektedir.

Filmin akışı içerisinde Ethan sürekli farklı eyaletlere giderek muhafız ordularına katılır. En son Teksas’daki birliğe katılan Ethan, Komançiler olarak bilinen Kızılderili kabilesine karşı mücadele eder. Ancak eve döndüğünde ailesinin yerli Amerikalılar tarafından öldürüldüğünü ve yeğeninin kaçırıldığını görür ve hayatının geri kalanını Debbie isimli yeğenini bulmaya adanır. Bu süreçte Ethan’ın Yerli Amerikalılar’a yani Kızılderililere olan nefreti ve onlara yönelik ırkçı tavrı filmin tam da merkezine konumlandırılmaktadır. Filmin finalinde Ethan, Debbie’e sağ salım ulaşır ve onu Yerli Amerikalılar’dan kurtarır. Ancak Ethan’ın kafasındaki ya Debbie de aradan geçen beş yılın ardından artık onlardan biri gibi olursa sorusu filmin de ana çerçevesine yerleşir ve film bu doğrultuda son bulur.

Görüldüğü üzere, film temel olarak Amerikan İç Savaşı'nı kendisine merkez alan, dolayısıyla oldukça politik bir bağlam barındıran ve Amerika'nın Kızılderili politikalarını meşrulaştırmak noktasında hareket eden bir yapımlar olarak ifade edilebilir. Bu noktada bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi hususunda Yerli Amerikalılar'a uygulanan tecrit ve asimilasyon politikalarının anlaşılması önemli bir aşama olarak görülmektedir. Ayrıca yerli Amerikalıların genel yapıları hakkında kısaca bilgi vermek de yerinde olacaktır. Çünkü Yerli Amerikalılar birçok western yapımda vahşi, cahil, ilkel ya da cani olarak resmedilmektedir. Ancak bu tarz bir genelleme kendi içerisinde birçok yanlışlığın da önünü açabilmektedir.

Amerika'nın kuruluşu ile Kızılderili kabilelerin beyaz adamlarla tanışması mümkün olmuş, 1700'lü yılların sonlarına kadar birçok yerli kabile kendi topraklarını koruma mücadelesine girişmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin politikalarına bir şekilde karşı koyabilmiştir. Ancak 1820'li yıllarla beraber ABD'nin tecrit ve asimilasyon politikaları bu durumu tersine çevirmiş, yerli kabileler önce rezervasyon kamplarına alınarak daha önce hiç alışık olmadıkları bir coğrafyaya hapsedilmiştir. Bu durum geçimlerini hayvancılık ve tarım ile sağlayan Yerli Amerikalılar için büyük bir kriz yaratmış, bulaşıcı hastalıklar, açlık, gıda temininde sorunlar gibi etmenler binlerce yerli Amerikalının hayatını kaybetmesine neden olmuştur. (Pehlivan, M., Akyıldız, F. N., Yapar, B. ve Harbutoğlu, H., 2023, s.s. 227-229).

Amerikalıların yerli kabileleri asimile etme projesi ise belli ölçülerde işe yarasa da, çoğu kabile bu durumu kabullenmek istememiştir. Gerek ten renkleri, gerekse Avrupa kültürü ile olan büyük farklılıkları, Yerli Amerikalılar'ın asimilasyon süreçlerinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Amerika'nın bu ırkçı yaklaşımları dönem dönem barış politikaları adı altında meşru bir düzleme taşınmış olsa da, Avrupa'dan göç eden beyazlar ve yerli Amerikalılar arasında çoğu kez illegal bir mücadele yaşanmış, bu durum ise ikinci grubun aleyhine sonuçlanmıştır (Lang, 1998, s.s. 8-11). Ancak bu durum Amerikan western janrında çok daha farklı bir biçimle ele alınmakta, Kızılderili kabilelerin yurtlarını, kimliklerini, dillerini kaybetmeme gayreti tek yönlü bir çerçevede ele alınmakta ve yerli Amerikalılar, ABD'nin siyasi politikalarına uygun şekilde filmlere eklenmektedir. Dolayısıyla Yerli Amerikalılar'a yönelik ırkçılığın anlaşılması noktasında *Çöl Aslanı* (1956) başat bir örnek olarak gösterilebilir.

Filmin özetinde de ifade edildiği üzere, Ethan yerli Amerikalılar'ı hastalıklı, vahşi, canavar olarak zihninde resmetmekte ve adeta onlardan nefret etmektedir. Komançiler, ailesini öldürüp, yeğenini kaçırdıktan sonra ise bu durum çok daha şiddetli bir hale dönüşmektedir. Ethan için bu nefret bir intikam yeminine dönüşür ve filmde yer alan birçok Kızılderili, beyaz Amerikalılar tarafından öldürülür. Bu durumu haklı çıkarmak adına ise yerli kabileler hemen her sahnede acımasız ve ilkel bir topluluk olarak betimlenmektedir. Ayrıca Komançiler'in Ethan'ın ailesine saldırması bir mağduriyet yaratmıştır. Bu durumda Ethan'ın Komançiler'e yönelik nefreti de meşru görülmelidir.

Ethan, beyazlara ait olmayan hemen her kavrama karşı büyük bir kin beslemektedir. Film söylem olarak da bu durumu destekler birçok sekans barındırmaktadır. Yerli kabilelere dair film içinde kullanılan birçok kelime aşağılayıcı göndermeler içermektedir. Yerli Amerikalılar için hayvan yakıştırılması yapılmakta, onların öldürülmesinin toplumsal anlamda bir yarar sağlayacağı düşünülmekte ve bu duruma yönelik sert tümceler filmin ana eksenine oturtulmaktadır. Bu

noktada Ethan bu film özelinde Amerika'nın politikalarının metaforik bir iz düşümü gibi işlev göstermektedir. Ethan'ın zihninde yerlilere yönelik yer alan tüm imajlar, ayrımcılık ve ırkçılık kavramlarıyla örtüşmekte, ilgili yapım Amerika'nın politik uygulamalarının bir aynası olarak sinema perdesinde kendine yer edinmektedir. Bu noktada Ethan'ın kafasındaki olumsuz Kızılderili imajı Hollywood'un da genel yaklaşımı ile örtüşen bir bağlam barındırmaktadır. Kısaca yerli Amerikalılar medeniyetten uzak, yabancı, sadece beyaz Amerikalı masum insanların kafa derisini yüzen ve beyaz ırkın büyük düşmanı olarak resmedilmekte, Hollywood eksenine bu yönde bir bakış açısıyla konumlandırılmaktadır.

Ayrıca Ethan, yerliler tarafından kaçırılan yeğenin de çoktan asimile olduğunu düşünmekte ve onun da artık bir Kızılderili olduğuna kanaat getirmektedir. Filmdeki söylemler incelendiğinde Ethan'ın ifadeleri de bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin filmde Komançiler tarafından kaçırılan ve onlar tarafından büyütülen beyaz Amerikalı genç kızlar için, Ethan "Onlar artık beyaz değil, Komançi" ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla Ethan Kızılderili kanından gelmeyen beyazların Yerli Amerikalılar tarafından yetiştirildiğinde, melez bir ırka evrildiğini düşünmektedir. Filmde yarı Komançi yarı beyaz olan Martin ile ilgili de Ethan "sen bir melezsın ve bu nedenle senin hakkında yanılmam normal" ifadesini kullanmaktadır. Bir başka sekansta ise ölü olarak ele geçirilen bir Komançi'ye Ethan iki kez daha ateş eder ve onların ruhlarının bile ölü olmaları gerektiğini belirtir.

Filmdeki çekim açıları ve müzik aracılığıyla yaratılan atmosfer de filmdeki ırkçı tutumu dolaylı da olsa meşrulaştırmaktadır. Özellikle filmin finalinde Ethan karakteri üzerinden yaratılan beyaz, yalnız kovboy imajı aynı zamanda beyaz Amerikalı adamın üstünlüğünü sembolize eden bir bağlamda film içerisinde resmedilmektedir. Filmin sonunda Ethan görevini başarıyla tamamlamış, Komançiler'den intikamını almıştır. Oldukça duygusal, non-diegetik bir müzik bu durumu pekiştirir şekilde filmin bu son sekansında işitilebilmektedir. Filmde kullanılan geniş açılı uzun çekimler de Ethan'ı adeta bir kahraman olarak betimlemektedir. Sonuç olarak, Ethan'ın Yerli Amerikalılar ile ilgili ön yargılı ve nefret dolu tutumunun nedeni net şekilde açıklanmadan film sona ermektedir. Görüldüğü üzere, ilgili yapım yerli Amerikalılar'ı öteki konumuna iten birçok yöne sahip olmasıyla Hollywood Sineması'nın ırkçı yönünü ortaya koyan önemli bir örnek olarak ifade edilebilir.

3.3. Hollywood'da Irkçılık Kavramı Çerçevesinde ve Meksikalı/Asyalı Göçmenler Bağlamında *Sonun Başlangıcı (1993)* Filminin Analizi

Filmin Türü: Dram, Suç.

Orijinal Adı: *Falling Down*

Yapım Tarihi: 1993 / Yönetmen: Joel Schumacher

Oyuncular: Michael Douglas, Robert Duvall

Filmin Özeti: Orijinal ismi *Falling Down*, Türkçe ismi ise *Sonun Başlangıcı* olan bu yapım William Foster (Michael Douglas) isimli karakterin hikâyesine odaklanmaktadır. Film Amerika'daki sıcak bir yaz gününde, Foster'ın sıkışık trafikte sınırdan deliye dönmüş olduğu bir sekansla başlamaktadır. Foster'ın tek derdi eski eşiyle yaşayan kızının doğum gününe gitmektir. Ancak bunu

yapmaya çalışırken önüne bir sürü küçük büyüklü engel çıkmakta ve bu durum birdenbire Foster'ı deliye çevirmektedir. Normalde oldukça sakin görünümü, kibar ve suça bulaşmamış gibi görünen Foster, en sonunda bir tür suç makinesini dönüşür ve film birdenbire keskin bir Amerika eleştirisine dönüşür.

Filmde Foster, sırasıyla farklı etnik kökenlere yönelik saldırgan bir tutum sergilerken öte yandan Amerikan rüyasına, sınıfsal farklılığa ve kültürel yozlaşmaya da sert bir üslup ile saldırmakta ve adeta bir anti-kahramana dönüşmektedir. Bu doğrultuda film Neo-Noir izler barındırmakta, bir tür dedektif hikâyesine dönüşmekte ve hibrit bağlamlar içermektedir. Film Foster ve Dedektif Prendergast (Robert Duvall) arasındaki kovalamaca hikâyesine dönüşürken, öte yandan filme eklenen Amerikan kültürüne yönelik göndermeler, toplumdaki ırkçılık kavramına dair de hem kültürel, hem sosyal hem de politik açılardan ayna tutmaktadır.

Foster karakteri filmin özetinde de belirtildiği üzere, sıkışmış trafikte bunalmış, kendi halinde, sakin görünümü orta yaşlarda bir adamdır. Bu esnada Foster'ın arabasının yanındaki sarı otobüste yer alan zenci öğrenciler sinematografik açılar yardımıyla domuza benzetilmekte, Asyalı ve Meksika kökenli karakterle ise üzerlerine sinekler konan, pis ve kötü kokan kişiler olarak resmedilmektedir. Bu esnada trafiğin keşmekeşliğine eklenen sıcakla beraber kendini arabadan aşağıya atan Foster, bir yamaçtan tırmanır ve küçük bir markete girer. İşte ırkçılık meselesine dair en güçlü belirtiler de bu sahneden itibaren filmin içinde net hale gelmeye başlamaktadır.

Foster'ın girdiği süpermarketin sahibi, İngilizcesi oldukça kötü bir Korelidir ve başta Foster onu Çinli zanner. Koreli göçmenin Foster'a teneke kolayı olması gerekenin çok üstünde bir ücrete satmak istemesi, Foster'ı birdenbire çılgına çevirir ve Foster'ın içinden adeta bir canavar ortaya çıkar. Filmin bu sekansında "benim ülkem senin ülkeneye çok fazla yardım" etti diyerek Foster Koreli süpermarket sahibine Amerika'nın gücünü hatırlatan ve tepeden bakan bir cümle kurar. Bir yandan göçmenlere yönelik ırkçı ifadeler kullanmaya devam eden Foster, öte yandan da süpermarketi eline geçirdiği bir sopayla darmadağın eder ve Koreli adamı da hırpalır. Hatta bir türlü öfkesi dinmek bilmeyen Foster'ın bundan sonra çok daha ırkçı bir kişiye dönüşeceği filmin bu sekansın itibaren netleşmeye başlamaktadır. Bu sahnede yaratılan atmosfer bir yandan ırkçı bir bağlam barındırırken öte yandan da Foster'ın yaptığını meşrulaştıran, haklı gösteren çizgiler de içermektedir.

Filmin bu bölümü 1955-1975 yılları arasında gerçekleşen Vietnam Savaşı ve sonrasındaki Rambo filmlerini anımsatmaktadır. Vietnam'da kaybeden Amerika, yenilgiyi maskeleyerek ve Vietnam'daki varlığını meşrulaştırmak adına Hollywood'dan yararlanmış ve oradaki Vietnamlıları filmlerde oldukça cani ve acımasız şekilde resmetmiş, dahası filmlerinde kullandığı söylemler aracılığıyla da ırkçı bir jargonu Rambo filmlerine eklemiştir (Westwell, 2006, s.s. 71-73). Bu durum *Falling Down* (1993) filminde çok daha katmanlı ve birden fazla etnik gruba yönelik şekilde işlev göstermektedir. Dolayısıyla filmin başında Asya kökenlilere yönelik olumsuz tutum, kademe kademe Meksikalılara doğru evirilmektedir.

Filmin ikinci ırkçılığa maruz kalan grubu Amerika ile sınır konusunda geçmişten beri sorunlar yaşayan Meksikalı göçmenlerdir. Foster'ın önünü kesen bir grup Meksikalı gangster, Foster'ı soymaya çalışır. Foster, önünü kesen gençlerin mekânına "çöplük" ifadesini kullanır ve sizleri "arka

bahçemde istemezdim” diyerek politik bir göndermede bulunur ve Amerika’nın Meksikalılara yönelik genel kanısını cümlelere döker. Ardından ise Foster yine şiddete başvurmak durumunda kalır ve grubu döverek kendinden uzaklaştırır. İşte tam bu noktada daha önce gangster olarak resmedilen Meksikalılar, bu sefer de silah kaçakçısı ve katil olarak filme yansımaya başlar. Foster’dan intikam almak isteyen Meksikalılar otomatik silahlarla sokağa ateş ederler ve Foster hariç birçok insanın ölümüne sebebiyet verir. Tam bu sırada ise trafik kazası yaparlar ve birçoğu oracıkta hayatını kaybeder. Bu noktada, Foster kaza yerine hemen ulaşır ve gangster grubun silahlarına ele geçirerek içindeki canavarı çok daha güçlü bir hale taşır. Filmin bu sekansı da Foster’ın eylemlerini meşru gösteren bir anlatı barındırmaktadır. Beyaz Amerikalı Foster, Meksikalılar’ın saldırısından kurtulmak için kendini savunmuştur. Kısaca, filmin ana mesajı ele alındığında, Foster’ın göçmenlere duyduğu öfke ve nefret kendi içerisinde haklılık barındırmaktadır Fakat Foster’ın kullandığı dilin yarattığı ötekileştirici yaklaşım oldukça net şekilde farkedilebilmektedir. Bu noktada Foster beyaz erkek kahraman olarak filmin patriyarkal yönünü ortaya koymaktadır. Kısaca Foster Amerika’yı temsil etmekte ve Amerika’da eril bir yapı ile film içerisinde konumlandırılmaktadır.

Foster’ın gerek Asya kökenlilere, gerekse Meksika kökenlilere yönelik uyguladığı ırkçı ve saldırgan tutuma ek olarak filmde siyahilere yönelik de birçok olumsuz gönderme yer almaktadır. Filmde bir fast-food restaurantına uğrayan Foster, televizyonlardaki reklamlarda resmedilen huzurlu, beyaz insanlardan oluşan, lezzetli ve kocaman hamburgerlerin olduğu bir restauranttansa, kendini müşterilerin birçoğunun Afro-Amerikalılardan oluştuğu, kalabalık, keşmekeş bir yerde bulur. Bu durumu da oldukça sert bir dille eleştiren, etrafına hakaretler eden ve ırkçı söylemleri merkezine alan Foster, *Falling Down* (1993) isimli yapıımı adeta anti-göçmen bir temele oturtmakta ve Amerika’nın politik uygulamalarının yansıması olarak dolaylı bir ideolojik mekanizma olarak çalışmaktadır

Foster’ın kullandığı jargon, diğer etnisitilere yönelik tercih ettiği ayrımcı dil ve Amerika’ya başka ülkelerden gelen göçmenlere yönelik sarf ettiği cümleler, Foster’ı tam anlamıyla Hollywood’un ırkçı hafızasına dönüştürmektedir. Filmde bu duruma eşlik eden bir başka karakter de söz konusudur. Foster’ın dağcı botu almak için girdiği mağaza sahibi tüm göçmenlerden ve eşcinsellerden nefret etmektedir. Mağaza sahibinin fast-food restaurantındaki siyahilere “zenci köpekler” ifadesini kullanması, bir beyaz olarak onlara duyduğu nefreti tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Foster ise bu faşist tutumu aşırı bulmakta ve kendi eylemlerini Amerikalı olmakla özdeşleştiren bir yaklaşım ile özetlemektedir. Bir başka deyişle, bir beyaz adam olarak Foster, ülkesini işgal eden göçmenlere, ona haksızlık eden tüm eylemlere yönelik bir reaksiyon göstermekte ve yaptığı tüm eylemleri belirli ölçüde meşru kılma gayreti göstermektedir. Film Amerika’daki etnik kimlikleri birçok olumsuz klişe imajlar filmin içerisine konumlandırmakta ve izleyicilerin Foster’ı anlamasına, onunla empati kurmasına bir alan açmaktadır.

Filmin sinematografik uzantıları da beyaz adam Foster’ın nefretini gözler önüne sermek noktasında belirgin bir işlev göstermektedir. Filmde Foster eline ne zaman silah alsın ve ateş açmaya başlasın, kamera alt açılı bir çekim sürecine girmekte ve Foster beyaz bir Amerikalı olarak daha heybetli ve güçlü bir şekilde tasvir edilmektedir. Ayrıca Foster’a yönelik yakın çekimler de, göçmenlerden nefret eden bu adamın yüz ifadesini ortaya koymada oldukça güçlü bir işlev ortaya

koymaktadır. Özetle, diğer iki filme nazaran, çok farklı etnik kökenleri kendine esas alan ilgili yapım, yine de Asya ve Meksika kökenli bireylere yönelik üslubuyla belirgin ölçüde diğer filmlerden ayrılmaktadır. Asyalıları dolandırıcı, eğitimsiz ve kötü niyetli şekilde resmetmeyi tercih eden yapım, Meksikalıları ise suça bulaşmış, silah kaçakçısı ya da uyuşturucu satıcısı olarak tasvir etmektedir. Bu tavrın da Hollywood çerçevesinde bir hayli ayrımcı ve ırkçı bir bağlamı olduğunu iddia etme yanlış olmayacaktır.

3.4. Hollywood'da Irkçılık Kavramı Çerçevesinde ve Müslümanlar Bağlamında *Suikastçı* (2017) Filminin Analizi

Filmin Türü: Aksiyon

Orijinal Adı: *American Assassin*

Yapım Tarihi: 2017 / Yönetmen: Michael Cuesta

Oyuncular: Dylan O'Brien, Michael Keaton, Taylor Kitsch

Filmin Özeti: Türkçe'ye *Suikastçı* olarak çevrilen film, Mitch (Dylan O'Brien) isimli genç adamın başından geçen talihsiz olayları kendine esas almakta fakat bunu yaparken kendi içerisinde çok da objektif olmayan bir bağlam geliştirmektedir. Mitch, küçük yaşta ailesini trafik kazasında kaybetmiş, sonrasında ise Katrina isimli genç kıza âşık olmuş ve onla evlilik hayalleri kurmaya başlamıştır. Fakat Mitch'in Katrina'ya evlilik teklifi yaptığı gün, Orta Doğu'lu bir grup tarafından bir terör saldırısı gerçekleştirilir ve Katrina hayatını kaybeder.

Olay bu noktadan sonra bir tür intikam serüvenine dönüşür. Mitch kendi imkânları ile terör örgütüne sızar. Bu sırada Mitch'in gizli den gizliye yürüttüğü bu operasyon CIA tarafından takibe alınır ve Mitch böylelikle CIA'ye kabul alır ve eski bir savaş gazisi olan Hurley tarafından eğitime başlar. Bu süreçte bu ikili Orta Doğu'dan gelen bir grup Müslüman teröristin 3. Dünya Savaşı'nı başlatmak adına planlar yaptığını öğrenir ve film doğrudan bu aksiyon üzerine kurulu şekilde ilerlemeye başlar. Mitch'in intikam arzusu birdenbire Amerika'nın derin travması olan 9/11 öyküsüne dönüşmeye başlar ve ilgili yapım temelde Amerika'nın terörle olan mücadelesini Anti-İslam ve Müslüman karşıtlığını kendine esas alan bir çerçevede ele alarak sonlandırır.

Film daha önce de vurgulandığı üzere bir intikam öyküsü olarak kurgulanmış gibi gözükse de, birçok açıdan ABD'nin 9/11 sonrası politik duruşunun aynası şeklinde hareket etmektedir. Film kapsamında güçlü, kaybetmez, haklının yanında ve haksızlığın düşmanı bir Amerika betimlenmiş ve bu noktada düşman olarak Orta Doğu'da yer alan Müslüman terör yapıları belirlenmiştir. Ancak film içerisinde İslam ve Müslümanlık ile ilgili oldukça sert bir dil kullanılmış, neredeyse filmdeki tüm Müslüman yan karakterler terörist olarak tasvir edilmiştir. Dahası filmdeki ırkçı ve aşağılayıcı üslup, salt yan kimliklere değil ülkelere de yönelik imalar barındırmaktadır. Örneğin filmin bazı bölümleri Lübnan'da, bazı sahneleri ise Türkiye'de geçmektedir. Her iki ülkede gerçekte olduğundan çok daha farklı bir şekilde filmde yer almaktadır. İlgili sekanslarda hemen tüm kadınlar çarşafı, erkekler ise fesli şekilde betimlenmektedir. Bu perspektiften bakıldığında da, ilgili yapımın derin bir ön yargı barındırdığı ifade edilebilir.

Filmde Mitch'in öldürülen sevgilisi dışında yer alan bir diğerk kadın karakter ise, yine CIA için çalışan bir ajandır. Fakat filmin ilerleyen sahnelerinde bu genç kadının da İran için çalışan bir casus olduğu ortaya çıkar. Bu noktada, filmde yer alan tüm Müslüman kimlikler ya terörist ya da terörist adayı olarak gösterilmektedir. Sakallı, Amerikan düşmanı ve içten pazarlıklı şekilde resmedilen filmdeki Müslüman karakterler öte yandan çapkın ve kadın düşkünü bireyler olarak da resmedilmektedir (Akkır ve Özkır, 2022, s.s. 303).

Filmdeki yer alan diyaloglar da bu duruma hizmet etmektedir. Özellikle filmin ilk çeyreğinde Mitch'in teröristlerle yazıştığı kısımlardan sonra, onlara yönelik ifadeleri tamamen tikslenme ve ırkçı söylemler içermektedir. Filmde Amerikalıların Müslümanlar hakkında tek bir olumlu ifadesi bulunmamakta ve neredeyse tüm Müslümanlar Amerikan düşmanı olarak suçlanmaktadır. Örneğin, Arap teröristlerin elinden kurtulduktan sonra sorguya alınan Mitch, "bu tür insanlar en kötü şekilde ölmeyi hak ediyor" ibaresini kullanmakta ve CIA sorgulamasında elinden gelse tüm Arap teröristleri öldüreğinden bahsetmektedir. Mitch, CIA ajanı olarak yer aldığı birçok sahnede de İslam karşıtı bir Amerikalıyı temsil etmekte, filmin finalinde ise bir tür kahramana dönüşmektedir. Tüm tehlikelere rağmen, ABD bir şekilde terör saldırılarını bertaraf etmekte ve bu filmin de kazananı olmaya başarmakta, dolayısıyla da güçlü ve kaybetmez Amerika imajını kendi perspektifiyle sunmaya devam etmektedir.

İlgili yapımın iki farklı tema üzerinden Müslümanlık kavramına yönelik düşmanca bir yaklaşım barındırdığını öne sürmek de mümkündür. İlk yaklaşım Müslüman karakterlerle ilgili yaratılan ve oldukça fazla ön yargı barındıran kimlik stereotipleri ve tektipleştirme. Bu tarz bir yaklaşım salt bir genelleme barındırmakta ve Müslümanları derinlemesine analiz etmekten uzak bir yaklaşım barındırmaktadır. Bu noktada Hollywood kendi siyasi eğilimleri özelinde bir tavırla hareket eden bir üslup kullanmaktadır. Tektipleştirme yöntemi ile ise İslam'ı hedef gösteren bir yaklaşımın Amerikan Sineması aracılığıyla ortaya konulduğunu belirtmek mümkündür. Bu durum 11 Eylül saldırısı sonrası oluşan İslamofobi ile de ilişkilendirilebilir. Bu durumu pekiştirmek adına ise Mitch, Müslümanlar tarafından mağdur edilmiş beyaz Amerikalı olarak film içerisine eklenmektedir. Mitch'in intikam duygusu da bu bakış açısıyla incelendiğinde kendi içerisinde meşrulaşmış bir eyleme dönüşmekte ve Amerikalı adam haklı bir mücadele içerisinde temsil edilmektedir. Filmdeki bir diğerk problemlili ve ırkçılık barındıran tema düşmanlaştırma ve şiddet perspektifidir. Filmde şiddet ve terörle iç içe gösterilen yegâne grup Araplar ya da Müslümanlardır. Bu noktada ilgili film, Arap kökenli insanları dolaylı da olsa hedef göstermekte ve Amerika'nın düşmanı olarak resmetmektedir.

Film 11 Eylül saldırısının bilinçaltına yönelik bir Hollywood filmi olarak özetlenebilir olsa da, aslında yapımın barındırdığı şark karşıtlığı ve anti-İslam duruş çok daha eski dönemlere dayanmaktadır. Ancak günümüz Amerikan Sineması hatta dizi endüstrisi ele alındığında, en fazla ırkçı eleştiriye maruz kalan gruplar içerisinde başı çekenlerin Müslümanlar olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bir başka deyişle, ABD'nin siyasi düzlemi doğrultusunda hareket eden bir Hollywood söz konusudur ve bu tavır sıklıkla kendinden olmayanı kimliksizleştirme ya da ötekileştirme eğiliminde hareket etmekte, böylece ırkçılığı ya da ayrımcılığı meşrulaştırmaktadır.

4. Sonuç

Sinema yeni yapılanmaların geçmişteki olaylarla harmanlanabildiği bir alandır. Öte yandan sinema toplumsal ve kültürel bir bellek işlevi görme potansiyeline de sahip bir sanattır. Dolayısıyla sinema unutulmuş hatırlatma, cilalama ve yeni trendlerle birleştirilerek hayatın merkezine konumlandırma gücüne sahiptir. Bir başka deyişle, sinema dönüşümün tam da kesiştiği alandan beslenme potansiyeline sahiptir. Ayrıca sinema icadından bu yana ideolojik bir aygıt olarak kullanılmış, ulusların kültürel ve politik mücadelelerinde ya da kendi siyasi söylemlerini pekiştirmede bir tür katalizör işlevi görmüştür. Dahası, sinema kültürlerarası travmaların da ortaya çıkartılabilmesinde aracı rol oynamak noktasında önemli bir sanattır. Hele bu travma günümüzde hala oldukça önemli bir problem olarak bilinen ırkçılık meselesi olduğunda, yedinci sanatın oldukça etkin bir güce sahip olduğu iddia edilebilir.

İrkçilik kavramını tek bir ülkenin sorunu ya da siyasi malzemesi olarak göstermek konunun yüzeysel olarak ifade edilmesine neden olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, ırkçılık hemen her coğrafyada karşılaşılabilen bir durum olarak nitelendirilebilir. Bu durumun sinema ile ilişkilendirilmesi de yine çok boyutlu şekillerde gerçekleşebilmektedir. Farklı etnik kökenlerin farklı dönemlerde başka yapılarca ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kaldığı hesaba katıldığında, salt tek bir ırkçılık bağlamından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Fakat bu çalışma kendine Amerikan Sinemasını, dolayısıyla da Amerikan kültürü içerisinde karşılaşılabilecek olan ırkçılık temellerini esas almıştır. Bu doğrultuda belirlenen film örnekleri, ABD'nin kültürel, politik ve sosyolojik dönüşümlerinde ortaya çıkan siyasi adımları ortaya koymada başarılı yapımlar olarak görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş döneminden günümüze kadar ilerleyen konjonktürde belirlemiş olduğu politikalar, kendi ana akım sinemasına da direkt olarak aktarılmıştır. Bu doğrultuda, değişen siyaset iklimi çerçevesinde, Hollywood'un birçok filminde yerli Amerikalılar, Afro-Amerikalılar, Asya kökenliler, Meksika kökenliler ve Müslümanlar ırkçı söylemlere maruz kalmış, bu durum bilinçli bir tasarım olarak beyaz perdenin içerisine konumlandırılmıştır.

Bu noktada, incelenmiş olan dört filmin de benzer özellikler taşıdığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Siyasi ve ideolojik sistemlerin Amerika özelinde sinemayı güçlü şekilde etki etmesi bu filmlerde net şekilde görülebilmektedir. *Rüzgâr Gibi Geçti* (1939) filmi siyahilere yönelik ırkçılığı normalleştiren, sıradanlaştıran bir bağlamla beyaz perdeye taşımakta ve halinden memnun siyahi insanların varlığını ön plana çıkarmaktadır. Öyle ki köle olmaktan memnun ve efendilerine hizmet etmeyi görev bilen kadın ve erkekler filmin birçok sekansında yer almaktadır. Bu noktada Hollywood beyaz ırkın üstünlüğünü dolaylı olarak ortaya koymakta, öte yandan da siyahi insanların zaten hallerinden memnun olduğu düşüncesini dolaylı da olsa vurgulamaktadır. Dolayısıyla kölelik süreçlerinin meşru hale gelmesi ve politik pratiklerin Amerika lehine gösterilmesi hususunda ilgili yapımların kritik bir rol oynamaktadır.

Çöl Aslanı (1956) filminde yerli Amerikalıları hedef alan Hollywood, yerli Amerikalılar ile olan mücadeleden uzun zaman geçmesine karşın, kendi eylemlerinin meşruluğunu kanıtlamak adına sinemadan destek almıştır. Realitenin esnetilmesi adına tek taraflı bir şekilde ele alınan yerli Amerikalılar, filmdeki diyaloglarla da ırkçı bir söyleme maruz kalmıştır. Yaratılan tektip Kızılderili

imajı ve beyaz adamın mağduriyeti öne çıkarılarak adeta ırkçı ve ayrımcı tavır kendi içerisinde kabul edilir bir noktaya taşınmak istenmiştir.

Sonun Başlangıcı (1993) göçmen karşıtlığını ele alan yanı sıra çok yönlü bağlamlar barındıran ırkçı bir Amerikan filmi olarak dikkat çekmektedir. Hem siyahilere, hem Asya kökenli göçmenlere hem de Meksikalı göçmenlere nefret kusan beyaz bir Amerikalının güçlü nefretinin hissedildiği bu yapımlar, dönemin Amerikan politikaları ile uyumlu, diğer yandan da ülkenin kültürel yapısına ayna tutan oldukça gerçek bağlamlar barındıran bir filmidir. İlgili yapımda Foster'ın göçmenlere yönelik kın ve nefreti yaratılan rahatsız edici göçmen stereotipleri ile normalleştirilmekte ve Foster'ın eylemleri haklı gösterilmektedir. *Suikastçı* (2017) filmi ise, günümüz ABD politikalarının sonucu olarak Müslüman karşıtlığını kendine esas alan bir filmidir ve anti-İslam söylemleri ile 11 Eylül sonrası ortaya çıkan Müslümanlara yönelik ayrıştırıcı tavrı pekiştiren bir söylem barındırmaktadır. Tıpkı diğer filmlerde olduğu gibi, bu yapımda da ırkçılık kavramı ya bir mağduriyet hikâyesinin arkasına gizlenerek meşrulaştırılmakta ya da ırkçılık oluşturulan önyargılı stereotipler ile pekiştirilmektedir. Sonuç olarak, sinematik anlatı içerisinde gizlenmiş ırkçı söylemler, Amerikan Sinemasında her dönem yer bulmuş, dönüşen politikalar ile şekillenen ırkçılık meselesi Hollywood için yıllardır güçlü bir tema olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma özelinde, analizi yapılan ve tematik ve söylemsel bağlamlar açısından incelenen filmlerin, bahsi geçen argümanı destekler nitelikte içerikler barındırdığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

Ajzen I. ve Fishbein M. (1980). *Understanding attitudes and predicting asocial behavior* (Pbk.). N.J: Prentice-Hall.

Akkır, R., Özkır, Y. (2022). Amerika Birleşik Devletlerin’de Müslüman karşıtı ırkçılık: American Assassin (Suikastçı) ve Unlocked (Gizli Kod) filmleri örneği. *MEDİAD*, 5(2), 295-313. doi: 10.47951/mediad.1184442

Aktaş, M. (2019). Irkçılık ve milliyetçilik. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5(26), 1868-1883.

Al-Rawi, A. (2014). The representation of september 11th and American Islamophobia in non-western cinema. *Media, War and Conflict*, 7(2), 152-164. doi: 10.1177/1750635214530208

Amerikan Yerlileri. (t.y). Erişim Adresi: <https://www.usa.gov/tribes#:~:text=The%20federal%20government%20recognizes%20574,and%20learn%20how%20to%20enroll>.

Bonnett, A. (1999). *Anti-Racism* (1st ed). New York: Routledge. Doi: 10.4324/9780203976098

Çetin, D. (2014). Fordizm perspektifinden Hollywood stüdyo sistemi. *Atatürk İletişim Dergisi*, 6, 203-214. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394125>

Curtis, M. (2004). Subaltern soundtracks: Mexican immigrants and the making of Hollywood cinema. *Aztlan: A Journal of Chicano Studies*, 1 (26), 57-82. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/8673020/Subaltern_Soundtracks_Mexican_Immigrants_and_the_Making_of_Hollywood_Cinema

Denzin, N. K. (2011). *Reading race: Hollywood and the cinema of racial violence*. New York: Sage Publications.

Durmuş, T., Nizam, F. (2022). Hollywood sinemasında ırkçılık temsilleri: Django Zincirsiz filminin göstergebilimsel analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(3), 1229-1242. doi: 10.18069/firatsbed.1040478

Elseewi, T. A. (2019). Zombies, muslims, and politics: racism without race in contemporary cinema. (Ed.Sarah E. Turner & Sarah Nilsen) *The Myth of colorblindness: race and ethnicity in American Cinema*, (pages: 195-213). London: Palgrave Mcmillan. doi: 10.1007/978-3-030-17447-7

Erigha, M. (2019). *The Hollywood jim crow, The racial politics of the movie industry*. New York: New York University Press.

Gone With The Wind (2023). Erişim Adresi: <https://www.britannica.com/topic/Gone-with-the-Wind-film-by-Fleming>

Herring, R. D. (1989). The American native family: dissolution by coercion. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 17(1), 4-13. doi: 10.1002/j.2161-1912.1989.tb00411.x

Hughey, M. W. (2009). Cinethetic racism: white redemption and black stereotypes in "Magical Negro" films. *Social Problems*, 56(3), 543-577. doi: 10.1525/sp.2009.56.3.543

Jones, J. M. (1997). *Prejudice and racism*. McGraw-Hill, New York.

Küçükerdoğan, B., Yengin, D. (2013). Sergei Mikhailovich. Z. Özarslan (Ed). *Eisenstein sinema kuramları 1: Beyazperdeyi aydınlatan kuramcılar* (s.107-13). İstanbul: Su Yayınları.

Lang, S. (1998). *Men as women, women as men: Changing gender in Native American cultures*. Austin: University of Texas Press.

Love, E. (2017). *Islamophobia and racism in America*. New York: NYU Press. doi: 10.2307/j.ctt1ggjk0r

Lugo-Lugo, C. R. (2019). Latinas/os in Hollywood: Contemporary representations in black and white. S. E. Turner & S. Nilsen (Ed.). *The Myth of colorblindness: race and ethnicity in American cinema* (pages:215-236). London: Palgrave Mcmillan. doi: 10.1007/978-3-030-17447-7

Oflazoğlu, N. ve Yılmaz, A. (2023). Amerika Birleşik Devletleri'nin genişleme ve büyük devlet olma rüyası. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 261-286. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2909569>

Pehlivan, M., Akyıldız, F. N., Yapar, B. ve Harbutoğlu, H. (2023). Amerikalılar ile Kızılderililer arasında ilk temaslar tecrit ve asimilasyon (1820-1890). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6 (Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 227-24. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2924751>

Sautman, F. C. (1994). Women of the shadows: Italian American women, ethnicity, and racism in America. L. D. Friedman (Ed.) *Unspeakable images: ethnicity and American Cinema*. Chicago: University of Illinois Press.

Silk, C., Silk, J. (1990). *Racism and anti-racism in american popular culture: portrayals of African-Americans in fiction and film*. Manchester: Manchester University Press.

Smith, A. M. (2021). Whitewashing vs. blackwashing: Structural racism and anti-Racist praxis in Hollywood Cinema. *Senior Independent Study Theses*. Paper 9455. Erişim Adresi: <https://openworks.wooster.edu/independentstudy/9455>

Snead, J. (2016). *White screens/black images: Hollywood from the dark side*. New York: Routledge. doi:10.4324/9780203700631

Sonun Başlangıcı (t.y). Erişim Adresi: <https://www.imdb.com/title/tt0106856/>

Suikastçı (t.y). Erişim Adresi: <https://www.beyazperde.com/filmler/film-194970/>

The Searchers (t.y). Erişim Adresi: <https://www.cinerituel.com/the-searchers-beyaz-adamin-zihinsel-maglubiyeti/>

Van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the press*. London: Routledge.

Westwell, G.(2006). *War cinema: Hollywood on the front line*. London: Wallflower.

Wong, E. F. (1978). *On Visual Media Racism: Asians in the American Motion Pictures*. Denver: University of Denver ProQuest Dissertations Publishing.

Yeğın, M. O. (2021). Irkçılık bağlamında “Elite” dizi filminin eleştirel söylem analizi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (34), 1487-1501.doi: 10.26466/opus.816234

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023

Alındı/RECEIVED: 23-07-2023 – Kabul/ACCEPTED: 16-10-2023

Covid-19 Pandemisi Sonlanırken 60 Yaş Üstü Bireylerle Uzaktan İntermodel Sanat Terapi Uygulaması

Distance Intermodel Art Therapy Study on Individuals Over the Age of 60 while the Covid-19 Pandemic is Coming to the End

**Turan SAĞER¹ | E. Ceylan ÜNAL AKBULUT²
Ece Merve YÜCEER NISHIDA³ | Emrah UÇAR⁴**

Abstract

During the Covid-19 pandemic, there has been an increase in the use of technology by elderly individuals all over the world, as in all other individuals. Both education and therapy sessions were tried to be conducted remotely in this period of time. In the content of this research, it has been examined whether

Öz

Covid-19 pandemi sürecinde tüm dünyada yaşlı bireylerin teknoloji kullanımında diğer tüm bireylerde olduğu gibi artış görülmüştür. Gerek eğitim, gerek terapi seansları bu süreçte uzaktan yürütülmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın içeriğinde ise, 60 yaş üstü bireylerin asenkron uzaktan intermodel sanat

¹ Turan SAĞER, Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları, tsager@yildiz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1059-678X

² E. Ceylan ÜNAL AKBULUT, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları, cunal@yildiz.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5108-7386

³ Ece Merve YÜCEER NISHIDA, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları, emyuceer@yildiz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5595-2223

⁴ Emrah UÇAR, Öğr. Gör., Öğr. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları, eucar@yildiz.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2481-5514

Bu çalışma, "İntermodel Sanat Terapisinin 60 Yaş Üstü Bireylerin Zihinsel Becerilerine Etkisi" isimli SBA-2021-4702 no'lu Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nce BAP projesi kapsamında yürütülen genel araştırma projesinden üretilmiştir.

individuals over the age of 60 can apply an asynchronous distance intermodel art therapy workshop. Within the scope of the research, intermodel art therapy instructions were sent to 6 participants aged between 64 and 78 for 4 sessions. Since it was difficult to bring all of this age group together on the same day and time, instructions were given by sending a voice recording on their smartphones. The findings of the study were obtained in line with the answers given to the questions posed to the individuals participating in the artistic practices at the end of the research. All of the participants said that they felt that they had time for themselves thanks to intermodel art therapy and that they had more positive emotions than before the study.

Keywords: Individuals Over the Age of 60, Intermodel Art Therapy, Covid-19.

terapi atölyesi uygulanıp uygulanamayacağı incelenmiştir. Araştırma kapsamında yaşları 64 ile 78 arasında değişen 6 katılımcıya, 4 seans boyunca intermodel sanat terapi yönergeleri uygulanmıştır. Bu yaş grubunun tümünü aynı gün ve saatte bir araya getirmekte zorluk çekildiğinden, akıllı telefonlarına ses kaydı gönderilerek yönergeler verilmiştir. Çalışmanın bulguları, sanatsal uygulamalara katılan bireylere araştırma sonunda yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda elde edilmiştir. Katılımcıların tamamı, intermodel sanat terapi sayesinde kendilerine vakit ayırdıklarını hissettiklerini ve çalışma öncesine oranla daha olumlu duygulara sahip olduklarını söylemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: 60 Yaş Üstü Bireyler, Intermodel Sanat Terapi, Covid-19.

1.Giriş

60 yaş ve üstü dönem, bireyin geçmiş yaşantılarından dersler çıkarma ve hayatın anlamını derinlemesine değerlendirme sürecini kapsar. Bilgelik olarak da adlandırılan bu dönemde, yaşamın önceki aşamalarında oluşan psikososyal krizleri ve başarılar sentezlenmeye çalışılır. Bu aşamada, insanlar kendi yaşamlarının anlamını anlama, özdeğerlendirme ve ölümsüzlük gibi evrensel konuları düşünme eğilimindedir.

60 yaş üstü bireyler bugüne kadar toplumun bir parçası olmuş, bundan sonra da olmaya devam edecektir. Bu gruptaki bireylerin fiziksel ve mental sağlığını korumak ile günlük yaşamlarını kolaylaştırmak, toplumun kendine yaptığı bir yatırımdır.

Sanat terapi, tüm sanat dallarını kapsayarak, yaratıcılığı ortaya çıkaran terapötik bir süreçtir. Duygusal, bilişsel, ruhsal ve fiziksel olarak bireysel iyi oluş halini arttırmayı amaç edinmektedir. Sanat terapisinin uğraş terapisinden farkı, sanat ürününü terapötik bir araç olarak kullanmasıdır. Üretilen eser yolu ile sözel olarak yansıtılmayanların aktarılmasını sağlar. İlk kez 1942'de tanımlanan Sanat Terapi terimi, günümüzde kanıta dayalı bilimsel bir yöntem olarak uygulanmaktadır (Güner ve Dinçer Genç, 2021, s. 7). Dünyada birçok klinik, hastane, merkez ve okulda aktif olarak sanat terapi çalışılmaktadır. Sanat terapi, altı başlıkta incelenir: Görsel sanat

terapisi, müzik terapisi, dans/hareket, intermodel terapi, psikanaliz terapi, yaratıcı yazı ve şiir terapisi/biblioterapi (Öz Çelikbaş, 2019, s. 25).

İntermodel Sanat Terapi

İntermodel Sanat Terapi, diğer adıyla Birleşik Sanat Yaklaşımı (Altınçapa ve ark, 2017, s. 12) görsel sanatlar, dans-hareket, kil ile çalışma, şiir, drama, müzik, fotoğraf (Güner ve Dinçer Genç, 2021, ss. 28-34) gibi birçok sanat dalı arasında, yapılandırılmış/yarı yapılandırılmış program dâhilinde uygulanan geçişler olarak tanımlanabilir.

İntermodel sanat terapi, belli bir konuyu resim ile aktardıktan sonra yaratımın ortaya çıkarttığı duyguları, kelimelere döküp bunlardan beste ya da şiir yapma veya duygunun bedende yarattığı hisleri terapist rehberliğinde harekete dönüştürme süreci olarak da ifadelendirilebilir. Bir dans-hareket terapisinin bedende yarattığı bilinç dışı düzeydeki duyguların, bilişsel olarak resme aktarılması bu modele bir örnektir. Böylelikle birçok sanat dalı ardışık ya da iç içe geçmiş olarak kullanılabilir (Göktepe, 2015, ss. 29-30). Bu durum ancak, hedefler, var olan olanak ve koşullar değerlendirildiğinde, birbirine bağlantılı amaçlar doğrultusunda uygulanabilir (Eracar, 2021, s. 56).

Tüm sanat terapi modelleri bireylere, talep eden tüm danışan veya hastalara, kişisel gelişim sürecinden başlayarak esenlik, psikolojik iyi oluş; kısaca pozitif psikoloji sağlamayı hedefler. Leimon, ve McMahon "Pozitif psikoloji insanın varoluşunun iyi taraflarına bakmayı amaçlayan; yaşamı deneyimlerken kişilik özelliklerimiz ile iyi olma halini yaratarak kaliteli bir yaşam için yaptıklarımızla ilgilenen bir bilimsel çalışma alanıdır." demiştir (2018, s. 9-11).

Sanat terapisinde yapılan çizimler ile dokunma duyusu aktive edilmekte, küçük ve büyük kaslar çalıştırılmakta, böylelikle psikomotor alan, motor beceriler kullanılmaktadır.

Psikomotor ve Motor Beceriler

Duyguların iletilmesinin bir aracı olarak kabul edilen dokunma duyusu, bireyin sosyal gelişimini oluşturmak için bebeklik döneminden itibaren en etkili ve önemli iletişim yoludur (Küçük, 2020: 21). Bebeklik ve erken çocukluk gelişim sürecinde sağlıklı sosyal dokunmalar karşılıklı etkileşimi oluşturmaktadır. Yaşlılıkta dokunma duyusunun aktif kalmasının sağlıklı yaş almak için önemli olduğu düşünülmektedir.

Çocukluk çağında küçük kasları geliştiren resim ve el işi uygulamalarının, büyük kasları geliştiren açık havada oynanan oyunların ve jimnastik egzersizlerinin günlük yaşamda beceriler edinmeye ve sağlıklı birey gelişimine katkısı yadsınamaz (Durualp ve Aral, 2018, s. 243). Çocuklarda olduğu kadar, yaşlı bireylerde de küçük ve büyük kasların kullanılması gerekmektedir. Çünkü kasların aktif bir şekilde kullanılması, fiziksel sağlığın korunması ve fonksiyonel bağımsızlığın sürdürülmesi için önemlidir.

Motor beceriler, kaba motor beceriler ve ince motor beceriler olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılır. Kaba motor beceriler; yürümek, yüzmek, takla atmak, ağırlık kaldırmak gibi büyük kasları ilgilendiren ve koordinasyon gerektiren temel motor becerilerdir. İnce motor beceriler ise; kalem tutma, boyama yapma, dikiş ipliğini iğneden geçirme ve düğmeye basma gibi ince kasların

kullanıldığı, dikkat ve hassasiyet gerektiren motor beceriler olarak sıralanabilir. Özellikle ilerleyen yaş ile kaybolmaya yüz tutan ince ve kaba motor beceriler arasındaki etkileşimin farklı uğraşlar ile desteklenmesi faydalı olacaktır. Motor gelişim, insanda yaşam boyu motor becerilerde biyolojik ve çevresel koşulların etkisiyle yaşanan değişimler ile değişimlere yol açan etmenleri inceler (Payne ve Isaac, 2001; aktaran: Günay, 2018, s. 6).

Yaşlılıkla Ortaya Çıkan Bazı Değişiklikler

2000'li yılların başında yapılan bir araştırma, Türkiye'de yaşlı nüfusun hızla arttığını göstermektedir (Kulaksızoğlu Baral, 2009, s. 65). 2080 yılına kadar nüfusun dörtte birinin yaşlı insanlar olacağı tahmin edilmektedir. (Altın, 2020, s. 50). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) sınıflandırmasına göre, orta yaş 45-59 yaş aralığını kapsar. Bu dönemde vücutta metabolizmanın yavaşlamasıyla birlikte kilo artışı daha yaygın hale gelebilir. Kas kütlesi ve kemik yoğunluğu azalabilir, bu da osteoporoz riskini artırabilir. 60-74 yaş arası ise yaşlılık dönemidir. Bu dönemde kas kütlesi ve kas gücü daha da azalabilir. Eklem sertliği ve hareket kabiliyetinde azalma görülebilir. Kardiyovasküler sağlık daha da önem kazanır, çünkü yaşlılıkla birlikte kalp hastalığı riski artar. Zihinsel olarak, hafıza ve bilişsel işlevlerde hafif bir düşüş olabilir bu yüzden sosyal bağlantılar ve destek ağı önemlidir, çünkü yaşlılıkta yalnızlık riski artabilir. 75-89 yaş arası ise ileri yaşlılık dönemidir. Bu dönemde yaşlılık belirtileri daha da belirginleşebilir. Fiziksel olarak, güç ve enerji düzeyleri azalabilir. Daha fazla sağlık sorunu ortaya çıkabilir ve kronik hastalıklar daha yaygın hale gelebilir. Hafıza ve bilişsel işlevlerde daha fazla düşüş yaşanabilir. Yaşlı yetişkinlerde düşme riski artar. Bu dönemde düzenli sağlık kontrolleri, ilaçlar ve yaşam tarzı değişiklikleri daha fazla önem kazanır. 90 yaş üzeri ise ihtiyarlık olarak tanımlanır. Bu yaş grubunda yaygın sağlık sorunları ve zihinsel zorluklar yaşanabilir. Kronik hastalıkların yönetimi ve yaşam tarzı değişiklikleri daha büyük bir önem taşır. Bu dönemdeki yaşlı kişilerin sosyal destek sistemlerine ve sağlık profesyonellerine erişimleri hayati önem taşımaktadır. Bu yaş gruplarına genel olarak bakıldığında, yaşlanmanın birçok fiziksel ve zihinsel değişiklikle birlikte geldiği görülür. Ancak yaşlılık dönemlerinde sağlıklı yaşam tarzı seçimleri, düzenli sağlık kontrolleri ve sosyal destek sistemleri gibi faktörler, yaşlı yetişkinlerin sağlığını korumak ve yaşam kalitelerini iyileştirmek için önemlidir. 60 yaş üstü bireylerde meydana gelebilecek değişiklikler birkaç başlık altında kısaca değinilebilir.

• Fizyolojik Değişiklikler

Bu yaş grubundaki bireyler, afetler sırasında ve bir hastalığın iyileşme sürecinde veya tedaviye hazırlanırken savunmasız kabul edilir (İnce, 2020, ss. 187-188). Fizyolojik değişiklikler, vücudun eskisi kadar kuvvetli ve çevik olmayışı, ileri yaşlarla bağdaştırılan kemik erimesi, tansiyon, romatizma, diyabet gibi hastalıkların ortaya çıkması olarak özetlenebilir.

• Sosyal Değişiklikler

Şüphesiz ki, her yaşla birlikte toplumun bireyden beklentisi ve yüklediği roller değişiklik göstermektedir. Yaşlılıkla bağdaştırılan emeklilik, evde daha çok vakit geçirilmeye başlanması ve varsa ebeveyn rolünden, torun sahipliği rolüne geçiş, toplumun yaygın olarak deneyimlediği statü değişikliğidir.

- Psikolojik Değişiklikler

Fizyolojik veya sosyal statü değişiklikleriyle baş etmekten de kaynaklanan; zaman içinde deneyimlerin artmasıyla, yeni şeyleri denemeye yönelik korku geliştirilebilir. Geçmişe özlem, adaptasyon sorunları gibi durumlar gözlenebilir.

- Zihinsel Değişiklikler

Zihnin anımsamaya ve algılamaya yönelik genç yaşlara nazaran daha fazla çaba gerektirebilmesi gözlemlenebilir. Hefferon ve Boniwell'in Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar isimli kitabında, yaşlılıkla ilgili doğal ve kaçınılmaz kabul edilen en bilinen iki olumsuz durum: 1-Nöron Kaybı 2-Bilişsel becerilerin geri dönüşü olmayacak şekilde bozulması olarak açıklanmıştır (2018:130). Bu durumdan yola çıkarak 60 yaş ve üstü bireylerde zihinsel becerilere yönelik çalışmaların artırılması düşünülebilir.

Covid-19 ve Yaşlılar

Çalışma, yapıldığı zaman itibarıyla halen pandeminin etkilerinin sürdüğü bir zaman dilimine denk gelmiştir. DSÖ, pandemiden en çok yaşlıların etkilendiğini açıklamıştır. Pandemi etkisiyle birlikte yaşlıların normalden daha fazla tıbbi, psikiyatrik ve sosyal bakımdan başkalarına ihtiyaç durumu artmıştır. Covid-19 sürecinde ölümlerin %80'i 65 yaş üstü bireylerde meydana gelmiştir (Hintistan ve Cin, 2022, s. 116). 60 yaş ve üstü kronik hastalığı olan bireyleri korumak için uygulanan yasaklar nedeniyle virüsü yaşlıların yaydığı algısı ortaya çıkmıştır (Demirbaş, 2021, s. 123) Kısaca yaşlılara yaşları sebebiyle ayırım yapılmıştır. Ancak dünya çapında tüm ülkeler tek başına fiziksel mesafe önlemlerini almaya başlamıştır. Bu önlemleri alan ülkelere biri de Türkiye'dir. Ne yazık ki önlemler, akıllı telefon görüşmelerine sınırlı erişimi olan düşük gelirli yaşlılar için sosyal izolasyon durumunu daha da zorlaştırmıştır. Düşük sosyo-ekonomik profilden kişilerin Skype ve Facetime gibi platformlarla görüntülü görüşme yapması da mümkün olmamıştır (Altın, 2020, s. 54).

Böylece yaşlıların kendileriyle baş başa bırakıldığı bir süreç başlamış ve bu süreçte yaşanan yalnızlık kaygıya neden olmuştur. Bu kaygı, travma sonrası stres bozukluğuna ve depresyona yol açmıştır (İnce 2020: 188). Türkiye'de 2020 Temmuz-Aralık aylarını kapsayan araştırma sonucunda 65 yaş ve üstü bireylerin dışarı çıkamamaktan dolayı özgürlük kısıtlanması, itibar kaybı, sevilme isteğinin karşılanmaması gibi duygular yaşadıkları ifade edilmiştir (Özmaya, Uzun, ve Kulakaç, 2022, s. 463).

Eğitimden alışverişe, sanattan eğlenceye hemen hemen tüm alanlar internet platformuna taşındığı için dünya çapında internet kullanımı artmıştır. Geriatri ve Gerontoloji Derneği, yaşlıların pandemi sürecinde ruh ve beden sağlıklarını korumak için teknolojiyi kullanarak sosyal iletişim sağlayabileceklerini bildirmiştir (Hintistan ve Cin, 2022, s. 121).

Covid-19 döneminde online bireysel ve grup terapi çalışmaları başlamış, zaman farkı ve mesafe fark etmeksizin her yaşta birey ile bağlantılar kurulmuştur. Çalışmalar, sanat terapinin yaşlı insanlar üzerinde esenlik ve olumlu etkiler sunduğunu göstermiştir. Özellikle, duygu durum ve zihinsel süreçleri üzerinde pozitif etkilere yol açmaktadır (Demir, 2022, s. 30). Pandemi döneminde sanat terapi çalışmaları güvenli ve sağlıklı bir alanda kalmak için çevrimiçi olarak

yürütülmüştür. Covid-19 döneminde, Birleşik Krallık'ta 96 sanat terapisti tarafından online olarak uygulanan çalışmaların; %59,4'ü çocuklarla veya gençlerle, %81,3'ü yetişkinlerle ve %31,3'ü 68 yaş üstü yaşlılarla gerçekleştirilmiştir (Zubala ve Heckett 2020, s. 163).

1.1. Problem

Araştırmanın problem cümlesi, “60 yaş üstü bireylere, pandemi sebebiyle asenkron uzaktan erişim yolu ile intermodel sanat terapi uygulamak mümkün müdür?” olarak belirlenmiştir.

1.1.1. Alt Problemler

- 60 yaş üstü bireylerle yapılan uzaktan intermodel sanat terapi uygulamalarında hangi teknolojik cihazlar kullanılabilir?
- 60 yaş üstü bireylerle yapılacak olan çalışmalarda teknolojik yeterlilik (cihazlara erişim ve uygulama kullanım kapasitesi) olarak belirli bir standart yakalanabilir mi?
- Uzaktan sanat terapi uygulamalarında çalışılan kişilerin istek ve adaptasyonu istenilen düzeyde tutulabilir mi?
- Uzaktan intermodel sanat terapi uygulamaları ile 60 yaş üstü bireylerin duygu durumlarında olumlu etkiler yaratılabilir mi?
- 60 yaş üstü bireylerle sesli mesaj yoluyla yürütülen sanat terapi, terapist ile bire bir etkileşim olmadan terapötik bir süreç sağlayabilir mi?

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Yapılan literatür taramasında konuyla dolaylı yoldan ilgisi olduğu düşünülen aşağıdaki yayınlara rastlanmıştır:

2006 yılında Cohen, Perlstein, Chapline, Kelly, Firth ve Simmens'in makalesinde, Vaşington, DC'den 65 yaş ve üstü 166 katılımcı, 12 ay süren bir çalışmaya konu edilmiştir. Katılımcıların 90'ı koro çalışmalarına, 76'sı ise normal aktivitelerine devam etmiştir. Koro çalışmalarına katılan grup, katılmayan gruba oranla daha fazla fiziksel sağlığın yanı sıra, manevi güç bakımından da olumlu gelişme göstermiştir (s. 726).

2020 yılında Masika, Doris ve Polly tarafından yapılan çalışmada, makalede görsel sanat terapisi, bilişsel işlevlerin ve buna bağlı psikolojik semptomların iyileştirilmesinde etkili olabileceği belirtilmiş ve sonuç olarak bilişsel gerileme ve bunamayı önlemek için etkili bir farmakolojik olmayan müdahale olarak kabul edilebileceği eklenmiştir (s. 1908).

2019 yılında Ching-Teng, Ping ve Chia tarafından yayınlanan makalede, uzun süreli bakım enstitülerinde barındırılan yaşlı yetişkinler için sanat terapi uygulandığı ön test puanları ile son test puanları karşılaştırıldığında, müdahale grubunun depresyon hafifletme ve benlik saygısı geliştirme açısından kontrol grubuna göre önemli ölçüde üstün olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, 12 haftalık sanat terapisi, huzurevlerindeki yaşlı yetişkinlerin depresyonunu etkili bir şekilde azalttığı ve benlik saygısını geliştirdiği belirtilmiştir (s. 335).

2021 yılında Masika ve arkadaşları tarafından yazılan makalede, Dünya Sağlık Örgütü'nün bireylerin sağlıklı yaşlanmayı iyileştirme kapasitesine dayalı olarak yaşlıların günlük yaşamlarına entegre edilebilecek müdahalelerin uyarlanmasını önerdiği belirtilmiştir. Görsel Sanat Terapi uygulamasının düşük derecede bilişsel kayıp yaşayan yaşlı yetişkinler için yararlı olacağını altı çizilmiştir (s. 84).

3. YÖNTEM

Sayıları toplam 6 olan denek grubuna, yarı yapılandırılmış plan çerçevesinde intermodel sanat terapi seansları düzenlenmiştir. Çalışmadaki seanslar, tüm katılımcılarla senkronize video görüşme yapmak üzere planlanmış; fakat denek grubu üyelerine ulaşıldıkça, bu yaş grubunun teknoloji kullanımının ve olanaklarının planlanan seans şekli hedeflerinden uzak olduğu görülerek, çalışmanın asenkron şekilde yapılmasına karar verilmiştir.

60 yaş ve üstü bireyler ile müzik, resim, kolaj, fotoğraf ve yazı yazma etkinliklerinden oluşan uygulamalar, akıllı telefona ses kaydı gönderilerek yaptırılmıştır. Verilen yönergeler arasında, tüm deneklerin soruları cevaplandırması beklenmiş, sonrasında diğer yönerge ses kaydıyla yollanmıştır. Her çalışmanın başında ısınma yaptırılmıştır. Bu ısınmalar; nefes, ellerin birbirine sürmesi ile çıkan sesin duyurulması, ağaç olma metaforu, yüz masajı olarak özetlenebilir. Terapist de verdiği yönergeleri uygulayarak ses kaydı göndermiştir. Hem ısınmada hem de paylaşımda, katılımcılardan aktarım olmadan bir sonraki yönergeye geçilmemiştir. Her bir ısınma, uygulama, yönerge ve paylaşım cümleleri; deneklerden gelen cevaplar beklenerek, cevaplarla bağlantılı sorular halinde sıra ile sorulmuştur. Bu şekilde uzaktan bir etkileşim sağlanmıştır. Kâğıt, kalem, boya kalemi, yapıştırıcı, makas, dergi, gazete, telefon, YouTube vb. müzik dinleme araçları kullanılmıştır. Toplam iki hafta süren 4 seanstan sonra, son görüşmede iki sorudan oluşan mülakat sorularının cevaplanması istenmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile oluşturulmuştur. Veriler, görüşme sorularına verilen cevaplar ve dokümanlar (intermodel sanat terapi çalışmalarında üretilen eserler) halinde toplanmıştır.

3.2. Amaç ve Önem

Pandemi sonlanırken asenkron uzaktan intermodel sanat terapi modeli uygulanarak 60 yaş üstü bireylerin iyi oluş ve esenlik düzeylerine katkı sağlamak çalışmanın başlıca amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın bir diğer amacı ise, asenkron uzaktan yürütülen intermodel sanat terapi uygulamasının mümkün olup olmadığının incelenmesidir.

Emeklilik yaşına ulaşan bireylerin mental ve fiziksel olarak becerilerindeki azalmanın yol açtığı hoşnutsuzluk durumu kendilerinden başlayarak etraflarını da etkilemektedir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de toplumun önemli bir çoğunluğunu oluşturmaya başlayan 60 yaş üzeri bireylerin aktif yaşam potansiyellerinin ve yaşam kalitesinin artırılması, toplumun genel iyi oluş halini arttıracaktır. 60 yaş üstü bireylere, yaratıcı zihinsel aktiviteler ve el becerileri sağlayacak şekilde uzaktan sanatla uğraşma yoluyla esenlik sağlamak araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 60 yaş üstü bireyler oluşturmuştur. Çalışmanın uygulanacağı denek grubunu oluşturmak için 60 yaş ve üstü bireylere ulaşabilmek adına İstanbul'daki yaşlı bakım evleri ile iletişime geçilmiştir. Çalışmanın uygulama yöntemi kendilerine yollanarak izin alınmıştır. Ancak yaşlı bakım evlerinde yaşayan bireylerin teknolojik cihaz kullanamama durumlarından ötürü kendileri ile çalışılmamıştır. 60 yaş ve üstü bireylerin üye oldukları dernek, kulüp ve benzeri kuruluşlar ile bağlantıya geçilmiş, görüntülü veya sesli görüşmeler ile iletişime geçecek potansiyel denek grubu oluşturulamamıştır. Bu nedenle çalışma, araştırmacıların kendi çevrelerindeki otuz kişi ile sınırlandırılmıştır. Ancak deneklerin neredeyse tamamının kullandıkları akıllı telefon ya da bilgisayarın yeterli teknolojik donanımına sahip olmaması nedeniyle demografik sorular cevaplandıktan kısa bir süre sonra kendileri araştırma dışı bırakılmışlardır.

Araştırmanın örneklemini; araştırmacıların ulaşabildiği, çalışmaya gönüllü olarak katılan, akıllı telefonu olan, sesli mesaj dinleme, fotoğraf çekme, sesli ve yazılı mesaj gönderme düzeyinde akıllı telefon kullanabilen, çalışmaya katılmasına engel teşkil edecek bedensel veya zihinsel bir engeli veya ruh sağlığı problemi olmayan bireyler oluşturmaktadır.

3.4. Veri Toplama Araçları

- Malzemeler: Kâğıt, kalem, boya kalemi, dergi, gazete, telefon, Youtube vb. müzik dinleme araçları.
- Kullanılan Sanat Terapi Uygulamaları: Müzik, Resim, Kolaj, Fotoğraf, Yazı Yazma
- Yürütücünün Katılımcılara Her Çalışma Başında Sözlü Aktarımı ile Ortaya Çıkarılan Yaratıcı Ürünler

3.4.1. 60 Yaş ve Üstü Bireyler ile 4 Seans İntermodel Sanat Terapi Çalışma Planı

Her çalışmaya dair planlanan kazanımlar tabloda belirtilmiştir. Çalışmalar; Isınma, Yönerge ile Uygulama ve Paylaşım olmak üzere birbirine bağlı üç bölümden oluşmuştur.

Tablo 1: Ön Görüşme

<ul style="list-style-type: none">• Sanat Terapi Hakkında Bilgi Verilmesi• Kullanılacak Malzemelerden Bahsedilmesi• Çalışma Ortamı Hakkında Bilgi Verilmesi• Sesli Kayıt Yollanacak Günler Hakkında Bilgi Verilmesi• Müzik Dinleme İçin Telefon/Bilgisayarda YouTube Kontrolünün Sağlanması• Ev Ortamı İçinde Hareket Esneklerinin Sorulması• Çalışmalara Oturarak/Yatarak Katılabilme Özgürlüğünün Aktarılması

Tablo 2: 1. Seans

Kazanım: Kendine Vakit Yaratma ve Yaratıcılığa İlk Adım
İlk Çalışma: Kâğıt kalem, boya kalemleri hazırlanması ve müzik dinlemek için YouTube ya da başka bir uygulamanın teknolojik cihazda yüklü olması. CD vb. müzik dinleme araçlarının da kullanılması
Isınma: <ul style="list-style-type: none">• Nefes Çalışması.• Burundan Alıp, Ağızdan Verme.• Göğüsten Alıp, Ağızdan Verme,• Omuzları Nefes ile Kulaklara Çekip, Bırakıp Gevşetme
Müzik: Katılımcıların Kendi Seçtikleri Müzikler
Uygulama ve Yönerge: <ul style="list-style-type: none">• Akla Gelen İlk Müziği Yazmak: Film, Dizi, Reklam Müziği Olabileceği Gibi, Şarkıcı ya da Eser Adı Düşünülmesi.• Seçilen müziği dinlerken kâğıtta kalemin serbestçe dolaşması.
Paylaşım: <ul style="list-style-type: none">• Resmin Anlattıklarının Paylaşılması.• Şarkı ile İlgisinin Belirtilmesi.• Resmin Çağrıştırdıklarının Aktarılması.• Yapılan Resme Başlık ya da İsim Konulması.• Çalışmanın Başındaki ve Sonundaki Duygu Durumunun Karşılaştırılması.• Resme Tekrar Odaklanıp Bu Çalışmada Neyi Bırakıp Neyi Almak İstediklerinin İfadesi.

Tablo 3: 2. Seans

Kazanım: <ul style="list-style-type: none">• Yaşanılan Ortam İçerisinde Görsel Farkındalık ile Fotoğraf Çekimi ve Taklit Yoluyla Seçilen Nesnenin Kâğıda Yansıtılması, Psikomotor Becerilerin Kullanımı.• Zihinsel Rahatlama.• Duygusal ve Bedensel Farkındalığa Adım Atma.
Isınma: <ul style="list-style-type: none">• Elleri Birbirine Sürtme ve Sürtme Sonucu Çıkan Sesi Dinleme. Dirsekleri ve Elleri Kavuştırma ile Bedensel Hareketi Sağlama.• Elleri İki Yana Silkeleme ile Yükleri Aşağıya Atma Metaforu.
Müzik: Su Sesi
Uygulama ve Yönerge:

<ul style="list-style-type: none">• Oda İçerisinde Dolaşma, Galeri/Müzedede Gezer Gibi Keşfe Çıkma.• Etrafındaki Objelerden İlgi Çekici Olanı Seçme ve Fotoğrafını Çekme.• Çekilen Fotoğrafın Resminin Yapılması.• Zihinde Oluşan Kelimelerin Yazılması.
Paylaşım: <ul style="list-style-type: none">• Çizilen Resim ve Fotoğraf Arasındaki Benzerliklerin Fark Edilmesi.• Yapılan Çalışmanın Kabul Edilmesi.• Yapılan Çalışmanın Yarattığı Duygu ve Bu Duygunu Bedende Hangi Bölgede Hissedildiğine Odaklanması

Tablo 4: 3. Seans

Kazanım: <ul style="list-style-type: none">• Bedene Odaklanma.• Hayal Gücü Çalıştırma.• Kolaj Çalışması ile İnce Motor Becerileri Çalıştırma• Başka Bir Nesne Üzerinden Duygu Aktarımı.
Isınma: <ul style="list-style-type: none">• Derin Nefes Alarak Kendini Ağaç Hayal Etme.• Bedeni Ağaca Benzeterak Köklenme ve Serbest Hareket ile Bedensel Algı.
Ses ve Müzik: Yürütücünün Çıkardığı Islık ve Rüzgâr Sesi. Secret Garden
Uygulama ve Yönerge: <ul style="list-style-type: none">• Hangi Ağaç Olduğunu Düşünme.• Ağacın Yaşadığı Mevsimi İmgeleme.• Ağacın Üzerinde, Civarında Yaşayan Canlıları Betimleme.• Ağaç Çizimi Tamamlandıktan Sonra Dergi, Gazeteden Seçilen Yazı ya da Resimlerin Yapıştırılması.
Paylaşım: Yapılan Resme Kelimeler Yazılması. Ağaca İsim Verilmesi.

Tablo 5: 4. Seans

Kazanım: <ul style="list-style-type: none">• Yüze Masaj ile Dokunma Duyusunu Harekete Geçirme.• Kendine Ait Pozitif Özellikleri Hatırlama.• Kendi Beğenilerine Odaklanma ve Bunları Çiçek Bahçesine Dönüştürme.
Isınma: <ul style="list-style-type: none">• Çehrede Elin Dolaştırılması Dokunma Duyusu ile Kendi Yüzünü Hissetme.• Dudaklar ile "BRRRR" Sesi Çıkartma.

<ul style="list-style-type: none">• Yüz Kaslarını Hareket Ettirme.• Kendini Kucaklama.
Müzik: Evren Can Gündüz-Naz Özgülüş: Kesso
Uygulama ve Yönerge: <ul style="list-style-type: none">• Sorular<ol style="list-style-type: none">1. En Beğendiğim Huyum?2. En Beğenilen Huyum?3. En İyi Yaptığım Şey?4. En Sevdiğim Yerim?5. En İyi Hissettiğim Yer?6. En Sevdiğim İnsan?7. En Sevdiğim Canlı?8. Yanında En İyi Hissettiğim Kişi/ Canlı?9. Dünya da İyi ki Var Dediğim Şey?• Sorularının Cevaplarını Bir Kâğıda Yazmak. Sonra, Yazılan Kelimeleri Çiçek Bahçesine Dönüştürmek.• Müziği Dinlerken Sözlere ve Ritme Katılımın Teşvik Edilmesi.
Paylaşım: Yapılan Çalışma ve Yazılan Kelimelerin Hissettirdiği Duyguların Aktarımı.

Tablo 6: Son Görüşme

Görüşme Sorularının Cevaplanması
Sorular: 1- Sesli Mesaj Bırakma ile Yürütülen Bu Dört Çalışma, Sizde Neler Hissettirdi? 2- Size Uygun Başka Bir Zaman Diliminde Tekrarlanmasını İster misiniz?
Kapanış

4. BULGULAR

Bulgular katılımcıların uygulama sırasında ürettikleri çalışmalar ve mülakat sorularına verdikleri yanıtlardan oluşturulmuştur.

4.1. Deneklere Uygulanan Dört Seansın Kazanımları

İlk seansta yazılı “Kendine Vakit Yaratma ve Yaratıcılığa İlk Adım” başlığındaki kazanım, katılımcıların sesli kayıtları dinlemeye zaman ayırması ve kendi seçtikleri müziği dinledikten sonra yaptıkları çizimler yoluyla duygu aktarımı yapmaları ile sağlanmıştır. Katılımcılar, bu aktarımlardan keyif aldıklarını belirtmişlerdir.

İkinci seans için hedeflenen “Yaşanılan Ortam İçerisinde Görsel Farkındalık ile Fotoğraf Çekimi ve Taklit Yoluyla Seçilen Cismin Kâğıda Yansıtılması, Psikomotor Becerilerin Kullanımı, Zihinsel Rahatlama, Duygusal ve Bedensel Farkındalığa Adım Atma” başlığı sırası ile deneklerin

buldukları oda içerisinde dolaşarak, bir obje seçmeleri ve onu akıllı telefonları kullanarak çekmeleri ile istenmiştir. Böylece ilk çektikleri fotoğrafa bakıp, resmin benzerini yapabilmişlerdir. Bu resmi, su sesi eşliğinde boya kalemleri çizerken gevşediklerini ifade etmişlerdir.

“Bedene Odaklanma, Hayal Gücü Çalıştırma, Kolaj Çalışması ile İnce Motor Becerileri Çalıştırma, Başka Bir Nesne Üzerinden Duygu Aktarımı” başlıklı kazanımların hedeflendiği üçüncü seansta, ağaç metaforu üzerinden tüm katılımcılar hem bedenlerini hareket ettirmiş, hem de imgeleme yapma imkânı bulmuşlardır. Üretilen imgeleri, kâğıda aktarıp, gazete ve dergi keserek yapıştırmak katılımcıları mutlu etmiştir. Yapılan çalışma ifadelendirilmiş, sözel olarak ne hissettiklerini paylaşmışlardır.

Son seans, “Yüze Masaj ile Dokunma Duyusunu Harekete Geçirme”, Kendine Ait Pozitif Özellikleri Hatırlama”, Kendi Beğenilerine Odaklanma ve Bunları Çiçek Bahçesine Dönüştürme”, katılımcıların kendi bedenlerini hissetme, olumlu özellik ve yönlerine odaklanma ile başlamıştır. Bu özellikler ve tanımları sırası ile yazdıktan sonra, boya kalemleri ile kelimelerin etrafına, yanına, üstüne, altına diledikleri çiçeğin resmini çizmişlerdir. Paylaşım sonucunda çalışmanın verimli geçtiğini ve istekli çalıştıklarını aktarmışlardır.

4.2. Deneklerin Çalışma Sırasında Seçtikleri Müzikler, Fotoğraflı Çekilen Objeler, Çizdikleri Ağaçlar

- Dinlenen Müzikler: Farinelli filminden bir arya, Beethoven Ayışığı Sonatı, Chopin Nocturne, Erol Evgin-İşte Böyle Bir şey, Latin Müzik, A Trace of Brace.
- Çekilen Fotoğraflar: Tablo, Biblo, Tablo, Vazoda Çiçekler, Tablo, Bir Çocuk Fotoğraflı
- Çizilen Ağaçlar: İhlamur Ağacı, Bahar Dallarını Bildiren Ağaç, Dut Ağacı, Yılbaşı Ağacı, İncir Ağacı, Noel Ağacı.

4.3. Mülakat Sorularına Verilen Yanıtlar

Deneklere çalışmanın sonucunda iki soru yöneltilmiştir.

1. Soru: Sesli mesaj bırakma yolu ile yürütülen bu dört çalışma, sizde neler hissettirdi?

Denek 1: Bu çalışmalar sonunda çok rahatladım, teşekkürler.

Denek 2: İşe yarar hissettim, çok keyifli idim.

Denek 3: Kendime keyifli zaman ayırabildim ki çok nadir olur. Genelde gülümseyerek dinledim. Çok uzun süredir elime boya kalemi kâğıt almadığımı fark ettim, keyif verdi. İnan kendimi daha değerli hissettim. Çalışma hayatımda gibi sorumluluk duygusu yüklenmeyi özlemişim işe yaradığımı bir şeyler yapabildiğimi görmek çok iyi geldi.

Denek 4: NLP eğitimi almıştım ona benzettim. İyi geldi. Mutlu oldum.

Denek 5: Eğlendim bu dört çalışmada.

Denek 6: Çalışmalar iyi geldi, böyle bir projeye katılmak güzel oldu. Terapistin sesi çok yumuşak ve dinlendirici idi.

2. Soru: Size uygun başka bir zaman diliminde tekrarlanmasını ister misiniz?

Bu soruya tüm denekler “Tekrar katılmak isterim.” şeklinde cevap verdi. İlave olarak, çalışmanın tekrarlanması durumunda bilgi edinmek istediklerini ifade ettiler.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Pandemi ile birlikte teknolojik cihazların kullanımı bütün dünyada tüm yaş gruplarında artmış olduğu halde; İstanbul gibi büyük bir şehirde bu araçlara ve internet bağlantısına çok daha kolay erişimin olması beklenirken, gerek ekonomik koşullar gerekse motor becerilerinin el vermemesi nedeniyle denek sayıları yordamanın altında oluşturulabilmiştir. Uygulamaya katılan 60 yaş ve üstü bireyler, bilgisayar ve tablet gibi cihazlara erişimlerinin zor olması ve online görüşme uygulamalarını yüklemelerinin mümkün olmaması sebebiyle, akıllı telefonlarına yönlendirilen sesli mesajlar aracılığı ile katılım sağlamışlardır.

Çalışmaya katılan bireylerin teknoloji kullanım ve olanaklarının kısıtlı olması sebebiyle, seansların asenkron olarak gerçekleştirilmesi sonucunda; katılımcılar günlük işlerini aksatmadan, seanslara kendi istedikleri zaman dilimlerinde ve kendi ortamlarında katılım sağlayabilmiştir. Bunun sonucunda, çalışmaya katılan bireyler sosyalleşemese de, zamanı verimli kullanma ve rahat olunan ortamda bulunmanın kendini ifade etmede olumlu etki sağladığı varsayılabilir.

Seansların sesli mesaj olarak gönderilmesi katılımcıların, yönergeleri istedikleri hızda dinlemesine imkân sağlamıştır. Terapist tarafından, ısınmadan başlayarak, paylaşım ile noktalanmış yönerge aşamalarının her biri, tane tane, sakin bir ses tonuyla okunmuş ve her bir yönerge cevaplandıktan sonra diğer yönerge verilmiştir. Bu yöntem, yüz yüze yönetilen terapilerle kıyaslandığında, asenkron sesli iletişimin, terapistle katılımcı arasında bir bağ kurulmasını teşvik edip etmediği ve görüntünün olmamasının hayal gücünü daha fazla tetikleyip tetiklemediği konusu, gelecekte araştırılması gereken değerli bir süreç olacaktır.

Uygulanan intermodel sanat terapi ile 4 seanstan oluşan ve sesli mesaj aracılığı ile yaptırılan çizim, kolaj, müzik, fotoğraf çekme ve yazı yazmanın mümkün olduğu tespit edilmiştir. Seansların sonunda hedeflenen kazanımlar bire bir sağlanmış; bedene odaklanma, kendine vakit ayırma, psikomotor ve ince motor becerilerin kullanımı, hayal kurma, olumlu özellikleri fark etme mümkün olmuştur. Görüşme sorularına verilen yanıtlar çerçevesinde tüm katılımcılar çalışmanın tekrarlanması durumunda tekrar dâhil olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra; bireyler dört çalışmanın sonunda keyif, rahatlama, mutluluk, eğlenme ve iyi gelme duygu durumlarını dile getirmişlerdir. Çalışmada uygulama yapılan kişilerin iyi oluş ve esenlik düzeylerinin kendi ifadeleri doğrultusunda arttığı, uygulamalar yoluyla pozitif psikoloji sağladıkları görülmüştür.

Aynı yaş grubuna benzer bir çalışma yapılmak istendiğinde,

- Türkiye'deki 60 yaş üstü bireylerin teknolojiye mesafeli duruşları, sahip oldukları teknolojik ekipmanın, araştırma için yeterli olup olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.
- Bireylerin iyi oluş ve esenliklerini ölçmek için yapılandırılmış ölçme araçları kullanılabilir.
- Senkron ve asenkron terapi gruplarının karşılaştırıldığı bir çalışma yapılabilir.
- Katılımcı sayısı artırılarak geniş kitlelere uygulanabilir.

- Çalışma kapsamında, 2 hafta boyunca 4 seans olarak gerçekleştirilen bu terapi uygulamaları, haftalık uygulama ile en az 12 seans sürecektir şekilde yüz yüze ya da uzaktan planlanabilir.
- Bu yaş grubuna teknoloji becerisi gerektirmeyen araçlar yoluyla ulaşılması sağlanabilir. Çalışmanın bu alandaki özgünlüğü nedeniyle, bundan sonraki çalışmalara ışık tutacağı, araştırma yöntemi ve sonuç verileri bağlamında yol gösterici nitelikte olduğu düşünülmektedir.
- Ayrıca, intermodel sanat terapi çalışmalarının yaşlılıkta ortaya çıkan fizyolojik, psikolojik, sosyal ve zihinsel değişikliklere adaptasyonu sağlayacağı öngörülebilmektedir.

KAYNAKÇA

Altınçapa, B., Kaya Adalı, B.Y., Eren, N. (2017). Inter-Model Dışavurumcu Grup Sanat Terapisinin Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Düzeylerine Etkisi. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. C.4. S.1 ss.11-19.

Altın, Z. (2020). Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar. Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi. 30(Ek sayı). 49-57.

Cohen, G. D., Perlstein, S., Chapline, J., Kelly, J., Firth, K. M., Simmens, Samuel. (2006). The Impact of Professionally Conducted Cultural Programs on the Physical Health, Mental Health, and Social Functioning of Older Adults. The Gerontologist. 46(6): 726-734.

Ching-Teng. Y., Ping, Y. Y., Chia, C. Y. (2019). Positive effects of art therapy on depression and self-esteem of older adults in nursing homes. Social Work in Health Care 58(2):1-15.

Demir, V. (2022). Sanat Terapisi. Temel Psikoloji Kuramları ile Dışavurumcu Sanatın Bütünleştirilmesi. Ankara: Nobel Yayınları.

Demirbaş, B. (2021). Türkiye'nin Covid-19 Sürecini Yaşlılar Üzerinden Düşünmek: Eleştirel Bir Söylem Analizi. Universal Journal of History and Culture. 3(2) 103-123.

Durualp, E., Aral, N. (2018). Çocukların İnce ve Kaba Motor Gelişimlerine Oyun Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 20(1) 243-258.

Eracar, N. (2021). Sözdən Öte. Sanatla Terapi ve Yaratıcılık. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Göktepe Kaya, A. (2015). Sanat Terapi. İstanbul: Nesil Yayınları.

Günay, Ö. (2018). Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yaşlılarda Kuvvet Antrenmanlarının Motor Becerilere Etkisinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Güner, O., Dinçer Genç, N. (2021). *Dışavurumcu sanat terapisi*. İstanbul: Yenikapı Yayınları.

Hefferon, K., Boniwell, I. (2018). *Pozitif psikoloji: kuram, araştırma ve uygulamalar*. Çeviri Editörü: Tayfun Doğan, Ankara: Nobel Yayınları.

Hintistan S., Cin, A. (2022). COVID-19 Pandemisinde Yaşlı Olmak. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi. 5(1), 114-124.

İnce, C. (2020). Afetlerde Sosyal Savunmasız Bir Grup Olarak Yaşlılar: Covid-19 Örneği. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 7(9), 184-198.

Kulaksızoğlu Baral, I. (2009). Yaşlılık ve Psikiyatrik Hastalıklar. Klinik Gelişim. 22(4), 65-74.

Küçük, M. (2020). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Ebeveynleri Tarafından Dokunma Duyusuna Yönelik Yapılan Çalışmalardan Sonra Çocuklardaki Duyusal Ve Davranışsal Değişikliklerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Leimon, A., McMahon G. (2018). Pozitif Psikoloji: For Dummies. İstanbul: Nobel Yaşam.

Masika, G. M., Yu, D. S. F., Li, P. W. C. (2020). Visual art therapy as a treatment option for cognitive decline among older adults. A systematic review and meta-analysis. *Journal Of Advanced Nursing*. 76(8): 1892-1910.

Masika, G. M., Yu, D. S. F., Li, P. W. C. (2021). Can Visual Art Therapy Be Implemented With Illiterate Older Adults With Mild Cognitive Impairment? A Pilot Mixed-Method Randomized motor Controlled Trial. *Journal Of Geriatric Psychiatry And Neurology*. 34(1):76-86.

Öz Çelikbaş, E. (2019). Dışavurumcu Sanat Terapisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 20-37.

Özmaya, E., Uzun, S., Kulakaç N. (2022). Determination of the Care Needs of Individuals Over 65 in the COVID-19 Pandemic: A Qualitative Study. *Türkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*. 7(2). 456-464.

Zubala, A., Heckett S. (2020). Online art therapy practice and client safety: a UK-wide survey in times of COVID-19..*International Journal of Art Therapy*. 25(4) 161-171.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 16-03-2023 – Kabul/ACCEPTED: 21-09-2023

Silence of Bystanders as the Accomplice of Domestic Violence: Dirty Butterfly and Born Bad by Debbie Tucker Green

Aile İçi Şiddetin Suç Ortağı Olarak Seyirci Sessizliği: Debbie Tucker Green'in Dirty Butterfly ve Born Bad Oyunları

Gökçenaz GAYRET¹

Abstract

Debbie Tucker Green, one of the most remarkable playwrights on the twenty-first century British stage, deals with the role of the silence of bystanders in perpetuating domestic violence and abuse and aggravating the suffering of victims in her debut plays, *Dirty Butterfly* and *Born Bad*, based on the triangle of victim, perpetrator, and bystander. In both plays, Tucker Green puts more focus on the unresponsive attitudes of bystanders towards the sufferings of victims succumbing to the repeated intimate partner violence and parental sexual abuse than the persecution of perpetrators. Bystanders do nothing to intervene in domestic violence and ease the

Öz

Yirmi birinci yüzyıl İngiliz sahnesinin en dikkat çekici oyun yazarlarından biri olan Debbie Tucker Green, kurban, fail ve seyirci üçgeni üzerine kurulu *Dirty Butterfly* ve *Born Bad* adlı çıkış oyunlarında aile içi şiddet ve istismarın sürdürülmesinde ve kurbanların acılarının ağırlaştırılmasında seyirci sessizliğinin rolünü ele alır. Tucker Green iki oyununda da failerin zulmünden çok seyircilerin mükerrer yakın partner şiddetine ve ebeveyn cinsel istismarına yenik düşen kurbanların acılarına karşı tepkisiz tutumlarına odaklanır. Seyirciler aile içi şiddete ve istismara müdahale etmek ve kurbanın acılarını dindirmek için hiçbir şey yapmazlar. Aksine, sessizlikleri, kayıtsız tavırları, kurbanı suçlama ve gerçeği inkâr

¹ Gökçenaz GAYRET, Öğretim Görevlisi, Trabzon Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Yabancı Diller Bölümü, gokcenazgayret@gmail.com, 0000-0002-8939-6659

pains of victims. On the contrary, they collude with perpetrators, condoning the persecution through their silence, indifferent demeanors, tendencies to blame victims and deny the truth, and lack of empathy. The ramification of their silence is the perpetuation of violence and abuse. In this regard, the current study aims to delineate how bystanders play a pivotal role in normalizing and perpetuating domestic violence and abuse, aggravate the sufferings of victims, and act as the accomplices of perpetrators through their deafening silence in dirty butterfly and born bad.

Keywords: Bystander, Perpetrator, Victim, Domestic Violence, Abuse, Silence

etme eğilimleri ve empati yoksunlukları ile zulme göz yumarak faillerle iş birliği yaparlar. Seyircilerin sessizliklerinin sonucu şiddetin ve istismarın devam etmesidir. Bu bağlamda, bu çalışma, dirty butterfly ve born bad adlı oyunlarda seyircilerin aile içi şiddeti ve istismarı normalleştirme ve sürdürmede nasıl önemli bir rol oynadıklarını, mağdurların acılarını nasıl ağırlaştırdıklarını ve sağır edici sessizlikleri ile failerin suç ortağı olarak nasıl davrandıklarını göstermeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Seyirci, Fail, Kurban, Aile İçi Şiddet, İstismar, Sessizlik

Introduction

As a stylistically innovative and experimental playwright on the twenty-first century British drama who subverts conventional structures, violates grammatical rules, and uses repeated silences and fragmented sentences, debbie tucker green² is concerned with the issues such as domestic abuse, the violation of human rights, racism, and misogyny and expresses her anger towards injustice, violence, and persecution in her plays. While dramatizing those problematic issues in her plays, tucker green does not display persecution and violence with unpleasant images directly but disturbs the audience through off-stage violence and staggering dialogues to raise awareness about the problems underestimated. In other words, she “opt(s) for a theatre of shock and provocation which aims at the ear rather than the eye” (Sawyers, 2018, p.1). Her debut plays, *dirty butterfly and born bad* premiered at Soho Theatre and Hampstead Theatre in 2003 respectively, revolves around domestic violence ranging from intimate partner violence to parental sexual abuse in the atrocity triangle of perpetrator, victim, and bystander. green draws more attention to the heart-wrenching sufferings of victims and the deafening silence of bystanders who remain neutral to intervene in the persecution of perpetrators than explicitly showing the violence inflicted by perpetrators in both plays.

² As debbie tucker green spells her name and the titles of her plays in lowercase, the name of the playwright and the titles of the plays were intentionally written in lowercase throughout the article.

In 1964, Kitty Genovese was murdered in front of thirty witnesses who did nothing to stop the violence lasting for thirty-five minutes despite her repeated calls for help. After that tragic event, many researchers have studied the reasons why bystanders stand idly by in the intervention of violence and to what extent passive bystanders are responsible for the violence they witness. Some argue that bystander apathy stems from moral decay, dehumanizing effects of urbanization, alienation, anomie, and existential despair (Darley & Latane, 1968, p.377). Additionally, factors such as victim blaming (Gracia & Herrero, 2006, p. 124) and empathy avoidance (Shaw, Batson, & Todd, 1994, p.880) have been underlined to explain the reason why bystanders witness yet do nothing to intervene in violence or abuse. In the same vein, Tucker Green shows that bystanders do not take an active role in preventing domestic violence due to their tendencies to blame victims and less empathic responses to the sufferings of victims in *dirty butterfly* and *born bad*. In the plays, bystanders become the accomplice of perpetrators by keeping passive and silent rather than becoming allies of victims to intervene in the persecution of perpetrators and to dull the sufferings of victims. Tucker Green “considers how witnesses might be deemed to collude in abusive situations by failing to speak out about what they know” (Goddard, 2015, p.78) and invites readers to realize that the unsupportive and indifferent attitudes of bystanders condone perpetrators’ violent and abusive actions and aggravate domestic violence in her plays.

Silence of Bystanders as the Accomplice of Domestic Violence in *dirty butterfly*

In *dirty butterfly*, Tucker Green portrays Jo as the victim of brutal acts of domestic violence, and Amelia and Jason, her black neighbours, as bystanders of domestic violence. The violent husband is never seen on the stage; however, his threatening presence is always felt by Jo’s screams in pain and pleas for mercy. Though Jason and Amelia hear Jo’s screams and witness the nightly ritual of domestic violence in the next door, they never dare to intervene in violence. Amelia feels disturbed by noises, sleeps downstairs, and goes to work earlier to avoid witnessing domestic abuse. Jason unperturbedly listens to Jo’s screams through thin walls but never responds to her suffering. As Goddard notes, Jo, Jason, and Amelia live closely to each other; however, Jason and Amelia are “individualised and distant” to fulfil any responsibility of preventing their abused neighbour from domestic violence (2015, p.75).

As the play begins with Jo’s plea for mercy, “sorry...I’m sorry...sorry...sorry I’m sorry”, Amelia “starts to sing, increasing her volume to try to drown out the repetitive sound of JO” (Green, 2013, p.3). Amelia always escapes to hear Jo’s screams and complains that Jo interrupts her privacy. What discomfords her is sleep deprivation stemming from Jo’s shrieking rather than her fellow’s physical and psychological suffering from a violent man as shown below:

Amelia: I can’t stand the wakin up to hearin you. I can’t stand you. I can’t stand the you and your him nex door to me. You and your bad both a yers nex door to me- you and your bad-sex-nex to me- nex door to me, nex door to my bedroom. I just can’t stand the bad a that (Tucker Green, 2013, p. 8).

She is so indifferent to violence inflicted upon Jo beyond paper-thin walls that she does not even feel pity for Jo, let alone protect her from the violence. Instead of doing something to tackle

violence heating up more and more and condemning the actions of Jo's intimate partner, she always accuses Jo of exaggerating the situation and performing attention-seeking behaviours and thus calls her "a drama queen" (tucker green, 2013, p.18). Amelia is inclined to blame Jo for what happens and declares that Jo's predicament is her fault, thereby marginalizing the victim and undermining the sense of solidarity. She also minimizes the severity of domestic violence and excuses the persecution of the perpetrator through her senseless anger, lack of empathy, and denunciatory reactions to her neighbour's suffering. Thus, she establishes an alliance with Jo's violent intimate partner although she does not directly get involved in violence.

As for Jason, he is always busy listening to what happens next door; however, he does not step in to intervene in the physical and sexual violence and to provide safety nets for Jo. Instead, he "tacitly consents to and secretly enjoys Jo's suffering, getting aroused by the sexual violence and masturbating while listening to it" (Riedelsheimer & Stöckl, 2017, p. 118). Jo recognizes that Amelia and Jason overhear her suffering yet are unwilling to bear a hand with her. She says: "I know you know what happens. I know you hear it often enough" (tucker green, 2013, p. 21). Neither can Jo escape from the tyranny of her partner nor do Jason and Amelia intend to respond to her mayday call. Jason and Amelia's deafening silence and inactiveness aggravate Jo's pains day after day. She needs to piss but she is afraid of going to the toilet in case her husband wakes up. She wakes up every new day wondering if she will survive. Throughout the play, she repeatedly asks Amelia and Jason to empathize with her; however, she casts stones against the wind:

Jo: You ever woken up of a morning wonderin this was gonna be your last? You ever got that feelin in your stomach as you lay there wonderin?

Jason: found yourself feelin that?

Amelia: No.

Jo: Like butterflies. Like butterflies gone ballistic. Butterflies gone wrong (tucker green, 2013, p.3-4).

Butterflies in Jo's stomach do not stem from excitement. Instead, as a battered woman, the reason of fluttery sensation in her stomach is her anxiety that today can be her last day (Goddard, 2015, p.73). Jo asks her neighbours to bear a hand in despair. However, they always refuse to sympathize with Jo and turn blind eye and deaf ear to her concerns and agonies. While Jo suffers within the four walls, they hear yet never raise the alarm for Jo's safety.

In act II, Jo desperately wants to take shelter in the café Amelia works as a cleaner. As a result of her husband's violent acts, the blood heavily runs down her legs. In this scene, for the first time, Amelia directly witnesses Jo's husband's deadly and bloody violence she always escapes to hear. She is not only an ear witness of Jo's victimization anymore, but also an eyewitness of her bleeding to death. However, Amelia does not answer Jo's urgent need for help again and says: "Get out...Shut up Jo, I don't need to hear" (tucker green, 2013, p.38). Instead of taking care of her severely damaged neighbour and fellow, she is just worried about the blood polluting her clean floor of the café (tucker green, 2013, p.38).

Amelia: look what you're doin - where you're drippin - look at my floor!

Jo: Look at me.

Amelia: No.

Jo: Look at me.

Amelia: Wha' for?

Jo: Look what he/done -

Amelia: why? Jo?

Jo: Let me show you *Amelia*-

Amelia: nah, cos- again - thank you -and - no./So.

Jo: Amelia- (tucker green, 2013, p.40-41).

Amelia strongly refuses to see and listen to Jo: "I don't wanna see. I don't need to see. I don't have to see- you" (tucker green, 2013, p. 41). However, Jo's respond, "But I am here", implies that the violence inflicted upon women is a chilling truth beyond dispute no matter how blind and deaf bystanders are (tucker green, 2013, p.41). No matter how strongly Amelia refuses to see and hear Jo, the truth stands there. She gives Jo towels not to pollute the clean floor with her blood rather than listening to her and alleviating her pains. Although she attempts to clean Jo's blood from the floor, "she doesn't notice that she has Jo's blood on her own feet, so every step makes a bloody footprint" (tucker green, 2013, p.48). The scene where Jo's blood is smeared on Amelia's steps strikingly shows that no matter how brutally and systematically Jo is damaged by her husband, Amelia is also an accomplice of this bloody act because she keeps still and indifferent to violence. Amelia blatantly refuses to mind her neighbour's corporeal vulnerability and "eschews empathy" (Fragkou, 2012, p. 30). Thus, she shatters the solidarity as a silent bystander, and this is enough to leave bloody footprints behind herself.

Throughout the play, neither Amelia nor Jason is in alliance with Jo. Jason's obsessive listening and Amelia's ignorance and tendency for victim blaming paralyze the intervention of domestic violence, dragging Jo into succumbing to the physically and sexually violent acts of her husband. Jo disturbingly compensates her neighbours' ignorance and silent witnessing with suffering. Their silence is like the underbelly of an iceberg. It is not seen and felt; however, it rips Jo's life open and sends her to the bottom of the sea to die. Therefore, they act as an accomplice in perpetuating the abusive and violent acts towards Jo, being indifferent to the goings-on next door. In the play, green asks "what greater guilt than to passively endorse the crime- what else is Jason... entertained by pressing an ear to the wall beyond which another's suffering is played out" and Amelia turning a deaf ear to her fellow's pains? (Abram, 2014, p. 130). While the responsibility for domestic violence lies with the perpetrator, bystanders also play role in exacerbating the violence against Jo because they are unwilling to intervene in intimate partner violence against their neighbour. Furthermore, as a black playwright, she prefers a black couple as passive bystanders and a white woman as sufferer of domestic abuse and violence. Thus, she points out that domestic violence and its greatest ally, silence, are global problems regardless of race. Staging the dehumanizing effects of only spectating the repeated brutal acts of domestic

violence inflicted upon Jo, Tucker Green emphasizes that though the one who pulls the trigger is the perpetrator, the one who causes life-threatening blood loss of the victim is the silent and indifferent spectator of violence.

Dirty butterfly evokes a social experiment by Fine Acts³ revealing a bloodcurdling truth about bystanders of domestic violence. In 2017, a woman was murdered by her husband in Sophia. Although she was attacked for 50 minutes, the neighbours listened to her screams but did not react. Then, an apartment was rented in the same building to make a social experiment. The social experiment aimed to measure the neighbours' reactions about what they would do if the noise coming from next door was loud music. The neighbours were disturbed by the irritating bass beat, and it took only 1.52 seconds to react to their noisy neighbours. While they witnessed femicide for 50 minutes, they could not stand on loud music only for 1.52 seconds. They are far more concerned about the noise of drums than domestic violence as Amelia and Jason are. In this vein, Tucker Green draws attention to a global problem in which thousands of women are sentenced to death in the complicity of their neighbours and bystanders as a result of lack of solidarity, responsibility, and empathy. She emphasizes that if bystanders disregard domestic violence and do nothing to intervene in it, the persecution of the perpetrators will thrive in silence of bystanders.

Silence of Bystanders in the Complicity of Domestic Abuse in *born bad*

Tucker Green's next play, *born bad*, consists of six members of a black family- Dawta, Mum, Dad, Sister 1, Sister 2, and Brother-and revolves around the incestuous abuse the eldest daughter has been subjected to for years. Dawta is sexually molested by her father and betrayed by her mother, sisters, and brother who repeatedly witness Dad's abusive behaviours yet do nothing for the cessation of sexual abuse. Dawta harbors anger towards the silent spectators of her sexual maltreatment as they always avert their gaze from sexual abuse and never stand up to mitigate Dad's abusive behaviours. Throughout the play, she attempts to confront her mother, sisters, and brother and unveil the truth ignored and swept under the rug.

The play begins with Dawta's verbal attacks on her mother. She is so outraged at Mum's long-standing silent witnessing of her sexual abuse that she repeatedly calls her bitch as reflected in the following dialogue:

Mum: Call me what I am.

Dawta: You actin like a bitch, I'm a call you it.

Mum: call me what I am.

Dawta: You lookin like a bitch I'm a call yu it.

Mum: Come on.

³The video of social experiment is available in the following link:
<https://fineacts.co/blog/2019/4/29/our-social-experiment-reveals-a-chilling-truth-about-domestic-violence>

Dawta: Bitch yu are.

Mum: Come on. Call me what I am. Call me- what I am...Call me mum, then (tucker green, 2013, p.6-7).

Dawta experiences intense anger that spirals out of control because her mother colludes with Dad allowing him to perpetuate his abusive behaviours through her silence while she needs maternal support and protection. She feels betrayed by her mother for not fulfilling her role as protector and doing nothing to heal her daughter's incest wounds. In *born bad*, green does not portray Mum as "an archetypal nurturing black mother, lynchpin of a warm close-knit family who aids her daughter's quest for survival" (Goddard, 2015, p.80). Instead, Mum is portrayed as the greatest accomplice of Dawta's abuse since she lets Dad to exploit her and does nothing to create a safe environment for her daughter. She is the blind eye and deaf ear to her sufferings in the grip of sexually abusive acts; therefore, Dawta persistently denies calling her mum. Throughout the play, Dawta tries to confront the silent bystander of her abuse, Mum, rather than the perpetrator of incest, Dad. She always questions about how Mum consents to her incestuous abuse rather than how Dad exploits herself:

Dawta: And if that was your choice how come I had to figure- if that was the choice how come I had to feature at all?...

How come you never chose for me to do that.

How come that then?

How come you did me like that?

How come you played me like wifey when I shoulda stayed playin dawta? Cos dawta was what I was.

What I am and I weren't you. I shouldn'ta been doin what you shoulda done-what you wouldn'ta done was it? And you shouldn'ta chose me to. (tucker green, 2013, p.31).

Her mother's consent and silent witnessing of incestuous abuse have more repercussions on Dawta than the abuse itself. Her pain is aggravated not only by the sexual abuse itself, but rather by the silence and denial of her mother to intervene in the exploitive actions of Dad. Furthermore, Mum makes negative judgements about Dawta rather than easing her daughter's pain and claims that she "was born bad right from the beginning" (tucker green, 2013, p. 33).

Throughout the play, Dawta also strives to make her family members confess the bitter truth that is known yet unarticulated: Dad abuses her in the complicity of Mum. She urges her siblings, Sister 1 and Sister 2, to acknowledge Dad's sexual harassment and Mum's accomplice of incestuous abuse. Sister 1 rejects to deny what happens and confesses that Mum chooses Dawta as a sexual object for Dad as follows:

Sister 1: she picked.

She did.

She chose to choose she did.

She chose you.

Deliberate. Decisive. How she does. She did” (tucker green, 2013, p.9).

She also confesses that she expresses her gratitude to God that Mum does not choose her to satisfy Dad’s sexual demands. Furthermore, she says that she prays for Dawta not to fall pregnant every night while Dad abuses her. However, Dawta replies that she will not thank her because her sister’s nightly ritual of praying in her pyjamas on her comfortable bed does not save her from abuse and sufferings. She needs her family’s active reactions to intervene in Dad’s sexual assaults since their silence enslaves her to the hell of exploitation.

Sister 2 refuses to accept Dawta’s sexual harassment. When Dawta asks her to tell what she witnesses about her abuse, she resists not answering her sibling’s questions: “don’t mean I gotta answer... move from mi- move from me wid your mout’ and yu bad mindedness” (tucker green, 2013, p.13). Although she knows the truth, she denies confessing it. She stands on living in alignment with the concealment of sober reality yet cannot dare to confront it:

Dawta: you wanna know?

Sister 2: No!

Lissen-she manipulates- she manipulating-she done manipulating you, gone from you- and now she’s trying her fuckries on me

Dawta: you wanna know?

Sister 2: no I don’t. And don’t fuck with someone who can fuck you back worse

Dawta: exactly (tucker green, 2013, p.14).

She is aware of the abuse Dawta is subjected to; however, she blames Dawta for raking up the past and damaging her happy memories. She asks Dawta for keeping silent because she does not want to disrupt stability in her life. She cares for herself, Mum, and her childhood memories, not her damaged sibling. She does not take responsibility to reduce the prevalence of sexual violence against her sister. She is also an accomplice of Dad’s sexual harassment because remaining silent is to condone the abuse committed against Dawta.

In this sense, tucker green reveals that bystanders connive at the sexual abuse of even next of kin through their deafening silences and tendencies for denials in *born bad*. Dawta’s family witness Dawta’s physical and psychological vulnerability; however, none of them intervenes in the domestic abuse, either denying the reality or being neutral. Dawta’s primary objective is “to force witnesses to respond to the victim’s call and acknowledge their complacency” (Fragkou, 2012, p. 29) because their silence normalizes Dad’s abusive acts and inflames her anger towards Mum and Sisters. As they aid and abet Dad to commit the offense through their neutrality and silence, they are the accomplices of the perpetrator.

Conclusion

In a nutshell, debbie tucker green shows the dire repercussions of the silence of bystanders who stand idly by in the intervention of domestic violence and abuse on victims in *dirty butterfly* and *born bad*. Focusing on the role of bystanders in the perpetuation of persecution, green condemns those who do not lift a finger to help victims instead of fastening the blame on only perpetrators. What victims need is the support and intervention of bystanders. However, neither neighbours of Jo nor family members of Dawta take the side of the victims and share the burden of their pains. Victims are swept into a tornado of violence and abuse as bystanders do nothing and lapse into silence. Their silence encourages Jo and Dawta's perpetrators to maltreat them repeatedly. Criticizing tendencies of bystanders to blame victims, deny the reality, and avoid the sense of empathy, tucker green aims to heighten awareness of being active bystanders in the intervention of domestic violence and gives a clear social and global message that if bystanders remain to be silent, they perpetuate the on-going violence, thereby acting as accomplices of perpetrators. She also implies that the vicious cycle of domestic violence and abuse will continue until bystanders upstand to intervene in the persecution.

References

Abram, N. (2014). Staging the unsayable: debbie tucker green's political theatre. *Journal of Contemporary Drama in English*, 2 (12), 113-130.

Darley, J.M. and Latane, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4), 377-383.

Fragkou, M. (2012). Precarious subjects: Ethics of witnessing and responsibility in the plays of debbie tucker green. *Performing Ethos*, 3(1), 23-39.

Goddard, L. (2015). *Contemporary black British playwrights: margins to mainstream*. Palgrave Macmillan.

Gracia, E. and Herrero, J. (2006). Acceptability of domestic violence against women in the European Union: A multilevel analysis. *J Epidemiol Community Health*, (60), 123-129. doi: 10.1136/jech.2005.036533.

Riedelsheimer, M. and Stöckl, K. (2017). The mobility of suffering: Cosmopolitan ethics in debbie tucker green's plays. *JCDE*, 5(1), 112-125.

Sawyers, L. (2018). Trauma rhythmia on debbie tucker green's in-yer-ear Ssage. *Sillages Critiques*. <http://journals.openedition.org/sillagescritiques/7707>, doi: 10.4000/sillagescritiques.7707

Shaw, L. L. Batson, C. D. and Todd, R. M. (1994). Empathy avoidance: Forestalling feeling for another in order to escape the motivational consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 879-887. doi: 10.1037/0022-3514.67.5.879

tucker green, d. (2013). *dirty butterfly*. Nick Hern Books.

tucker green, d. (2013). *born bad*. Nick Hern Books.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023 Alındı/RECEIVED: 19-10-2023 – Kabul/ACCEPTED: 29-11-2023

Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hipodrom Kültürü

Hippodrome Culture in the Eastern Roman Empire

Mert KOZAN¹

Abstract

The construction of the hippodrome was initiated by the Roman Emperor Septimius Severus in the early third century AD, imitating the Roman circi and Greek stadiums. These institutions - stadiums, circi and hippodromes - were of great importance to the ancient Romans and Greeks. They were both for athletics and entertainment. But these institutions, where large crowds gathered, were often also the scene of other kinds of social and political activity. In preparation for the ceremonies, Emperor Constantine commissioned a series of monumental buildings, including an imperial palace linked to a hippodrome. This hippodrome was at the

Öz

Hipodromun inşası milattan sonra III. yüzyılın başlarında Roma İmparatoru Septimius Severus tarafından Roma sirk ve Yunan stadyumları taklit edilerek başlamıştır. Bu kurumlar, yani stadyumlar, sirk ve hipodromlar antik Romalılar ve Yunanlılar için büyük önem taşıyordu. Bunlar hem atletizm hem de eğlence amaçlıydı. Ancak büyük kalabalıkların toplandığı bu kurumlar, çoğu zaman başka türden sosyal ve siyasi faaliyetlere de sahne olmuştur. İmparator Constantinus törenlerde kullanılmak üzere bir hipodromla bağlantılı bir imparatorluk sarayı da dahil bir dizi anıtsal bina yaptırdı. Bu hipodrom törenlerin merkezinde yer alarak yeni başkentin önemini de ifade ediyordu.

¹ Mert KOZAN, Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi, , E-mail: mkozan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0176- 0776.

center of the ceremonies, signaling its importance for the new capital. In fact, the Hippodrome of Constantinople would be at the center of the city's political and social life for almost 900 years, and even after its destruction, its arena became the city's main square. Although much of it was destroyed centuries ago, important traces of it can still be seen today, including the magnificent Egyptian obelisk.

Keywords: Eastern Roman Empire, Hippodrome, Political Relations, Emperor Constantinus, Arena.

Aslında, Constantinopolis Hipodromu neredeyse 900 yıl boyunca şehrin siyasi ve sosyal hayatının merkezinde yer almıştır. Yıkıldıktan sonra bile arenası şehrin ana meydanı haline geldi. Büyük bir kısmı yüzyıllar önce yok olmuş olsa da muhteşem Mısır dikilitaşı da dahil olmak üzere önemli izleri bugün hâlâ görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Roma İmparatorluğu, Hipodrom, Siyasi İlişkiler, İmparator Constantinus, Arena.

Giriş

Constantinopolis Hipodromu'nun tarihi çok net değildir. Esasen Bizantion olarak bilinen şehir, bir yüzyıl önceki bir iç savaşta yanlış tarafı desteklediğinde ciddi hasar görmüştü. Savaşın galibi Septimius Severus, şehrin surlarını ve kamu binalarını yıktırması ve kentin şehir statüsünü elinden almıştır. Güya daha sonra şehri restore etmeye karar vermiş, hatta Constantinus'un daha sonra genişleteceği ve bir asırdan fazla bir süre sonra tamamlayacağı bir hipodromun inşaatını başlatmıştır. Ancak bu sadece Constantinopolis'in Romalılığını desteklemek için anlatılan bir hikâye olabilir.

Kökeni ne olursa olsun, Constantinus'un Hipodromu Grek kentinin İmparatorluk Yeni Roma'sına dönüşmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Eski Roma'daki Circus Maximus'u doğrudan taklit ederek tasarlanmış ve dekore edilmiştir. Doğrudan imparatorluk sarayına açılan bir imparatorluk locasına sahiptir. Circus Maximus'ta olduğu gibi burada da spina üzerinde zafer anıtları vardı. Görünüşe göre Constantinus, Circus Maximus'a ikinci bir Mısır dikilitaşı dikmeyi planlarken, Constantinopolis Hipodromu'na da iki dikilitaş dikmeyi planlıyordu. Ayrıntılar biraz belirsiz olsa da her ikisinde de sonunda iki dikilitaş olacaktı, ancak Constantinopolis'teki bir tanesi yerinde kagir olarak inşa edilmiş ve bronz plakalarla kaplanmıştı. Bu dikilitaşların her ikisi de halen İstanbul'da bulunmaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinden birçok heykel ve anıt getirilmiştir. Bu anıtlardan üçü halen yerinde bulunmaktadır: Mısır Dikilitaşı, Yığma Dikilitaş ve Yılanlı Sütun. En etkileyici olanı, aslen yaklaşık 3500 yıl önce Thutmose III tarafından inşa edilen Mısır dikilitaşdır.

Yığma Dikilitaş başlangıçta bronz plakalarla kaplıydı. Ayrıca yaklaşık 2500 yıl önce Perslere karşı Yunan zaferini kutlamak için inşa edilen bronz Yılanlı Sütun da bulunmaktadır. Yılan başları yüzyıllar önce düştüğü için bugün sadece sütun kalmıştır. Constantinus veya halefleri tarafından, Circus Maximus'ta olduğu gibi hipodroma iki dikilitaş kazandırmak amacıyla inşa edilmiş olabilir. Buna ek olarak, Venedik'teki Triumphal Quadriga, yani dört bronz at da Hipodrom'dan gelmiş gibi görünmektedir.

Circus Maximus'tan² daha küçük olduğu açık olsa da Constantinopolis Hipodromu'nun tam boyutu ve kapasitesi belirsizdir. Sınırlı arkeolojik kanıtlar nedeniyle, büyüklüğü hakkında sadece kaba tahminlerimiz bulunmaktadır. Örneğin, tahminlere göre kapasitesi 30.000 ile 100.000 arasında değişmektedir. Uzunluğu muhtemelen 400 ila 450 metre arasındaydı. Güney ucunda, Sphendone³ olarak bilinen ve arazinin denize doğru eğimli olduğu yerde inşa edilmiş bir dizi devasa tonoz vardı. Daha sonra bu tonozlar kapatılmış ve su depolamak için sarnıç olarak kullanılmıştır. Bugün hipodromdan geriye kalan en önemli kalıntı budur ve bize bir zamanlar ne kadar büyük olduğu hakkında bir fikir vermektedir.

330 yılının 11 Mayıs günü Constantinus, Yeni Roma'yı kutsamak ve açılışını yapmak için resmi törenler düzenledi. Bu törenler sırasında Constantinus'un yaldızlı ahşap bir heykeli bir araba üzerinde Constantinopolis'in ana caddesi olan Mese'de dolaştırıldı. Constantinus'un benzer bir heykelinin bulunduğu Constantinus Sütunu'nun yanından geçerek Hipodrom'da son bulurdu. Bu tören alayı her yıl adanma yıldönümünde tekrarlanır ve Hipodrom'da bir dizi savaş arabası yarışı düzenlenirdi.

Constantinopolis'in gücünün doruklarında, yıl boyunca törenler ve bayramlarla bağlantılı olarak araba yarışları düzenlenirdi ve bu da onu kentteki kamusal yaşamın merkezi haline getirmiştir. Oyunlar için bir arena olmak işlevinin yanı sıra, imparatorların bildirimleri ve askeri zaferlerin kutlanması için de bir ortam olarak hizmet vermiş ve bu nedenle genellikle kentteki kamusal yaşamın odak noktası olmuştur.

Savaş arabası yarışlarının popüler olduğu ilk yıllarda, tek bir günde çok sayıda yarış düzenlenebiliyordu. Sabah başlayıp öğleden sonra devam eden Hipodrom'daki bir gün, müzik, dans, çeşitli dramatik gösteriler, akrobatlar ve vahşi hayvan dövüşleri de dahil olmak üzere çeşitli atraksiyonlar ve gösterilerle dolu uzun bir gün olabilirdi. Ayrıca yakındaki tavernalarda yiyip içmek, dükkânlarla dolu sütunlu caddelerde dolaşmak ya da Zeuxippus⁴ hamamlarında birkaç saat geçirmek de mümkündü. Constantinopolis Geç Antik Çağ'ın en önemli hipodromuna sahipken, hipodromlar Selanik, Antakya ve İskenderiye gibi diğer büyük şehirlerde de popüler mekanlardı.

² Canciani, Marco, et al. "A method for virtual anastylosis: the case of the Arch of Titus at the Circus Maximus in Rome." *ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences* 2 (2013): 61-66.; Hein, Olaf, and Rolf Mader. "Die Geschichte der beiden Obeliskten im Circus Maximus in Rom als Beispiel philologischer Fehlinterpretation." *Archiv für Kulturgeschichte* 88.2 (2006): 433-438.

³ Bassett, Sarah Guberti. "The antiquities in the Hippodrome of Constantinople." *Dumbarton Oaks Papers* 45 (1991): 87-96.

⁴ Whitby, Mary. "Christodorus of Coptus on the Statues in the Baths of Zeuxippus at Constantinople. Text and Context." *Nonnus of Panopolis in Context II: Poetry, Religion, and Society*. Brill, 2017. 271-288.

Gladyatör Oyunları ve Olimpiyatlar da dahil olmak üzere diğer eğlence biçimlerinin önemin ve popüleritesinde bir düşüş buna eşlik etmiş ve sonunda ortadan kalkmıştır.

Hipodrom Siyaseti:

Doğu Roma İmparatorluğu'nun maviler ve yeşiller partileri, bilindiği gibi, sadece spor değil aynı zamanda siyasi organizasyon idiler⁵. Elbette bunlar hipodromun eski partilerine katılmış olup onların rengini ve onların adlarını taşıyorlardı; çünkü İstanbul hipodromu, Roma'daki forum ve Atina'daki agora gibi halkın tutumunu asıl açıkladığı, belirttiği yer idi⁶. Bu grupların liderleri bizzat imparator tarafından tayin edilirdi⁷. Pek çok toplumsal fonksiyonlarının yanı sıra aynı zamanda, şehirde milis kuvvetler olarak hizmet vermek; surların onarımında yer almak gibi pek çok görevleri de bulunmaktaydı. Bury'e göre bunların çekirdeğini de işte bu milis kuvvetlerini teşkil eden ahali oluştururdu⁸. Her iki partide de mevcut olan çekirdek etrafında, bunlardan birisine taraftar olmak, bu parti için çalışmak ve diğerlerine karşı çarpışmak suretiyle şehir ahalisinin daha geniş kitleleri toplanmıştı. Böylece maviler ve yeşiller, ahalinin siyasi görüşlerinin taşıyıcısı ve temsilcisi sıfatıyla imparatorluğun bütün büyük kentlerinde çok önemli rol oynamaktaydılar⁹. Genel kanının aksine maviler aristokrat kesimi, yeşiller ise daha aşağı halk tabakalarını temsil etmemekteydiler. Bu gruplar belirttiğimiz gibi çok geniş kitlelere yayıldıkları için böyle basit bir ayırım yapılmasını bilimsel açıdan doğru bir yaklaşım olarak değerlendirmiyoruz¹⁰. Fakat genel olarak idareci kitle görünüşe göre maviler bilhassa Grek-Roma aristokrasisinden, büyük arazi sahiplerinden; yeşiller ise ticaret ve zanaat erbabı ile imparatorluğun doğu eyaletlerinden menşeli, saray ve mali idare hizmetinde yükselmiş unsurların temsilcilerinden oluşmaktaydılar¹¹. İşte bu nedendendir ki yeşiller monofizim inancının sıkı savunucuları iken maviler, Ortodoks inancını ağırlıklı olarak benimsemekteydiler. V. yüzyılın ortalarından itibaren mavilerin ve yeşillerin mücadeleleri Doğu Roma İmparatorluğu'na damga vuran başlıca unsurlardandır¹². Merkezi iktidar, bu grupları birer kudret faktörü olarak hesaba katmak ve bunlardan birisini, şöyle veya böyle, desteklemek durumunda idi; öyle ki, normal olarak partilerden birisi hükümeti desteklerken, diğeri hükümet aleyhinde yer alırdı. Bazen her iki parti, merkezi iktidarın mutlaklığına karşı kendi hürriyetlerini savunmak üzere imparatorluk hükümeti aleyhinde birleşirlerdi; çünkü dem organizasyonlarında antik şehirlerin hürriyet geleneği yaşamaya devam ediyordu¹³.

⁵ Alan Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Clarendon Press, Oxford, 1976

⁶ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu tarihi*. Çev: Tefik Bıyıklıoğlu Vakıf Gazete-Matbaa-Kütüphane İstanbul 1937

⁷ George Ostrogorsky; *Bizans Devleti Tarihi*, Çev: Fikret İşıltan · Türk Tarih Kurumu; Doğu Roma İmparatorluğu Tarihi; Ankara, 2006

⁸ J.B Bury, *The Decline and Fall of the Roman Empire (Vol. 2)* - Published Jan. 2004. Paperback

⁹ A.g.e

¹⁰ Giatsis, Sotiris G. "The organization of chariot-racing in the great hippodrome of byzantine constantinople." *The International Journal of the History of Sport* 17.1 (2000): 36-68.

¹¹ Alan Cameron, a.g.e

¹² A.g.e

¹³ A.g.e

Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hipodrom:

Hipodrom, Doğu Roma İmparatorluğu'nda genel yaşantının merkezidir. Halk orada kaderinin hakimini –imparator, despot, otokrat, basileus- seyreder; uzaktan ona tanrısal bir nefesin hareket halindeki tasviri gibi tapar; fakat bazen de, boşalan bir kızgınlık patlayışı içinde ona karşı ayaklanır ve bu, mesela bir Andronikos Kommenos'a pist üzerinde uygulanan korkunç ve ayrıntılı işkence halini alabilirdi¹⁴.

Bütün Doğu Roma İmparatorluğu tarihçileri bir nokta üzerinde birleşirler: Agora'dan ve Forum'dan çok, Sirk'in duvarlarının içi halk ihtiraslarının kabardığı potadır. Hipodromun durumuna göredir ki, Constantinus imparatorluk sarayına yön verdi ve Iustinianus, Hagia Sofia'yı inşa etti, diye yazıyor Alfred Rimbaud. Dikbaşlı Ortodoks Kilisesi bile şehrin hafifçe güney doğuya yayılmasına rıza gösterdi. Bu itibarla Sirk, Kutsal Saray'a, Kilise'ye, şehre kanunu empoze ettiriyordu. Her şey ona baş eğmeye mecburdu. İki muazzam dikili taş sayesinde bugün bile belli olabilen Hipodrom'un eksenini, bütün Doğu Roma İmparatorluğu dünyasının çekimine tutulduğu eksendi¹⁵.

Doğu Roma İmparatorluğu tarihini masal halinde bilen herhangi bir kimse için, orası yeşillerle maviler arasındaki rekabetleri ve kanlı savaşları canlandırır. Bu, gerçeği oldukça uzaktan anlatan veya hiç olmazsa kısmen ifade eden göz alıcı bir görüşten başka bir şey değildir. Taraftarları harekete geçiren ve çoğunlukla birbirinin karşısına diken şiddet ve coşkunluk cazibesi inkâr edilmez; fakat bu, kökeni Doğu Roma İmparatorluğu olan bir kuruluş değildir. Sayısı dört olan hizipler, imparatorlar devrinde Roma'da da mevcuttu. Renklerinin doğa unsurlarını temsil ettiği tahmin edilmektedir. Başka bir tahmin ise şehrin idari bölüntüleri ile bu renklerin alakalı olduğu yönündeydi. Bu tahmini destekleyen herkes tarafından bilinen bir unsur ise Siena'daki at yarışlarında, mahallelerin her birinin ayrı bir sembolünü bayraklarında taşımalarıydı. Bu semboller hayvan figürleri idi.

İmparatorluk hayat tarzını oluşturan her şey gibi, Roma'dan Boğaziçi kıyılarına taşınan hiziplerin, burada önemlerinin arttığı ve çılgınlıklarının azıttığı görülür. Alfred Rimbaud bunun anlamını biraz fazla küçümser. Bunda sportif rekabetler, eğer politik, ekonomik veya dini muhalefetlerde kendilerine kuvvet verici tesir sahaları bulmasa da halk kitlelerini yahut boğazlaşmalarını kışkırtabilir mi? Yeşil ve mavilerin, ki sosyal eğilimi, yani sağ ve solu temsil edip etmediklerinin bilinmesi gerekir ve bu henüz tespit edilmemiştir. Elimide, bu düşünceyi teyit edebilecek hiçbir şey yoktur ve şüphesiz ki bu, ihtimale dayanan bir düşünce olmaktan ileriye gitmez; fakat kabul edilmek gerekir ki bu düşünce, gerçeğin ifadesi olabilir ve tek kandırıcı olanı da budur. Özellikle bir hizbin, yarışlarda rakibinin renklerini tuttuğu için imparatora karşı duyduğu hınç bununla izah edilebilir. Zira seyirciler, hangi taraftan olduklarını gösterir bir eşarp taşırlardı ve imparator da bu adete uyardı¹⁶.

¹⁴ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev: Haluk Şaman Nokta Kitap, Ocak 2006, İstanbul.

¹⁵ Cameron, Averil. "Images of authority: elites and icons in late sixth-century Byzantium." *Past & Present* 84 (1979): 3-35.

¹⁶ A.g.e,108

Dört hizip (beyazlar, maviler, kırmızılar, yeşiller), bizim politika gruplarımızın kabul ettiği usullere benzer bir şekilde teşkilatlanmıştı. Listelerde tespit edilmiş faal üyeleri, militanları vardı; bunlar bir çeşit kulüp teşkil ederler, aidat öderler, başkanlık divanları seçerler ve bir spor teşkilatını finanse ederlerdi. Yarış atlarının yetiştirilmesi, araba sürücülerinin bulunması, değişik eğlencelerin seçilmesi ve benzerleri gibi... Araba sürücülerini, dansörleri, sihirbazları, ayı oynatıcıları ücret aldıkları ve geçimlerini sayelerinde sağladıkları bu kulüplere gönülden bağlıydılar. Nihayet meraklı taraftarlar ki bunlara Aficionados¹⁷ denirdi, parti defterlerine kayıtlı olmamakla beraber onun renklerini taşıyan ve savunan bütün halk topluluğu gelirdi. Aynı gruplar, imparatorluğun bütün büyük şehirlerinde bulunurdu. Hepsinin kendi hipodromları, kendi mavi partileri ve yeşil partileri vardı.

Asıl dikkate değer olan şey ise, bu ayrı kentlerdeki aynı renkleri tutan taraftarlar arasında görülen dayanışmadır¹⁸. Bu son derece çarpıcı bir örnekle daha rahat anlaşılabilir. Constantinopolis'teki maviler, Thapsus'ta oranın mavilerine kötü muamele yapan İsaualı bir kontu öldürmüşlerdi¹⁹. İşte sırf şu örnekten bile yola çıkacak olursak aslına bakıldığında bu hiziplerin bir spor kulübünden daha fazlası olduğunu anlamak mümkün olacaktır. Hiziplerin açık bir şekilde siyasi ve sosyal eğilimleri temsil ettiğini söylememek, bunu kabul etmemek pek de mümkün değildir.

Parlak, gürültülü, heyecanlı bir manzara sunan yarışlar, güneş altında parlayan kum pistin üzerinde yapılırdı. Atların dörtlüye koşuşu, sürücülerin coşkunluğu, kalabalığın haykırıları ihtirasları ayağa kaldıran, başıboş hale getiren sert bir kırbaç darbesiydi. Bu darbenin etkisi altında ihtiraslar, kızdırılarak eritilmiş bir maden gibi, bu çukurun içine akar ve sıçrayarak koşan arabaları ağırlığı ile doldururdu. Kararsızlık, heyecan, umut duygularının böyle bir son halde yarışından sonra artık ruhlar, ne zaferin sevincine ne de yenilginin öfkesine karşı koyamazdı, gönüller tatmin edilmiş olmak için ölümler isterdi. Böylece kaç defa yarışların bir arbede ile sona erdiği görüldü. Kalabalığın yarısı mağlup olmanın verdiği kızgınlıkla, karşı basamaklarda zaferlerini kutlayan rakip hizip mensupları hücum için piste saldırırdı. O zaman, imparatorluğun muhafız kuvveti araya girer ve birbirlerini boğazlayan kavgacılara rastgele vururdu. Rimbaud'un bu konuda son derece doğru bir tespitte bulunmuştu. Doğu Roma İmparatorluğu'un hiçbir zaman gladyatör dövüşlerine ihtiyacı olmamıştı²⁰. Elinde üç başlı mızrağı ile ağından başka hiçbir şeyi olmayan bir esirin, ücretle tutulmuş bir dövüşçü ile mücadelesi ahalinin böyle bir boğuşması ile ölçülmeye nasıl cüret edebilirdi. O boğuşmalar ki, Iustinianus devrinde, o zamanın vaka yazarlarına göre, pist üzerinde, kırk bin ceset bırakmıştı²¹.

Constantinopolis Hipodromunun mimari özellikleri:

Hipodrom 330 yılında Büyük Constantinus döneminde inşa edilmiştir. Bu hipodromun yerinde daha öncesinde İmparator Septimus Severus'un 203 yılında yaptırdığı at yarışları meydanı

¹⁷ Albu, Emily. "Bohemond and the Rooster: Byzantines, Normans, and the Artful Ruse." *Anna Komnene and Her Times*. Routledge, 2014. 157-168.

¹⁸ A.g.e,108

¹⁹ A.g.e,287

²⁰ A.g.e

²¹ George Ostrogorsky, a.g.e

vardı. Ancak bu gerçek anlamda bir hipodrom değildi. Büyük Constantinus'un yaptırdığı hipodrom için Roma'daki Circus Maximus örnek alınmıştır. Ölçüleri; 80*400 metredir. Her iki yanına 30-40 adet oturma kademesi yer almaktaydı. İnşaatından altmış yıl sonra hipodrom ortasına Mısır'dan getirilen obelisk dikilmiştir. Bu obelisk III. Tutmosis'e ait olup, M.Ö XV. Yüzyılda Mısır'da Karnak Tapınağı için yaptırılmıştır²². Yüksekliği 20 metredir. Üzerinde hiyeroglif yazılar vardır. Obelisk'in kaidesi üzerindeki kabartmalarda, imparator elinde çelenk ile zafer kazanını taçlandırır halde, onun solunda imparator ve çevresindekiler barbarların biati, imparator yarışmalarda tasvirleri ile betimlenmiştir²³.

İmparator eğer şehirdeyse veya başka büyük şehirlerdeyse hipodromdaki sirk gösterilerine ve araba yarışlarına başkanlık etmek imparatorun göreviydi. Kökeni pagan olmasına karşın bu tür eğlenceler Doğu Roma İmparatorluğu tarihinin büyük bir bölümünde, yalnızca kentin kurulmasının onuruna 11 Mayıs'ta özel kutlamaların yer aldığı Constantinopolis'te değil, fakat belli aralarla çevredeki diğer hipodromlarda da düzenleniyordu. Bu olayların başlıca ögesi her arabaya yan yana dört atın koşulduğu araba yarışlarıydı.

Constantinopolis'te oyunların başlaması için işaret vermek imparatora düşüyordu²⁴. Bu işareti *mappa* denen beyaz bir mendili yere atarak veriyordu²⁵. Sabahleyin dört yarış yapılırken öğleden sonra da dört yarış yer alırdı; imparator her iki seri arasında öğle yemeği verirdi²⁶. Her günün sonunda yarışlar bittiğinde kazananlara ödülleri dağıtıldı; bunlar bir *aurigaron*, gümüş bir miğfer ve bir kemerden oluşurdu²⁷. Yarışlara ara verildiğinde seyirciler çoğu org ve lavtalarla çalınan müzik eşliğinde gösteri yapan mim sanatçıları, dansçıları, akrobatları ve sirk çalışanlarını izleyip eğlenirdi. Kiev Rusya'sından gelen seçkin konuklar bu gösterilerden o kadar çok etkilenmişlerdi ki, XI yüzyılda Kiev'in grandükü bu görünümünden kendileri için eğlenceli olanları Kiev'deki Hagia Sophia Kilisesi'nin galerisinde oturduğu sıraya çıkan merdivenlerin duvarlarına betimletmişti; bu resimlerden birçoğu bu eğlencelerin bilinen tek betimlemesi olarak durmaktadır²⁸.

Hipodrom'un ve Dem'lerin Doğu Roma İmparatorluğu Siyasi Tarihindeki Yeri:

Doğu Roma İmparatorluğu Tarihi boyunca pek çok kargaşa, pek çok taht kavgası, pek çok isyan görülmüştür. Bu isyanların, kargaşaların da bir kısmı bu önemli, halkın kendini en güçlü hissettiği yerde yani hipodromlarda başlamıştır. Tarihin belki de gelmiş geçmiş en büyük, en

²² YILMAZ, Cemal. "Hatşepsut: Naibelikten firavunluğa yürüyen bir kraliçe." *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2.2 (2020): 277-300; YILMAZ, Cemal. "Hatşepsut: Naibelikten firavunluğa yürüyen bir kraliçe." *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2.2 (2020): 277-300.

²³ Whitby, Michael. "Factions, bishops, violence and urban decline." *Die Stadt in der Spätantike—Niedergang oder Wandel* (2006): 441-461.

²⁴ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam: Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis*, çev: Bilgi Altınok, Özne Yayıncılık, A.g.e

²⁶ Bell, Peter. "How the Circus and Theatre Factions could help prevent Civil War." *Civil War in Ancient Greece and Rome* (2016): 389-413.

²⁷ Zaharia, Daniela, et al. "Great Reformers: Psychological Analysis Of Their Personality Justinian, Julius Caesar And Shi Huangdi." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 140 (2014): 212-220.

²⁸ Crowther, Nigel B. "Sports violence in the Roman and Byzantine Empires: A modern legacy?." (1996): 445-458.

başarılı imparatorlarından biri olan I. Iustinanos'un hükümdarlığına hatta canına mal olacak kadar büyük isyanlar hipodromlarda başlamıştır²⁹.

Nika isyanına geçmeden önce dönemim koşulları çok iyi tahlil edilmelidir. Iustinianus Iustinianus'un taç giyme töreninin hemen ardına bakmak gerekmektedir³⁰. Iustinianus'un taç giymesinden sonra içte ve dışta karşılaştığı sorunlar oldukça ürkütücüydü. 534 yılından itibaren 562'ye kadar Slavların, Bulgarların ve Hunların akınları 10'dan az değildir³¹. Elbette bu akınlar daha çok İskitia, Mesia, Trakya ve Yunanistan'ın büyük kısmına olmuştur. Sonuç aslında son derece bilindiktir bölge halkı ya tamamen katledilmiş ya da köle pazarlarında satılmıştır canlarını kurtarabilen zavallılar ise Constantinopolis'e ya da dağlara ve ormanlara sığınabilmiştir. 540'ta bu akıncı barbarlar surların yakınına 558 yılında ise başkent dolaylarında yine görüldüklerinde Belisarius şans eseri orada bulunmasa şehri yağmalayacaklardı bu nedenle başkentini yağma görmesi yaklaşık 650 sene ertelendi. Iustinianus gördüğü eğitim gereği gerçek anlamda bir Roma sevdalısıydı tek rüyası eski Roma'ya ulaşabilmektir bunun için doğunun ve batının birleştirilmesi gerekiyordu. Ancak Iustinianus'un göremediği şey ise doğunun ve batının ayrılmış olduğu gerçeği idi ve bu düşünülenin aksine tarihi bir tesadüf olmaktan öte bir şeydi. Bu ayrılığın gerçek sebebi coğrafi ve ekonomik bir zorunluluktan ziyade Auguste Baily'e göre Akdeniz'i çeviren memleketlerde egemenliğini koruyabilmesi için, ona sayısız ordular lazımdı³². Onları toplayabilse de, zenginliğine rağmen, masraflarını karşılamak ve maaşlarını ödemek imkânını bulamayacaktı. Onun için Batı ve Doğu'dan biri seçmek ise söz konusu bile değildi. Batı'nın elinden çıkması alın yazısıydı. Bunu kabul etmemiş, imparatorluğu yeniden yapmak istemiş ve geçici zaferlerle kısmen yapmış olmakla Iustinianus en güzel eyaletlerinden birkaçının harap edilmesine meydan vermişti ve gelecekte belirsiz kalıyordu³³. Ayrıca doğu da savaş aynı hızıyla sürmekteydi. Bu ise halka vergi olarak yansıyor. Buda halkta artık bir bıkkınlık yaratmıştı. Ayrıca Iustinianus'un bakanları, vergi memurlarının son derece sert tavrı halk arasında geniş kitlelere yayılan bir hoşnutsuzluk memnuniyetsizlik yaratmaktaydı. Bunun yanında halk kitlelerinin büyük bir kısmı ise iki parti etrafında toplanmıştı. Bu fraksiyonlar Doğu Roma İmparatorluğu siyasi hayatında son derece önemli bir yer tutmaktaydı³⁴. Bugün halen kanıtlanmamış olmasına rağmen bu gruplar dini tartışmalara da dahil olmuşlardı. Yeşiller doğu tipi Monofizismi savunuyorlardı³⁵. Bunun yanında diğer fraksiyon olan Maviler ise Khalkedon Konsilinin aldığı kararların arkasında duruyorlardı. Böylelikle bu dönem için Yeşiller Anastasius kolunu tekrar imparatorluğun başına geçirmeye çalışan ayrılıkçı hizibi, Maviler ise imparatora bağlı şeriatçı hizibi temsil etmekteydiler. Iustinianus'un yukarıda da bahsettiğimiz düzeni tekrar sağlamak için aldığı ağır tedbirleri Yeşiller

²⁹ Atkinson, J. E. "The Nika riots and 'hooliganism'." *Acta Patristica et Byzantina* 1.1 (1990): 119-133.

³⁰ Bury, John B. "The Nika Riot." *The Journal of Hellenic Studies* 17 (1897): 92-119.

³¹ Westbrook, Nigel. "The Palace under siege: The Topography of the Nika Riots in Constantinople." *28th International Conference of the Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand*. Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand, 2011.

³² Auguste Baily, a.g.e.s 59.

³³ A.g.e.s 59.

³⁴ Richer, Ty. "Reevaluating the Nika Riot & Placing it in Conversation with the Antioch Riot of 387." (2019).

³⁵ Whitby, Michael. "The violence of the circus factions." *Organised crime in Antiquity* (1999): 229-253.

çok iyi kullandı ve halkı da bu konuda gayet güzel işledi. Halkta esen bir ihtilal havası Doğu Roma İmparatorluğu sarayında da rahatlıkla hissedilebiliyordu.

Lustinianus'un ise bu durumdan kurtulmak için, hukukçu Tribonuanus ile İmparatorluk muhafızlarının şefi Kapadokyalı İonnis'in iş birliğine başvurdu. Ocak 532'de çıkan Nika Ayaklanması Lustinianus'un hırslı iktidarını sona erdirmek üzereydi. Ayaklanmaya Ocak 532'de çıkan Nika Ayaklanması Lustinianus'un hırslı iktidarını sona erdirmek üzereydi³⁶. Ayaklanmaya Yunanca "fethetmek", "zafer" anlamına gelen ve hipodrom seyircilerinin yarışlardaki sevinç nidasıyken 532 yılında isyancıların savaş çığlıklarına dönüşen *nika* adı verilmişti³⁷. Ayaklanmada yaşananları tarihçiler Malalas ve Prokopios sayesinde bilmekteyiz. Çünkü dönemin bu iki önemli tarihçisi ayaklanma sırasında bizzat olay mahallindeydiler. Ayaklanmanın tam tarihi 10 Ocak 532'dir. Ayaklanmanın elbette pek çok sebebi vardı; ancak ayaklanmanın görünen nedeni ise şehrin valisinin bazı hipodrom yarışçıları tutuklatarak idam etmesinden kaynaklanmaktaydı. Ancak bu yarışçılardan iki tanesi biri Maviler'den, biri Yeşiller'den olmak üzere geçici bir süre manastıra sığınmışlardı. Yarışçılar üç gün sonra koşulacak yarışlarda imparatorun mahkumları için af talep ettiler; ancak imparator bu teklifi geri çevirdi. Bunun sonucunda tarihte ender görülecek bir şekilde iki hizip birlikte hareket etti ve büyük bir isyan hipodromda patlak verdi. Malalas'ın bize aktardığına göre; parola "Zafer" Slogan ise "çok yaşasın fukarayı koruyan maviler ve yeşillerdi". Bununla da yetinilmedi önceki imparatorlardan 1. Anastatios'un yeğenlerinden biri olan Hypatios'u imparatorlara özel erguvan renk bir elbise giydirilerek imparator ilan edildi³⁸. Kızgın kalabalık yıkmak istediği haşmetli ve zengin binalara saldırdı. Hagia Sophia bazilikası yakıldı, Zeuxippos hamamları tahrip edildi., sarayın bütün bir bölümü ve özel kişilere ait birçok ev tahrip edildi ve yağmalandı, bunların içinde çok kıymetli hazineler ve sanat eserleri de vardı. Hapishaneleri gidilip cani mahkumlar serbest bırakıldı. Durum Lustinianus tarafından umutsuz görülmekteydi. İşte tam bu noktada devreye Theodora³⁹ girdi Prokopios'un bize aktardığına göre kaçma planları yapan Lustinianus'u şu cümlelerle sakinleştirdi:

"Buraya gelmeden önce çok düşündüm. Biliyorum ki bu ölçüde tehlikeli bir durum erkeklerin kendi aralarında konuşup kara varacakları bir husustur. İtiraf ederim ki, bu durum bize şu veya bu şekilde hareket edebilmemiz için fazla seçim de bırakmamaktadır. Ben, mevcut durum hayatımızı kurtarmak için bize kaçmaktan başka bir seçim bırakmasa dahi bunun düşünülmesi gereken en son husus olduğu kanısındayım. Düşünelim bir adamın ölümden kurtulması için gördüğü tek ışık bu olsa bile, bir suçlu gibi kaçmak bir imparator için katlanılamaz bir durumdur. Bana gelince erguvan rengi giyisim olmadan hiçbir zaman var olmak istemediğim gibi ve benimle karşılaşan kişilerin bana imparatoriçem diye hitap etmedikleri günü görmek bile istemiyorum. Bir insan dünyaya geldikten sonra elbet bir gün ölecektir. İmparatorum, kendinizi kurtarmayı düşünüyorsanız zaten bu zor değil. İşte deniz orada, geminiz orada,

³⁶ BETANCOURT, Roland. "The Monuments We Privilege, or, How to Write an Ethical History of Byzantium." *YILLIK: Annual of Istanbul Studies* 3 (2021): 171-176.

³⁷ Sloopjes, Daniëlle. "Image and Reality: The Public and Persuasive Power of the Empress Theodora." *The Public Lives of Ancient Women (500 BCE-650 CE)*. Brill, 2023. 88-106.

³⁸ Anagnostakis, Ilias. "Prokopios' Dream Before the Campaign Against Libya: A Reading of Wars 3.12. 1–5." *Dreaming in Byzantium and beyond*. Routledge, 2016. 79-94.

³⁹ Colbert, Vivian, and Stella Duffy. "Theodora" Rewritten": An Interview with the Author of two Historical Novels about the Empress Theodora: Stella Duffy." *thersites. Journal for Transcultural Presences & Diachronic Identities from Antiquity to Date* 8 (2018).

hazineniz orada. Ama kaçışınız size ölüm kadar şeref getirmeyecektir. Bana gelince ben eskilerin dediği gibi "erguvan rengi pelerinim, en iyi kefen olur", sözüyle aynı düşüncedeyim.⁴⁰

Theodora'nın soğukkanlılığı, Beliserios'un⁴¹ kararlılığı ve Narses'in becerikliliği sayesinde Iustinianus kalıp savaşmaya karar verdi⁴². Narses⁴³ duruma hemen müdahil olarak ilkin mavilerle müzakere yollarını aradı ve bu çabaları sonuç buldu. Artık *dem*'ler arasındaki ittifak çatlamıştı. Bunun yanı sıra Beliserios imparatorluğa bağlı bir birlik de bulmuştu ve imparatorları için ölmeye hazırlardı. İşte bu gelişmeleri hızlandıran bir başka olay ise isyanca grubun hipodroma sığınmalarıydı. İsyancı grup hipodroma sığınınca hipodromun kapıları Beliserios kumandasındaki kuvvetlerce tutuldu ve içeride adeta bir katliam başladı. Katliamın sonucunda yerde tam kırk bin ceset vardı⁴⁴.

Bu olay yalnızca Doğu Roma İmparatorluğu tarihi için değil, aynı zamanda dünya tarihi için de son derece önemli sonuçlar doğuran bir olaydı. Bu olay neticesinde tartışmalı bir konu da olsa Doğu Roma İmparatorluğu tarihinde son derece önemli bir imparator muhalefetten kurtulmuş ve eğitimini aldığı; aynı zamanda yaşamak istediği dünyayı elde etme şansını yakaladı. O büyük Roma hayali Iustinianus döneminde bir nebze de olsa başarılıydı⁴⁵. Yalnızca bununla da yetinilmedi aynı zamanda bu dönemde pek çok mimari eserin yapımına da başlandı. İmparatorluğun köşesinde sürekli bir mimari faaliyet vardı.

Sonuç:

Doğu Roma İmparatorluğu tarihinde yukarıda da görüldüğü gibi sadece spor faaliyetlerinin yapıldığı, gerçekleştirildiği bir alan değildi. Elbette burada halk kendini çeşitli spor faaliyetlerinin içinde bulabiliyorlar deşarj olabiliyorlardı. Ayrıca imparatorluğun bütün önemli kutlamaları da ilkin burada gerçekleştirilmekteydi. Örneğin muzaffer Beliserios Afrika'nın fethini tamamladığında kutlamalar hipodromda gerçekleştirilmişti. Aynı şekilde Doğu Roma İmparatorluğu tarihinin en önemli imparatorlarından biri olan Heraklius'da kazandığı zaferlerinin ardından kutlamalarını bu mekânda gerçekleştirmişti. Hipodromunun bu önemli işlevlerinin yanı sıra bir başka önemli işlevi daha vardı. Buda halkın taleplerini yönetici zümreye iletebildiği yerlerden en önemlisiydi. Halk burada yönetici zümreye taleplerini bağırarak dile getirirdi. Örneğin Theodora'nın kız kardeşi ile hipodromun ortasında kendilerini açık bir şekilde göstermelerinin sonucunda üvey babalarının, ölmüş babalarının mesleğini devam ettirmelerini sağlamışlardı. Hipodromun tarihinde buna benzer son derece fazla sayıda olay vardı. Ayrıca hipodrom Doğu Roma İmparatorluğu halkının başlıca buluşma, sosyalleşme mekanıydı.

⁴⁰ Radi Dikici, *Bu Şehr-i İstanbul ki* (Osmanlı'nın İstanbul Macerası), Remzi Kitabevi, s.22

⁴¹ Whitby, L. M. "Belisarius, c. 500–565 CE." *Oxford Research Encyclopedia of Classics*. 2015.

⁴² Georg Ostragorsky, a.g.e, s.66

⁴³ Whitby, L. M. "Narses, 478–573 CE." *Oxford Research Encyclopedia of Classics*. 2016.

⁴⁴ Giatsis, Sotiris G. "The Massacre in the Riot of Nika in the Great Hippodrome of Constantinople in 532 AD." (1995): 141-152.

⁴⁵ Maleon, Bogdan-Petru. "The Torture of Bodies in Byzantium After the Riots (Sec. IV-VIII)." *Mainz Historical Cultural Sciences/ Volume 38*: 43.

Yalnızca buradan bakıldığında bile hipodromun işlevinin yalnızca bir spor müsabakasının icra edildiği bir yer değil aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu sosyal hayatının kalbi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Elbette bu çalışmada hipodromda yaşanmış ancak belli başlı önemli olaylar yansıtılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu tarihinde hipodromda gerçekleşmiş buna benzer pek çok farklı olay mevcuttur. Ancak bu son derece uzun süreli bir çalışma gerektirmektedir. Biz bu çalışmamızda yalnızca Doğu Roma İmparatorluğu hipodromu ile ilgili küçük bir pencere açarak hipodromun Doğu Roma İmparatorluğu tarihi açısından ne kadar önemli bir unsur olduğunu, ne kadar önemli; bir o kadarda ihmal edilmiş bir konu olduğunu anlatmaya çalıştık.

Kaynakça:

Albu, E., (2014), "Bohemond and the Rooster: Byzantines, Normans, and the Artful Ruse." *Anna Komnene and Her Times*. Routledge,s. 157-168.

Anagnostakis, I., (2016) "Prokopios' Dream Before the Campaign Against Libya: A Reading of Wars 3.12. 1–5." *Dreaming in Byzantium and beyond*. Routledge, 79-94.

Atkinson, J. E. "The Nika riots and 'hooliganism'." *Acta Patristica et Byzantina* 1.1 (1990): 119-133

Bailly, A. (2006). Bizans İmparatorluğu Tarihi. Nokta Kitap.

Bassett, S. G. (1991). The antiquities in the Hippodrome of Constantinople. *Dumbarton Oaks Papers*, 45, 87-96.

Bell, P. (2016). How the Circus and Theatre Factions could help prevent Civil War. *Civil War in Ancient Greece and Rome*, 389-413.

Betancourt, R. (2021). The Monuments We Privilege, or, How to Write an Ethical History of Byzantium. *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, 3, 171-176.

Bury, J. B. (1897). The Nika Riot. *The Journal of Hellenic Studies*, 17, 92-119.

Bury, J.B. (2004), *The Decline and Fall of the Roman Empire (Vol. 2)* – Published, Paperback.

Cameron, A. (1979). Images of authority: elites and icons in late sixth-century Byzantium. *Past & Present*, (84), 3-35.

Cameron, A., (1976),*Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Clarendon Press, Oxford.

Canciani, M., Falcolini, C., Buonfiglio, M., Pergola, S., Saccone, M., Mammì, B., & Romito, G. (2013). A method for virtual anastylosis: the case of the Arch of Titus at the Circus Maximus in Rome. *ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, 2, 61-66.

Colbert, V., and Stella D., (2018). "Theodora" Rewritten": An Interview with the Author of two Historical Novels about the Empress Theodora: Stella Duffy." *thersites. Journal for Transcultural Presences & Diachronic Identities from Antiquity to Date* 8.

Crowther, N. B. (1996), "Sports violence in the Roman and Byzantine Empires: A modern legacy?." 445-458.

Diehl, C. (2006). Bizans İmparatorluğunun Tarihi, çev. A. Göke Bozkurt, *İlgi yayınları, İstanbul*.

Dikici, R. (2002), *Bu Şehr-i Stanbul ki* (Osmanlı'nın İstanbul Macerası), Remzi Kitabevi.

Giatsis, S. G. (1995). The Massacre in the Riot of Nika in the Great Hippodrome of Constantinople in 532 AD.

Giatsis, S. G. (2000). The organization of chariot-racing in the great hippodrome of byzantine constantinople. *The International Journal of the History of Sport*, 17(1), 36-68.

Hein, O., & Mader, R. (2006). Die Geschichte der beiden Obeliskten im Circus Maximus in Rom als Beispiel philologischer Fehlinterpretation. *Archiv für Kulturgeschichte*, 88(2), 433-438.

Maleon, B. P. The Torture of Bodies in Byzantium After the Riots (Sec. IV-VIII). *Mainz Historical Cultural Sciences/ Volume 38*, 43.

Ostrogorsky, G., (2006); *Bizans Devleti Tarihi*, Çev: Fikret İşıltan · Türk Tarih Kurumu; Doğu Roma İmparatorluğu Tarihi; Ankara.

Rice, T. T. (1998). *Bizans' ta günlük yaşam: Konstantinopolis Bizans' in mücevheri*. Özne Yayıncılık.

Richer, T. (2019). Reevaluating the Nika Riot & Placing it in Conversation with the Antioch Riot of 387.

Slootjes, D. (2023). Image and Reality: The Public and Persuasive Power of the Empress Theodora. In *The Public Lives of Ancient Women (500 BCE-650 CE)* (pp. 88-106). Brill.

Westbrook, N. (2011). The Palace under siege: The Topography of the Nika Riots in Constantinople. In *28th International Conference of the Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand* (pp. 1-19). Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand.

Whitby, L. M. (2015). Belisarius, c. 500–565 CE. In *Oxford Research Encyclopedia of Classics*.

Whitby, L. M. (2016). Narses, 478–573 CE. In *Oxford Research Encyclopedia of Classics*.

Whitby, M. (1999). The violence of the circus factions. *Organised crime in Antiquity*, 229-253.

Whitby, M. (2006). Factions, bishops, violence and urban decline. *Die Stadt in der Spätantike–Niedergang oder Wandel*, 441-461.

Whitby, M. (2017). Christodorus of Coptus on the Statues in the Baths of Zeuxippus at Constantinople. Text and Context. In *Nonnus of Panopolis in Context II: Poetry, Religion, and Society* (pp. 271-288). Brill.

Yılmaz, C. (2020). Hatşepsut: Naibelikten firavunluğa yürüyen bir kraliçe. *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 277-300.

Zaharia, D., Stănculescu, E., Mihuş-Bohîlţea, F., & Lung, E. G. (2014). Great Reformers: Psychological Analysis Of Their Personality Justinian, Julius Caesar And Shi Huangdi. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 140, 212-220.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023

Alındı/RECEIVED: 30-05-2023 – Kabul/ACCEPTED: 01-07-2023

Türkiye’de Seçmenlerin Yeni Medya Ortamlarında Siyasal Katılım Pratikleri *Turkish Voters’ Political Participation Practices in New Media Environments*

Gökhan GÜRBÜZ¹ | İdil SAYIMER²

Abstract

The new media has begun to change the political communication methods as well as the ways of doing politics. The focus of these new methods is political participation, which is one of the main requirements of democracy. The intense use of new media environments enables the voters more active and effective than past and also highlights the phenomenon of democratic participation. Based on this idea, the main problematic of this research made it necessary to seek answers to some questions as: whether the way voters use the new media has an effect on democracy; the role of the new media in political participation,

Öz

Yeni medya, siyaset yapma biçimlerini değiştirdiği kadar siyasal iletişim yöntemlerini de değiştirmeye başlamıştır. Bu yeni yöntemlerin odak noktası, demokrasinin temel gereklerinden biri olan siyasal katılımdır. Özellikle yeni medyanın seçmenler tarafından yoğun bir biçimde kullanılması, siyasal katılıma olanak sağlamaktadır. Böylece seçmenler, politik süreçlerde daha etkin ve aktif olmaktadır. Bu düşünce ekseninde çalışmanın ana sorunsalı; seçmenlerin yeni medyayı kullanma biçimlerinin demokrasiye etkisinin olup olmadığı, siyasal katılımımda yeni medyanın rolünün ne olduğu, demokrasiyi

¹ Gökhan GÜRBÜZ, Dr. Öğr. Üye., Giresun Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, gokhan.gurbuz@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6376-1945

² İdil SAYIMER, Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, sayimer84@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-2250-8900

the role it plays in ensuring democracy, and whether the new media allows direct participation in decision-making processes. The research aims to reveal the role of the new media in the process of building direct democracy in Turkey, and to explore the participation of the voters in the political arena and how much they take part in the decision-making processes. For this purpose, data was collected from the voters in the level-1 regions of the Turkey Statistical Regional Units Classification through a field research. Survey technique was applied to 1057 people in total within the scope of the research. Within the framework of the findings obtained; It has been determined that the participants use the new media to follow the agenda, access news and political information. In addition, it was concluded that traditional ways of political participation were not preferred, and the new media was significantly important in the formation of the political interests, opinions, decisions and actions of the participants.

Keywords: New Media, Political Participation, Democracy.

sağlamada nasıl bir görev üstlendiği ve yeni medyanın karar alma süreçlerinde doğrudan katılıma olanak tanıyıp tanımadığı üzerine kurulmuştur. Araştırma Türkiye’de doğrudan demokrasinin inşa edilmesi sürecinde yeni medyanın rolünü ortaya koyarak seçmenlerin politik alana katılımını ve karar alma süreçlerinde ne kadar yer aldıklarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması’nda (İBBS) düzey-1 bölgelerinde yer alan seçmenlerden alan araştırması ile veriler toplanmıştır. Araştırma kapsamında toplam 1057 kişiye anket tekniği uygulanmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde; katılımcıların gündemi takip etmek, haberlere erişmek ve politik bilgiye ulaşmak amacıyla yeni medyayı kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca geleneksel siyasal katılım yollarının tercih edilmediği, katılımcıların siyasal ilgilerinin, kanaatlerinin, kararlarının ve eylemlerinin oluşmasında yeni medyanın anlamlı düzeyde önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Siyasal Katılım, Demokrasi.

Giriş

Yeni medyanın ortaya çıktığı dönemden beri siyasal katılımın tanımı değişmiş ve çerçevesi de genişlemiştir. Demokratik sistemin devamlılığı ve gerekliliği olarak farklı farklı disiplinler tarafından incelenen bu kavramın, büyüyen bir alanyazına sahip olduğu görülmektedir. Kavramın alanyazını incelendiği zaman geleneksel siyasal katılım pratikleri yerine gelişen iletişim teknolojilerinin yeni katılım biçimlerini odağına aldığını görmekteyiz. Bu anlamda özellikle yeni medya ve siyasal katılım ilişkisi araştırılmakta ve demokratik yapıların merkezine bu medya biçimi yerleştirilmektedir.

Geleneksel medyanın, karmaşıklaşan günümüz toplumlarının kamusal ilişkilerinde yaşanan sorunların çözümü için yetersiz kaldığı görülmektedir. Alternatif iletişim biçimlerine olanak sağlayan ve bu geleneksel medyaların yerine ikame edilen yeni medyalar, hem bilgiye ulaşma hem de katılım anlamında önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yeni medya diğer iletişim araç ve ortamlarına göre daha rahat ulaşılmakta, bireyler -özellikle siyasal alana ilgi duyan seçmenler- tarafından daha yoğun kullanılmakta ve demokratik toplumlarda daha fazla tercih edilmektedir.

Yeni medyanın yükselişinin siyasi katılım üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle sosyal medya platformları, insanların siyasi konular ve olaylarla ilgilenmesini kolaylaştırmıştır. Bu platformlar, bireylerin görüş ve fikirlerini daha geniş bir kitleyle paylaşmalarına, benzer düşünen bireylerle bağlantı kurmalarına ve siyasi etkinlikler ve adaylar hakkındaki bilgilere daha önce hiç olmadığı kadar kolay erişmelerine olanak tanımaktadır. Diğer taraftan yeni medya çevrimiçi örgütlenme, siyasi amaçlar için hızlı ve etkin kamuoyu oluşturma ve dijital aktivizm gibi yeni siyasi katılım biçimlerini de mümkün kılmıştır. Bu yeni katılım biçimleri, geleneksel siyasi süreçlere katılma olasılığı daha düşük olan genç nesiller arasında siyasi katılımı artırma potansiyeline sahiptir.

Son yıllarda bu alana yönelik çalışmaların artış göstermesine rağmen genel olarak belirli demografik gruplarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların Türkiye’de siyasal katılımın yeni pratikleri üzerine yapılmasından ötürü mevcut alanyazına önemli katkıları bulunmaktadır. Bu açıklamalar ışığında çalışmada, Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması temel alınarak toplam 12 bölgeden katılımcılarla görüşülmüş ve bütüncül bir yaklaşım sergilenmiştir. Aynı zamanda bu çalışma, Türkiye’de yeni medya ve siyasal katılım ilişkisine odaklanarak katılımcı bir demokrasi anlayışının gelişmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Siyasal Katılım

Üzerinde uzun süre tartışılan ve halen tartışılmaya devam eden siyasal katılım, demokratik sistemlerin en önemli unsurlarının başında gelmektedir. Kavrama yönelik geçmiş yıllarda birçok tanım yapılmasına rağmen, yeni iletişim araçlarının varlığı bu kavram üzerine yapılan tartışmaları da geniş bir hale getirmiştir.

Siyasal katılım, modern bir toplumun demokrasi göstergesi, aynı zamanda demokratik bir yönetimin amaçlarından biri, çoğulcu ve katılımcı bir siyasal sistemin temel ilkesi ve gereğidir (Çağlar, 2011, s. 40). Başka bir deyişle, demokrasinin temel unsurlarından biri olan siyasal katılım, hem demokratik bir siyasal yönetimin ulaşmak istediği bir hedef hem de politik sistemin devamlılığı açısından merkezi bir konumda olması gereken bir yapıdır. Öte yandan sağlıklı bir politik sistemi sürdürebilmek için bireylerin bu sistem içindeki yerlerinin farkında olmaları ve rollerini yerine getirmek için gerekli yetkinliğe sahip olmaları gerekir. Bir dereceye kadar siyasi farkındalık kazanmış olanlar, sistemin işleyişine katkıda bulunan belirli davranışlar sergileyerek ve eylemlerde bulunarak siyasi sürece katılabilirler. Bu davranışın bir sonucu olarak siyasal katılım, bireylerin siyasal sürece dâhil olmalarını ifade etmektedir.

Siyasal katılım, demokrasinin işleyişinin temel koşullarından biridir. Demokratik toplumu hedefleyen veya ideal düzeye ulaşmış ülkelerde siyasal katılımın gerçekleşmesi hem birey hem de

toplum için büyük önem taşımaktadır. Ancak bireylerin siyasal yaşama katılabilmeleri için düşünce ve davranışlarının etkilenmesi gerekir. Politik konulardan etkilenmeye başlayan birey; siyasi alanda gerçekleşen edimlerin içinde yer aldıkları andan itibaren siyasete katılmaya başlar. Ancak bu katılımın derecesi ve biçimi, hem siyasal sistemin kendisine hem de bireyin siyasal çıkarlarına bağlı olarak toplumdaki topluma farklılık göstermektedir (Lindner & Aichholzer, 2020). Özellikle geleneksel politik sisteme sahip olan ülkelerde seçmenler, yalnızca oy verme davranışı içinde bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle katılım, ideal demokrasiden uzak olan ülkelerde daha sınırlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Buna karşın demokratik sistemin egemen olduğu toplumlarda siyasal alana katılım daha fazla olmaktadır.

Siyasal katılım, seçmenlerin siyasi sürece dâhil olabileceği ve seslerini duyurabileceği çeşitli yolları ifade etmektedir. Bu yollar seçimlerde oy kullanmak, bir siyasi partiye veya kampanyaya katılmak, protestolara veya gösterilere katılmak, seçilmiş yetkililerle iletişim kurmak, çevrimiçi veya çevrimdışı siyasi tartışmalara katılmak gibi faaliyetleri içerebilir. Dolayısıyla bireylerin, hayatlarını etkileyen kararlarda söz sahibi olmalarına olanak tanıdığı için siyasal katılım, demokrasinin önemli bir yönüdür. Daha detaylı aktarmak gerekirse sadece seçimlere katılarak oy verme davranışında bulunmak olarak ifade edilebileceği gibi; bürokrasi ve politik karar alma süreçlerinin içinde yer almak ve bu süreçleri etkilemek şeklinde de tanımlanabilir. Bir başka deyişle katılım, kişinin kendisini ilgilendiren ve onun hayatını etkileyecek olan karar alma süreçlerinde yer alması anlamına gelmektedir (Gürbüz, 2022, s. 73).

Bir amaç ve hedef doğrultusunda olan siyasal katılım, bireylerin politik alanı etkilemek ya da desteklemek amacıyla yaptıkları davranış olarak nitelendirilmektedir (Topbaş, 2010, s. 92). Özellikle geleneksel olarak seçimlerde oy kullanma, herhangi bir siyasi partiye üye olma veya siyasal aktörlerle iletişim halinde olmaya çalışma gibi çeşitli davranışlarda gerçekleşen siyasal katılım, dar anlamda yalnızca seçim dönemlerinde katılma şeklinde tanımlanabileceği gibi geniş anlamda politik karar alma süreçlerine katılma biçiminde de ifade edilmektedir (Alkan, 2018, s. 246). Aynı şekilde katılımın daha çok yönetilenin yönetenleri etkileme, onların kararlarını kendi tercih ve çıkarlarına göre değiştirme süreci şeklinde değerlendirilebileceği de belirtilmektedir (Çaha vd., 1996, s. 205). Benzer bir biçimde siyasal katılım, politik sonuçları ve kararları etkilemek amacıyla sıradan bireylerin herhangi bir faaliyeti olarak aktarılmaktadır (Carpentier, 2011, s. 17). Bir başka tanımda ise sağlıklı bir şekilde işleyen demokratik toplumların önemli temellerinden biri olan siyasal katılım, hem devletin eylemlerini etkileme hem psikolojik katılım hem de sivil ve kamusal ilişkilerin davranışsal katılımı olarak belirtilmektedir (Hsieha & Lib, 2014, s. 27). Görüldüğü üzere siyasal katılıma yönelik birçok tanım ve betimleme olmasına rağmen, belli bir tanım etrafında birleştiğini söylemek oldukça zordur. Yine de kavrama yönelik yapılan tanımların “siyasal yöneticileri seçme ve yöneticilerin kendi istek ve menfaatleri doğrultusunda karar almalarını sağlamak amacıyla göstermiş oldukları her türlü davranış ve eylemlerin” (Dursun, 2018, s. 103) bütünü etrafında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bütün bu tanımlardan yola çıkarak siyasal katılım kavramını en temel anlamıyla bireylerin politik aktörleri etkileme ve karar alma süreçlerinde aktif bir biçimde yer alma olarak betimleyebiliriz.

İlk örneklerini kısıtlı da olsa Antik Yunan’da gördüğümüz demokratikleşme düşüncesi, günümüzde vatandaşların siyasal yönetimi belirleme ya da yönetime ortak olma hakkına kadar

evrilmiştir. Dünyanın her geçen gün değişmesi ve gelişmesi bireylerin toplumsal ve siyasal konular hakkında alınan kararlara katılma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu tür kararlara katılmak için özellikle iletişim teknolojilerinden yararlanmak bir zorunluluktur. Siyasal katılım, sınırlı ve dinamik katılım olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu hususla sınırlı katılım daha geleneksel iletişim yollarını tercih ederken, dinamik katılım yeni iletişim teknolojileri odağında gerçekleşmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren oluşmaya başlayan yeni siyasi yapılar, halkın yönetimi belirlemesi amacıyla temsili demokrasinin varlığını ortaya koymuştur. Ancak bu dönemlerde halkın, yönetim üzerindeki etkisi sadece oy vermekle sınırlı kalmaktadır. Özellikle 21. yüzyılın başında sadece oy vermenin yeterli olmadığı, bu tarz bir demokrasiye yönelik eleştirilerin çoğalmasına sebep olmaktadır. Bu durum vatandaşların yalnızca seçim dönemlerinde hatırlanmasının yetersiz kaldığı, dolayısıyla yönetim süreçlerine de ortak olması gerektiği fikrini ön plana çıkarmaya başlamıştır (Eriş & Akıncı, 2019, s. 36). Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi ifade eden bu dinamik katılım biçiminin merkezinde ise yeni medya araçları ve onun yarattığı sosyal etkiler bulunmaktadır. Dolayısıyla demokrasinin ideal anlamına kavuşmasında siyasal katılımın, siyasal katılımın sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde de yeni medyanın oynadığı rol önemlidir.

İnternet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yeni medya araç ve platformlarının ortaya çıkışı, toplumsal hayatın işleyişinde de önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu değişikliklerin etkili olduğu yerlerin başında siyasal alan gelmektedir. Siyaset yapma ve katılım biçimleri, bu değişim sayesinde daha demokratik bir yapıya doğru dönüşmüştür. Medya, iletişim ve siyasal katılım karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğu için medya ve iletişim ortamında yaşanan gelişmeler doğrudan katılımı da etkilemektedir (Svensson, 2011, ss. 117-118). Bundan dolayı seçmenlerin siyasal karar alma süreçlerine katılma arzusu, yeni medyanın bu süreçteki rolünü de arttırmaktadır.

Yeni Medyada Siyasal Katılım

İnternetin ortaya çıktığı dönemlerde Web 1.0 teknolojisinin tek taraflı iletişim biçimi, yeni medyanın ortaya çıkışıyla birlikte sona ermiştir. Yeni medyanın oluşmaya başladığı dönemlerde Web 2.0 teknolojisiyle bütüncül olarak toplumsal bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Bunun sonucunda pasif ve izleyici/okuyucu konumunda bulunan bireyler kendilerini ifade etme, kamusal konulara ve siyasal süreçlere katılma olanağı bulmuştur. Diğer bir ifadeyle kullanıcılar, yeni medya sayesinde bilgiyi salt tüketen bir yapıdan hem üreten hem de paylaşan bir sisteme kavuşmuştur. Bu hususla yeni medya; sosyal medya, bloglar, çevrimiçi forumlar ve mesajlaşma uygulamaları dâhil olmak üzere son birkaç on yılda ortaya çıkan çeşitli dijital platformları ve teknolojileri ifade etmektedir. Bu platformlar, çeşitli şekillerde siyasal katılımı kolaylaştırma potansiyeline sahiptir.

Yeni medyanın siyasal katılımı artırmasının bir yolu, bireylere daha geniş bir bilgi ve bakış açısı yelpazesine erişim sağlamasıdır. Geçmiş dönemlerde siyasi bilgilere ve tartışmalara erişim genellikle gazeteler, televizyon ve radyo gibi geleneksel medya araçlarıyla sınırlıydı. İnternet ve yeni medyanın yükselişiyle birlikte bireyler, artık çok çeşitli haber ve görüş kaynaklarına erişme olanağına sahipler, bu da onların siyasal anlamda daha bilgili olmalarına ve politik meselelerle ilgilenmelerine yardımcı olmaktadır. Yeni medyanın politik süreçlerdeki etkisi ve rolü, demokrasiye yapacağı katkı, toplumları organize etmedeki gücü ve bireylerin siyasal alana yönelik tutumlarını belirlemedeki önemi farklı konuların ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu

açından geleneksel siyasal süreçlerin aksine birçok insanı eş zaman olarak toplayabilen yeni medya; politik tartışmaları, siyasal aktörlerle doğrudan iletişim kurmayı, siyasal kampanya faaliyetlerini gerçekleştirmeyi, siyasal alana ilgiyi ve politik katılımı doğrudan etkileyen bir mekâna evrilmiştir (Şeker & Gölcü, 2020, s. 86-87). Dolayısıyla sosyo-politik bir düzenleyici yapıya da sahip olan yeni medya, siyasal katılımı doğrudan ilişkilidir. Her ikisi arasındaki ilişkiye dayanan bu durum, son yılların artan bir ilgi konusu olmuştur.

Diğer taraftan siyasi katılım ile yeni medya arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok yönlü olduğunu belirtmek önemlidir. Yeni medya siyasi katılımı kolaylaştırabilirken, aynı zamanda zorluklar ve riskler de sunabilir. Örneğin, siyasi sürecin bütünlüğüne zarar verebilecek yanlış bilginin ve propagandanın sosyal medya platformlarında yayılma potansiyeli konusunda çeşitli endişeler mevcuttur (Morozov, 2019; Köseoğlu & Al, 2014). Aynı şekilde yeni medya kullanımı bazen dijital okuryazar olmayanlar veya internete erişimi olmayanlar gibi belirli grupların dışlanmasıyla da ilişkilendirilebilir. Yeni iletişim teknolojileri kullanım becerileri düşük olan bireyler de göz önüne alındığında mevcut riskler ve zorluklar daha da artmaktadır. Bu tarz eleştiri, risk ve zorluklara karşın yeni iletişim teknolojileri ve politik katılım arasındaki ilişkinin ise Törenli ve Kıyan (2020) tarafından formülize edildiğini görmekteyiz. Ortaya konan tekno-siyasal paradigmaya göre demokrasinin gelenekselden yeniyeye doğru evrilmesinin beş dinamik göstergesi bulunmaktadır: Birincisi; bilgi ve iletişim teknolojileriyle kamusal erişime açık olan ağ teknolojileri gibi olanakların yaygınlaştırılmasıdır. İkincisi; yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimin sosyal-politik ilişkileri de değiştirmesidir. Üçüncüsü; hem ucuz hem fazla olan enformasyona kamusal erişimin yaygınlaştırılmasının sağlanmasıdır. Dördüncüsü; bireysel ve kurumsal düzeyde iletişim teknolojilerini ve interneti kullanma becerisinin artırılmasıdır. Sonuncusu ise; siyasanın iktidar alanını daraltıp, bireyin hak ve özgürlüklerini genişleten kararlı politik tavrın olmasıdır. Bu beş dinamik, geleneksel politik anlayıştan modern demokratik yapılara geçişi hızlandırdığı gibi bireylerin bu demokratik yapılar içinde yer almasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla aristokrat, seçkin ya da sınırlı siyasal bir yönetim biçiminden, doğrudan katılımı olanak tanıyan, çoğunluğun ortak kararına dayanan ve bunları iletişim teknolojileri aracılığıyla kolaylaştıran bir yönetim biçimine geçiş sağlanabilir.

Bütün bu süreçler dikkate alındığında yeni medyanın tüm demografik gruplarda artan kullanımı, akademisyenleri bu platformların siyasi katılımı oynadığı rolü daha yakından incelemeye yöneltmektedir. Dolayısıyla yeni medya ve siyasal katılım konusunda sürekli genişleyen bir alanyazın bulunmaktadır. Hem ulusal hem uluslararası alanyazında birbirini gören birçok çalışma bulunduğu gibi yeni medya ve siyasal katılım ilişkisinin daha çok farklı demografik ve popülasyonlar üzerinde araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan önemli veriler elde edildiği karşımıza çıkmakta ve alanyazında yapılacak diğer çalışmalara kaynaklık ettiği görülmektedir.

Özsoy ve arkadaşlarının (2020) yapmış olduğu çalışmada, belli yaş gruplarının dijital becerilere sahip olmasıyla siyasal katılım arasındaki ilişki incelenmiştir. Dijital becerilerin siyasal katılımı olumlu yönde etkilediğini ve bunun yanında yeni medya aracılığıyla siyasi içeriğe maruz kalmanın siyasal katılım üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir.

Yine yaş gruplarına yönelik bir diğer benzer çalışma Küçük ve Koçak (2019) tarafından yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ileri yaş gruplarının günlük vakitlerinin önemli bir kısmını siber-uzama ayırdıkları ve sosyalleşmeye çalıştıkları bulgusu elde edilmiştir. Aynı zamanda internette geçirdikleri süre boyunca çeşitli politik iletilere maruz kaldıkları göz önüne alındığında, bu kişilerin, hem çevrimiçi hem çevrimdışı katılım davranışlarının etkilendiği görülmektedir. Öte yandan genç yaş grubunda yer alan bireylerin yeni medyayı aşırı kullanımları, ileri yaş grubunu da yoğun bir şekilde etkilemektedir.

O'Toole (2014), özellikle azınlıkların genç üyeleri arasındaki siyasi katılımı araştırmıştır. Çalışmanın sonunda sosyal ağ platformlarının politik davranışları daha önemli hale getirdiği ve bu popülasyonda yer alan üyelerin küresel politik sorunlarla daha fazla ilgilendiği, bundan ötürü de siyasal katılımı kolaylaştırdığı yönünde tespitlere ulaşılmıştır.

Kutlu'nun (2018) yapmış olduğu İstanbul'da yaşayan gençlerin internette siyasal katılım davranışlarına yönelik çalışması ise gençlerin yeni medya ortamlarında siyasal katılımlarının yoğun olduğunu ve bu dijital katılım türünün oy verme davranışlarında etkili olduğunu göstermektedir. Bir diğer ifadeyle yeni medyada siyasal katılımlar ile geleneksel siyasal katılımlar arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmektedir.

İşliyen'in (2015) üniversite öğrencileri ve sosyal medyada siyasal katılım arasındaki ilişkiye odaklanan çalışması ise alanyazının geniş kapsamlı araştırmalarından biri olarak ele alınabilir. Bu çalışmada eğitim seviyelerinin yüksek olmasından ötürü üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım amaçları ve sosyal medyadaki siyasal katılım davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Aynı zamanda sosyal medya kullanım sıklığının arttıkça, bireylerin siyasal katılım düzeylerinde de artış olduğu çalışmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır.

Balcı ve Sarıtaş'ın (2016) yapmış olduğu saha araştırmasında ise üniversite öğrencilerinin sosyal medyada haberlere erişme, siyasal bir aktörü takip etme, sosyal medya platformları üzerinden siyasi tartışmalara girişme gibi siyasal davranışlarda buldukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların Facebook üzerinden daha sık siyasal katılım gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Geleneksel siyasal katılım davranışlarından biri olan parti bağlılığı ve sosyal ağ platformlarında yapılan siyasal katılımları arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Bir diğer önemli çalışma ise sosyal medyanın kuşaklara göre siyasal katılıma etkisi üzerine yapılmıştır. Varlık (2022) tarafından yürütülen çalışmada sosyal ağların siyasal katılım davranışına etkisinin farklı kuşaklara göre bir değişkenlik gösterip göstermediği sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmaya göre sosyal medyada siyasal katılım davranışları X,Y ve Z kuşakları açısından farklılık göstermektedir. Buna bağlı olarak çalışmanın önemli sonuçlarından biri, Z kuşağının kendisinden önce gelen X ve Y kuşaklarına göre sosyal medyayı daha fazla siyasal katılıma yönelik kullanmalarındadır. Bu durum politize olmuş topluluğun siyasal katılımını daha yoğun gerçekleştirebileceğini, dolayısıyla demokratikleşmeye katkılarının olabileceğini göstermektedir.

Sosyal medya kullanımının siyasal ilgi, etkinlik ve katılıma yönelik Yaşar'ın (2020) yapmış olduğu araştırmada, bireylerin sosyal medya kullanımının siyasal katılıma önemli ölçüde etki ettiği ve aralarında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda sosyal ağ platformlarının siyasal amaçlı yapılan kullanımlarda politik ilginin pozitif yönde arttığı ortaya çıkmıştır.

Calenda ve Meijer (2009) tarafından yürütülen uluslararası bir araştırma, gençlerin siyasi katılımına ve internete odaklanmaktadır. Bu araştırma İtalya, Hollanda ve İspanya olmak üzere üç farklı ülkede toplam 2224 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmanın sonunda dijital siyasal katılımın, mevcut siyasal katılım biçimlerini hem yeniden üretmekte hem de bunlara meydan okumakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifadeyle, yeni medyanın getirdiği katılım olanakları, siyasal alanı etkisi altına almakta ve bireyleri bu alanın önemli bir parçası haline getirmektedir.

Yeni medya araçlarının merkezi konumda olduğu ve son yıllarda birçok ülkede tartışılan dijital parti kavramına yönelik çalışma yapan Özmen (2022), yeni siyasal oluşumların siyasal katılım etkisine odaklanmaktadır. İspanya, İtalya, Fransa, Birleşik Krallık ve Kuzey Avrupa ülkelerindeki dijital partilerin ve bu partilerin yeni medya araçlarıyla oluşturduğu siyasal katılım momentumunu incelemektedir.

Shephard ve arkadaşları (2014) tarafından yürütülen bir çalışmada gençlere yeni medya ortamlarına eleştirel ve katılımcı bir şekilde yaklaşmalarını sağlayacak bilgi ve becerileri kazandıracak eğitim stratejileri geliştirilmesi gerektiği sonucuna erişilmiştir. Buna göre gençlerin bu alana yönelik kullanımları politik süreçlere katılımlarını sağlayacak ve demokratik yapıyı güçlendirecektir.

Siyasal aktörler ve genç seçmenler arasındaki ilişkiye odaklanan Loader ve arkadaşlarının (2015) yapmış olduğu çalışmada, sosyal ağ platformları sayesinde bu aktörler genç seçmenlere kolaylıkla ulaşabilmekte ve bu genç seçmenler de politik alanın bir parçası olabilmektedir. Avustralya, İngiltere ve ABD’de gerçekleşen bu çalışmanın önemli bir noktası ise siyasal aktörlerin genç seçmenlere ulaşma çabasına odaklanmasıdır. Gençlerin politik alandaki varlığı, demokratik bir sistemin önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu düşünce bağlamında çalışma, siyasal aktörlerin genç seçmenlerle etkileşim kurabilmeleri için katılımcı iletişim tarzları geliştirmeleri gerektiği üzerine de durmaktadır.

Tüfekçi ve Wilson’un (2012) yayınlanan çalışmasında Arap Baharı’nda sosyal ağ platformlarının belirleyici bir yeri olduğu ve özellikle Facebook ve Twitter’ın, Şubat 2011’de Mısır Devlet Başkanı Mübarek’in istifa etmesinde oynadığı merkezi rolün altını çizmektedir. Çalışmanın önemli sonuçlarından biri de bireylerin, toplumsal hareketlerle birlikte oluşan siyasal ortama geleneksel medyaya göre sosyal ağ ortamlarıyla daha fazla katılım sağlamalarıdır.

Zúñiga ve arkadaşlarının (2012) sosyal ağ platformları, çeşitli bloglar ve YouTube gibi yeni medya mecralarının haber amaçlı kullanılmasının siyasal katılım üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde bu alana yönelik bir diğer çalışmada ise Campbell ve Kwak (2010), sosyal medya uygulamalarını gelişme gösterdiği dönemlerde, bu uygulamaların demokratikleşme sürecine katkı yapacağına ve uygulamayı kullanan kişilerin demokratik süreçlere katılım sağlayacağına yönelik sonuçlara ulaşmıştır.

Yeni medyanın siyasal katılımı gerçekleştirmedeki merkezi rolüne odaklanan birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmaların özellikle 2008 ABD başkanlık seçimleri sonrasında arttığını görmekteyiz. O dönem gerçekleşen başkanlık seçimlerinde Barack Obama yeni medyanın olanaklarından yoğun bir biçimde faydalanmış ve seçimi kazanmıştır. Bu çalışmada da Türkiye’de

yeni medyanın siyasal katılımı sağlamada ve demokratikleşme sürecindeki katkısına odaklanılmaktadır. Demokratik idealler doğrultusunda yeni medyanın siyasal katılımı gerçekleştirilmesi, siyasal katılımı oluşturan faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ortaya koymayan amaçlayan bu çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde formüle edilmiştir:

- Seçmenlerin yeni medyayı kullanım amaçları nelerdir?
- Seçmenlerin demografik yapısı ile yeni medyada siyasal katılımları arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Yeni medyada siyasal katılımı oluşturan faktörler nelerdir ve bu faktörler arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemine, örneklemine, veri toplama ve veri analizi araçlarına ilişkin bilgilere yer verilecektir. Aynı zamanda bu araştırmanın, saha çalışmasına dayandığı için etik kurul onay bilgileri de aktarılacaktır.

Bu çalışmada nicel araştırma yönteminden faydalanılmış olup, katılımcılara anket tekniği uygulanmıştır. Araştırma modeli ise nicel araştırma yöntem ve teknikleri temel alınarak iki veya daha fazla değişken arasındaki değişimin varlığını veya derecesini ortaya çıkarmayı amaçlayan ilişkiyel tarama modelidir (Karasar, 2020, s. 114). İstatistikî bilgilere dayalı olmak üzere gerçekleştirilen bu çalışmada veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anket tekniğinin uygulamasındaki temel sebep ise örneklemin geniş olması, anketin hazırlanması, uygulanması, değerlendirilmesi açısından sonuçları en güvenilir ve hata payı en düşük olan bir araştırma tekniği olmasıdır (Aziz, 2018, s. 83). Bu hususla anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyo-demografik veriler, ikinci bölümde yeni medyayı kullanım örüntüleri ve üçüncü bölümde yeni medyada siyasal katılım ölçeği yer almaktadır.

Belirlenen araştırma soruları çerçevesinde anket formu tasarlanmış, örneklemden veriler toplanmış ve bu veriler kategorize edilerek SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik programının 26.sürümüne işlenmiştir.

Alan araştırmasına dayanan ve anket tekniği uygulanan çalışmalarda Yükseköğretim Kurulu mevzuat gereği etik kurul onayının alınması gereklidir. Bu hususla çalışma, Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun onayıyla yapılmıştır. (Protokol No: 21.06.2021/75654, Karar No: 4)

Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaşından büyük ve seçmen kütüğüne kayıtlı olan seçmenler oluşturmaktadır. Çalışma evreni ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)'nda belirtilen düzey-1'de yer alan 12 bölge biriminde yaşayan seçmenlerden oluşmaktadır. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) 28/08/2002 tarih ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel

İstatistik Sistemi (NUTS) kriterlerine uyması amacıyla oluşturulan sınıflandırma sistemidir (TÜİK, 2005).

Çalışmada olasılı (olasılıklı) örnekleme yoluyla evrendeki her bir bireyin eşit şansa sahip olması (Aziz, 2018, s. 51), nesnel olması, örnekleme hatalarının tahmini için istatistiksel avantaj sağlaması (Kuş, 2012, s. 45), evreni temsil etmesi bakımından güven düzeyinin yüksek (min. %95) ve hata payının düşük (max. %5) olması (Neuman, 2016, s. 531) sebebiyle basit rastlantısal örnekleme kullanılmıştır.

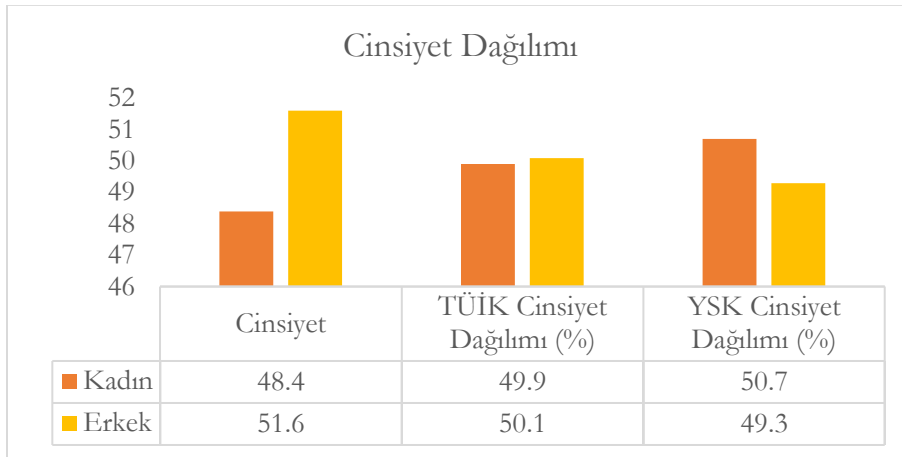
Çalışma kapsamında araştırma evreninin büyük olması sebebiyle İBBS düzey-1 bölgelerinde yaşayan 1124 katılımcıya ulaşılmış, geçersiz anketler çıkarılınca toplamda 1057 katılımcının verileri analiz edilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın örneklemini oluşturan seçmenlerin sosyo-demografik verileri frekans analiziyle belirlenmiştir. Çalışmanın birçok sosyo-demografik verilerinin değer oranları ile Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ve Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) verileri arasında yakınlık bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın örneklemini, nüfus ve seçim değer oranlarıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmaya toplamda 1057 kişinin katılım sağladığı görülmektedir. Cinsiyet dağılımı göz önüne alındığında bu kişilerin %48,4’ünü kadınlar, %51,6’sını erkekler oluşturmaktadır. Bu dağılım aynı zamanda hem TÜİK hem de YSK’nın cinsiyet dağılımlarıyla doğru orantılıdır.

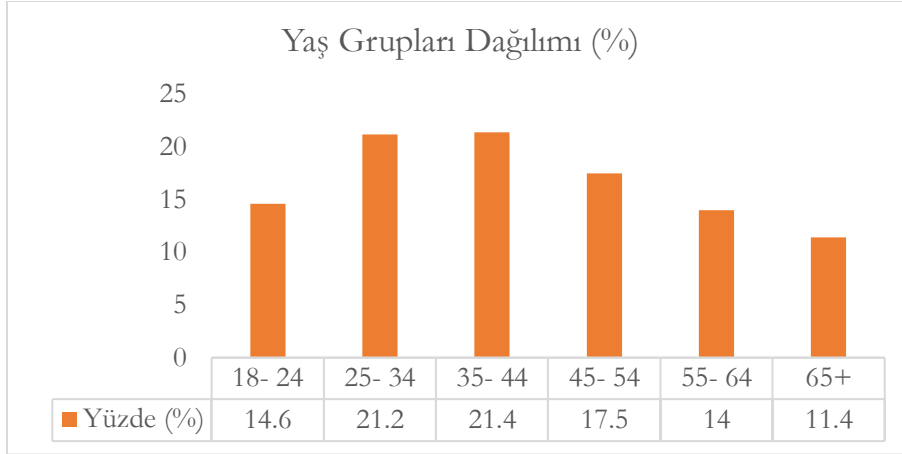
Grafik 1. Cinsiyet Dağılımı

Çalışmaya katılan seçmenlerin Grafik 2.’te yer alan yaş grupları dağılımına bakıldığında %21,4 oranıyla en yüksek katılımın 35-44 yaş grubunda yapıldığı görülmektedir. İkinci en büyük grubun ise %21,2 oranıyla 25-34 yaş grubu olduğu bilgisine erişilmektedir. Bunlara ilaveten 18-24 yaş grubunda bulunanların oranı %14,6’dır. Seçmenler arasında 45-54 yaş grubunda yer alanların oranının %17,5 olduğu tespit edilmiştir. 55-64 yaş aralığında bulunan seçmenlerin oranı ise %14 olarak gözükmemektedir. TÜİK’in hem 2021 hem de 2022 yılı Türkiye’nin yaşa bağlı nüfus dağılım piramidinde yer alan en yoğun yaş gruplarının 18-44 yaş aralığında olduğu anlaşılmaktadır.

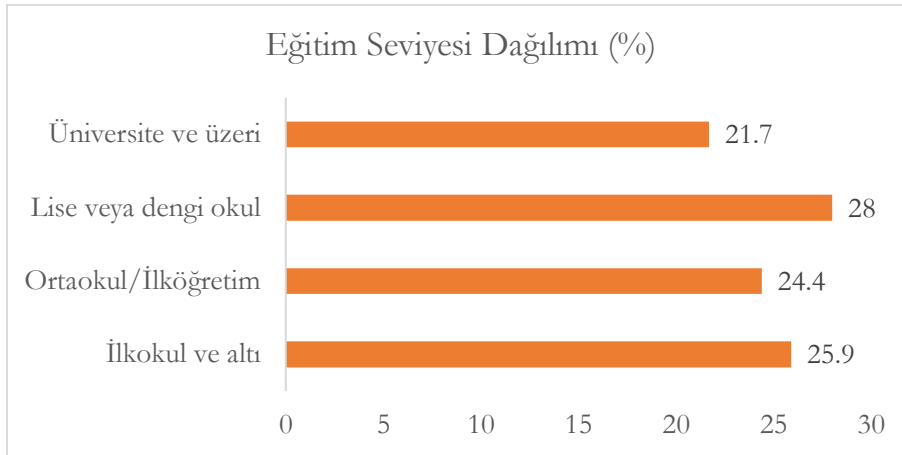
Çalışmanın yoğun yaş grupları da bu aralıkta bulunmasından ötürü, çalışmanın nesnelliği ve tutarlılığı açısından sahadan alınan verilerin benzerlik gösterdiğini ifade edebiliriz.

Grafik 2. Yaş Grupları Dağılımı

Eğitim seviyesi verileri siyasal katılım konusunda önemli bir role sahiptir. Yeni medya kullanımının ve yeni medya okuryazarlığının dikkate alındığı yeni siyasal katılım biçimlerinde eğitimin belirleyici bir değişken olduğu bilinmektedir. Bu hususla araştırmanın bir diğer sosyo-demografik verilerinden olan eğitim seviyesi incelendiğinde; en yoğun katılımın %28 ile ‘lise veya dengi okul’ eğitim düzeyine sahip olan seçmen grubu olduğu anlaşılmaktadır. ‘İlkokul ve altı’ seviyesinde bulunan katılımcıların oranı ise %25,9’dur. En yoğun üçüncü grubu ise %24,4 oranıyla ‘ortaokul/ilköğretim’ seviyesinde bulunan seçmenler oluşturmaktadır. Öte yandan ‘üniversite ve üzeri’ eğitim seviyesine sahip olan katılımcıların oranının %21,7 olduğu görülmektedir.

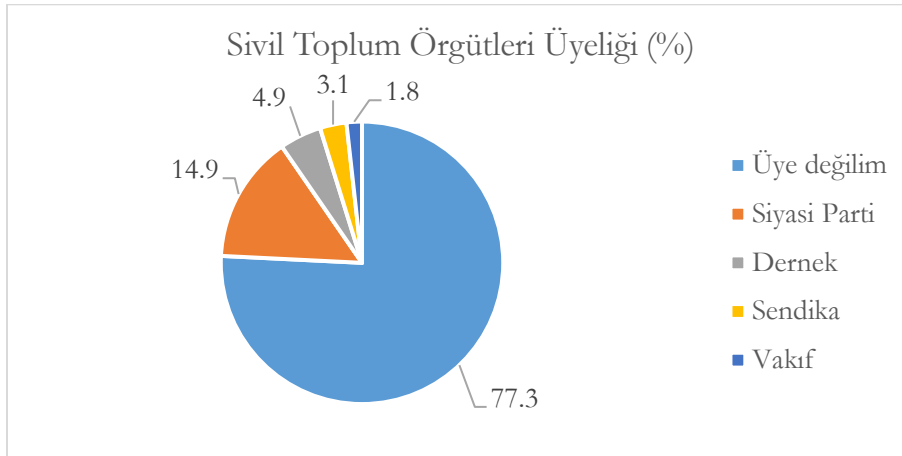
Grafik 3. Eğitim Seviyesi Dağılımı

Bir diğer önemli demografik değişken ise katılımcıların sivil toplum üyelikleridir. Genellikle siyasal katılımın gerçekleşmesinde sivil toplum olma özelliği ön plandadır. Dolayısıyla sivil toplum olabilme yolunda çeşitli vakıf, dernek veya sendika gibi toplumsal örgütlere üye olup olunmaması etkenlerden biridir. Aynı şekilde geleneksel biçimde siyasal alanda aktif birer özne olabilmenin

koşullarının başında siyasi parti üyeliği gelmektedir. Bunların haricinde bireyin, herhangi bir sivil toplum örgütüne üyeliği bulunmaması da siyasal katılım için engel teşkil etmemektedir. Bu hususla çalışmaya katılım gösteren seçmenlerin %77,3’ünün bir toplumsal örgüte üyeliği bulunmamaktadır. Herhangi bir siyasi partiye üyeliği bulunanların oranı ise %14,9’dur. Katılımcıların toplamda %9,8’i dernek, vakıf ve sendikalara üyeliği bulunmaktadır. Bu dağılım oranları dikkate alındığı zaman geleneksel siyasal katılım yollarının büyük oranda terk edildiği ve seçmenlerin yeni siyasal katılım yollarına yöneldikleri söylenebilir.

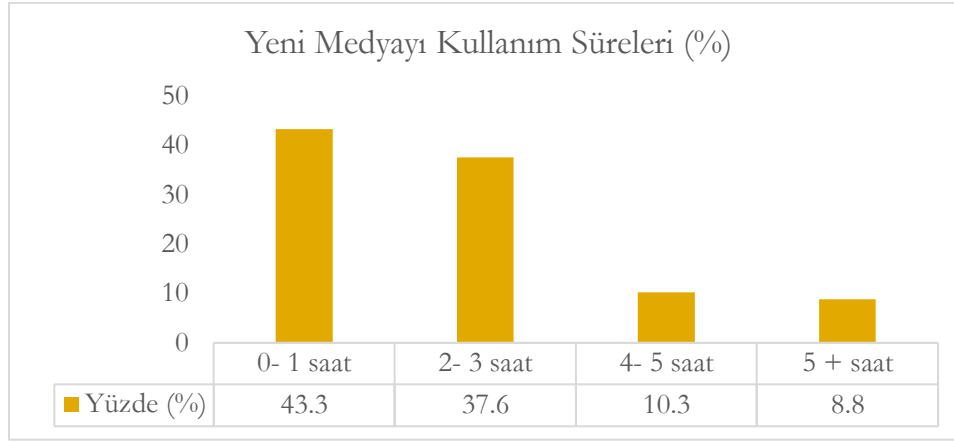
Grafik 4. Sivil Toplum Örgütleri Üyeliği Dağılımı³

Yeni medyayı kullanım örüntülerine bakıldığı zaman katılımcıların yeni medyada geçirdikleri ortalama vaktin verisine ulaşmaktayız. Araştırmaya dâhil olan seçmenlerin %43,3’ünün günlük ortalama 0-1 saat yeni medyada zaman geçirdikleri görülmektedir. Buna yakın olarak günlük ortalama 2-3 saat yeni medyayı kullananların oranı ise %37,6’dır. Seçmenlerin %10,3’ü de yeni medyayı ortalama 4-5 saat aralığında kullanmaktadır. Katılımcıların %8,8’inin ise yeni medyayı 5 saatten fazla kullandığı tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında görülmektedir ki Türkiye’de yeni medyada en çok günlük ortalama 0-3 saat aralığında vakit geçirilmektedir. Sosyal medya üzerine en kapsamlı araştırmaları yapan DataReportal (Kemp, 2023) tarafından yayınlanan Türkiye raporunda da sosyal medyanın günlük ortalama kullanım süresinin 2 saat 54 dakika olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Grafik 5.’te yer alan verilere göre yaklaşık her 100 kişiden 80’i yeni medyayı 3 saatin altında kullanırken, yine yaklaşık her 100 kişiden 20’si ise 4 saatin üzerinde kullanım sağlamaktadır.

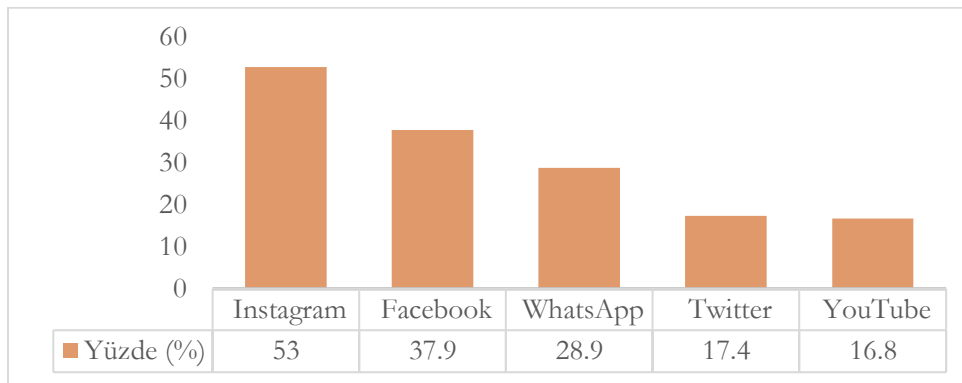
³ Bu veride birden fazla seçenek işaretlenebildiği için kümülatif toplam dikkate alınmamalıdır.

Grafik 5. Yeni Medyayı Kullanım Sürelerine Göre Dağılımları

Katılımcılara en çok hangi sosyal ağ platformlarını kullandıkları sorulduğunda birçok yanıt verilmiştir. Bunlar arasında en çok tercih edilen beş sosyal medya platformu çalışmamıza konu olmuştur. Sorulara verilen cevapların çoklu seçeneekli olmasından ötürü frekans değerleri çalışmanın örneklem büyüklüğünü geçmektedir. Seçmenlerin %53’ü Instagram platformunu tercih ederken, %37,9’u Facebook platformunda vakit geçirdiklerini belirtmişlerdir. WhatsApp’ı kullananların oranı %28,9 iken, Twitter’da zaman geçirenlerin oranı ise %17,4 olarak tespit edilmiştir. YouTube platformunu tercih eden kullanıcıların oranı da %16,8’dir. Bu veriler çerçevesinde katılımcıların en çok tercih ettiği platform görsel içeriklerin yoğun olduğu yer olarak dikkat çekmektedir.

Grafik 6. En Çok Tercih Edilen Beş Sosyal Medya Platformları⁴

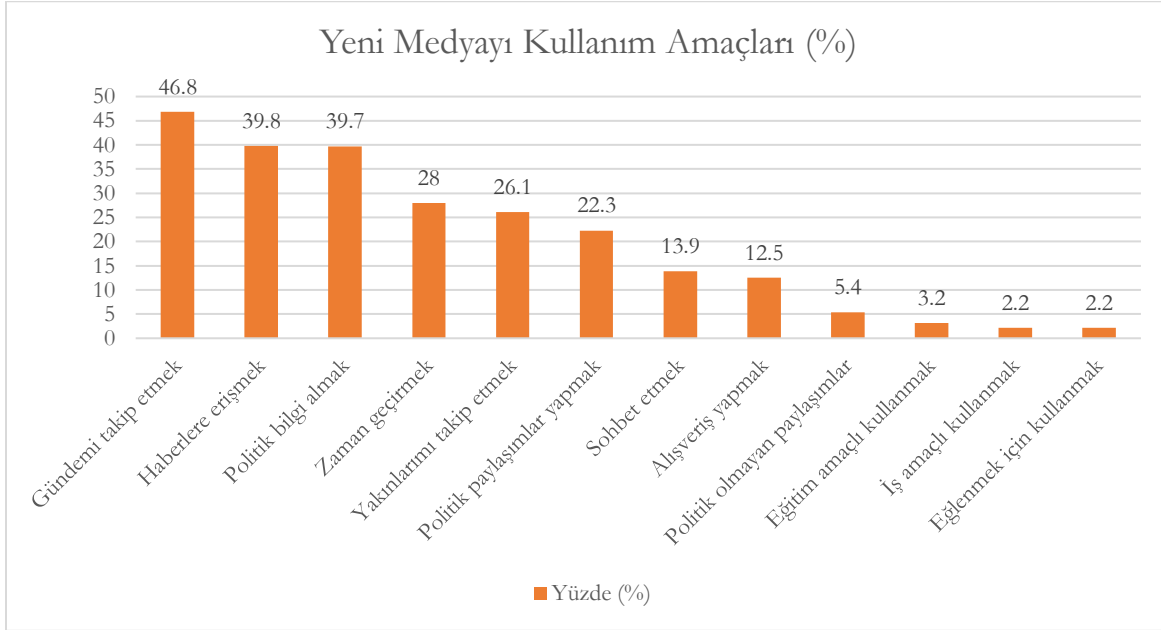

Katılımcılara yöneltilen yeni medyayı hangi amaçla kullandıklarına dair soruya %46,8’i ‘gündemi takip etmek’, %39,8’i ‘haberlere erişmek’ ve %39,7’si ‘politik bilgi almak’ amacıyla kullandıkları cevabını vermişlerdir. Ayrıca %22,3’ünün ‘politik paylaşımlar yapmak’ amacıyla kullandıkları görülmektedir. Bunların dışında yeni medyanın günlük rutinler amacıyla %28’inin ‘zaman geçirmek’, %26,1’inin ‘yakınlarını takip etmek’, %13,9’unun ‘sohbet etmek’, %12,5’inin ‘alışveriş yapmak’, %5,4’ünün ‘politik olmayan paylaşımlar yapmak’, %3,2’sinin ‘eğitim’, %2,2’sinin

⁴ Bu veride birden fazla seçenek işaretlenebildiği için kümülatif toplam dikkate alınmamalıdır.

‘iş’ ve ‘eğlenmek’ için kullandıkları saptanmıştır. Bu bulgular ışığında yeni medyanın en fazla gündeme erişim sağlayarak güncel ve politik bilgilere ulaşmak için kullandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yeni medyanın bilgiye anıdalık ve hızlı erişim sağlama gücünün bulunması, bu durumun en önemli sebeplerinin başında gelmektedir. Öte yandan yeni medya ortamlarının ana akıma karşı oluşturduğu alternatif konum, ana akıma duyulan güvenin azalmasından ve bireylerin bu ortamlar sayesinde aktif birer katılımcı olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Grafik 7. Katılımcıların Yeni Medyayı Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımları⁵

Yeni Medyada Siyasal Katılım Düzeyi Ölçeği oluşturulurken önermelerin doğru ve sağlıklı analizi yapılabilmesi amacıyla faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi yapılırken önermelerin özdeğeri birden büyük (özdeğer ≥ 1) olan faktörlerin tercih edilmesine, faktör yüklerinin 0,40’dan yüksek olmasına ve benzer değişkenlerin faktör yükü aralıklarının geniş olmasına önem verilmiştir. Önermelerin 0,40 değerinden düşük olanlarının ölçekten çıkarılarak geri kalanlarının analizi yapılmıştır. Oluşturulan ölçeğin yapılan testler sonucunda güvenilirlik (Cronbach’s Alpha = ,889) ve açıklanan varyans değerlerinin yüksek çıkması, ölçeğin faktör yapısının güçlü olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 1.’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların yeni medyada siyasal katılımları bakımından en güçlü faktörün ‘siyasal ilgi’ faktörü olduğu tespit edilmiştir. Bu faktör, toplam varyansın %31,57’sini oluşturmaktadır. Bu faktöre göre siyasal bilgilenme için yeni medya araçlarının kullanılması, yeni medya ortamlarının siyasal konulara ilgiyi artırması, geleneksel medyada yer almayan bilgilere bu ortamlar aracılığıyla ulaşılması, politik aktörlerin takip edilmesi,

⁵ Bu veride birden fazla seçenek işaretlenebildiği için kümülatif toplam dikkate alınmamalıdır.

politik içeriklerin daha fazla ilgi çekmesi ve politik aktörlerin yeni medya ortamlara önem vermesinin seçmenlerin politik tutumunu etkilemesi gibi önermeler bulunmaktadır.

Yine Tablo 1.’deki ölçek istatistiklerine bakıldığında özdeğeri 2,033 çıkmasından ötürü ikinci önemli faktörün ‘siyasal kanaat’ faktörü olduğu saptanmıştır. Bu faktörün güvenilirlik değeri Cronbach’ α = ,666 olarak tespit edilmiştir. Bir ölçeğin güvenilir olması için güvenilirlik değerlerini gösteren Cronbach’s Alpha’nın 0,70 ve üzeri olması gerekir. Ancak faktördeki önermelerin ya da soru sayısının az olması halinde bu değer 0,60 ve üzeri olarak kabul edilebilir (Durmuş vd., 2013, s. 89). Dolayısıyla siyasal kanaatin oluşması bakımından bu faktörde seçmenlerin politik karar alma süreçlerinde katılım sağlaması, yeni medya ortamlarının seçmen kitlesini harekete geçirmesi ve politik aktörlerin çalışmalarını bu ortamlarda tartışmaya sunması gibi önermeler yer almaktadır.

Oluşturulan ölçek tablosunda üçüncü önemli faktörün ‘siyasal karar’ faktörü olduğu bulgulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda bütün varyansın %5,55’ini açıkladığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde güvenilirlik değerinin (Cronbach’ α = ,702) yüksek çıktığı bu faktörün özdeğeri ise 1,167 olarak saptanmıştır. Tablo 1.’de gösterilen ‘siyasal karar’ faktöründe yeni medyanın seçmenlerin karar alma süreçlerinde bulunmasını sağlayan bir ortam olabileceği, bu ortamlardan gerçekleşecek katılımın daha demokratik olabileceği, seçmenlerin yeni medya ortamlarında kendilerini daha rahat ifade edebileceği ve yeni medyanın siyasal kararları etkilemede etkili olabileceği önermeleri bulunmaktadır.

Faktör analizi sonucunda elde edilen son faktörün ‘siyasal eylem’ faktörü olduğu görülmektedir. Toplam varyansın %5,20’sini oluşturan bu faktörün özdeğeri 1,093 olarak tespit edilirken faktörler arasında en yüksek güvenilirlik değerine (Cronbach’ α = ,814) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Davranışların ortaya çıktığı bulgulan bu faktörde sosyal ağ ortamlarında oluşturulan siyasal etkinliklere katılım sağlamak, bu ortamlarda destek verilen siyasal aktörlerin reklamını yapmak, siyasal içeriklere katılımda bulunmak ve politik düşünceleri sosyal ağlar vasıtasıyla ifade etmek gibi önermeleri içermektedir.

Tablo 1. Yeni Medyada Siyasal Katılım Düzeyi Ölçeğinin İstatistikleri

Boyut	Önerme	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Cronbach' s Alpha
Faktör 1. Siyasal İlgisi Özdeğer = 6,630	Siyasal açıdan bilgilenmek için yeni medya araçlarını kullanırım.	,676	31,573	,784
	Yeni medya, siyasal konulara olan ilgimi arttırmaktadır.	,638		
	Yeni medya kendimi ve etrafımdaki diğer kişilerin politik olarak konumlandırmasına olanak tanır.	,565		
	Yeni medya, geleneksel medyada yer verilmeyen bilgilere ulaşmamı sağlar.	,540		
	Siyasal parti veya politikacıların sosyal medya hesaplarını takip ederim.	,516		
	Arkadaş listemde bulunanlardan gelen siyasi içerikli gönderiler ilgimi çeker.	,511		
	Bir politikacı veya partinin yeni medya mecralarında yer alması, o partiye karşı politik tutumumu etkiler.	,457		
Faktör 2. Siyasal Kanaat Özdeğer = 2,033	Bireyler politik karar alma süreçlerine kısmî bir şekilde katılmalıdır.	,726	9,682	,666
	Bireyler politik karar alma süreçlerinin tamamında yer almalıdır.	,703		
	Yeni medya platformları seçmen kitlesini örgütleyecek ve harekete geçirecek güce ve olanağa sahiptir.	,474		
	Politikacıların ya da siyasi partilerin kanun tasarısı, siyasi proje veya politik vaatleri yeni medya üzerinden tartışmaya sunulmalıdır.	,466		
Faktör 3. Siyasal Karar Özdeğer = 1,167	Vatandaşların karar alma süreçlerinde yer almasını sağlayacak yapı, yeni medya ortamlarıdır.	,711	5,557	,702
	Yeni medya platformlarının yaygınlaşması, Türkiye’yi daha demokratik bir yapıya ulaştırabilir.	,710		
	Yeni medya seçmenler için demokratik bir ortam sağlar.	,669		
	Yeni medyada kendimi gerçek hayattakinden daha iyi bir şekilde ifade ederim.	,482		
	Yeni medya politik kararlarımı etkilemede önemlidir.	,425		
Faktör 4. Siyasal Eylem Özdeğer = 1,093	Sosyal paylaşım sitelerinde oluşturulan siyasi etkinliklere katılırım.	,772	5,206	,814
	Yeni medyada destek verdiğim parti veya politikacıların reklamını yaparım.	,767		
	Sosyal paylaşım sitelerinde siyasi etkinlik oluştururum.	,756		
	Sosyal paylaşım sitelerinde gördüğüm siyasi içerikli haber/paylaşım/bilgilere yorum yaparım.	,659		
	Siyasi gündemle ilgili konularda fikirlerimi yeni medya aracılığıyla ifade ederim.	,591		

Katılımcıların araştırmada verdikleri yanıtlara siyasal katılım puanları açısından cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını ortaya çıkarmak amacıyla T-Testi

uygulanmıştır. Yapılan testin sonucunda gruplar arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($t= 2,937$; $p= 0,043<0,05$). Kadınların yeni medyada gerçekleştirdiği siyasal katılım ortalamaları ($\bar{X}= 3,309$; $SD= ,367$) erkeklerin bu ortamlarda gerçekleştirdiği siyasal katılım ortalamalarından ($\bar{X}= 3,241$; $SD= ,384$) daha fazladır. Başka bir ifadeyle kadınlar, erkeklere göre yeni medya ortamlarında daha fazla katılımcı davranışlarda bulunmaktadırlar.

Tablo 2. Siyasal Katılım ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Gruplar	n	\bar{X}	SD	t	p
Siyasal Katılım	Kadın	512	3,309	,367	2,937	,043
	Erkek	545	3,241	,384		

Araştırmaya katılan bireylerin yaş grupları ile yeni medyada siyasal katılımları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla ANOVA testi yapılmış ve gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu saptanmıştır ($F= 13,099$; $p= ,001<0,05$). Bu farklılığa göre 18-24 yaş grubunda bulunan katılımcıların en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülürken ($\bar{X}= 3,378$; $SD= ,322$) en düşük ortalamanın ise 65 ve üzeri yaş grubunda ($\bar{X}= 3,100$; $SD= ,386$) olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3.’te yer alan bulguya göre yaş ortalaması düştükçe yeni medyada siyasal katılımın arttığı ortaya çıkmaktadır. Yapılan bir başka araştırmada da (Varlık, 2022) genç yaş gruplarının ileri yaş gruplarına göre yeni medyada siyasal katılımlarının daha güçlü olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Siyasal Katılım ve Yaş Arasındaki İlişki

	Gruplar	n	\bar{X}	SD	F	p
Siyasal Katılım	18 - 24	154	3,378	,322	13,099	,001
	25 - 34	224	3,339	,362		
	35 - 44	226	3,332	,342		
	45 - 54	185	3,230	,411		
	55 - 64	148	3,176	,380		
	65+	120	3,100	,386		

Yapılan araştırmada seçmenlerin eğitim düzeyleri ile yeni medyada siyasal katılımları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını tespit etmek için ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan testin sonucunda eğitim seviyelerine göre ayrımlanan gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($F= 4,871$; $p= ,002<0,05$). Yeni medyada siyasal katılımın en yüksek üniversite ve üzeri ($\bar{X}= 3,319$; $SD= ,352$) eğitim seviyesine sahip olanların yaptığı görülürken, en düşük katılımın ise ortaokul/ilköğretim ($\bar{X}= 3,223$; $SD= ,396$) eğitim düzeyinde bulunanların gerçekleştirdiği bulgularına ulaşılmıştır. Bu bulguya göre istatistikî bakımdan doğrusal bir eğilim karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle eğitim seviyesi arttıkça yeni medyada siyasal katılım artmakta; eğitim düzeyi azaldıkça katılımda azalmaktadır. Sahada yapılan birçok araştırmada da benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir (Gündoğmuş vd., 2019; Aktan, 2017).

Tablo 4. Siyasal Katılım ve Eğitim Arasındaki İlişki

	Gruplar	n	\bar{X}	SD	F	p
Siyasal Katılım	İlkokul	274	3,238	,415	4,871	,002
	Ortaokul/İlköğretim	258	3,223	,396		
	Lise veya dengi okul	296	3,317	,332		
	Üniversite ve üzeri	229	3,319	,352		

Yeni medyada geçirilen günlük sürelerin, bu ortamlarda gerçekleşen siyasal katılımın önemli belirleyicilerinden biridir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre en fazla kullanımın 0-1 saat (\bar{X} = 3,324; SD= ,365) ve 2-3 saat (\bar{X} = 3,253; SD= ,377) aralığında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu hususla siyasal katılım ve yeni medyayı kullanım süreleri arasındaki ilişkinin varlığını anlamak için yapılan ANOVA testinde; istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın bulunduğu ortaya çıkmıştır (F= 5,043; p= ,002<0,05). Ters doğrusal bir eğilimle kullanım süreleri azaldıkça katılımın arttığı; buna karşılık kullanım süreleri arttıkça katılımın azaldığı görülmektedir. Bu bulguya göre yeni medyada geçirilen sürenin az olması, belli amaçlar doğrultusunda kullanım yapıldığını göstermektedir. Daha uzun süre geçirilen vakitlerde yeni medyanın farklı amaçlar için de kullanılabilmesi göz önüne alınarak bu ortamlarda katılımın azalmasına sebep olabilmektedir.

Tablo 5. Siyasal Katılım ve Yeni Medyayı Kullanım Süreleri Arasındaki İlişki

	Gruplar	n	\bar{X}	SD	F	p
Siyasal Katılım	0- 1 saat	458	3,324	,365	5,043	,002
	2- 3 saat	397	3,253	,377		
	4- 5 saat	109	3,200	,384		
	5 + saat	93	3,226	,367		

Yapılan çalışmada elde edilen faktörlerin siyasal katılım ölçeğindeki yeri ve siyasal katılım ölçeğinin toplamıyla olan ilişkisinin tespitini sağlamak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre siyasal katılım ve siyasal ilgi arasında güçlü ve anlamlı (r = ,730; p < 0,05) bir ilişki bulunmaktadır. Ortaya çıkan değişkenlerin birbirleri üzerinde açıkladıkları varyans (r^2 = 0,5329) %53,29’dur. Bir diğer ifadeyle siyasal katılımın %53,29’u siyasal ilgiden kaynaklanabileceğini göstermektedir.

Siyasal katılım ve siyasal kanaat faktörleri arasında güçlü ve anlamlı (r = ,889; p < 0,05) bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu değişkenlerin birbirleri üzerinde açıkladıkları varyans ise (r^2 = 0,7903) %79,03 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, siyasal katılımın %79,03’ü siyasal kanaatten gelebileceğini belirtmektedir. Ayrıca faktörler içinde siyasal katılım ile olan bağ açısından siyasal kanaatin, diğer faktörlere göre en güçlü konumda olduğu görülmektedir.

Siyasal katılım ve siyasal karar faktörleri arasında da güçlü ve anlamlı (r = ,790; p < 0,05) bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Yine bu değişkenlerin birbirleri üzerinde açıkladıkları varyansın (r^2 =

0,6241) %62,41 olduğu belirlenmiştir. Belirlenen varyans, siyasal katılımın %62,41’inin siyasal karardan kaynaklanabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda siyasal karar, siyasal katılımı en güçlü etkileyen ikinci faktör konumunda yer almaktadır.

Siyasal katılım ve siyasal eylem faktörleri arasında da diğer faktörlerde olduğu gibi güçlü ve anlamlı ($r = ,734$; $p < 0,05$) bir ilişki bulunmaktadır. Aynı zamanda bu değişkenlerin birbirleri üzerinde açıkladıkları varyans ($r^2 = 0,5387$) %53,87’dir. Başka bir ifadeyle siyasal katılımın %53,87’si siyasal eylemden kaynaklanıyor olabilir. Siyasal eylem, siyasal katılımı oluşturan faktörlerden biri olduğu gibi seçmenlerin politik bir davranışta bulunarak bu katılımın gerçekleşmesindeki son basamağı da oluşturmaktadır. Dolayısıyla kendisinden önce gelen ilgi, kanaat ve karar süreçlerinin eyleme geçirilerek meşrulaşmasını sağlayan bir faktördür.

Tablo 6. Yeni Medyada Siyasal Katılım ve Siyasal Katılımı Oluşturan Faktörler Arasındaki İlişki

		Siyasal İlgi	Siyasal Kanaat	Siyasal Karar	Siyasal Eylem
Siyasal Katılım	r	,730**	,889**	,790**	,734**
	p	,000	0,000	,000	,000

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulguların yeni medya ve siyasal katılım arasında pozitif ve tutarlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu hususla yeni medyada siyasal katılımın sağlanmasında öncelikle seçmenler açısından ilginin oluşması, ilginin kanaate dönüşmesi, kanaatlerin kararı sağlaması ve en sonunda siyasal davranışların gerçekleşmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle yeni medya, bireylerin siyasetle ilgilenmesini kolaylaştırarak siyasal katılım üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Sonuç ve Tartışma

Demokratik bir sistemin oluşabilmesinin temel dayanak noktası, seçmenlerin karar alma süreçlerinde aktif bir biçimde yer almasıdır. Böyle bir siyasal katılımın gerçekleşmesi de iletişim teknolojilerinden yararlanmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, siyasal katılımın sağlanabilmesi için medya araçlarının ve ortamlarının kullanılması bir zorunluluktur. Bu hususla yeni medyanın etkileşimli yapısı ve bireylerin demokrasiye ulaşma arzusunun ortak noktası, bizleri siyasal katılım dediğimiz olguya ulaştırmaktadır. İşte bu çalışmada da ideal bir demokrasiye ulaşma konusunda yeni medya ve siyasal katılım arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır.

Türkiye’nin beşeri özelliklerinin farklılık göstermesi, seçmen kitlesinin de çeşitli olmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla seçmenlerin inançları, tutumları ve politik düşünceleri bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu hususla çalışmada toplam 12 bölgede yer alan seçmenlere ulaşılmaya çalışılmış ve oluşturan ölçekle yeni medyada siyasal katılım pratikleri ve kullanım amaçları ortaya koyulmuştur.

Araştırmanın önemli sonuçlarının başında kullanılan ölçekler gelmektedir. Yeni medyada siyasal katılıma yönelik oluşturulan ölçeğe uygulanan faktör analizi sonucunda dört farklı boyut ortaya çıkmıştır. Bu faktörel boyutlar tek tek “siyasal ilgi”, “siyasal kanaat”, “siyasal karar” ve “siyasal eylem” biçiminde kullanılabileceği gibi bir bütün olarak “siyasal katılım” ölçeği şeklinde de değerlendirilebilir. Böylece oluşturulan faktörel boyutlar ve ölçekle alanyazına katkı sunmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bir diğer önemli sonucu, katılımcıların yeni medyayı kullanım biçimlerinin siyasal katılıma yönelik gerçekleştirilmesidir. Seçmenlerin yeni medyayı en fazla “gündemi takip etmek”, “haberlere erişmek” ve “politik bilgi almak” için kullandıkları görülmüştür. Bu medya biçiminin siyasal yönden kullanımı, mevcut alanyazınla benzerlik göstermektedir (Taydaş, 2016; Pelenk, 2014). Bu amaçlarla yapılan kullanımların iki sebep etrafında toplandığını belirtmekte fayda var. Birincisi; yeni medya ortamlarının etkileşim özelliğinin önemli olması ve demokratik bir işlevi yerine getirmesidir. İkincisi ise içinde bulunduğumuz yoğun siyasal dönemden dolayı varlığından ötürü hem geleneksel hem de alternatif iletişim mecralarının fazla politize olmalarıdır. Ayrıca seçmenlerin geleneksel medya araçlarına duyduğu güvenin azalması, yeni medyanın katılımcı yapısının bir sonucu olarak görülebilir.

Araştırmanın önemli sonuçlarından biri de genç nüfusun yeni medyada yetişkin ve ileri yaş grubunda bulunanlara göre daha fazla katılımcı bir pratik sergilemeleridir. Özellikle 18-24 ve 25-34 yaş arasında olan seçmenlerin çevrimiçi medya ortamlarını politik amaçlı kullanımlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, yaş azaldıkça yeni medyada siyasal katılım artmaktadır. Elde edilen bu sonucun alanyazında yapılan birçok çalışmayla benzerliği bulunduğu gözükmemektedir (Selvi, 2020; Varlık, 2022). Buna göre dijital yerliler olarak ifade edilen genç bireylerin, dijital göçmen olarak ifade edilen bireylere göre iletişim teknolojilerine yakınlığının daha fazla olduğunu söylemek doğru olacaktır. Böyle bir farklılığın oluşmasındaki bir diğer etkenin, dijital becerilerle doğrudan bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Özsoy vd., 2020). Öte yandan genç seçmen nüfusunun her geçen gün artması, bu gençlerin siyasal alanda yer almasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Politik öznelerin bu durumu göz önünde bulundurarak yeni siyaset yapma biçimi ve siyasal iletişim stratejileri geliştirmek zorunda olduğunu göstermektedir.

Eğitim seviyesinin hem geleneksel hem de yeni siyasal katılım biçimlerinde en belirleyici değişken olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda çalışmanın önemli çıktılarından biri de eğitim seviyesinin yükseldikçe yeni medyada siyasal katılım arttığıdır. Özellikle eğitim bağlamında medya okuryazarlığı önem arz etmektedir. Bugüne kadar yapılan medya okuryazarlığı çalışmalarının, siyasal katılımı önemli ölçüde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Hem yeni medyanın kullanımları açısından hem de bu ortamlarda politik alımlamaların doğru yapılması açısından medya okuryazarlığının her seviye eğitim basamağında yer alması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu hususla yapılan taramalarda medya okuryazarlığı ve dijital medya okuryazarlığı odaklı çalışmaların azlığı oldukça dikkat çekmektedir. Demokratik ideallere ulaşmada eğitimin önemi, aynı zamanda demokrasinin gereği olan siyasal katılımı en temel basamağı temsil etmektedir.

Bütün bu tartışmalar sonucunda yapılan çalışma, yeni medyanın siyasal katılımı son derece önemli olduğunu göstermektedir. Geleneksel demokratik sistemlerin halen devam ettiği, dolayısıyla demokratik alana katılımın yalnızca oy verme davranışı ile sınırlı olduğu temsili

demokrasinin varlığı yadsınamaz. Ancak katılım biçiminin sınırlı olması bireylerin politik alanı aktif bir biçimde kullanmasını engellerken; aynı zamanda katılım açısından mevcut demokratik sistemi çıkmaza soktuğu da bir gerçektir. Seçmenlerin yönetim hakkını bir üst sınıfa devrettiği temsili siyaset alanı, iletişim araçlarının gelişmesi ve etkileşimin yoğun olması sebebiyle daha katılımcı bir yapıya dönüşmeye zorlamaktadır. Bir diğer ifadeyle yeni iletişim teknolojileri temsili demokrasinin katılımcı demokrasiye evrilmesini gerekli hale getirmektedir. Bu hususla seçmenlerin yeni medya alanında politik kararlara katılımı, demokrasiyi “halkın kendi kendini yönetme” idealine yakınlaştırmaktadır.

Son zamanlarda artış gösteren yeni medya ve siyasal katılım çalışmalarının sosyo-demografik değişkenler üzerinden yapıldığı tespit edilmiştir. Özellikle mikro yapılanmalara yönelik araştırmaların çoğalması gerekmektedir. Bu anlamda bölgesel politik farklılıklar ve nüfus yapılanmaları dikkate alınarak yerel yönetimlerde katılım biçimlerinin incelenmesi katılımcı demokrasi anlayışına katkı sağlaması açısından önemli olacaktır. Öte yandan yeni medyada genç seçmenlerin aktif birer katılımcı olduğu sonucu, siyasi partiler nezdinde gençlik örgütlerinin yeni medyaya yönelik çalışmalarının incelenmesi ve mevcut politikalarına katkı sağlayacak modeller önerilmesi demokrasinin idealize edilmesinde belirleyici bir rol oynayacaktır.

Kaynakça

- Aktan, E. (2017). *Sosyal medya ve siyasal katılım*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Alkan, H. (2018). *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Aziz, A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri (12. Basım)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Balcı, Ş., & Sarıtaş, H. (2016). Facebook ve siyasal katılım: 2014 yerel seçimleri araştırması. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (37), s. 511-535.
- Calenda, D., & Meijer, A. (2009). Young people, the internet and political participation. *Information, Communication & Society*, 12(6), s. 879-898. doi:10.1080/13691180802158508
- Campbell, S. W., & Kwak, N. (2010). Mobile communication and civic life: Linking patterns of use to civic and political engagement. *Journal of Communication*, 60(3), s. 536-555. doi:10.1111/j.1460-2466.2010.01496.x
- Carpentier, N. (2011). *Media and participation: A site of ideological-democratic struggle*. Bristol: Intellect.
- Çağlar, N. (2011). *2007 genel seçimlerinde yerel medyada kadın adayın tmsili: Antalya ve Isparta örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çaha, Ö., Toprak, M., & Dalmış, İ. (1996). Siyasal parti üyelerinde siyasal katılım düzeyi: Kırıkkale örneği. *Yeni Türkiye Dergisi*, 96(6), s. 205-247.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS’le veri analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Dursun, D. (2018). Siyaset ve birey: Siyasal katılma. D. Dursun, & M. Altunoğlu (Ed.), *Siyaset bilimi* (s. 90-121). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2671, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1637.
- Eriş, V., & Akıncı, A. (2019). 21. yüzyıl demokrasilerinde siyasal katılım: Türkiye örneği. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), s. 35-55.
- Gündoğmuş, B., Maruf, M., & Aksu, H. (2019). Sosyal medya kullanımının siyasal katılıma etkisinin Şırnak il örneğinde ölçülmesi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), s. 78-103.
- Gürbüz, G. (2022). *Yeni medya ve siyasal iletişim bağlamında Türkiye’de siyasal katılımın demokratikleşme sürecine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Hsieha, Y., & Lib, M.-H. (2014). Online political participation, civic talk, and media multiplexity: how Taiwanese citizens express political opinions on the Web. *Information, Communication & Society*, 17(1), s. 26-44.

İşliyen, M. (2015). *Siyasal katılım sürecinde sosyal medyanın rolü ve etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (36 b.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kemp, S. (2023). *Digital 2023: Turkey*. Erişim tarihi: 03.03.2023 <https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey>.

Kuş, E. (2012). *Nicel-nitel araştırma teknikleri: Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri nicel mi? Nitel mi?* Ankara: Anı Yayıncılık.

Kutlu, A. (2018). Dönüşen medya çağında siyasal katılım: İstanbul’da yaşayan 18-22 yaş seçmen örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), s. 90-106. doi:10.17680/erciyesakademia.344691

Küçük, O., & Koçak, M. C. (2019). İleri yaş grubu kişilerin internet kullanım alışkanlıkları: Trabzon örneği. *Journal of International Social Research*, 12(65), s. 1162-1168. doi: dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3525.

Lindner, R., & Aichholzer, G. (2020). E-Democracy: Conceptual foundations and recent trends. I. K. L. Hennen (Ed.), *European e-democracy in practise* (s. 11-46). Springer Open.

Loader, B. D., Vromen, A., & Xenos, M. A. (2015). Performing for the young networked citizen? Celebrity politics, social networking and the political engagement of young people. *Media, Culture & Society*, 38(3), s. 400–419. doi:10.1177/01634437156.

Morozov, E. (2019). *Twitter’den sonra bir tarih kaldı mı? Sanal ağ yanılısaması*. (M. Tekin, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.

Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri nicel ve nitel Yaklaşımlar I-II* (8.basım). (S. Özge, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

O’Toole, T. (2014). Political engagement among ethnic minority young people. A. Mycock, & J. Tonge (Ed.), *Beyond the youth citizenship commission: Young people and politics* (s. 28-31). London: Political Studies Association.

Özmen, Y. P. (2022). Dijital çağda siyasal katılım: Toplumsal hareketler ve siyasi partiler. *Mülkiye Dergisi*, 46(3), s. 767-793.

Özsoy, D., Akbulut, E., Atılgan, S. S., & Muschert, G. (2020). Digital skills and political participation in northeast Anatolia, Turkey. *First Monday*, 25(7). doi:https://doi.org/10.5210/fm.v25i7.10854

Shephard, M. P., Quinlan, S., Tagg, S., & Paterson, L. (2014). Engaging the brain as well as the heart: Political literacy and social media platforms. A. Mycock, & J. Tonge (Ed.), *Beyond the youth citizenship commission: Young people and politics* (s. 37-41). London: Political Studies Association.

Svensson, J. (2011). Power and participation in digital late modernity: Towards a network logic. E. Tambouris, A. Macintosh, & H. De Bruijn (Ed.), *Electronic Participation* (s. 109-120). Delft, Netherlands: Springer.

Şeker, M., & Gölcü, A. (2020). Sosyal medya ve katılımcı demokrasi. H. Hülür, & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya, toplum ve siyasal iletişim* (s. 85-98). Ankara: Ütopya.

Topbaş, H. (2010). David Easton’un siyasal sistem kuramı bağlamında siyasal katılma: Erzurum seçmeni üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 30, s. 81-111.

Törenli, N., & Kıyan, Z. (2020). Yeni medyalara endeksli bir siyaset tarzı olarak e-katılım: Tanımlar ve tartışmalar. H. Hülür, & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya, toplum ve siyasal iletişim* (s. 207-224). Ankara: Ütopya.

Tüfekçi, Z., & Wilson, C. (2012). Social media and the decision to participate in political protest: Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication*, 62(2), s. 363–379. doi:10.1111/j.1460-2466.2012.01629.x

TÜİK. (2005). *İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması*. Erişim tarihi: 07.12.2022, <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?sorumId=164&turlId=7&turAdi=%205.%20Co%20C4%9Fafi%20S%20C4%B1n%20C4%B1flamalar> .

Varlık, F. (2022). *Sosyal medyanın siyasal katılım davranışına etkisi: X, Y ve Z kuşakları üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Yaşar, İ. H. (2020). *Sosyal medya kullanımının siyasal etkinlik, katılım ve ilgi üzerine etkisi: Siyasal kimlikler üzerinde bir inceleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Zúñiga, H., Jung, N., & Valenzuela, S. (2012). Social media use for news and individuals’ social capital, civic engagement and political participation. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 17(3), s. 319–336.

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 6 Sayı/ISSUE 12 Yıl/YEAR: 2023

ALINDI/RECEIVED: 06-07-2023 – KABUL/ACCEPTED: 04-11-2023

Avrupa'dan Amerika'ya Edebiyatta Gotik Akımın Başlangıcı *The Beginnings of the Gothic Movement in Literature from Europe to America*

Erel MEZ¹

Abstract

This study explores the Gothic movement in literature, tracing its origins and development from Europe to America in the late eighteenth and early nineteenth centuries. The research investigates the socio-cultural context that influenced the emergence of a distinctive American Gothic tradition, while considering the European influences on this literary movement. By examining case studies within the genre, the study highlights the significance of atmospheric settings, supernatural elements, and psychological exploration. In particular, the article delves into the

Öz

Bu çalışma, edebiyattaki gotik hareketi incelemekte, on sekizinci yüzyılın sonlarında ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Avrupa'dan Amerika'ya kökenlerinin ve gelişiminin izini sürmektedir. Araştırma, kendine özgü bir Amerikan gotik geleneğinin ortaya çıkışını etkileyen sosyo-kültürel bağlamı incelerken, bu edebî hareket üzerindeki Avrupa etkilerini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu türdeki örnek çalışmalara değinerek, atmosferik ortamların, doğaüstü unsurların ve psikolojik keşfin önemini vurgulamaktadır. Makale özellikle

¹ Erel MEZ, Yüksek Lisans, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, erelmez@topkapi.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0011-5743

transmission and adaptation of Gothic literature in America, offering a detailed analysis of the impact of European Gothic works on the American readership. It examines the works of influential American Gothic writers, including Edgar Allan Poe and Nathaniel Hawthorne, who incorporated themes of psychological introspection, dark romance, and taboo subjects in their narratives. By focusing on the comparison between European and American Gothic literature, this study sheds light on the intercultural exchange that occurred during this critical period. It underscores the importance of this exchange in shaping the literary imagination and contributes to a deeper understanding of the transatlantic evolution of the Gothic genre. The findings of this research highlight the enduring influence of the Gothic movement on the literary landscapes of both Europe and America. They provide valuable insights into the origins and influences of the Gothic movement, elucidating the development and significance of this literary tradition. In conclusion, this article presents an original exploration and comparison of the origins and development of the Gothic movement in Europe and America. It offers critical information on the interplay between different continents, emphasizing the evolution and importance of the Gothic movement in literature.

Keywords: Gothic movement, Literature, Europe, America, Transatlantic exchange

gotik edebiyatın Amerika'daki aktarımına ve uyarlanmasına odaklanmakta ve Avrupa Gotik eserlerinin Amerikan okuyucu kitlesi üzerindeki etkisinin ayrıntılı bir analizini sunmaktadır. Edgar Allan Poe ve Nathaniel Hawthorne dahil olmak üzere anlatılarında psikolojik iç gözlem, karanlık romantizm ve tabu konuları içeren etkili Amerikan gotik yazarlarının eserleri incelenmektedir. Bu çalışma, Avrupa ve Amerikan gotik edebiyatları arasındaki karşılaştırmaya odaklanarak, bu kritik dönemde meydana gelen kültürlerarası alışverişe ışık tutmaktadır. Edebî hayal gücünü şekillendirmede bu değiş tokuşun önemini altını çizerek gotik türünün transatlantik evriminin daha derinden anlaşılmasına katkıda bulunuyor. Bu araştırmanın bulguları, gotik akımın hem Avrupa hem de Amerika'nın edebi manzaraları üzerindeki kalıcı etkisini vurgulamaktadır. Bu edebi geleneğin gelişimini ve önemini aydınlatarak, gotik hareketin kökenleri ve etkileri hakkında kritik bilgiler sağlamaktadır. Sonuç olarak, bu makale Gotik akımın Avrupa ve Amerika'daki kökenleri ve gelişiminin özgün bir incelemesini ve karşılaştırmasını ve Gotik akımın edebiyattaki gelişimini ve önemini vurgulayarak, farklı kıtalar arasındaki etkileşim hakkında bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gotik hareket, Edebiyat, Avrupa, Amerika, Transatlantik etkileşim

Giriş

Bir yaşam tarzı, bir sanat ve belirli bir duyarlılık olarak nitelendirebileceğimiz gotik, günümüzde üç farklı anlam taşımaktadır: İlki, harflerin çok süslü olduğu bir yazı veya basım şeklidir. İkincisi, uzun sütunlar, yüksek tavanlar ve sivri kemerleri olan katedraller tarzı bir mimariyi ifade eder. Üçüncüsü, şato yıkıntıları veya manastır harabeleri gibi ıssız ortamda geçen gizemli ve tuhaf hikâyeleri akla getirmektedir. Gotik kabilelerin coğrafyası, İskandinav ve Alman topraklarıdır. Orta ve Güney Avrupa'yı işgal edip, medeniyetin merkezi olarak görülen Roma ve Yunanistan'a saldırmışlardır. Hatta 'got' ve 'gotik' kelimeleri barbar kelimesiyle eş anlamlı hale gelmiştir. İtalyanlar onları Roma İmparatorluğunu mahvetmekle suçlamış ve barbar tarzda gördükleri sanatın adını gotik koymuşlardır (Britannica). Batı uygarlığı bakış açısından, Greko-Romen dünyası, idealist, erekbilimsel, düzenli ve kontrollü olarak görülürken, bunun aksine gotik kavramı, grotesk ve abartıyı ön plana süren bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir.

Grotesk terimi, geçmişe dayanan bir geleneğe sahiptir. Terimin kökü Latince 'grotto'dur ve eski Roma dönemi evlerinin kalıntılarında bulunan belirli bir dekorasyon stilini ifade eder. Ancak terimin sanatsal, tarihi ve edebi kullanımları biraz farklılaşmış ve insan karakterlerine uygulandığı gibi gariplik, çarpıklık ve canavarlık anlamı ifade eden bir anlama gelmiştir. (Crow, 2009, s. 6)

Gotik edebiyat, insanların kusurları ve karanlık yönlerinin yanı sıra, insan doğasının barındırdığı bu kompleks yönlerin kaynağı olan dışsal gerçekliği ifade ederken, tarihi ve sosyo-kültürel temsillere de ağırlık verir Böylece, Kilgour (1995), gotiği, tamamen sınırlandırmanın, önde gelen alışılmış ve yerleşik sistemler tarafından kontrol edilen izinsiz bir arzunun patlaması şeklinde tanımlamaktadır (ss. 7-8). Punter (1996) da ona katılarak, gotiğin gerçeklikten bir kaçış olmayıp, aslında gerçekliğin çözülmesi ve parçalanması olduğunu vurgulamaktadır (s. 220).

Her birey içgüdülerinin bir kısmını gizler veya bastırır. Bunlar yersiz korkular, gizli arzular, toplumca kabul görmeyen dilekler ya da çocukluk travmaları olabilir. Ancak, baskılanan veya gömülen, bazen açıkça, bazen gizli bir biçimde ortaya çıkmanın yollarını bulur, ki bu da gotiği yaratır (Özçelik, 2010, s. 61). Zamanla gotik, gerçek ve ideal olanı tasvir etmek yerine, Tanrı'nın kudret ve otoritesini ifade eden, bir tür gizem içeren spiritüel bir akım haline gelmiştir. Bu kurgulardaki karakterlerin güdülerini anlamak ve iç yaşamlarının karmaşıklığını çözebilmek için gotik sanat hakkında temel ve tarihi bir bilgiye sahip olmak gereklidir.

Gotik Edebiyatın Transatlantik Yolculuğu

On sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde gotik, karanlık ve kaotik olarak nitelendirildiği için pek sevilmeyen bir dönem olan ortaçağ ile neredeyse eş anlamlı hale gelmiştir. Ancak, gotik kelimesine kayıtlarda ilk 1611 yılında, "barbar, Germen ve ortaçağa ait olan" anlamında rastlanmaktadır. On sekizinci yüzyıla gelindiğindeyse, gotik edebiyatın "gelişimini yücelten, kıyameti, lanetlenmeyi, şeytanın masum görünümlü ama saf olmayan tuzaklarını içeren gotikleştirilmiş dini anlatılar idi" şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Weinstock, 2017, s. 6). Bu yönüyle, Gotik edebiyatın kökeni, kültürel, tarihsel ve sanatsal bir geçmişe dayanır. Şeytana tapma, yamyamlık, canavarlar ve şeytanilik gibi gotik unsurlara, antik folklorlarda da rastlanabilmektedir. Ancak gotik edebiyatın ortaya çıkışı Aydınlanma'nın ve on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru olmakla birlikte, esas yükseldiği ve yayıldığı dönem, Avrupa edebiyatında Romantik çağ olarak bilinen dönemdir. Bu

harekete ivme kazandıran, on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının politik, sosyal ve teolojik manzarasıdır. Yazarlar, bu dönemde, Fransız Devrimi, laik-tabanlı hükümetteki yükseliş ve gündelik dünyanın hızla değişen doğası gibi olayların yol açtığı sosyo-politik yapıdaki değişime duyulan kaygıya cevaben, büyük ölçüde Gotik anlatılar oluşturdular. Hoeveler'a (2002) göre "Gotik tür, geleneksel olarak, daha geniş bir romantik geleneğin küçük bir dönüşümü olarak ya da Romantizmdeki iyimser eğilimlerin karanlık alt tarafı olarak okunabilir" (s. 8). Gotiğin bu yönünü Aydınlanma ruhuna bağlayan Özçelik'e (2010) göre:

Aydınlanma düşünürlerinin çoğu, bir şekilde, dünyayı anlama ve yönetmenin nihai yolunun, akılcı düşünce olduğunu savundu. Rasyonalizm, insan akli ve mantığına dayalı idi ve bilginin ve doğruluğun kıstasının insan zihni olduğunu ileri sürdü. Bu düşünürler, Sokrates'in bin yıldan daha önce bir tarihte savunduklarına inandılar: Akılcı düşünce, ilk önce insanın kendini, sonra da çevresini bilmesini sağlamanın tek yoludur. Bu düşünceye göre, insanın akılcı tarafı, gerçek tarafıdır; insanın duygular, duyular, sezgiler ve hislerden oluşan diğer tarafı ise yanıltıcı ve geçici olabilir. (s. 6)

On sekizinci yüzyıl sonlarına doğru İngiltere'de doğduğu kabul edilen gotik edebiyat, tarih bakımından pek çok eser verildiğine sahne olmuştur. Michaud'a (2010) göre, "İngiliz gotik edebiyatı, on sekizinci yüzyıl siyasetini çözümlenmektedir" (s. 21). Gotik mimari ile de yakından ilgili olan yazar Horace Walpole, günümüzde de ilk gotik roman olarak kabul edilen 1764 basımlı *Otranto Şatosu* adlı eserinde de gotik kurguların pek çoğunun ortak özelliği olan ortaçağ tarzı bir şatoyu mekân olarak seçmiştir. *Otranto Şatosu*, gotik kurguya sahip eserlerin taşıyacağı özellikler olan karanlık ve korkutucu ton, kasvetli mekân ile özdeş biçimsel ve tematik özellikler taşımaktadır. Bu bağlamda, Walpole'un romanının başarıya ulaşması, daha sonraları Ann Radcliffe, Matthew Gregory Lewis, Mary Shelley, Bram Stoker ve hatta Brontë kardeşlerin de birer temsilcisi olduğu gotik edebiyat kanonunun başlangıcı olmuştur. Özellikle de "Stoker'ın *Dracula* (1897) isimli romanı, üzerinde en çok tartışılan, unutulmaz bir vampir klasiğidir. Kendinden sonra gelen hem yazılı hem görsel pek çok eseri etkilemiş, gotik yazın konusunda sayısız araştırmaya yön vermiştir" (Mülazımoğlu, 2013, s. 146).

İlk gotik eserler, tehlikeli sonuçları öngören bir dizi tesadüfî, acımasız ve şiddet içeren olaylar sundukları için, Aydınlanma dönemi bakış açısıyla değerlendirildiğinde, cehalet, batıl inançlar ve insanın kontrolsüz hayal gücüne bir karşı çıkış olarak da değerlendirilebilir. Buna ek olarak, karanlığın ve duyguların şiirselliği aracılığı ile gün ışığına övgü olarak da yorumlanabilirler. Hoeveler (2002) der ki, "benim 'Gotik Zeitgeist' olarak adlandırdığım gotik tür, tam olarak üst sınıf beyaz erkeklerin, toplumdaki orta ve alt sınıf erkekleri, kadın haklarını, siyasi huzursuzluğu ve hızlı ekonomik ve sosyal dönüşümlerin kuşatması altında hissettirdiği zaman ortaya çıkmaktadır" (s. 9). Ancak yine Hoeveler'a (2002) göre, "aslında sosyal ve politik açıdan muhafazakâr bir tür olan gotik, beyaz olan Horace Walpole gibi bir üst sınıf aristokratın zihinsel yaratıcılığında doğmuştur" (s. 9).

Gotiğin ortaya çıkışı ve bununla eş zamanlı ilerleyen entelektüel akımlarla olan ilişkileri çok sık tartışma konusu olmuştur. Çoğu zaman gotik, Romantik akımın bir yan kolu veya bir altkümümesi olarak görülse de bazı eski gotik başyapıtlar aslında Neoklasik dönem olarak adlandırılan Aydınlanma çağında üretilmiş ve erken Romantik dönemin simgesel eserlerinden önce ortaya

çıkıştır. On sekizinci yüzyıl ve on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki değişimlerin tümünün, modernitenin ortaya çıktığı Batı düşüncesinde büyük bir tektonik değişimin parçaları olduğu söylenebilir. Bununla birlikte gotiğin ortaya çıktığı entelektüel dönemle ilgili bazı tespitleri yapabilmek için geleneksel Neoklasik ve Romantik gerçekliklere hâkim olmak gerekir.

Akil Çağı, başka bir adıyla Aydınlanma dönemi, dengeye, simetriye, olgun ve rasyonel düşünceye, düzenli bahçelere, hukuki olarak ve iyi tasarlanmış kurumlara değer vermekten, Romantikler bireysel özgürlüğü, evcilleşmemiş doğayı, düzensizliği, duyguyu, hayalleri ve masumiyeti tercih ettiler (Crow, 2009, ss. 3-4). En başlardaki gotik özellikler arasında, Romantik akım ile gelen yeni ortamlar ve yeni karakter türleri, yeni kaygılar ve negatiflikler bulunsa da daha sonraki gotik edebiyatta belirli standart özellikler süregelmiştir.

İlk gotik eserlerin neredeyse tümünün en belirgin ortak noktası, kasvetli birer mekân olan eski şatolardır. Bu özellik, Ann Radcliffe'in önemli eserleri *Athlin ve Dunbayne Şatoları* (1789) ve *Udolpho'nun Gizemleri* (1794) adlı eserlerinde de ön plandadır. Türün örneklerinin pek çoğunda rastlanan bir diğer ortak nokta, 'yardıma ihtiyacı olan genç kadın' veya 'başı belada bakire' olarak adlandırılan tek tip karakterlerdir: *Otranto Şatosu*'nda bu tip Isabella, *Udolpho'nun Gizemleri*'nde Emily olup, çağımız gotik kurgularında dahi basmakalıp olarak varlığını sürdüren karakterlerdir. İlk gotik romanlarda görülebilen başka bir öge de yazarın kurguyu gerçekmiş gibi yansıtmaya çabasıdır. *Otranto Şatosu*'nun ilk basımında eserin tam adı, orijinal dili İtalyanca'dan tam çevirisi *Otranto Aziz Nikolaos Kilisesi Kanonundan Onuphrio Muralto Tarafından Yazılıp, Cent. William Marshall Tarafından Tercüme Edilmiş Gotik bir Öykü, Otranto Şatosu*'dur ve romanın önsözünde Walpole, elindeki kitabın aslında on dördüncü yüzyılda Napoli, İtalya'da basıldığını ve Katolik bir ailenin evinde bulunduğunu iddia eder. Katolik, İtalyan Ortaçağı, Protestan İngiliz okurlara direkt olarak karanlık ve ötekiliği çağrıştıran esrareniz bir inanç şeklinde yansıyacaktır (Özçelik, 2010, s. 5).

Öte yandan Gümüş (2003) şöyle sorar:

Anlatının olmazsa olmazları arasında değil mi gerilim? Şiddeti, sert ilişkileri ya da durumları incelemeyiz burada. Bunlar da gerilimi besleyebilir elbette; ama kurgu, anlatım biçimi ve dilin ortaklaşa yarattığı biresimden doğan gerilimdir öyküyü var eden. Öykünün yazınsal yapısı, doğaçtan bir gerilim yaratır. Gerilim hattının kaynağını bulmak da öykü eleştirisinin anahtarını verir. Bu anahtarla öykünün bütün uçlarına ulaşılabilir. (s. 46)

Bir tür olarak gotiğin doğası çelişkilidir. Bu nedenle, gotik sanat ve edebiyat farklı anlatım tekniklerine ve biçim unsurlarına açıktır:

Çok basit veya ilkel bir olayı anlatırken çok ağır ve ağıdalı bir kullanabilirken, çok önemli veya karışık olayları da çok basit bir dil ve kısa cümleler ile ifade edebilir; doğaüstü öğeler kullanırken bir yandan da sosyo-politik bir eleştiriyi temsil ediyor olabilir; erotik detaylar veya insanoğlunun karmaşık iç doğasını açığa çıkaran kavramlar etrafında dönüyor olabilir. (Özçelik, 2010, s. 1)

Bu bağlamda, Özçelik'e (2010) göre, bu çelişkili doğası dışında neredeyse tüm gotik sanatın bulunduğu birkaç ortak nokta vardır; bunlar, esrarenizlik, uç duygular, vahşet, şiddet ve de tüm bunların yarattığı gerilim ve belirsizliktir. Crow'a (2009) göre ise gotik, "görünüşte ürpertici, perili, lanetli veya hastalıklı bir dünyayı kabul edişimizi kaydeder" (s. 9).

En başından beri, gotik edebiyat, sınıf ayrımları ve toplumsal dönüşümler gibi dış gerçeklikleri de konu almıştır. Özçelik'e (2010) göre, 1764'te *Otranto Şatosu*'nun yayınlanmasından beri gotiğin sahip olduğu belirli özellikler, eski bir yapı, başı belada genç kız, gölgeli figürler, beklenmedik kazalar, ürkütücü sesler ve ister kişisel ister toplumsal olarak geçmişe göndermelerdir. Klişeleri, stereo tipleri, kurgu basit olsa da karmaşık ve ayrıntılı bir dil ve kelime haznesinden faydalanır. Esasında bu özellikler, gotik türünün doğuşu çatışma, çarpışma, dönüşüm ve belirsizlikler içinde olduğu için şaşırtıcıdır (s. 56).

Gotik alanın referansları, Shurma'ya göre, yaşam, ölüm, aşk, hayal, kader, devrim ve nihai bir hedefe yolculuk kavramları üzerinde şekillendi ve aynı zamanda, gotik kavramı, uçlara ulaşmayı ve sınırları aşmayı akıllara getirmekteydi (aktaran Botting, 1996 ss. 6-12). Weinstock'a (2017) göreyse, kaçınılmaz olarak, tüm kültürlerin sınırları vardır. Yani, insanın ulaşabileceği ve ulaşamayacağı, kabul edilmez olanla kabul edilebilirlik arasında bunları ayıran bir çizgi bulunur ve sınırlar olduğu sürece, o sınırların aşılmasıyla ilgili endişeler veya fanteziler vardır (s. 1). Bu sebeple, tüm toplulukların gotik kavramı ayrı olabilir ve gotik geleneği toplumdaki farklılıklar gösterebilir. Bunlar bazen yasal kuralları ihlal etme ve toplumsal normların dışına çıkma şeklinde karşımıza çıkabilir. Bu bağlamda gotik hikâyeler iki farklı yönde ilerleyebilir: Bir yandan, peri masalları gibi, eğitici ve/veya sosyalleştirici bir araç görevinde olabilir; örneğin erdemi sembolize eden ormanda masumca dolaşırken kaybolma ve kötü kurt tarafından kurban edilme miti ve benzeri hikâyeleri içerebilir. Öte yandan, yine Weinstock'a (2017) göre gotik hikâye, okurun zihninde yerleşmiş kural ve beklentileri göz ardı edip, karakterler ile birlikte sınırların ötesine, bir nevi bağımsızlığa ulaşma kavramını ele alıyor olabilir. Tabular ve tabu ile uğraşmak gotik çekiciliğinin büyük parçalarından biridir (s. 1).

Gotiğin temel noktalarından biri, bir unsurun ya çirkinlik noktasına varacak kadar grotesk olması ya da genellikle kabul görmeyen ya insanlık ya da kiliseye karşı işlenen bir günah olarak temsil bulmasıdır. Bu ifade, insanı Tanrı'dan koparır ve insanın düşüşüne işaret eder. Bu bağlamda, gotik kahraman dediğimiz karakter tipinin belirli özelliklere sahip bir arketip haline geldiği görülmektedir. İster gönüllü ister gönülsüz bir şekilde, daima toplumdan izole olmuş bir ana karakter mevcuttur. Bir de ister kendi tercihi ile ister bazı örtülü art niyetlerle, kötülüğün temsilcisi haline gelmiş bir düşman vardır.

Böylece, gotik eser, tehditkâr bir duygu, bilinmeyene karşı duyulan korku ile bütünleşmiştir. Kurgu genellikle bilinmeyen bir ebeveynlik, bir yok oluş veya başka açıklanamaz tarzda gizemler etrafında inşa edilmiştir. Doğaüstü veya açıklanamaz olaylar, kehanetler, alametler ve sanrılar gotiğin neredeyse sabit unsurlarındandır. Yürüyen hayaletler veya devler ya da cansız nesnelerin canlanması gibi inanılmaz ve dramatik olaylar gerçekleşir. Kimi eserlerde, en sonunda olaylara mantıklı bir açıklama getirilirken, kimilerinde olaylar tamamıyla doğaüstü kalır. Abartılı ve gergin, bazen duygusal da olabilen bir anlatım vardır. Karakterler öfke, keder, şaşkınlık ve özellikle şiddet tarafından ele geçirilmiştir. Ölüm düşüncesi ve saplantısı da gotik karakterlerin en belirgin özelliklerindedir. Elbette tüm bu temasal ve biçimsel unsurların edebiyatta gotiğin çıkış noktası olan Gotların Batı kültür tarihinde bıraktığı temsiller ile yakından ilişkisi vardır. Gotlar, temsil buldukları, uygarlaşma öncesi doğa ile iç içelikleri ile yasadışı ve düzensiz bir bağlamda genellikle insan ruhunun karanlık tarafını ifade etmişlerdir. Bu yüzden herkesin zihninin ardında dolanan

düşüncenin dışavurumunu sembolize ederler. İnsanlığın geri kalanına kıyasla hislerini daha çok açığa vurmaya meyillidirler. Bu bağlamda, gotik, sözlükte 'kabalık, kabahat' olarak da tanımlanmaktadır. Gotik edebiyat ise, korkularımızın ve arzuladıklarımızın arasındaki gerilimi keşfeder. Gotik öykülerin çoğunda en yaygın mekân, insanın çürümesini sembolize eden ve merak uyandıran bir tür eski bir kale veya harabedir. Doğüstü ve açıklanamayan olaylar gotik öykünün kurgusunda kaçınılmazdır. Genellikle hikâyenin omurgasını oluşturur; çoğu rastlantı ve durum bu olaylara dayalıdır. Şeytanilik ve anormal düşünce hallerini konu edinen gotik edebiyat, sadece bir romantizm veya ortaçağ olgusu, modernizm, siyasi ve sosyal sapkınlıktan kaynaklı ölüm ve yıkım değildir; fantezi de gotiğin bir parçasıdır.

Gotik tür, alternatif bir gerçeklik sunmasına karşın, tezatlıklar içermesi, bir senteze ve çoğu zaman bir sonuca doğru ilerlemeksizin imkânsız bir bütünlüğü korumasından dolayı kendi içinde çelişkili olmakla da suçlanır. İdeal olarak okuma, duyguları eğitmenin bir yoludur, ancak akıl tarafından kontrol altına alınmadığı sürece veya duygular sansasyonel hale geldiğinde, olumsuz sonuçlar doğurabilir, okurun zihnini abartılı fikirlerle doldurup, toplumdaki uzaklaştırarak normları tehdit eder. Bu durum, gotiğin karmaşık ve çelişkili yapısını açığa çıkarır; duygulara odaklanarak yoğun bir his yaratır, fakat bu amaca ulaştıktan sonra, gotik kontrolsüz hislerin ve yoğun duyguların hem bir dizi tuhaf ve korkutucu eylemler sergileyen kurgusal karakterler için hem de bu davranış biçimlerini kendilerine uygulayabilecek okurlar için tehlikeli olabileceğini gösterir.

Gotik türünün gelenekten, yani eski İngiliz, Germen folkloru ve romanslarından balatlar, Spenser ve Milton'un eserlerinden, Elizabeth dönemi trajedilerinden, Thomas Parnell ve Robert Blair gibi mezarlık şairleri, onların kasvetli tonlarından ve melankolik Rönesans fikirlerinden hem edebi hem de metaforik anlamda beslenmesi ve tüm türleri karıştırması sebebiyle hem yeni bir yazın türü hem de yeni bir hayal gücü biçimi inşa ettiği söylenebilir.

Gotiğin doğasındaki bir başka çelişkili ve karmaşık gerçek de başta normlara karşı gelmesine karşın, en sonunda onları yeniden inşa etmesidir. Gotik, başlangıçta sosyal normlardan bir uzaklaşma, düzenin tehlikeye girmesi, bir kaçış veya bir alternatif gerçeklik yaratsa da öte yandan, büyük korkular uyandırması ve şiddetli ceza unsurları içermesi sebebiyle, önce arzulanı ve cazip görünen değişim veya kaçış unsurlarını vurgulamış, fakat sonunda ve özünde bu kaçış istenir halde olmaktan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda Kilgour (1995), gotiği "sınırlılığın başlıca mekanizmalarınca tamamıyla kontrol edilen o izinsiz arzunun patlak vermesi" olarak tanımlarken (s. 8), Punter (1996) bu ifadeyi onaylar ve gotiği "gerçeklikten bir kaçış değil, gerçekliğin parçalanıp yeniden inşası" şeklinde açıklamıştır (s. 220).

Gotik edebiyat, korku kurgusu ve Romantik düşüncenin bir birleşimidir. Romantik düşünce doğaya karşı huşu içerir ve temel olarak Romantizm, bilimsel düşüncede devrim yaratan ve klinik bilgi üzerine duygusal tepki ve sezgiyi vurgulayan bir zaman olan on sekizinci yüzyıl aydınlanmasına karşı doğan bir tepkidir. Romantik edebiyat, doğal güzellikten kişisel zevk çıkarır ve gotik kurgu, bu estetik reaksiyonu, şiddet ve korkudan bir tür keyif ve kafa karışıklığı yaratarak başka bir yöne çeker. Yüce olanı güzellikten ayıran düzende, yüce olan, estetik olana olumlu, takdir edici bir yanıtta daha fazlasını yaratır. Yüce, birinin sınırlarını vurgulayan, diğer tüm yanıtları aşan ve alıcıyı hem tiksinti hem de çekiciliğinde aşırılıkla yükleyen güçlü bir huşu ve şiddetten kaynaklanır. Çevrenin romantik bakış açısıyla ilgili olarak, yüce doğal ihtiyaç bir kişiyi

korku ya da çaresiz bir önemsizlik hissi uyandıran noktaya boğarken ortaya çıkabilir. İlgı çeken zevk ve şiddet hem karakterlerin hem de eserlerin yazarlarının yanı sıra okurun da kişisel duygu ve deneyimlerle ilgilidir. Gotik edebiyatta yüce olanı tanımlayabilmek, okurun çeşitli eserlerde sunulan karmaşık ve yıkıcı mücadeleler ile empati kurabilmesi amacını gütmek esastır.

Gotik edebiyatta çoğu zaman, olayların geçtiği yer, içinde karanlık merdivenler, kilitli odalar ve labirentler bulunan genellikle harabe veya yıkık, dolu veya boş bir kaledir. Mekânın eskiliği, gerek güzel olana duyulan özlemin ifadesi, gerek barbarlık ve ilkeliliğin göstergesi olarak, yıkılmış aristokrasi ve feodal inançlara bir atıf görevi görür. Bazen de bununla birlikte, daha naif ve hesapsız olanı gösterip, antik inançlar ve aristokrasinin zulmünün çürümesine işaret ediyor olabilir. Mekân, yapısal alan ve karakterlerin zihinsel durumunun bir araya gelmesi, zihinsel süreçlerin paralellliği, kurumsal ve gerçek gücün korelasyonudur. Gotik hikâyeler için seçilen coğrafyanın ise sık sık Batı Avrupa olduğu görülür, çünkü Avrupa'nın doğusu, batıda yaşayanlara göre, bilinmeyen ve yabancı bir bölgedir. Medenileşmiş Batı Avrupa'ya kıyasla Doğu Avrupa, uzaklık ve bilinmezlikle özdeşleştirilir.

Gotik edebiyatın sık rastlanılan bir diğer özelliği ise geçmişle olan bir bağlantıdır. Bu, daha sonra açığa çıkacak olan, başta belirsiz, antik bir kehanet, bir yapı ile ilgili bir efsane, bazen de bir aile üzerindeki lanettir. Bu gibi mitler ve kehanetler, gotiğin geçmiş ile olan saplantısının, şimdiye karşı duyulan korkunun, gelenekle olan bağlantısının ve zamanı bölünemeyen veya ertelenemeyen organik bir bütün olarak görmesinin birer işaretidir. Yanılsamalar, sanrılar, delaletler ve vahiyler, bir öngörü aracı görevi görebilmekle birlikte, karşımıza çıkacak bir felaketin uyarısı veya hatırlatıcısı olabilirler. Bağlam dışında ise, bunlar bir zamanlar inanılmış olan paganizm ve okültizm ile bağlantılı mistik inançlar ya da sezgisel ve duygusal yeteneklerin sembolleridirler. Doğaüstü ister açıklanmış ister açıklanmamış olsun, hayaletler, bilinmeyen bir yerden gelen ses ve fısıltılar, dokunmadan kapanan pencere ve kapılar gibi açıklanamaz olaylar, canlanan ölümler, benliğin yanılsamaları ve karakterlerin kaderlerini değiştiren tuhaf kazalar, gotik kurgunun en sık rastlanan özelliklerindedir.

Tehlikedeki veya zulüm altındaki genç kadın karakter de gotik edebiyatın yaygın unsurlarındandır. Zalim bir erkek karakterin kontrolü altında tutulan, yapmak istemediği bir eylemi yapmak zorunda bırakılmış veya başka bir durumda kurban konumundaki kadınlar en yaygın gotik figürlerdendir. Genellikle edilgen, korkmuş, yalnız, ağlar, yaralanmış veya yardıma muhtaç bir durumda ve hikâyede yan bir role sahip konumda yer alırlar. Bu kadın karakterler, Sedwick'in (1986) tabiriyle "histerik," karşısındaki erkek karakter ise "paranoyak"tır (s. vi). En yaygın şekilde görüldüğü gibi, gotik öykülerde kral, lord, şövalye ve baba konumundaki bir veya birden fazla erkek karakterin bu kadın karakterler üzerinde baskıcı bir etkisi vardır. Bu kadın karakterler, güçlü, itici ve zalim bir erkeğin tehdidi altındadır.

Özçelik'e göre, bir başka bakımdan, gotik edebiyat hem bir fikir birliğini hem de bir ayrılığı ifade eder ve edebiyatı formüle eden iki dürtü olan taklit ve fantezinin bir karışımıdır (s. 9). Ancak gotik, realizmin aksine, fantezi dünyasına daha yakındır; "bazen sıkıntıdan, bazen oyun olsun diye, görünüş için, bir eksiği kapamak için veya karşıdakinin sözlü savunmasını atlatacak olan metaforik imgelere olan ihtiyaçtan, elde olanı ya da gerçekliği değiştirme arzusudur" (Hume, 2014, s. 20). Bireyin hem kültürel hem kişisel geçmişindeki üzeri örtülü, soyutlaştırılmış, gizlenmiş olan,

söylenmemiş ve görülmemişin izini sürer. Ayrıca, kesinlikle, kendi dönemine ait ikilem ve çatışmaları anlatır (Özçelik, 2010, s. 9). Bir diğer bakış açısıyla, Ian Watt'a (1986) göre,

Gotiğin asıl amacı, karakter tasvir etmek değil de okurları heyecan uyandıran bir merak ve belirsizlik durumuna koyarak, onlar üzerinde bir etki ya da his yaratabilmek olduğu için, batıllık, sunulan duruma karşı okurun tepkisi üzerine karakterlerin oluşturduğu karmaşanın yersizliğinden kaynaklanmaktadır. Yazar, okur bir anlık daha vahşi bir zamanda hissedecek hale gelene dek, okurunun hislerini karmaşıklaştırmayı amaçlar. (s. 163)

Bu bağlamda gotik tür, metinle okuyucu arasında üstü kapalı bir ilişkiyi teşvik eder ve okuyucu için tehlike arz edebilecek kurgusal karakterlerle bir özdeşleşme yaratır. Okuma, ideal olarak, okurun duygularını eğitmenin bir yoludur, ancak mantık tarafından kontrol edilmediğinde veya duygular ezici olduğunda kötü sonuçlar verir, okurun zihnini uç fikirlerle doldurur ve onu toplumdaki koparıp kendi normları ile tehdit eder. Bu durum, gotiğin kafa karıştırıcı ve çelişkili doğasını ortaya koyar; duygulara odaklanarak bir his yaratmayı amaçlar. Buna karşın, Özçelik'e (2010) göre, amacını gerçekleştirdikten sonra, kontrolsüz duyguların ve heyecanlı hislerin, hem tuhaf ve korkutucu eylemler sergileyen kurgusal karakterler için, hem de bu şekilde hareket edebilmesi olası olan okurlar için tehlikeli olabileceğini gösterir. Gotikliğin doğasındaki bir diğer karmaşık ve çelişkili gerçek de başta karşı geldiği normları en sonunda yeniden inşa etmesidir. Toplumsal normlardan geri çekilmeye, düzenin yıkılmasına yönelik hareket eder, bir kaçış, değişim, alternatif bir realite sunar, ancak öyle haince bir cezalandırma sergileyip o denli bir dehşet uyandırır ki, başta istenen kaçış ve değişim arzusu, sonunda istenmez hale gelir (s. 11).

Gotikte kişileştirme abartılıdır. Gotik tarzda nitelendirilebilecek karakterler, bir yandan büyük boyutlarda acılar çekebilme kapasitesine sahipken, öte yandan da büyük keyifler yaşayabilirler; çoğunun hayattaki dengeyi kurabilme potansiyeli vardır. Weinstock'a (2013) göre, "gotik kahraman, korkunç canavarla yüzleşirken veya karanlık cinayet detaylarını çözerken bizler okumamızı nefeslerimizi tutarak yapar, gösterilmesi veya tarif edilmesi çok da kolay olmayan bir ürpertiden keyif alırız" (s. 1). Dahası, Monnet (2010), merkezi ve sınırsız uyarlanabilir gotik öğelerin "geçmişin şimdiki zaman üzerindeki etkileri, insan bilgisinin sınırlılıkları, intikam ve belirsizlikleri, güçlü kurumların ve düşünce sistemlerinin toplanmasının tehlikeleri" nasıl anlattığını gösterir (s. 5) ve bu noktada aslolan amacın, sadece okuyucuyu korkutmak değil, "epistemolojik ve etik yargı sınırlarını" test etmesini sağlamak olduğunu belirtiyor (2010, s. 19).

Kısaca, gotik edebiyat ya tamamen karanlığı ya da karanlığın getirdiklerini anlatan bir tür olarak betimlenebilir. Yıkık, kasvetli şatolar, sert hava koşulları, doğaüstü olaylar, kasti ya da kasti olmayan cinayetler, kafa karıştırıcı sanrılar ve kehanetler gibi yapısal öğeler ile korkuyu yaratır. Bu öğeler, kurgusu ve karakterleri aracılığıyla, eserin üretildiği dönemdeki bir gerçekliğe gönderme yapar ve bu gibi sosyal yapıların olası getirileri hakkında okuru bilgilendirir. Özçelik'e (2010) göre;

En eski gotik eserlerden söz eden, gerçek anlamda gotik ayrıca, aydınlanmacı bakış açısına göre, cehalet ve batıl inançlara insanlığın kontrolsüz bir hayal gücüne bir saldırı olarak da okunabilir, çünkü söz konusu yapıtlar, zararlı sonuçlar, bir şekilde ön görülebilecek bir dizi şiddet, korku ve dehşet uyandırıcı olaylardan oluşurlar. Bunun yanında, karanlığın ve hislerin şairaneliği ile gün ışığına olan bir övgü olarak da yorumlanabilirler. (s. 9)

Gotik edebiyat ayrıca, kasvet atmosferini yoğunlaştırmak, dekore etmek ve hem karakterin hem de okurun duygularını yükseltmek için kendi araçlarını yaratmıştır. Gece yaratıkları, ürkütücü sesler, yağmur, fırtına, rüzgâr, yıldırım, gök gürültüsü, aniden kapanan kapılar ve delice atılan kahkahalar, gotik etkiyi güçlendirmek için vardır. Ayrıca, bir tür şiddet, korku, vahşet, bilinmezlik ve gizem çağrıştıran belirli kelime grupları da aynı amaca hizmet eder. Özetle, kasvet, lanet ve şiddet kelimelerinin kinayeleri, edebiyatın gotik unsurlarıdır. Gotik türünün kökleri Romantizmde, önceliği ise antik çağcılık ve hayal gücünde olmakla birlikte on sekizinci yüzyılda ortaya çıkıp, on dokuzuncu yüzyılda gelişerek, bugüne kadar devam etmiştir.

Avrupalı gotiğin Amerika'ya geçişi kademe kademe olmuştur. Yazarlar ve filozoflar ilk kez on sekizinci yüzyılda şiddetin keyif verebilecek etkilerini merak etmeye başlamışlardır. Harabelere, melankoliye ve vahşete duyulan ilgi, özellikle "mezarlık şairleri" ile birlikte artmış, Aklın Çağı ve Aydınlanma Dönemi olarak bilinen bir devrin sonunun böylesi hayal gücüne dayalı, abartılı bir sanat biçimi üretmesi de şaşırtıcı bir gerçeklik olmuştur. *Yas ve Melankoli*'de Freud (2014), melankolinin bir nesneden değil, egodan kaynaklanan travmatik bir boşluktan türediğini yazar. Nathaniel Drake ise *Terörün Objeleri*'nde, gotik anlatıda okurun etkilenme gücünü etkileyecek olan "pitoresk betimleme ya da yüce ve acıklı duyguların" bulunduğunu yazar (s. 160). Amerika'da ilk korku edebiyatı yazarları bu tespitin farkındaydılar.

Crow'a (2009) göre "on sekizinci yüzyılda gotik romanının gelişimini yücelten, kıyameti, lanetlenmeyi, şeytanın masum görünümlü ama saf olmayan tuzaklarını içeren gotikleştirilmiş dini anlatılar idi" (ss. 3-4). Coad'a göreyse "rasyonalite, sınırlama ve neo-klasik edebiyatın düşünülemezliğine karşı olarak sunulan bu yenilik İngiltere'de olduğu gibi, Amerika'da da doğal bir reaksiyondur" (s. 72). Öte yandan "romantik dönem başlarında, batı toplumu ve kültürü üzerinde dolaşan, yeni bir toplum yapısının eski dünya düzenine veda ederken yaşanan kaygı ve suçluluğun endişesi altında gotik, eski Katolik dünyasının sonunu, komünalizmi, feodalizmi ve Protestanlığın doğurduğu bireysel, modern, seküler yükselişini yansıtmakta idi" (Hoeveler, 2002, s. 13).

Büyük İngiliz Romantik şairler Samuel Taylor Coleridge, Percy Bysshe Shelley, John Keats ve Lord Byron, nazım şeklinde yazılmış eserlerinde, on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde edebiyattaki gotik geleneğe de katkıda bulunmuşlardır. Walpole ve Radcliffe tarafından başlatılan akımı izleyerek, kurgularında kahramanlarının psikolojik, içsel niteliklerine odaklanmış ve kimlik arayışı, sosyal yabancılaşma ve hakikat arayışı gibi temalarla ilgilenmişlerdir. Ancak İngiliz gotik geleneğine en çok katkıda bulunan Romantik yazarlar William Godwin ve kızı, ayrıca Percy Bysshe Shelley'nin de eşi olan Mary Shelley olmuştur. Godwin'in eserleri, gotik geleneğini siyasi baskıyı protesto etmek ve günün tiranlıklarını eleştirmek için kullanırken, *Frankenstein*'da (1818) Mary Shelley gotiği, bilimsel ilerleme çağında kişisel bütünlük ve sosyal sorumluluğu ve geleneksel, bilinen doğal dünya düzeninin bozulmasından kaynaklanan endişeyi temsil etme amaçlı kullanır.

İngiliz yazarlar, gotik romanı kurmalarıyla tanınırken, James Hogg gibi İskoç yazarlar da bu türe büyük katkı sağlamıştır ve bir yandan da pek çok İngiliz dili eseri Alman edebiyat geleneklerinden, özellikle de Johann Wolfgang Von Goethe ve E.T.A. Hoffmann gibi yazarların eserlerinden etkilenmiştir. Goethe, hem bir tiyatro yazarı, hem romancı, hem öykücü ve hem de şair olarak bilinir ve on sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başlarında Alman edebiyatını

şekillendiren isim olmuştur. Özellikle *Faust* adlı çalışması, korku ve şiddet öğeleri içermesiyle, gotik edebiyatın öncü eserlerinden olmuştur. Alman öykücü ve romancı E.T.A. Hoffman da fantastik kurgu yazarı olarak tanınmakla birlikte, anormallik ve okültizmin psikolojisini yansıtarak, doğaüstü ile gerçekliği entegre etmiştir.

Ayrıca romantik dönemin sonlarına doğru genellikle tarihsel romanlar yazmış olan İngiliz yazar Sir Walter Scott'in eserleri de Alman duyarlılığını yansıtır. Bu dönemlerde Almanya ve Britanya'da filizlenen gotik eserler, çok geçmeden Atlantik'in batı yakasındaki Yeni Dünyada da etkilerini göstermeye başladı. Amerika'da gotiği edebi bir gelenek haline getiren en önemli yazarlardan bazıları Charles Brockden Brown, William Austin, Washington Irving, Nathaniel Hawthorne ve Edgar Allan Poe, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, özellikle kısa öykülerinde kullandıkları gotik unsurlar ile yeni bir akımın öncüleri olmuşlardır. Crow'a (2009) göre,

Amerikan edebiyatını ve aslında Amerika'yı anlamak için, Amerikalıların korkularının ve yasak arzularının hayali ifadesi olan gotik anlayışı anlamak gerekir. Gotik, bastırılmışlıklara ses vermiş ve ensest, beyazlarla siyahların melezleşmesi ve belli hastalıklar gibi tabu konulara bir yaklaşım sağlamıştır. Gotik gelenek, Amerikan toplumunun devam etmekte olan toplumsal cinsiyet ve ırk sorunları da dâhil olmak üzere bazı temel konuları tartışmak için gerekli ortamı sağlar. (s. 1)

Gotik romanslar olarak nitelenebilecek bu eserler, ev romanları ve duygusal roman ile paralel devam eder. Duygusal olan gücünü ortaya koyarken gotik, lanetlenmenin ve karanlığın gücünün portresi olmuştur. Gotik kurgu, bireyin özgürlüğünü engelleyebilecek tüm unsurlara bir saldırıdır. Yolsuzluk, açgözlülük, şehvet gibi unsurlar edebiyatta neredeyse her zaman aristokratlar veya din adamı karakterleri aracılığıyla yansıtılmakta idi. İster seküler ister dindar olsun, manastırlar, kiliseler, şatolar, kaleler, konaklar, kuleler, surlar gibi bütün otorite sembolleri yıkık veya harap durumda resmedilmekteydi. Kralları ve piskoposları öldürmüş olan bir çağ, halen geçmişten korkuyor, ölümler zarar vermeye devam edebiliyordu. Tüm bunlar gotik kurgunun hayalet olarak sunduğu öğelerdi. Dönemin gotik romansları, çağdaş unsurların analizi değil, yaşantıların mantıksızlığının resmedilmesi için bir araçtı. Gotik kurgu, daha önceki yazarların henüz tatmin edici bir edebi ifade türü bulamadıkları ruhun dürtülerini aktarma görevini üstlendi. Michaud'a (2010) göre,

Gotik teriminin analizini daha iyi yapabilmek için pek çok tematik, geçici ve bölgesel alt dallar ortaya konmuştur. Fakat bu yeni okumalar bir taraftan metinlerin üretimi, dolaşımı ve yorumlanmasını çevreleyen bazı sabit mitlere engel olurken, öte yandan gotiğin köken ve anlamını ortaya koyabilecek çok sayıda parçalanmaya eğilim gösterdiler. Bu durumun getirdiği sonuç, önemli açıklayıcı ilişkilerin, çoğu zaman tanınmaz hale gelmesi ve özellikle terimin edebi anlamı ile yaygın tarihsel ve ideolojik kullanımları arasındaki ilişkidir. Bu, özellikle birçok eleştirmen için sıkıntılı bir çelişki teşkil eden Amerikan gotiğiyle ilgili olarak doğrudur. (ss. 1-2)

Eğer gotik kahramanın özü, yaşantılara olan arzusuysa, bu tam anlamıyla Amerika'nın temelidir. Hem gotik kahramanın hem de Amerika'nın daha ilk temsilcileri, yeni bir dünya bulmak için tehditkâr kurumdan ve/veya medeniyetten kaçan insanlardılar. Gotik kahraman asidir,

kuralları zorlar ve kurumlara saldırır; dolayısıyla cennetin de karşısındadır. Amerika'nın kuruluşunun kendisi, bir meydan okuma hareketidir. Ancak, sınırları aşmanın ilkel tabusunun bu ihlali, bir tür suçluluk ve endişe duygusunu da beraberinde getirdi ve bu manevi bir izolasyonla sonuçlandı. İngiltere'deki gotik, eğer şiddetli bir geçmişi somutlaştırmak için yeni türler ürettiyse, bu Amerika'ya da uymak durumundaydı. Amerikan geçmişi çok yakın tarihlerde olmasına rağmen, şiddet ve kandan yoksun değildi: Kızılderili katliamı, Bağımsızlık Savaşı ve kölelik, yeterince vahşet ve korku unsuru içermekteydi. Amerikan yaşamının saplantılı endişeleri, ancak gotik ifadelerle temsil edilme imkânı bulabildi. Püritenlik, gotik romansların sembolist doğasına uyan alegorik bir akıl alışkanlığını öne çıkardı ve kötülük ve lanetlenme kavramlarını sağlam bir temele dayandırdı.

Lanetlenmiş karakter Faust, gotik kurgunun tipik (anti-)kahramanıdır. Mutlak iyilik ve mutlak kötülük arasındaki mücadele gotik kurguda kendine uygun bir edebî yer bulur:

Gotikliğin, çoğunlukla şiddetli erimeyle tehdit altında olan bir sınıfın endişelerine ifade veren politik olarak muhafazakâr bir biçim olduğu genel olarak kabul görmektedir. Öte yandan, gotik kültürel olarak bastırılmış seslerin sesini duyurabilir ve bu nedenle baskın kültüre karşı bir direnç gösterebileceği ortadadır. Bu işlev, ölü kölenin sesinin tarihin varlığında ısrar etme aracı olarak hareket edebileceği türün Afro-Amerikan uyarlamalarında özellikle dikkat çekicidir. (Martin, 2009, s. 130)

Shurma'ya göre (2010), "gotik kısa öykü, gotik romandan sonra gelişmekle birlikte, zengin görüntüsü ve sembolizmin ortaya çıkardığı ölüm temasının egemen olduğu tuhaf bir edebi dünya ile özdeş ayrı bir tür olarak doğmuştur" (s. 108). Gotik kurgu, Amerikan yazarlarına roman biçiminde değil, romans biçiminde bir kurgu kazandırdı. Amerika henüz tam olarak gelişmiş bir karmaşık topluma sahip olmadığı için, aynı dönem Avrupa'sında popüler olan davranışlar romanının Amerika'da bir yer edinmesi muhtemel değildi. Öte yandan Crow'a (2009) göre "başlangıçtan günümüze kadar, edebi eserlerimizin en iyileri ve en betimleyicilerinden bazıları gotik gelenek çerçevesinde üretilmiş, Amerika'nın en iyi yazarlarının çoğu bu alanda eserler vermiştir" (s. 1).

Romanslarda, kesin bir sosyal arena anlayışı yoktur. Romanın analitik tarzından ayrı olarak romans ve gotik kurgularda, karakter değişimindeki gizemin bir açıklaması vardı. Amerikan karakterleri kendi zayıf yönlerinin veya takıntılarının kurbanıdır. Leslie Fiedler'in *Amerikan Romanında Aşk ve Ölüm* adlı eserinin yalnızca Amerikan gotik yazılarına odaklanan ilk çalışma olduğu bilinmektedir. Eserde Fiedler, erken Amerikan metinlerini okunmasını ve bunlara olan yaklaşımı örneklendirmektedir: "Avrupa gotiği, karanlık benliği süper ego ile tanımlar ve bu nedenle uygulamaları yenilikçidir; Amerikan gotiği ise kimliği ile kötülük kurgusunu sahiplenerek, yazarlarının niyeti ne olursa olsun, en derin çıkarımlarda bile muhafazakârdı" (Michaud, 2010, s. 2). Fiedler'e göre, Amerikan kurgusal edebiyatının, "sersemleyerek ve çekinerek, gerçekdışı ve negatif, sadist ve melodramatik, bir kurgu haline dönmesinden başka şansı yoktu; ışık ve olumlama diyarında, grotesk ve karanlık bir edebiyat" (s. 29).

Amerikan kültürünün gotik duyarlılıkta boğulmuş olduğunu iddia etmek artık çok uç bir tespit olmasa da birçok eleştirmen için, gotiğin varlığı, sürekli bir çelişki olmaya devam ediyor. Geleneksel gotik dürtülerden farklı görünen siyasi ve kültürel bir ortam olan ABD'de formun

kalıcılığı açıklamanın gerekliliğini hissedilmektedir (Michaud, 2010, s. 2). İngiliz meslektaşlarının aksine, Amerikalı yazarlar her zaman bir başlangıç durumundadır, yani söyleneni ilk kez söylerler. Fiedler'e göre gotik çocukça ve tekrarlayıcıdır, çünkü öncelikle sınırlı bir deneyim dünyasıyla uğraşır: Amerikalı yazar, gotik unsurları, yetişkin heteroseksüel aşk ile başa çıkamamayı ve sonuçta ölüm, ensest ve masum eşcinsellik takıntısı sonucu ortaya çıkardığı için aynı konular etrafında döner. Çağdaş yazarların, bu kalıpları tekrarlamak durumunda olduklarını, çünkü benzer bir bilinci ve Amerikan yaşamının kaçınılmaz koşullarını paylaştıkları kabul edilebilir. Bu nedenle, Leslie Fiedler'e göre, gotiğin "sembolik olarak anlaşılması, sistem ve dekorunun bir psikolojik, sosyal ve metafiziksel şiddet yansıtan metaforlara çevrilmesi" gerekmektedir. Amerikan gotik edebiyatının çağdaş okumalar üzerinde büyük bir etkisi vardır. Fiedler'in Amerikan romanının 'esasen bir korku romanı' olduğuna dair açıklayıcı bir şekilde yaptığı açıklama ile buna itiraz eden eleştirmenler, "ruhun toplumdaki daha önemli olduğu" varsayımına dayanarak gotik hakkındaki analizlerini yaptılar. Eric Savoy, gotiğin, güneşli Amerikan cumhuriyeti üzerinde tarihi suçlara karşı duyulan kaygının veya sapkın insan arzularının gölgesi olduğunu ifade eder. Fielder gibi Savoy da Amerikan gotiğini "edebi bir hareketten ziyade patolojik bir semptom" olarak görür (aktaran Michaud, 2010, s. 3).

Amerikan edebiyatını, Amerikan tarihini izlemek için bir öğrenme süreci olarak düşünebiliriz ve gotik bu noktada görünmez olanı görünür kılma rolünü üstlenir (Crow, 2009, s. 10). Hawthorne (1971), *Mermer Faun*'un önsözünde şöyle yazar: "Gölgesiz, gizemsiz, kasvetli yanlışlardan ve renklilikten uzak olan malzemesiz Amerika'da, sıradan bir refaktan başka bir şey yoktu" (s. vi). Sözü geçen devir, on sekizinci yüzyıl öncesinde Newton, Descartes ve Leibniz etkisiyle başlayan ve Aklın Çağı olarak da nitelendirilen, 1781'de Immanuel Kant tarafından yazılan ve Aydınlanma Çağı'nın manifestosu sayılabilecek eseri *Saf Aklın Eleştirisi*'nin yayınlandığı ve mantığın ön plana konduğu bir dönemdir. Bu devirde ortalama, sıradan insan öğrenirken, gotik hikâyedeki ana karakter asla öğrenmemekte ve kendini daima şiddet, vahşet, yanılsama, arzu ve tutkunun kısır döngüsünde bulmaktadır.

Maggie Kilgour'un (1995) *Gotik Romanın Yükselişi*'nde belirttiği gibi, "gotiğin on sekizinci yüzyılda ortaya çıkışı ayrıca, doğaüstünü inkâr eden, aydınlanmış, seküler bir dünyada, kutsallık ve soyutluklara duyulan ihtiyacın yüzeye çıkması veya aklın ve mantığın dayattıkları karşısında, hayal gücünün bir ayaklanması olarak da yorumlanabilir" (s. 3). Dönemin gergin atmosferi ve radikal değişimleri karşısında duyulan ihtiyaç kendini gotik sanat olarak yansıtmış ve gotik eserler, geçmişin travmalarını, suçlulukları hem sosyolojik hem de psikolojik düzeyde, sömürgeciliğin ve emperyalizmin olası sonuçlarını, insan ruhunun tekinsiz arzularını, rasyonalizmin ortadan kaldırdığı, insanın hayal gücünün etkilerini keşfeder. Yine Özçelik'e (2010) göre, bu bakımdan gotik, aydınlanma özgürlüğünün karanlık bir tarafı veya batı kültüründe gittikçe dışlanmış bir okültist geleneğin ısrarcı kalıntısı olarak yorumlanabilir (ss. 8-9). Hatta Crow'a (2009) göre;

ABD'de gotik neredeyse bir inanç meselesidir. Bununla birlikte, gotik, bireylerin veya toplumların kusursuzlaştırılabileceğinden derinden şüphelidir. Gotik sürekli, uyanıklık ve rüyalar, insanlar ve makineler, normal ve garip, yaşayan ve ölü arasındaki çizgide dolaşır. Sınır bölgelerinin, aşırılıklar ve uçların edebiyatı olan gotik tür, sınırı (değişen coğrafi,

kültürel, dilsel ve ırksal sınırı) belirleyici özelliği olarak gören bir ülke olan ABD'ye doğal olarak uygundur. (s. 2)

Gotik eserler, ne olabileceği, neyin yanlış gidebileceği ve siyasi, sosyal ve teolojik değişim yoluna işaret etmeye devam ederek, hayal ve inanç zamanına, ortaçağı karakterize eden doğaüstücülüğe geri dönme arzusunun yansıtılarak nelerin kaybedilebileceği konusundaki korkuyu da resmetmiştir. Özçelik'e (2010) göre, edebiyatın didaktik amaçlarındansa, edebiyat için edebiyat görüşü, İngiltere'de olduğu gibi, Amerikan edebiyatında da gotiğe geçişin önemli bir nedenidir (s. 15).

Devrimci Amerika'nın tarihinde bir tiranlık geçmişi ya da kavramı yoktu ve bu yüzden geleneksel gotik figürlerin Amerikan kültüründe yeri yoktu. "Geleneksel olarak aristokratlar, keşişler, Engizisyon görevlileri, İlluminati gibi gizli toplulukların üyeleri, Amerikan sahnesine ikna edici bir şekilde giremezdi. Kasvetli gotik Avrupa geleneği, Kuzey Amerika'nın yenedünyasına uygun değildi" (Michaud, 2010, s. 12). Bu yüzden, ilk bakışta, geçmiş ve tarihle hiçbir ilgisi yokmuş gibi temsil edilen bir ülkeye bu gibi bir kurgu türünü adapte etmek gerçekten zordu. Geçmişe karşı belirli tavırların sembolleri olan perili köşkler ve yıkık manastırlar Avrupa gotik eserlerinde bir anlam kazanırken bunun Amerika'da bütün bu oldukça imkânsızdı. Sosyal statü kavramı çok farklı olan yeni kıtanın sanatına Engizisyon hizmetkârlarını, aristokratları, keşişleri ikna edici bir biçimde uyarlayabilmek kolay değildi. Bütün olasılıkları gelecekte saklı olan bir ülkeyi geçmişle saplantılı bir türle buluşturmak neredeyse imkânsızdı, çünkü Amerika, kasvetli, gizemli unsurlara ve Avrupalı yazarların beslendiği dini ve sosyal çökmüşlüğe sahip değildi. Buna rağmen Amerikalı yazarlar, duygusal roman gibi diğer türler yerine gotik romans tarzını seçtiler. Bu ancak gotik edebiyatı ile Amerika'daki tarih arasında var olan ortak özelliklerin bir analizi ile açıklanabilir. Weinstock (2017) ise, Amerikan gotiğinin politikliğine vurgu yapar:

Gotik anlatılar, iktidar, güç veya dayatılan yasaklarla ilgili, kültürel olarak öznel kaygılara ve tabulaşmış arzulara şekil verme işini gerçekleştirir. Amerikan gotiği, her birinin kendine özgü sınırlarıyla birbirine bağlı olan dört temel kavram etrafında yoğunlaşır: din, ırksal ve cinsel ötekilik, coğrafya ve rasyonellik. Akla gelebilecek her temayı içine alır diyebilecek kadar ileri gitmemiz mümkün olmasa da Tanrı, şeytan ve şeytanilik, Püritenliğin mirasıyla ilgili kaygı ve arzular, ırksal ve cinsel öteki, Batıdaki ilerleşmiş ve bireylerin duygusal verilere dayanarak mantıklı ve doğru sonuçlar çıkarma kapasitesi, Amerikan gotik geleneğinin temelini yapılandırır. (s. 6)

Öte yandan, bazı durumlarda, gotik anlatılar, eski sosyo-politik düzende var olan dehşetleri, eşitliksiz, hoşgörüsüz toplumların kötülüklerini tasvir etmek için de kullanılmıştır. Gotik anlatılarda yazarlar hem bu tarz kaygıları dile getirebilmiş hem de toplumun takdirini ve değişim ve ilerleme arzusunun arttırmışlardır.

İster İngiliz ister Amerikan olsun gotik, on sekizinci yüzyılın demokrasisi ile (şanlı ya da korkutucu) şiddetin karşılaşmasıyla, Aydınlanma'nın çağının insan iradesinin doğası ile ilgili bilgiyi ve ulusal kökenli ideolojik mitleri arayışıyla beslenir. Cathy Davidson'ın belirttiği gibi, gotikte, bireyin yardımseverlik ve kendini feda etme eğilimi, insanın yolsuzluk, aldatma ve bencillik potansiyelinin keşfedilmesiyle azalır. (aktaran Michaud, 2010, s. 10)

Hogle'a (2014) göre ise, on dokuzuncu yüzyılın Marksist eleştirmenleri perspektiflerini gotiğe uygularken, gotiğin ortaya çıkışının psikanalitik olarak ele alınmasından ziyade, rasyonalizm ve duyguculuk arasındaki egemen kavramlar olarak burjuvazi ve Protestan zihnindeki ideolojilerden kaynaklandığı öne sürdüler (s. 6). Amerikan gotik yazarlar, resmin karanlık yönünü görüp Püriten mirası ve kör inancı sorgulamaya başladılar. Rasyonelliği sorgulayarak, yayılma politikasının, köleliğin, ataerkillik ve sosyal önyargıların olası olumsuz neticeleri hususunda insanları uyarmaya çalıştılar. Öte yandan Özçelik'e (2010) göre kapalı kapılar ardındaki kontrol edilemez anksiyeteleri ve çılgın arzuları ile insanlığı ve öz benliklerini keşfettiler. Aslında resmettikleri, ütopya içerisinde bir distopya idi (s. 14). Michaud (2010) ise bu konuda şöyle yazar,

Kuşkusuz, birçok cumhuriyetçi için, bağımsızlık döneminden sonra baş döndürücü bir coşku dönemi geldi, ancak bu kesinlikle bir fikir birliği değildi ve daha da önemlisi, iyimserlik anı kısa sürdü. Endüstrileşmenin zirvesinde bir kültür olarak, devrim sonrası Amerika, geniş çapta politik ve sosyal huzursuzluk yaşadı ve bu nedenle korku duygusu hâkim oldu. (s. 10)

Bu bağlamda ütopyik ilham, yanında, çoğunluğun disiplinsiz idaresine olan toplumsal inancın derinden karamsar kavrayışını, demokratik devlet idaresindeki bölünme korkusunu, ayak takımının yönetiminin ve tüm bu büyük deneyimin çöküşüne dair korkuları da beraberinde getirdi.

Her ne kadar geleneğini ve hassasiyetlerini reddetmese de Amerikan gotik, İngiliz gotiğinden, kendi toprakları ve kendi meseleleri ile tomurcuklanmayı yeğlediği için farklıdır. Değişik, daha karanlık bir Amerikan tarihi çizer. Ruhtaki şiddeti, sosyal eşitsizlik ve baskının kötü sonuçlarını, dini gerilimleri ve sınıfsal farklılıkları anlatır. Bu türün Amerika'da başlangıcından beri, bu gibi unsurlar daima bu karanlık kurgu türünün bir parçası olmuştur. Uzak bir yerde, yıkık bir şatoda olmaksızın, kötülük ve şiddetin kaynağı, Amerikan kalabalığında, evinde ve ruhunda bulunur.

Püriten zihin ve birey ve ortak sosyal bilinç üzerindeki intibas ve keşifle ilgili sorunlar Amerikan edebiyatında gotiğin başlangıcıdır. Bu faktörlerin ardından, Özçelik'e (2010) göre, kontrolsüz rasyonalizm ile devamlı ve gözü kör bir iyimserlik, cinsel veya ırksal ayrımlar, çürümekte olan Amerikan rüyası ve onun tutulmayan sözleri, Amerikan gotiğinin temel konularını oluşturmuştur (ss. 1-2). Başka bir açıdan bakıldığında, Michaud'a (2010) göre;

İngiliz bilincinin geleneği ile beslenen ilk Amerikalılar, iktidar ve yolsuzluğun yükselişini cumhuriyetçi kurumlara ve görgü kurallarına baskın bir tehdit olarak görüyorlardı. Yolsuzluk tüccarları, ihanetin mirası ve Amerika'ya İlluminati tarafından sızılması yozlaşma ve kompo korkusu yarattı. Bu, Amerika'da devrimcilerin kendi deneyimlerinden ve tarih okumalarından ayrı bir Amerikan gotik geleneğini destekleyecek kadar derin bir korku kaynağı sağlamıştır. Sonraları, devrimci kuşak yeni bir ulusal kimliğe büründüğü içi, gotik, ilk korku dürtüsünden ayrıldı ve eşsiz Amerikan özellikleri kazandı. (s. 13)

Amerikan gotiğinin merkezinde olan coğrafya ile ilgili endişelerin, ırk düşmanlıkları ve ırkçı düşünce ile geliştiği görülmektedir. Hatta Lloyd-Smith (2004), "Amerikan gotiğinin merkezinde vahşi Kızılderili vardır," (s. 44) diyecek kadar ileri gider. Weinstock'a (2017) göreyse;

Aslında Amerikan gotiğini diğer gotik geleneklerden ayıran, ırk ve ırkçılık, beyaz / siyah tanımlama ve ayrımları ve köleliğin mirası hakkındaki kaygılardır. Gotik modu, Amerikan

edebiyat geleneği, ırk ve etnik köken konularına ek olarak, başta cinsel farklılık ve sınıf ayrımı olmak üzere diğer toplumsal ötekilik biçimlerine ilişkin kaygı ve güçsüzlük üzerinde düşünmek için bir araç olarak kullandı. (ss. 9-10)

Michaud'un (2010) bir görüşüne göre, "sömürgeci kaygıların, Püritenliğin bastırılması ve ülkenin kölelik ve Kızılderili katliamı ile karşı karşıya kalmasından kaynaklanan patolojik suçlulukların bir yansıması olarak görülen Amerikan gotiğinin parametreleri öncelikle psikolojik, içselleşmiş ve ağırlıklı olarak ırksal kaygılar ile özdeşleştirilmiştir" (s. 2). Öte yandan, Teresa Gaddu'ya göre "gotik, başına Amerikan kelimesi eklendiği zaman, her zamanki referanslarını kaybeder"; İngiliz muadili için kendine özgü bir, aynı zamanda Amerikan kimliğine karşı da hassastır. Robert Miles'a göre, "Amerikan gotik" ifadesi kendi içinde çelişkilidir, çünkü geçmişin kaçınılmaz aristokrasi ihtişamını ve feodalizmi içinde barındıran gotik anlamı esas olarak "Amerikanlık" tabirine karşıdır (aktaran Michaud, 2010, ss. 1-2). Öte yandan Amerikan gotik edebiyatının paradoksal olarak görülmesi büyük ölçüde,

Amerikan gotiğinin paradoksal olarak nitelendirilmesi, büyük ölçüde bu varsayımların sürekliliğine dayanmaktadır. Amerikan gotik edebiyatı analiz etmek için, başka bir neslin kelime ve retorik stratejilerini inceleyen bir tarihsel sorgulama yöntemi kullanmak ve olaylara katılanların korkularını mümkün olduğu kadar yeniden ele geçirmek gerekliydi. (Michaud, 2010, s. 15)

Amerika'da sadece tarihi gözlemlemek yerine, fanteziler dünyasında yer alması gereken ve kötülüklerden yardım bekleyen yeni bir biçim veya edebi tür ihtiyacı baş gösterdi. Bu bağlamda gotik tür, dönemin gergin atmosferinin ve radikal değişimlerin kaçınılmaz bir sonucuydu. Uç ve inanılmaz durum ve eylemlere olan ilgisi ile gotik hem psikolojik hem sosyolojik açıdan eski sarsıntıları, endişe ve suçlulukları, genişlemeciliğin ve emperyalizmin olası sonuçlarını, insan ruhunun yanlış arzularını ve insan hayal gücünü reddeden rasyonalizmin beklenen etkilerini keşfeder.

Allan Lloyd-Smith'in (2004) gözlemlediği gibi, Amerikan gotiğinin gelişimi üzerindeki önemli bir "baskı" (s. 4), popüler demokrasinin ve Amerikan Cumhuriyetinin kurulmasının dayandığı Aydınlanma ilkelerinin kaygısı olmuştur. Bu bakımdan gotik, Özçelik'e (2010) göre, Aydınlanmanın getirdiği özgür düşüncenin karanlık tarafı olarak veya giderek laikleşen toplum içindeki büyüsel, dini ve şeytani güçlerin devam etmekte olan varlığının kabul edilmesinde paradoksal bir şekilde ısrar eden Batı kültüründeki gizli güçlere inanan geleneğin giderek dışlanması bir varlığı olarak yorumlanabilir. Bir bakıma, birkaç doğruyu gün yüzüne çıkarma ve korkuyu yansıtmaya yaramıştır (ss. 8-9). Öte yandan David Punter (1996) şu şekilde yazar;

İngiliz gotiğin başa çıkılacak bir geçmişe sahip olduğu iddiasıyla Amerika'nın anlayışının "belirsiz bir tarihsel Avrupa" ile temsil edildiğini iddia eder. Genel olarak, İngiliz geleneğinin basit bir kırılması olarak tanımlanmış, erken Amerikan gotiğin, Avrupa örneklerinden faydalandığı ve sonuçta gotiğin tarihsel tiranlığın temel dürtüsünü çoğaltmakta başarısız olduğu düşünülmekteydi. (aktaran Michaud, 2010, s. 11)

Amerikan edebiyatı, gotik metinleri, devrimciliğin suçluluğu, Kızılderililer, Zenciler ve doğa ile olan ilişki gibi Amerikan tarihinin derin meselelerini ifade etmenin bir yolu olarak, kaotik ve kayıp bir dünyanın vizyonuna karşı duyulan korkunun dışı vurumu için kullanmıştır. Bu bağlamda

Sawczuk, Edmund Burke ve Immanuele Kant'ın fikirlerini kast ederek şöyle yazar: “Amerikan gotik ustaları tarafından kullanılan bir araç olarak doğa hakkında düşünürken, en az iki unsurdan bahsetmek gerekir: Bunlardan ilki, İngiliz öncülerinin etkisi. İkincisi, Amerikan gotikliğinin tamamının, hatta bir bütün olarak gotiğin tamamen öncüsü olduğu söylenen fikirlerin etkisidir”.

Özgürlüğün lanetlilik olduğu kavramına dayanarak, karanlık, edebiyat dünyasının temeli olarak kabul edilmişti. Çevre her zaman karakterler için bir tuzaktı. Karakterler arasındaki ilişki, başkaldırıya veya geleneksel sabit kavramlara, kahramanın rolünü, kurumların davranışlarını ve doğayı yanlış anlamalara dayanır. Bu başkaldırı, kimliğin, inancın, nesnelerin, karakterlerin bakış açısına dayanan isyandır. Bu şekilde, Amerikan rüyası, neredeyse bir Faust kâbusuna dönüşmektedir. Hatta Avrupalıya karşı duyulan korku, gelişmiş bir toplumun eksikliği, yeni bir deneyim olacak olan demokratik yönetime duyulan şüphe gibi pek çok etmen Amerikan edebiyatını gotiğe sürüklemiştir. Öte yandan Crow (2009) şöyle yazar:

İngiltere’de Restorasyon ve 1688’deki Şanlı Devrimi’nin başlattığı Neoklasik döneme de Akıl Çağı denildi. Bu dönemin rasyonalist düşünürleri geçmişin cehaletinin ve batıl inançlarının bir kenara bırakıldığını gördüler ve Avrupa Ortaçağ’ında yeni düşünce yapısının hor görebileceği bir dizi sembol buldular. Daha eski zamanların, katedrallerini ve şatolarını görmezden gelen mimarinin edebiyatına gotik denildi ve bu terim, çoğu zaman Ortaçağ şato ve katedrallerinin kalıntılarına konan yeni bir yazın türü ile ilişkilendirildi. Harabe kiliseler, Avrupalı aristokratlar ve keşişlerle bağdaştırılan kötülükler, ilk gotik romanlara malzeme sağladı, erken gotik romanlar için kötülükleri sağladı. (s. 4)

Gotik'in gelişiminde devrimlerin önemi göz ardı edilemez; ancak, bu sadece eleştirmenlerin öne sürdüğü gibi Fransız Devrimi ile ilgili değil, on yedinci ve on sekizinci yüzyılların başlarını karakterize eden yaygın reform dürtüsü ile de ilgilidir. Gotik, 1688 İngiliz Görkemli Devrimi ve Amerikan Bağımsızlık Savaşından, bir başka deyişle devrimci boyutunun etkisinden düşünülemez. Gotik, on yedinci yüzyılın İngiliz Görkemli Devriminin yıllarının sonrasında, Batı siyasal düşünce tarihindeki en verimli dönemlerin birinde ortaya çıkmış olmasına karşın bu tarihsel bağlam, on sekizinci yüzyıl Avrupa ve Amerikan Gotik kurgusu üzerindeki muazzam etkisi bakımından yeterince araştırılmamıştır. Özçelik'e (2010) göre, akıl yürütmenin, hesaplamanın, sorgulamanın önemini vurgulayan tüm eylem ve olaylar; alışılmış düşünce ve inançlarda şüphe uyandırarak, devrimi, değişimi, ilerlemeyi, insanlığı ve insan doğasının önemini ön görür. Ayrıca, aristokrasinin sona erdiğine ve kendi sosyal kodları, etiği ve sorunlarıyla birlikte burjuva veya orta sınıf denen yeni bir tabakanın oluşumuna işaret eder. Çok karmaşık olmasa da zengin olan ve hızla büyüyen bu tabaka, kültüre, zarafete ve yeni eğlence biçimlerine aç idi ve bu beklenti, Avrupa’da olduğu gibi, İngiltere’de de romanın yükselişini doğurdu (s. 6).

Gotiği, Aydınlanma söyleminin kapsamı dışında yorumlamak veya Amerikan kültüründe devam eden kalıcılığını kabul etmemek, Amerikan siyasetinin, kültürünün ve davranışlarının temel yapı taşlarını görmezden gelmektir (Michaud, 2010, s. 8). Moses Coit Tyler’ın gözlemlediği gibi, “Amerika’da önemli olan tecrübe, korkunun 'acı veren zulme karşı değil, sadece öngörülen zulme karşı' olduğu yönündedir. Amerikan Cumhuriyetinin başlarında siyasal, sosyal ve kültürel kaygıları canlandıran, bu kırılma duygusu, bu gelecek korkusuydu” (s. 10).

Fred Botting bize “Gotik’i Aydınlanma meydana getirdi” diye hatırlatıyor (alıntılanan Michaud, 2010, s. 9) ve bu, Amerikan gotiğinde de geçerlidir. Bu yaklaşım, Püritenliğin Amerikan kültürü üzerindeki etkisini değiştirmemekle birlikte, cumhuriyetçi ideolojinin seküler bir ifadesidir; çünkü din, ticaretçiliğin hızlı yükselişi, kilise ve devletin ayrılması doktrini ve insan için laik açıklamalar nedeniyle, on sekizinci yüzyılın sonlarında siyasi söylemden büyük ölçüde kaldırılmış ve yerini bilim, psikoloji, ekonomi ve hukuk disiplinlerinde formüle edilmiş bir modern davranış biçimi almıştır. “Püritenlik ve özgürlük kavramı sürekli bir gerginlik içinde kalırken, ulusal oluşum sürecinde, dini doktrinin kurumsallaştırılması girişimi başarısız olmuş, Amerika'daki liberal değerlerin ilerlemesini sağlayan laik cumhuriyetçi idealler daha kalıcı olmuştur” (Michaud, 2010, s. 9).

On dokuzuncu yüzyılın Marksist eleştirmenleri perspektiflerini gotiğe uygularken, gotiğin ortaya çıkışının psikanalitik olarak ele alınmasından ziyade, rasyonalizm ve duyguculuk arasındaki egemen kavramlar olarak burjuvazi ve Protestan zihnindeki ideolojilerden kaynaklandığı öne sürdüler (Coad, s. 74). Amerikan gotiği, ülkenin özgül güç dinamiklerini, kölelik ve ırkçı düşmanlıkların tarihçesini yansıtabileceği için, Weinstock’a (2017) göre,

enerjisinin çoğunu ırk farklılıklarına ilişkin kaygılardan aldığını belirtmek çok da yanlış olmayacaktır. Gotiğin özünde, kontrol ve güç için yapılan mücadeledeki birey iki farklı türde karşımıza çıkar: Bunların ilki doğrudan kişisel olmayan güçlere karşı mücadele eden birey, ikincisiyse, şeytani bir karakter veya bir canavar gibi belirli bir kişi veya kişilerle mücadele eden bireydir – ki bu da daha büyük, kişisel olmayan güçlerin belirti veya yansımasıdır. Gotik kahramanların doğrudan karşı karşıya gelmesi gereken kişisel olmayan güçler, kötü hava koşulları, savaş, salgınlar ve bazı durumlarda Tanrı’yı içerir. (s. 3)

Amerika yeni gelenlere dini bağımsızlık, sınıfsız, demokratik bir ortam, eşitlik, bilişsel ilerleme, bol ve verimli topraklar, refah ve parlak bir gelecek vaat ediyordu. Öte yandan bu yeni ülke ayrıca, kölelik, cinsi ayrımcılık, yerlilerden kaynaklı şiddet, fakirlik ve eşitsizliği de barındırıyordu. “Tepe üzerindeki kent” olan Amerika veya gerçekleşmiş ütopya fikirleri doğruyu yansıtmıyordu. İnsan mükemmel değildi, iyi olduğu kadar kötüydü de ama bunun sebebi ilk günah değil, sadece varoluşu idi. Yabanilik, şeytani ruhlardan oluşan Püriten yabaniliğin aksine, bazen geceleri korkutucu görünebilen ağaç öbekleriydi. Kadınların özgürlük isteme nedeni, cadı veya deli olmaları değil, bunu en az erkekler kadar hak etmeleriydi. Tehdit edici olan, Zenciler, Kızılderililer, hatta siyah kediler değil, beyaz ve orta sınıftan bunlardan korkusu ve onları tehditkâr ve ürkütücü gösterebilme yetileri idi. Eski yapılar, yazlık malikâneler ve kiliseler değildi gerçek hayaletleri barındıran. Ulusal tarihin karanlık gerçekleri veya bu gibi yerlere gizlenmiş, baskılanmış ve saklanmış olan bireysel geçmiş idi. Amerikan gotik yazarlar, ütopyanın içindeki distopyayı gördüler ve bunu mümkün olduğunca fazla yoldan yansıtmaya çalıştılar.

Sonuç

Amerikan gotik, bastırılmış, gizlenmiş, görmezden gelinmiştir ve bunların uç döngülerini keşfeder. Yöresel haneleri ve/veya şehri, Püriten’in vahşi doğasını, gölgeli figürleri, sanrıları ve deliliği, esir kadınları, ırksal gerilimi, dini dogmaları ve deli bilim insanlarını kullanır. Bu öğeler, Özçelik'e (2010) göre, İskoçya veya İtalya'nın uzak bir köşesindeki kalelerin ve yer altı dehlizlerinin

basit bir yansıması değildir. Bu ögeler, Amerikan kültürünün gerçek temsilcileridir. Atmosferin görünümü, gölgeler, belirsizlik, renk kontrastları, zengin dekorasyon, ürkütücü imgeler ve çekici görüntülerle doludur ve yaratılan etki genellikle muhteşemdir. Zaman ve mekân, sıklıkla ana karakterin ruhsal durumunu ve akıl durumunu yansıtır (s. 57). Öte yandan, Joyce Carol Oates'e göre, gotisizm, her ne ise, bir edebi gelenekten çok, modern yaşamın oldukça gerçekçi bir değerlendirmesidir (aktaran Head, 2006, s. 308). Özetle, Amerikan gotik edebiyatı, Amerikalı yazarların ülkelerinin kültürel veya sosyo-politik ortamına alternatif bir yorum sunmalarına olanak tanımıştır. Bu türün öncüleri daha çok kısa öykü türünde eserler vermiş ve hem kısa öykünün hem de gotik geleneğin Amerikanlaşmasında büyük pay sahibi olmuşlardır.

Kaynakça

- Botting, F. (1996). *Gothic*. NY: Routledge.
- Crow, C. L. (2009). *History of Gothic: American Gothic*. Cardiff: University of Wales Press.
- Gothic Language. *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Gothic-language> Erişim Tarihi: 25.04.2020.
- Freud, S. (2014). *Yas ve Melankoli*. İstanbul: Telos Yay.
- Gümüş, S. (2003). *Öykünün Bahçesi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Hawthorne, N. (1971) *Marble Faun*. NY: New American Library.
- Head, D. (2006). *The Cambridge Guide to Literature in English*. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen.
- Hoeveler, D. (2002). Inventing the gothic subject: Revolution, secularization, and the discourse of suffering." *English Faculty Research and Publications*. https://epublications.marquette.edu/english_fac/74 Erişim Tarihi: 20 Ekim 2019
- Hogle, J. E. (2014). The progress of theory and the study of American gothic." *A Companion to American Gothic*. Ed. Charles L. Crow. New Jersey: Wiley Blackwell, 3-15.
- Hume, K. (2014). *Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature*. NY: Routledge.
- Kilgour, M. (1995). *The Rise of Gothic Novel*. NY: Routledge.
- Lloyd-Smith, A. (2004). *American Gothic Fiction: An Introduction*. London: Continuum.
- Martin, R. K. (2009). Haunted by Jim Crow: Gothic fictions by Hawthorne and Faulkner. *American Gothic: New Interventions in a National Narrative*. Ed. E. Savoy & R. K. Martin. Iowa: University of Iowa Press. 129-141.
- Michaud, M. (2010). *Republicanism and the American Gothic*. Cardiff: University of Wales Press.
- Monnet, A. S. (2010). *The Poetics and Politics of the American Gothic: Gender and Slavery in Nineteenth-Century American Literature*. Farnham: Ashgate.
- Mülazımoğlu, M. (2013). Batı kültüründe dünden bugüne vampir ve yan anlamları. *Türkbilim*, Ekim. 135-156.
- Özçelik, S. (2010). Revisiting the canon: The evolution of evil in American gothic short fiction. Dokuz Eylül Üniversitesi. Master Tezi.
- Punter, D. (1996) *The Literature of Terror: A History of Gothic Fictions from 1765 to the Present Day*. Harlow: Longman.
- Sedgwick, E. K. (1986). *The Coherence of Gothic Conventions*. NY: Routledge.

Shurma, S. (2010) Symbolism of American gothic short stories: A cognitive approach. *Romanian Journal of English Studies*. No. 7. 108-115.

Weinstock, J. A. (2017). *The Cambridge Companion to American Short Story*. Cambridge UP.

Weinstock, J. A. (2013). Brown, Charles Brockden. *The Encyclopedia of Gothic*. 83-90.